

249197

Колл.

Т. CVII.

Р. 1912, кн. I.

Рік XXI.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ.

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛОГІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESSELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

В. CVII.

1912, I В.

XXI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

Закіячено 14/IV с. с. 1912.

НБ ПНУС

249197

Т. CVII.

Р. 1912, кн. I.

Рік XXI.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЇ, ФІЛЬБОЛОНІ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

B. CVII.

1912, I B.

XXI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

3 друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

—•— Завіщено 14/IV с. с. 1912. —•—

БІБЛІОТЕКА
Івано-Франківського
педагогічного інституту
Інв. 249197

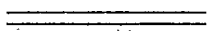
Зміст CVII тому.

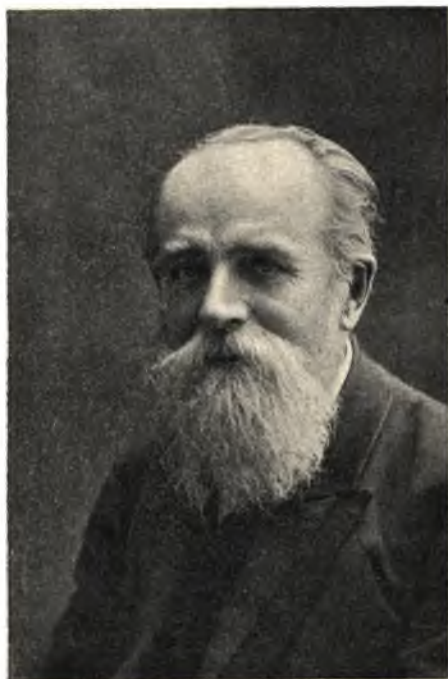
1. Зміст тому	с.	3—4
2. Памяти Якова Шульгина, подав Михайло Грушевський (з портретом)	с.	5—9
3. „Жарт непотребний“, історична вірша з р. 1702 на історичнім тлі, написав Іван Франко	с.	10—38
4. До історії Генеральної Військової Канцелярії, написав Іван Джиджора	с.	39—51
5. Баталіон руських гірських стрільців, 1848—1850 р., написав Іван Кривецький	с.	52—72
6. З-за редакційних куліс віденського Вістника та Зорі Галицької, подав Михайло Возняк	с.	73—109
7. Miscellanea: а) Причинок до історії галицько-руського письменства XVIII в., под. І. Франко; б) Шкільні заняття Петра Білянського, под. І. Свенціцький; в) Канонічний огляд парохії Ріпник в Короснянським деканаті в Галичині в 1780 р., под. М. Зубрицький	с.	110—128
8. Наукова Хроніка: Причинки до студій над нашою еміґрацією, III, подає Зенон Кузеля	с.	129—163
9. Бібліографія: преісторія, антропология, археология, історія штуки, історія політична і культурна, література, етнографія (реєстр ширших обговорень див. с. 195)	с.	164—196
10. Показчик до тт. CI—CVI Записок Наукового Товариства ім. Шевченка (річник XX)	с.	197—220
11. Зміст т. I—CVI Записок (по німецьки)	с.	221—237
12. Оголошення	с.	238—240

Inhalt des CVII Bandes.

1. Inhalt des Bandes	S.	3—4
2. Dem Andenken Jakob Šulhyn's, von Michael Hruševskýj (mit Porträt)	S.	5—9

3. „Ein nichtswürdiger Scherz“, historisches Gedicht aus dem J. 1702, auf historischem Hintergrund erläutert von Ivan Franko	S. 10—38
4. Zur Geschichte der ukrainischen General-Kanzlei, mitget. von Ivan Džydzora	S. 39—51
5. Ruthenisches Bergschützen-Bataillon, 1848—1850, von Ivan Krevečkyj	S. 52—72
6. Hinter den Redaktions-Coulissen des Wiener Vistnyk und der „Zorja Halyčka“, mitget. von Michael Voznjak	S. 73—109
7. Miscellanea, von Iv. Franko, I. Syjencjickyj und M. Zubryčkyj	S. 110—128
8. Wissenschaftliche Chronik: Ein Beitrag zu Studien über unsere Emigration, III, von Zeno Kuzela	S. 129—163
9. Bibliographie; Vorgeschichte, Anthropologie, Archäologie, Kunstgeschichte, politische u. Kulturgeschichte, Literatur, Ethnographie (Register grösserer Besprechungen s. S. 195)	S. 164—196
10. Inhaltsverzeichnis zu den Bden CI—CVI der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Jahrg. XX)	S. 197—220
11. Inhalt der Bde I—CVI der Mitteilungen (deutsch)	S. 221—237
12. Annoncen	S. 238—240

Яков Шульгин

Пам'яті Якова Шульгина.

Подав Мих. Грушевський.

Дня 14 (27) листопада 1911 р. відійшов від нас дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка і київського Українського наукового товариства Яков Шульгин, оден з характеристичніших представників українського життя 1870-х рр.; визначний український історик і чоловік пам'ятний ідеалістичним настроєм і чистотою свого характеру.

Потомок широкого українського роду, в яким живо заховувалися етнографічні й українофільські традиції, Яков Миколаєвич Шульгин, рано стративши батька, мав щастя виховуватися в домі свого дядька — одного з найвизначніших представників тодішніх київських наукових, поступових кругів професора київського університету Віталія Яковлевича Шульгина. Не маючи власної родини Віт. Шульгин щиро займався сім'єю свого брата і дуже дбав про розвій та освіту свого племенника. Початки свідомости малого Якова (родженого р. 1851) припали на пам'ятні часи загального суспільного пробудження Росії по кримській війні, і дім його дядька відбивав в собі дуже живо тодішні хвилі загального піднесення. Вчити ся йому довелося в найбільш поступовій з київських гімназій, другій, — котрою кермував оден з ініціаторів київських недільних шкіл Слепушкін, а вчили там немало визначних потім учених й педагогів (між иншими Драгоманів і Житецький). Під впливами дядька інтереси Якова Ш. рано звернулися до історичних наук, і потім вони були підтримані як гімназичною, так і університетською наукою: вступивши до київського університету, Яков Ш. працював

Прийнято на засіданні історичної секції 27 лютого 1912 р.

під проводом Антоновича і Драгоманова; заразом одначе пильно віддавав ся також педагогічній роботі, вважаючи її завданням свого життя, й багато працював по різних початкових школах. Одержавши в тім часі невеликий спадок, він відділив з своєї частки тільки деяку суму на довершення своєї освіти, з решти ж утворив невеличкий фонд, що мав служити на заснування українських народніх шкіл, скоро тільки буде на те спромога. Сам же покійник, скінчивши 1874 р. університет, виїхав у довшу подорож за кордон; розширяв свої наукові відомости, слухаючи виклади по різних університетах, і приглядався до суспільно-політичних відносин (з подорожи сеї посилав і кореспонденції до різних газет). Між иньшим зблизивши ся до українських емігрантів, що осідали тоді в Женеві з Драгомановим на чолі, Ш. став брати участь в їх виданнях, і пізнійше на сі жевевські українські видання був обернений шкільний фонд Як. Шульгина, з огляду що на відкрите українських шкіл не було близької надії.

Вернувши ся з подорожи, покійний почав шукати собі занять по серцю — ділив свій час між педагогічною роботою і газетною, з початку в Києві, потім в Одесі; але перше ніж наладило ся його життя, спала на нього пригода, яка розбила всі його плани: 1879 р. його вислано „адміністративним порядком“ з Одеси на Сибір і там протримано без усякої причини чотири роки! Се тяжке заслання сильно підірвало і без того не сильне здорове покійника, а крім того, коли його нарешті повернено — закрило йому дорогу до школи, яко небажанадможному. Одначе ся неможливість віддати ся педагогічній роботі з тим більшою силою звернула покійного до занять наукових, історичних. Приїхавши з заслання до Києва і займаючи ся тут приватними лекціями, він заняв ся студіями над історією України XVII—XVIII в., і власне що зроблено було ним на історичнім полі, зроблено в сім часі, від повороту з заслання до виїзду з Києва на службу до Єлисаветграду. Я. Ш. зайняв ся близше т. зв. „Коденською книгою“ — протоколами воєнно-судної комісії, що судила в м. Кодні людей замінаних в гайдамацтві в рр. 1769—71 і при загальній бідности документального матеріялу для історії Коліївщини становить дуже важне джерело для пізнання її. Заразом виясняючи собі неясне становище Росії в сій історії, Я. Ш. спинив ся взагалі над трагічним конфліктом українського громадянства з політикою російського правительства: контрастом великої віри Українців в прихильність

московського царя і надій, які покладали вони, особливо народні маси, на поміч московського правительства, — і тих гірких розчаровань, які їм ся політика принесла. Як довідуємося від близьких приятелів покійного¹⁾, він представляв собі план своєї праці в трох частинах: а) відносини російського правительства до Гетьманщини після р. 1654, б) відносини російського правительства до правобережних Українців, що зісталися під Польщею; в) „непорозуміння 1768 р.“. Таким чином се криваве „непорозуміння“, коли український нарід підіймав ся в тім переконанню, що чинить волю російського правительства і дістане від нього поміч для визволення від Польщі, і був за те криваво приборканий російським правительством на спілку з польським, — в обробленню покійного мало являти ся завершенням цілого ланцюха таких „непорозумінь“, які почали виникати зараз же після 1654 р.

З задуманої таким чином трилогії покійний насамперед обробив огляд відносин, чи конфліктів російського правительства до Гетьманщини, на ґрунті політичним і соціальним. Але хоч огляд сей написано дуже лагідно й обережно, все таки він не побачив світу в Росії (тодішня „Кіевская Старина“ Ф. Лебединцева його не прийняла, і надрукований в сеї праці був тільки оден розділ в часоп. Сѣверный Вѣстникъ 1887). Праця ся вийшла згодом уже, в 1899 р. в наших „Записках“ (т. XXIX і XXX). Друга частина, де автор, очевидно, мав між иньшим спинити ся на відносинах російського правительства до Палієвої козаччини і до гайдамаччини 1734 р., що дає такі сильні аналогії до Коліївщини, — зістала ся ненаписаною. Покійний взяв ся просто до оброблення історії коліївщини для нової „Кіевської Старини“, веденої старою громадою, до котрої він стояв дуже близько. В 1890 р. тут і появилася головна праця покійного: „Очеркъ Коліивщини по неизданнымъ и изданнымъ документамъ 1768 и ближайшихъ годовъ“ (вийшла тогож року осібно, потім переложена і по українськи в XX т. „Історичної бібліотеки“).

Праця ся оперта головню на студіюванню коденської книги; мемуарну польську літературу Коліївщини покійний, зовсім справедливо, цїнив дуже не високо і відсунув на другий план. На підставі зібраного матеріалу покійний історик насамперед

¹⁾ Спомини В. Ів. Щербини — виходять в X кн. Записок кїївського наукового товариства.

подає відомости про ватажків і військову організацію гайдамаків, стараючи ся вияснити одноцільність і організованість руху, далі спинаєть ся над участю різних народніх елементів в нїм: селян місцевих, Гетьманців, Запорозжів; описує репресії польські і вкінці — відносини до коліївщини російського правительства і різних російських діячів; ся остання глава має вповні відмінний характер і власне входить в той загальний план українсько-російських непорозумінь, задуманий автором. Перетяженне документальними подробицями, які автор — не маючи змоги видати свого актового матеріалу осібю, вводив до тексту, і деякий брак суцільности і прозорости викладу були причиною, що ся праця покійного автора не знайшла ширшого розповсюдження, але в наукових кругах була прийнята прихильно і зістала ся досі головною працею з історії Коліївщини. Тільки з боку польських істориків погляд на Коліївщину, як прояв соціального і національного протесту — безпосередне продовженне козаччини, проведений покійним у сій праці, викликав гострі атаки, на котрі відповідав і автор, і редакція „К. Старини“ (власиво Антонович).

Для характеристики історичних поглядів покійного характерична також невеличка його статейка про П. Полуботка в Київ. Старині 1890 р. Вона мала служити певною поправкою до різкого осуду діяльности Полуботка, даного Лазаревським в супереч традиційним поглядам на нього, підтриманих Костомаровим. Признаючи Полуботка сином свого часу, так що його господарство було тільки типовим тодішнім старшинським господарством тих часів, покійний висував ідейні мотиви суспільної діяльности Полуботка і хоч кінець кінцем не важив ся зняти з нього обвинувачень за його приватну діяльність і зіставив його людиною негарною, „гріховним сином свого часу“, але все таки, хоч і в дуже обережній формі старав ся зрівноважити сей осуд признаннем безкористних, патріотичних побудок в його політичних виступах.

Ся цінна і дуже сильна як на неприхильні обставини наукова робота покійного урвала ся з початком 1890-х рр. З приватних лекцій трудно було прогудувати родину, а взявши посаду в елисаветградськїм відділі державного банку, покійний не міг в сій глухій провінції вести далі своїх наукових занять. Аж 1899 р. він покинув сю службу і вернув ся до Києва: його неблагонадьожність була нарешті забута і він міг почати педагогічну діяльність — рівно через 25 літ по скінченню універ-

ситета, коли його товариші вже виступували пенсію. З початку він вчив в одній з приватних гімназій, потім дістав посаду в державній, „першій“ гімназії, де вчив до самої смерті. На сей час припадає його участь в наших виданнях: він надружував тоді в „Записках“ згадану свою давнішу працю „Україна після 1654 року“ (1899), статтю про свого єлисаветградського приятеля В. Ястребова, з нагоди його смерті (ibid. XXX, 1899), і ширше справоздання з книги Єварницького „По слѣдахъ Запорожцевъ“ (т. XXXIV, 1900) — все підписане буквами Л. Ч.). Пізнійше педагогічна робота забрала всю енергію покійного — та й сили вже були не ті, підірвані всякими недогодами. Покійний близько стояв до українського життя, інтересував ся ним живо, був одним з ближших учасників заснування „Українського наукового товариства“ в Києві, засідав в його раді, — але працювати науково не мав уже сил.

Про те ніхто не думав, що кінець його такий близький. Нагло на лекції в гімназії дістав він серцеву атаку, потім іще в додаток, коли його відвозили до дому з гімназіального шкитала трамваем (!), сильно перестудив ся, і за кілька днів його не стало.

Честь його пам'яті!...

„Жарт непотребний“.

Історична вірша з р. 1702 на історичнім тлі.

Подав *Іван Франко*.

Бувають часи занепаду суспільного та етичного почуття, коли наслідком різнородних подій та історичних процесів люди починають легковажити своє й чуже жите, забувають про всякі норжи та основи суспільного порядку крім одного хиба Горациєвого „Carpe diem!“ і живучи з дня на день по змозі весело та шумно не дбають про те, що принесе завтра і що по собі полишать потомству. Вони люблять жартувати з усім, що у нормального чоловіка дороге й святе, і не відкидаючи формальної релігійности живуть у повні еґоїстичним та неморальним житем. У них затрачує ся „м'їрило праведное“ для оцінки своїх і чужих поступків, і вони часто вважають дозволеним для себе те, чого ніяк не можуть простити иншим. Для жарту, для п'яної втіхи або приватної пімсти вони готові зананащувати жите та добро цілих родин, цілих осель і навіть цілого народа. Своє високе суспільне становище, здобуте звичайно протекцією, лизунством або підкупом, вони вважають не одвічальною службою суспільности, а привілеєм і звільненем від законного поступуваня. Не диво, що в таких часах і прості та низькі люди, задивляючи ся на жарти своїх панів, дозволяють і собі жартувати з ними таким самим способом.

Польська держава переживала такі часи в половині XVII в. перед Хмельничиною, а ще тяжшу та непросвітнійшу добу пережила в першій половині XVIII в. під панованем двох королів із саксонської династії, електорів німецького цісарства, Августа II і Августа III. Те, що пізнійші історики назвали

„польською анархією“, розвинуло ся і розгуляло ся в тих часах у всій повноті і довело до того, що польська держава, майже ціле XVIII століте не вилазючи з чужої кормиги — Німців, Шведів, Москалів, Татар та Турків — нарешті стратила зовсім свою політичну самостійність і була поділена між три сусідні держави.

Для характеристики того часу наведу тут деякі факти по тогочасним свідощам. І так львівський єпископ Йосиф Шумлянський писав д. 25 січня 1701 р. зі Львова до гетьмана Яна Яблоновського, каштеляна краківського і старости львівського, з повідомленем ось про яку подію¹⁾ (подаю в перекладі з польської макаронічної на нашу мову): „Доношу при тім про страшний злочин і насильство над моїм священником уніятюм, якого допустив ся вельм. пан Данилович, староста Борецький, у добрах своєї матери, в Малих Дідушицях. В самі свята різдва Христового, в руський празник, з малої причини ображений в. пан староста Борецький на рідних братів священника Малих Дідушиць післав людей своїх до церкви і велів ухопити священника від вітваря, перед яким той правив службу божу. Його вхоплено і приведено до двора, і тут пан староста велів виспати йому сто кіїв. По тім крикнув: „А де-ж брати сего попа?“ Челядь відповіла, що лишили ся в церкві і замкнули ся. Тоді в. пан староста сам кинувши ся на коня зі своїми людьми рушив до церкви і велів розбити двері сокирами. Ті небожата сховали ся до вітваря і держачи ся божого престола благали помилуваня. Та свавільна челядь не шануючи дому божого впала царськими дверми до вітваря, позкидала з нього всі святі тайни, розсипала на землю св. причасте (horrendum!) і не шануючи святої тайни волокла тих людей та топтала ногами. Витягнувши їх із церкви били їх так, що покинули їх мов мертвих, і на сьому скінчили сей злочин у присутности самого в. пана старости Борецького. Сусідна шляхта станула по стороні дідича Малих Дідушиць. Коли пошкодовані вдали ся до Жидачева задля обдукції та протестації, не велено урядови приймати ані протестації ані обдукції з тої причини, що таких учинків допустив ся вельможний пан. Тоді сего священника

¹⁾ А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская летопись съ 1700 до конца Августа 1772 года, часть I, Львовъ 1887, ст. 11—12, в покликю на Supplementa ad historiae Russiae Monumenta. Petropoli 1848, N. LXXX. Оригінал сего документу має бути в архіві львівського магістрату під ч. 487.

привезено сюди до Львова. Заложивши поперед усього протест проти жидачівського уряду, я велїв зробити протестацію, списати обдукцію, і доношу про сю нещасливу подію В. М., мойому милостивому добродієви, як протекторови, пану і добродієви святої унії, з запитом, що з тим чинити далї. Одні радять позивати пана старосту до трибуналу під закидом аріянства за таке насильство над священником-унїятом і святою церквою; инші радять просити, аби Й. М. отець архієпископ львівський велїв екскомунікувати напасників. З усім тим удаюся до панської ради В. М. мойого милостивого пана добродіє і пишу також до Й. М. о. нунція. Змилуй ся, добродіє, бо гинемо до кінця. Чого в православїю ніколи не терпіло духовенство, тепер мусить терпіти в святій унії. А менї серце краєся і через такі беззаконности доведеть ся вмирати без часу“.

Се був не одинокий випадок, у якім руський єпископ Шумлянський удавав ся до польських достойників за радою та протекцією проти надужить польських панів; до нас дійшли деякі инші документи, які з руської мови на польську перекладав сам Шумлянський для того, аби про їх зміст повідомити гетьмана Яблоновского¹⁾.

Се певно не одинокий факт панського жарту з житем та здоровлем руських людей, тільки може вїймково пощастило йому дійти до нашої відомости в досить докладній формї. Як виглядало жите найбільшої частї пануючої верстви в Польщі в перших роках XVIII в., про се дає нам досить добре понятє памятна книжка Криштофа Завіші, воеводи мінського, що жив у роках 1666—1721, тішив ся ласкою короля Августа II, але без довшого ваганя перейшов на сторону Шведів і авантурував ся довгі літа воюючи свою власну вітчину, а потім мов нічого й не бувало, знов перейшов до польського табору і зробив ся сторонником невдалого короля Станїслава Лещинського. Спомини сего литовсько-польського пана видав Юліян Бартошевич у Варшаві 1862 р.²⁾, додавши до них досить простору свою працю про жите їх автора та історичну вартість його споминів. Для нас цікаві деякі уступи тих споминів, особливо про дворазовий побут їх автора на Україні, про його особисті зносини з коро-

¹⁾ Див. Архивъ Юго-Западной Россіи, часть III, т. II, ч. CL, CLI (ст. 449—451).

²⁾ Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody Mińskiego (1666—1721), wydane z oryginalnego rękopisu i zaopatrzone przypiskami przez Juliana Bartoszewicza. Warszawa 1862, ст. LXXIII+440.

лем Августом II та про його літературні праці. Як ілюстрацію життя пануючої верстви в перших роках XVIII в. я наведу далі в перекладі на нашу мову важніші уступи з його записок із р. 1702.

Про свої літературні праці автор згадує в коротких споминах п. з. „Wiek życia mojego“ під рр. 1687—8 по вичисленню різних своїх промов при різних нагодах ось що: „Temuowu, lubo niegodne pamięci, wpisane są w księgę moją pt. „Zebrańie różnych mów“, a wpisane dla pokazania i dobrego przykładu potomności, że się w młodych latach nie próżnowało i coraz brało się chciwie do perfekcyi. Disce quivis virtutem ex me verumque labore!“ (ст. 22). Як бачимо, автор мав досить високе понятє про вартість своєї літературної праці. На тій самій стороні читаємо далі: „W tych latach dwóch także, od publiczniejszych zabaw wolny, dla niestracenia darmo czasu, pisałem historyą wierszem polskim „O Agnulfie i Floreście“ i do druku podałem“. Сей друкований твір Завіші, о скільки міг розвідати видавець його споминів, не дійшов до нашого часу. Була се мабуть віршована перерібка якогось італійського оповіданя. В р. 1696 Завіша видав друком другу свою книжку, писану латинською мовою п. з. „Propositiones christiano-politicae“, яка також не дійшла до наших часів, і в якій видавець його споминів бачить не теологічний трактат, а політичний памфлет, писаний з метою спонукати християнські держави до війни з Турками. Живішу літературну діяльність розвинув Завіша під кінець свого життя, і то більше в релігійнім напрямі. Коло р. 1719 вийшла друком його книжка „Aryjamen“, про якої зміст невідомо нічого. Тодіж, або може роком пізнійше, автор видав твір писаний польською мовою п. з. „Xięga o tęse Pańskieј“, якому так само не пощастило дійти до наших часів. У р. 1721, т. є в році своєї смерті, він розпочав друкувати польський переклад латинської книги єзуїта Станігорста „Historya Boga nieśmiertelnego“, якої друк ледви чи був скінчений, і з якої також мабуть ніщо не дошло до нашого часу. Нарешті 1728 р., по його смерті, видана була в Варшаві в єзуїтській друкарні його брошура „Odgłos słodkobrzmiącej melodyi“ на похвалу роду Завішів.

На Україні, де Завіша мав також просторі маєтности, він був два рази; перший раз 1695 р. в лютім, про що в його споминах читаємо ось що: „25 лютого виїхав я на Україну з Чечерська до Бердичова. Дорога моя була на Хальч, де я два

дни забавив у старости Мозирського (Петра Кароля Котовського), і придивляв ся його підданам Москалям-Пилипонам. На Гомель, Лоїв, Чорнобиль, Димир та Межигори я заїхав до Київа, а відси на Фастів та Котельню до Бердичева. В Київі мене стрічали та приймали святочно, там я забавив 5 день і відвідав святі місця печерські. У Фастові Палій, полковник королівських військ запорожських, зустрів мене пів милі перед містом з хоругвами, трубачами та кітлами, приймав і гостив мене щедро та проводив із міста з великою дружиною; ми роз'їхали ся наділивши один одного дарунками. 12 марта я станув у Бердичеві; там забавив я два тижні на гулянках та ловах, там же вбив я медведя в степах або диких полях. Підчас мого побуту вмер там п. Старосельський, мій слуга і губернатор (завідатель дібр), якому я справив величній похорон, при яким стріляно з гармат, при зложеню тіла стріляли з рушниць драгони та козаки, а бердичівські міщани в процесії з хоругвами проводили тіло до гробу. 27 виїхав я з Бердичева серед гуку гармат і весь осмалений порохом; проводило мене козацтво все як один; подорож моя пішла на Пятку, Чуднів, Мирополе, Полонне, Межирічє, Березницю, Висіць, Давидгородок, Сторобин, Яжевичі до Мінська, до якого я заїхав у велику суботу" (ст. 40—41).

Друга подорож Завіші на Україну відбула ся в р. 1700 весною. Дня 8 марта Завіша зі своєї резиденції в Роготній виїхав на Україну до Бердичева. Їхав на Слуцьк, аби дістати гроший на задуману подорож до Риму. Станувши в Слуцьку 10 марта „забавляв ся півтретя дня трактований ненастанно у пана Сенніцького, стольника холмського і тамошнього губернатора, від якого за певним контрактом узяв 20.000 зол. пол. Відси виїхав 13 з раву при добрій погоді, але в Пінщині, від Межирічя, під Полонним та коло Дубрівки між лісами була дорога дуже погана, на якій поламали ся вози. В Бердичеві станув 21 серед гуку гармат та стріляня з рушниць. На зустріч мені вийшла моя хоругов з козаків і Волохів пів милі за Чуднів. Дай Боже промешкати тут якийсь часок щасливо та здорово! Великий тиждень і три дни свят провели ми без польського священника, але дуже побожно. Грїб божий був убраний гарно; при яким від 12-ої години в п'ятницю аж до 12-ої на неділю ми по черзі клячали день і ніч, а дождавши Воскресеня Христового заспівали „Te Deum laudamus“, при чім стріляно з гармат. Свята провели ми на гулянках і мали нагоду в містї

досить надивити ся на козацькі штуки в танцях і забавах. По святах приїхав із Любара кс. Баерський і замешкав у нас півтора тижня. Резиденція українська вся була в гуляню. Я часто їздив у дикі поля на звірів; 5 мая вбили ми дося і затровили кілька серн. Тогож дня вечером стрільці принесли мені 6 серн, журавля і глухаря. Д. 7 я поїхав до Слободищ, де при мені вбито страшного птаха, величиною та пірем подібного до лебедя, з дзьобом довгим близько на локоть і з водем або підгорлем як пухир, у який влізло води доброї мірп півтора горця. Д. 10 вбито медведя і чотири серни. Тогож дня їздив я з жінкою на гуляне, оглянути пустині дібр Тишкевича, т. е. Бистрика, дуже гарної місцевости, замку мурованого Махнівки, Жижелева та Білополя. Тут забавив я кілька день об'їздячи сюпусту Арабію. В сам день Вознесеня божого при заході сонця в диких полях зустріли ми дуже великого медведя, котрого в трійку гонячи без стріляня ми вбили списами. Мого наганяча Щавінського, що хотів добити звіря, коли вже впав на землю, сей ухопив за ногу і погриз її шкідливо. Серн коло Білополя бачили ми багато, що не лякали ся людей як домашня худоба“ (ст. 74—5).

Для характеристики домашнього життя сего пана наводжу один уступ із його записок під д. 15 падолиста 1698 р. „15-го справив я весіле візникови Василеві з Ануською, нанькою моїх дітий. В Роготній сільські весільні обряди ганебно смішні та дивоглядні велів я відправляти перед собою в покою, з яких я насміяв ся й навтішав ся. Виправляли правдиві інтермедії“ (ст. 62).

Сего року розпочинають ся в записках Завіші його спомини про зносини з королем Августом II. Д. 5 мая 1698 р. він виїхав із своєї маєтности до Варшави на вибір короля. Елекція тягла ся шість неділь. „В ненастанних гуках і розрухах відбували ся засіданя, в яких найбільше суперечок було за зрівнане прав великого князівства Литовського з польською короною, що особливо не в смак було панам Салсгам. Я бував на ріжних трактаментах, і в мене бували. Протягом двох днів не зсідаючи з коний ми вибирали короля. При виборі пішло на незгоду. Я був по стороні князя саксонського, і по доконанім виборі литовська шляхта виправила мене до нього з ознаймленем вибору. Я виїхав із Варшави 16 липня разом із п. Отінським, хорунжим великого князівства Литовського. Ми їхали кіньми і аж 20 станули в тарнівських горах; тут повитали ми“

нашого короля; промовляв Яблоновський, воевода волинський, досить гідно і чемно, а від руської шляхти Дідушицький, староста жидачівський. Частував нас король того дня в шопі, що мала стіни, плетені з березового прута; в ній заставлено три столи з багатими наїдками та напитками. По обіді король виїхав до свого війська, що стояло табором, бігав на коні і сказав. Д. 27 рушили ми до Кракова; там на другий день король зложив прилюдне визнання віри, сповідав ся і причащав ся і заприсяг умову (*pacta conventa*) з польською державою. Д. 29 в Славкові гостив сенаторів і з ними та з нами з рицарського стану напив ся до волі. Тогож дня король показував докази своєї сили, прим. стискаючи пальцями грубі срібні чарки і т. и. Д. 1 серпня через Лобзів впровадили ми короля, де ненастанна була його забава з рушницею та луком: з пістолета він перетинав звішені нитки, вбивав кулю в кулю стріляючи правою або лівою рукою, трафляв у ціль обертаючи пістолет у зад, трафляв на 1000 кроків із мушкету від рота, не прикладаючи до лица, і т. и. Гостий приймав часто. Нарешті д. 6 серпня переїхав до Кракова, до якого в'їздив добре напивши ся. Під брамами і на замку гучно стріляли з гармат. В'їздячи до міста король скинув перуку мовлячи: „Нехай як Поляк і польський король в'їду до столиці, а не як чужоземець“. Вступив до костела, де відспівано *Te Deum*. Коронація відбула ся аж 12 вересня в Варшаві. На коронаційнім соймі була велика конкуренція між литовськими послами задля маршалківської булави, яку деякі хотіли віддати князеві Вишневецькому. Полагодив усі ті дозволені та благородні амбіції конкурентів сам король, і всі пани згодили ся відступити булаву мені; сю функцію (провід коронаційному соймови) я відправив щасливо і з похвалою і довів сойм до кінця. Най буде великому ангелови наград честь на віки!“ (ст. 51—3).

В те панське житє, заповнене товариськими забавами, гостинами, п'ятиками та довами, входять немов програмова часть події родинних та сусідських сварів, інтриг та нападів, що характеризували тодішні суспільні та політичні порядки в Польщі. В житю мінського воеводи власне 1702-й рік приносить цілий ряд таких подій. Їх початком можна вважати д. 29 жовтня 1701 р., про який у записках Завіші читаємо: „На день св. Тереси справляв я іменини своїй жінці, маючи на сей акт у себе моїх панів сусідів. По іменинах швидко ми поїхали до Можейкова на заїзд. Пан Халецький, староста мозирський, додав

мені людей, з якими я заїхав сю маєтність 29 жовтня“ (ст. 103). „Заїхати маєтність“ у тих часах значило забрати або обробувати її несподіваним оружним нападом. Можейків належав до п. Яна Казимира Качановського, що мав за жінку природну сестру Завішиної жінки; вороговане Завіші проти сего свояка викликане було власне тим подружжєм, яке Завіша вважав страшним мезаліансом тому, що сестра його жінки Маріанна Текля з Нарушевичів була з раву жінкою Ходкевича, потім Паца, отже оба рази високих аристократів, а третій раз, у стані близьким до божевілья та непочитальности, вийшла за Качановського, який узяв її головно задля її маєтку. Завіша незабаром відібрав жінку від її мужа, а при кінці 1701 р. заїздом захопив маєтність Качановського. Він жив у тій маєтності, як у своїй власній, до 12 грудня, та сего дня нотує в своїх записках: „Дійшла мене несподівана відомість, що Качановський з громадою людей іде не тільки на відїхане Можейкова, але також на зроблене нам конфузії та насильної напасти. Поміркувавши, що не видержу перед переважною силою, бо всю свою дружину я віддалив був перед тим, лишаючи при собі лише десяток людей, я відїхав із Можейкова в ночі, забравши всі свої річи. Паню Качановську взяли ми з собою і завезли до Роготної. Дня 6 січня 1702 р., в день Трьох королів, Качановський прислав до мене приятелів для перепросин і переговорів, а вбезпечивши нас, на другий день ранесенько наїхав насильно на неготових і ще сонних. Але Бог пощастив нам, що ми лише з кількома людьми вигнали його ватагу з роготенського двора, і на полях з поза паркану настріляли десять його коний та людей. Козаки стояли між оплотами міста і не могли дістати ся до двора. З моїх людей тільки одного гораля Гната пострілено, тай то зовсім нешкідливо. В день руських Трьох царів (12 день пізнійше) я відплатив ся Качановському: зо мною пішло 80 коний, ріжних збираних людей, панів суїдів і моїх слуг, а надто 40 піших козаків компутових полковника князя Вишневецького. О семій год. з рана щасливо підступив я під Можейків, і не забавило й пів години, як я примусив до втеки самого Качановського, його слуг та Волохів; на здогін за ним погнало наших зо 20 коний і по шляхах набили досить людей. Сам Качановський утік до Жолудка; там я велів узяти його зі склепу з поміж мерців. Його витягли, а другого дня відповідно зізнавали свої вчинки. Він був у присутности п. Бурби засуджений і похований у церкві у Вязівці.

Нехай спочиває в спокою, бо я дарував йому всі урази. В тій перепалці тільки одного мого козака пострілено. Я тільки переночував у Можайкові, а потім вернув до Роготної; четвертого дня я відправив людей, задовольнивши їх належно й справедливо“ (ст. 104—106).

З приводу сеї події польський видавець споминів ось як осуджує її моральну вартість: „Богато гріхів допустив ся тут пан староста. Справедливий, а допустив ся насилля; побожний, а спрофанував жолудківський костел, який задля сього випадку замкнено. Що гірше, був у своїй власній справі і стороною і судією. А хоча бажав Качановському спасенія, хоча сказав про нього: „Requiescat in pace“, хоча простив йому всі його урази, — як можна при тім християнським настрою зрозуміти такий вислов у його записках: „Такий кінець тим, що женять ся нерівно „et litigant cum superioribus“. В иншій місці Завіша так уболіває: „Качановська, сестра моєї жінки, „ultimi et nefandi thori“. Як погодити після сього перехвалки старости, що Бог, справедливий свідок його чести, дав йому побіду? Але в ту пору в Польщі понятя були такі помішані наслідком безладдя в головах, що й наш Завіша не почував, якого злочину допустив ся, коли ще й хвалив ся тим, що зробив“ (ст. XXI).

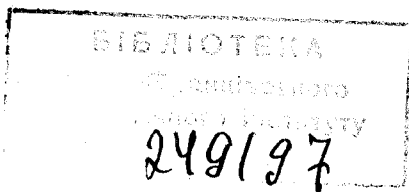
Того самого року староста мінський допустив ся без наміслу ще й другого, може ще більшого злочину, бо покинувши сторону польського короля, якому присягав на вірність, перейшов до Шведів. В липні, машеруючи з ними на південь до Берестя, він записує в своїх споминах ось яку подію: „В Білій, маєтности князя канцлера Радивиля, спочивали ми дві неділі не без значної руїни його дібр. Війську дано велику свободу поступати в тих добрах ad libitum. Бо той князь був причиною всього зла та замішаня. Худобу з фільварків і хлопську по селах позабирано, стави послучано, звірів у звіринці повбивано, а в палаті і в покоях скрізь abominatio desolationis (біблійний вислов „мерзость запустїнія“), села деякі попалені Шведами“ (ст. 109—110). А обік сього сцени пиянства та веселих забав, як ось прим. 21 падолиста: „Був у Денгофа, ловчого В. К. Л. в Щекаревицях чотири дні. Була там пані Потоцка, старостина Черкаська, гарна і весела дама, яка ані одної ночі не давала нам спокою, так що ми раз у раз танцювали, гуляли та робили збитки“ (в польськїм тексті broili).

Для характеристики подій того самого часу подаю ще оповіданє третього тогочасного свідка про т. зв. „литовську трафе-

дію“ 1701 р. яку також можна назвати „жартом непотребним“ у найповнійшій значіню тих слів. Найкомічнішим у тій трагедії являєть ся те, що сам польський король не вважав невідповідним для свого становища вмшати ся в фамілійні роздори литовських маінатів та підюджувати одних аж до братовбійчої війни з другими. Подаю оповідане сего свідка, правдоподібно Еразма Отвіновского¹⁾, в перекладі на нашу мову: „Р. 1701. §. 2. Литва сего року за поводом Огінського бурилася проти Сапег; мала, що правда, справедливі причини, але коли би пан (король) був щиро провадив діло, міг би був инакше запобігти тим трагедіям. Але королеви треба було, аби піддані били ся між собою, і тому видав універсали на загальне ополчене, ніби то проти Шведів, що висіли над границями, і показував свою готовість. Коли вже литовська шляхта повсідала на коні, Сапеги дорозумівши ся добре, що се на них вимірено замах, вивели також у поле не мало війська, найбільше чужоземного та литовських Татар, і так усе літо зводили битви одна сторона в другу“. §. 3. Коронний гетьман Яблоновський в разу бажав залагодити маінатську колотнечу в Литві, але бачучи, що сам король інтригує проти Сапег, потайно вислав їм військову підмогу з посполитого рушеня, яке про око ніби то ровпустив.

„§. 4. Отож посполите рушене, віbrane проти Шведів, уже під осінь у падолисті рушило проти Сапег, що стояли табором. Зійшли ся під Олькениками. Там нещасливою фарсалією станули проти себе братні ряди, і тою кровю, яку черпали обивательські правиці, окропили поля. Сапегинські війська знесено, а гетьманового сина, конюшого литовського, що був генералом у цісарським (австрійським) війську, шляхта взяла в неволю і цілу ніч держала в арешті. Князі Вишневецькі, хоч постріляні гетьманським сином, заходили ся щиро, аби заховати при житю конюшого Сапегу, але Огінський з Заранком і Котлом усю ніч навмисно підпоювали шляхту, куфами розносячи горілку по олькеницьких вулицях, аби вбити стольника. Рано шляхта кинула ся на дім, де був стольник, а коли варта оперлася їй міцно ме пускаючи, полізли на верх дому, віддираючи

¹⁾ Pamiętniki do panowania Augusta II, napisane przez niewiadomego autora (podobno Erazma Otwinowskiego). Wydane z rękopismu przez Edwarda Raczyńskiego. W Poznaniu 1838. 8-ка, ст. VIII +384. Спомини обіймають роки 1696—1728.

їонти, лати та крокви і кидаючи на долину, і через повалу почали спускати ся до кімнати. В тім кс. Білзор ускочив до кімнати вікном із заду. Конюший бачучи наглу смерть перед очима, просив ксьондза висповідати його, але Білзор ударивши його сильно в лице крикнув: „Ось маєш абсолюцію!“ Князі Вишневецькі бачучи грізну небезпеку хотіли вивести конюшого з того заколоту, але коли взявши його між себе всідали до карити, що стояла перед господою, в тій хвилі шляхтич Свідерський рубонув конюшого з заду в голову так, що той упав на землю, а князі ледво спасли ся втекою. Там тоді заїлість люду збиткувала ся над ним; тіло страшенно порубане на штуки три дни на вулиці лежало втопане в болото. Коли король Август довідав ся про сю трансакцію, мав радість замість переляку, бо стало ся все з волі короля, коли такий погром упав на дім Сапєжинський, упереджений ненавистю“ (ст. 33—34).

Як ілюстрація тих часів, а власне перших літ XVIII в. дійшла до нас вірша, зложена руською мовою, але правдоподібно якимось Поляком, прихильником шляхетського панованя на Русі, про бурливі події 1702 р., яких пам'ять у значній мірі затратила ся, і виступає лиш уривками в сучасних історичних жерелах, але які про те заслужують на спеціальну увагу як перший об'яв того людогого руху в Правобережній Україні, яким характеризуєть ся її історія майже за весь XVIII вік і який провано гайдамацьким у протиставленю до козацьких рухів XVII в. Ті гайдамацькі рухи визначають ся поперед усього, так сказати, самосівним, вибуховим характером, браком тіснійшої організації та ріжнородністю елементів, що беруть у них участь. На Правобережній Україні вони йдуть рівнобіжно з занепадом козацької організації, яка властиво лиш раз іще виразно проявляє себе в особі та діяльності Семена Палія, коли натомісь на Лівобережній Україні ся козацька організація, не вважаючи на нівеляційну політику Москви, все таки витворює досить самостійне, суспільно-політичне тіло, т. зв. Гетьманщину, яка перебувши часи царського та бюрократичного автократизму, все таки зберегла найкращі козацькі традиції як підвалину нового національного розвою України.

Вірша, про яку тут мова, заховала ся в збірці Якова Головацького „Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси“, часть I (Москва 1878, ст. 33—35) під не зовсім властивим титулом „Бунты козацькіи“. Відки взяв її Головацький, не сказано у нього ані в передмові ані в увагах до історичних пі-

сень, і тільки в рукописного збірника пісень Ількевича, який не цілий дійшов до нас і належить тепер до рукописного відділу бібліотеки Народного Дому у Львові, знаємо напевно, що ся вірша, так само, як і інші історичні вірші, прим. вірша Шумлянського про похід Собеского на Відень 1683 р., була переписана Ількевичем із старшої рукописної збірки, що була в його посіданю. На жаль із копії Ількевича, писаної латинськими буквами, заховало ся в тих паперах тільки остатніх 15 рядків, які можуть послужити до реконструкції тексту, переписаного Головацким на руське письмо та етимологічний правопис з пробами власної реконструкції.

Жарт непотребний в сімсот втором стал ся:

Люд своєвольний¹⁾ до купи зобрал²⁾ ся,

А через Іюду³⁾ стали ся і бунти,

Позостали ся, ах, пустіі ґрунти.

5 Ах Україно, люд свивольний маеш,

Юж ляментуєш, трупи оглядаєш⁴⁾!

Глупство козаків, же ся збунтовали,

На своїх панів руки подіймали.

„Нуте ж, молодці, будем Ляхів бити,

10 І їх за шиї на славу водити!“

До Немирова стали ся збирати⁵⁾

По містах, селах, та панів рубати;

В Немиров місто стали ся вперати⁶⁾,

Ляхи почали одпор їм давати.

15 Ко замку ближче Ляхи уступають,

О вradі міщан Немировских знають⁷⁾,

Же мислят панів в замку добивати,

Потом добивши заровно рубати.

Ляхи із замку войска виглядають,

20 До Бога серцем жалостне волають,

Аби помощи в замку їм⁸⁾ давано;

На радость огня (?) в труби заіграно.

В середу рано Ляхи о мир просят,

Високо к⁹⁾ небу очи свої вносят;

1) Г. свивольный. 2) Г. зобрался. 3) Г. дод. и. 4) Г. на трупи поглядаєшь. 5) Г. збирати. 6) Г. вперати. 7) Г. не знають. 8) Г. вас. 9) Г. ку.

- 25 Всі юж заровно козакам¹⁾ здали ся,
 А они кажут: „Ми то добили ся!“
 Ах, виводячи стали їх рубати,
 Кійми²⁾, ціпами сродве мордовати.
 Папов великих много погубили,
 30 Кров яко воду потоком пустили.
 Вельми ся тішат, же-смо звоввали,
 Польского войська [в] очи не видали.

- Всі ся козаки письмом обсилают,
 А под Бердичов на под'їзд всїдают.
 35 Юж ся там Ляхи збирати³⁾ почали,
 Козаки в зрадї хутенько припали.
 Стали ся Ляхи там з ними⁴⁾ стирати,
 А на піхоту міцне натирати.
 І там багато Ляхов погубили,
 40 Тільки же в зрадї козаки ся били;
 А виводячи стали їх рубати, —
 Мусїли Ляхи инші втїкати.

- Тільки староста на полю Хмельницький
 Показав ся там до них по жоліїрски;
 45 Там же пан Рушиц із ними ся стирал,
 Гди на труп Ляхов жалосне повирал⁵⁾.
 Тільки посполєство на полю стояло,
 Ратунку Ляхом щире не давало.

- Утішил єсь ся, козаче гультайський,
 50 Жесь⁶⁾ звоввал люд увесь христїянський,
 Же стали через заслуги панами,
 Коли-сте⁷⁾ ся под Межибож зобрали⁸⁾.
 Под Межибожом щасте не панує,
 За ваші бунти смерть ся вам готує.
 55 Із Межибожа за неправду бито,
 А неедного под Синявою взято;
 А за Зіньковом щасте сте згубили,
 Босте піхоту всю свою повбили.

¹⁾ Г. козакомъ. ²⁾ Г. Кіями. ³⁾ Г. зберати. ⁴⁾ Г. тамъ Ляхи
 ізъ ними. ⁵⁾ Г. поглядалъ. ⁶⁾ Г. Же. ⁷⁾ Г. есте. ⁸⁾ Г. со-
 брали.

- Не тїш ся, козаче, ксьонже наступає,
 60 До Конгантинова Вишневецкий вїжджає¹⁾.
 Козаки ближче взяли ся з Острухи²⁾,
 Под Конгантиновом згинули як мухи,
 Хотїли-єсте зрадою добути,
 Від ксьонженга вам прийшло погинути.
- 65 В понедїлок рано козаки герцуют,
 Ляхи із замков до них ся готуют.
 Кажут козаки: „Ляхов небагато“³⁾.
 Стерши ся з ними, всіх под меч побрато.
 Показал ся там ксьонже Вишневецкий⁴⁾,
- 70 Ізбил⁵⁾ ся з ними, ах, по молодецки.
 Принципалове назад утікают,
 На невинних смерть нічого не дбают.

- Маре в сімсот вторім козаки почали,
 А в сімсот третом Ляшеньки скончали⁶⁾.
- 75 Гетману⁷⁾ слава Сенявскому завше,
 Же ідет смїле жолієров добравши⁸⁾;
 Іх Мосцьом паном Любомірским славно,
 Юнаком польским і рицарству давно⁹⁾.
 Нехай же будет Богу од нас хвала,
 80 А паном нашим ва¹⁰⁾ то¹¹⁾ вічна слава!

Не все в тій вірші ясне; неясні особливо рядки 22, 40, 51, та се неясности переважно стилїстичні, які може вяснити давнійша і докладнійша копія, як би така знайшла ся. Що до історичного змісту вірші, то за її автором треба признати дуже малий епічний талант: він не вмїє докладно оповїсти ані одного факту, не дає в своїм представленю ані спеціальних причин, ані розвою подїй, а величаючи польських войовників, що так, чи сяк визначили ся в тій невеличкій війні, він не дає ніякого понятя про те, хто були ті бунтівники, які були їх проводирі, яке число та який характер їх воєнної сили. Назва „козаки“ в тих часах містила в собі дуже різнородний воєнний люд, а дійсні козаки, чи то запорозькі чи реєстрові, як

1) Г. вїжджає. 2) Г. зъ отєтрахи. 3) Так Ільк., Г. богато. 4) Г. Вишневецкий, Ільк. Wysznoweski. 5) В обох текстах: Збил ся. 6) Ільк. skoińczył, Г. скончали. 7) Ільк. Hetmana, Г. Гетману. 8) Ільк. dobralszy. 9) Ільк. і rycyzystwo дано, Г. рицарєтво дано. 10) Ільк. час. 11) Г. і Ільк. час.

побачимо далі, в тих подіях з кінця 1702 р. не брали майже ніякого уділу.

Бажаючи освітити історичні події, що лежать в основі сей вірші, не зайвим буде заглянути поперед усього до найновішої праці, яка монографічно представляє історію гайдамацьких рухів XVIII в., а власне до двотомової книжки: „Fr. Rawita-Gawroński, Historia ruchów hajdamackich, We Lwowie 1901“, якої перший том присвячений гайдамацьким рухам до р. 1770, а другий спеціально т. зв. Коліївщині, або докладніше уманській різні 1768 р. На жаль сей польський автор, хоч нише з великими претенсіями на правдомовність та вичерпане історичних жерел, у своїх історичних працях, що майже всі доторкають ся історії України, визначаєт ся з одного боку сліпою та завзятою україножерною тенденцією, а з другого дивоглядною безкритичністю в користуваню історичними жерелами, легковірністю до всяких, хоч би найабсурдніших сплетень та вигадок, а рівночасно якоюсь фатальною сліпотою на такі жерела, що могли б освітити йому історичні події правдиво¹⁾. Оттому не диво, що події з р. 1702, про які згадує наша вірша, якось неначе зовсім уйшли уваги польського історика, хоч пильніше роздивлене в жерелах, які він мав під рукою, могло би дати йому змогу освітити їх значно докладніше. Подаю тут фактичний скелет того, що крім пустого балаканя подає польський історик про ті події.

На його думку історія гайдамаччини починаєт ся з'їздом царя Петра Великого з польським королем Августом II. у Раві Руській д. 22 червня 1698 р., хоча фактично на тім з'їзді не обговорено і не рішено нічого такого, що могло вплинути на

¹⁾ Яркий приклад такої справді фатальної сліпоти вкажу зараз на першій картці першого тому више цитованої праці. Між рукописними жерелами для історії гайдамаччини, які містять ся в бібліотекі Оссолінських у Львові, і які, можна би думати, він вивискав у своїй праці, він цитує фундаментальний для історії уманської різні рукопис 266 до-слово ось як: „W końcu: pieśni ukraińskie współczesne szlacheckiej Muzu“. Автор не згадує про те, що сей рукопис містить спомини Кребсової з недрукованими доси додатками, Ліпомана та безіменного компілятора, який цитує Кребсову та Ліпомана, а нарешті польську поему бувшого студента уманської школи і очевидця різні, поему, якої свідцтво де самих основ перевертає все те, що понаписував д. Равіта-Гавронський у другім томі своєї монографії. Ся поема в історичним вступом опублікована була мною в „Записках Наук. Тов. ім. Шевченка, р. 1904, т. LXII, ст. 1—40 і окремою відбиткою.

вибухи гайдамацьких рухів. Що правда, польський історик, який гайдамаччину вважає „wynikiem nie tyle krzywd odczu-tych świadomie i żądań jasnych, ile następstwem dowolnych instynktów na pól dzikiego społeczeństwa“ (I, 55), рівночасно бачить головне жерело вибухів у тім, що московське військо ввійшло в границі Польщі і давало гайдамакам „pole bezkarnej swawoli“. В розділі 2, присвяченім початковим гайдамацьким рухам на Волині, автор мішає ті рухи з акцією Семена Палія в Київщині, і не силкує ся представити їх окремо, хоч у вступ-нім розділі досить виразно зазначив, що акція Палія мала ха-рактер більше козацький, як гайдамацький. Про розрухи в во-линським воєводстві згадуєть ся принагідно на ст. 58 словами: „Szastali się oni (свавільні полковники, recte ватажки), gdzie mogli po W—stwie Wołyńskiem, rabując i wsie paląc“. На ст. 59 знов згадано, що „Rebelia kozacka dotykała niejedno-krotnie pogranicza W-stwa Wołyńskiego, zagrażając „krajom i fortunom“ szlachty“. На соймику волинського воєводства, що відбув ся невідомо де й коли в р. 1701, ухвалено організувати оборону проти бунтарів-селян та козаків із самої шляхти, не довіряючи Волохам, „którzy się pokazali fidefragi“. Ся ухвала мабуть не була виконана, коли на соймику тогож воєводства з 20 падолиста 1702 р. її повторено знов, а шляхта Лятичів-ського повіту постановила боронити ся власними силами, не че-каючи на ціле воєводство (ст. 60). Наслідком ухвали волин-ської шляхти коронний підкоморій Юрій Домінік Любомірський покликав шляхту до зброї для здушення „хлопського бунту“, і велів їй збирати ся до Полонного (ст. 60). Далі автор знов мішає київську Паліївщину з волинською гайдамаччиною і за-значає факт, що польний гетьман коронний Санявський стягав шляхетське ополченє до Бережан — в якій цілі, невідомо. І далі знов загальні фрази: „Wszędzie wrzało. Na Wołyniu, koło Międzybeża i Satanowa włóczyło się około 3000 hałustry, która wsie i miasteczka plondrowała, pasieki na zimę pocho-wane wybijała i szkody czyniła dokoła. Gdzie napótkano szlachcica albo Żyda, ścinano“ (ст. 61). Нарешті зібрало ся посполите рушенє шляхти з хоругвами кварцяного війська з міцною постановою бороти ся „z rebelią kozacką“. Вони ста-нули табором біля Бердичова, але тут стало ся щось подібне, як під Берестечком. Купка козаків злучивши ся з хлопами ріж-них сіл і місточок нанала на польський табор і погромила його так фатально, що навіть сліду по нім не лишило ся. Все пішло

в руки черві та козаків, а не один ледво в жупані уйшов із тої нещасливої оказії“ (ст. 61). Ось і все, що подає сей історик про події в Волинськїм воеводстві з кінця 1702 р.

Одиноке жерело, на яке він покликає ся при тїм, се відомий другий том третьої частї „Архива Юго-западной Россїи“, присвячений козаччині на Правобережній Україні 1679—1716 рр., виданий під редакцією і з передмовою В. Антоновича. Заглянемо до сего жерела, може воно позволить нам кинути більше історичного світла на ті події, як се вчинив польський історик. Передмова Антоновича до сего тому обіймає 197 сторін друку і являєть ся основною монографією про події тих часів і тої частини нашого краю, до якої відносять ся публичні та приватні акти, опубліковані в тїм томі. Розумієть ся само собою, що автор передмови, визнаючи в нїй актовий матеріял для представлення даної епохи, з одного боку не міг обмежити ся самим тїлько тїм матеріялом, але муїв користувати ся також посторонніми, головно друкованими свідощтвами для того часу, а з другого боку, зосереджуючи свою увагу на визначнійших особах та подїях, що надавали тому часови його властиву характеристику, не міг вичерпувати всі подробиці, яких достарчає дуже богатий актовий матеріял, а навіть не потребував вичерпувати всіх подробиць посторонніх друкованих жерел, що відносять ся до того часу. Тому не подивує ніхто, що я в отїй розвідці, займаючи ся спеціально віршею, в якій дуже недокладними натяками змальовано події несповна двох років (1702—3), держачи ся в основі оповіданя про них Антоновича, з покликани на його жерела, доповняю його подекуди ширшими цитатами з актів та посторонніх жерел, відомих або невідомих нашому славному історикови.

З оповіданя, яке буде подане далі, бачимо, що головними героями подій, представлених у нашій вірші, були козацькі полковники Самусь, Іскра й Абазин. Відомости про них, які стрічаємо в тогочасних жерелах, сягають не далі, як 1683 рік, в якому вони, а надто також Палій, брали участь у поході козацької компанії під Відень, та вирушивши пізнійше від армії короля Собеского, заїзнили ся до битви під Віднем, а за те взяли участь у битві під Парканами¹⁾. Тоді вже король Собеский звернув на них увагу за їх хоробрість, і деякі з них не-

¹⁾ В. Антоновичъ, О козакахъ, передмова до названого висше-тому „Архива Югозападной Россїи“, виданого в Київі в р. 1868, ст. 34.

забаром по повороті в походу одержали від короля т. зв. „приповідні листи“, в яких іменовано їх полковниками і дано їм повноважність вербувати охочих людей у козаки і вдержувати сформовані з них полки в певних означених місцевостях. Самусь (се було очевидно його хрестне імя Самуїл, по батькови він звав ся Іванович, а прозвище його лишило ся нам невідоме) зробив ся таким способом полковником богуславським і зі своїм полком кілька разів відбивав напади Татар. Про се під р. 1691 ось що оповідає Рітельман¹⁾: „Сего 1691 р. після гетманів Могилі та Драгинича король польський Собеский поставив якогось Самуся із козаків, і дав йому гетьманські клейноди, а війську плату, при чім потвердив також козацькі привілеї. А резиденцію мав сей гетьман Самусь у Винниці над Дністром, і в наддністрянських (у друку мб. через помилку „Поднібировских“) містах збирав до себе охочих козаків, також Запорожців і інших гулящих людей, а також і містових козаків, і творячи многі ватаги, самовільно без королівського наказу ставив над ними полковників задля оборони від бусурманських нападів на християн і для захисту границь. Бо по обох боках ріки Бога степами Татари нападали на Польщу та Росію, брали в неволю польський та руський народ, і туди ж зі здобичею вертали назад. Отсих Татар розбивав Самусь, відбиваючи у них коні, зброю та всяку здобичу для себе, а полонених християн відпускав у їх вітчину, за те многих Татар часто брав у неволю і відсилав або в Москву або в Польщу, і за се одержував від дворів похвалу та нагороди“.

Далеко вчасніше і подекуди докладніше те, що оповідає про „Самусево гетьманство на Задніпру“ Грабянка, хоч і він, живучи на лівім березі Дніпра, багато дечого подає недокладно про події та відносини правобережної України. Подаю тут із його оповідання тільки те, що говорить ся про початок гетьманованя Самуся. „По Могилі — читаємо у Грабянки, — за Дніпром гетьмані король Собеский поставив гетьманом Задніпрським Самуся і дав йому привілеї на гетьманство і вольности та клейноди військові — бунчук і булаву, і плату війську з папського скарбу; бо папа намовивши християнських монархів на Турка затагав військо своїм скарбом. І Самусь орудуючи своїм гетьманством резидував у місті Винниці на Подні-

¹⁾ Александръ Ригельманъ, Лѣтописное повѣствованіе о Малой Россіи, Москва 1847, часть III, ст. 13.

строю¹⁾. Ся відомість про удержуване Самусевої оружноі сили коштом папського фонду, коли би справдила ся з инших жерел, була би дуже важним причинком для історії того часу і вияснила би в значній мірі ту незвичайну обставину, що король Собеский сам на власну руку іменував на Україні полковників і навіть наказного гетьмана.

Коло р. 1693 польський король іменував Самуса наказним гетьманом; у р. 1694 він стоїть іще під дозором польського ретиментаря Вільги, але в р. 1696 він уже являєть ся самостійним козацьким начальником, якому коронний гетьман безпосередно присилає свої накази для козацьких полків. І так під датою 20 лютого 1696 р. читаємо гетьманський наказ: „Jan na Jabłonowie Jabłonowski, kasztelan krakowski, hetman wielki koronny, daje ten mój ordynans do imci pana Samusia, hetmana nakaznego i wszystkich pólkowników i setników wojska jego król. mości i rzeczy pospolitej zaporowskiego“ і т. д., наказ про відкликане козацького постою в маєтности луцького єпископа²⁾, Обік Самуса в опустошеній Брацлавщині появляеть ся коло р. 1690 подільський полковник Абазин, про якого воєнну діяльність знаємо дуже мало понад такі загальні звістки, що він зі своїм полком також відбивав татарські напади і подавав гетьманови Мазепі відомости про рухи Турків та кримської орди (В. Антонович, *op. cit.* ст. 60—61).

Серед ненастанних заколотів розпочали ся в серпні 1702 р. грізнійші козацькі рухи. Антонович представляє діло ось як: „В серпні 1702 р. до Богуслава, Корсуня та инших міст, зайнятих полками Іскри та Самуса, понаходили польські властители, старости та їх завідателі з озброєними командами, і зажадали від козаків очистити міста та села або йти в підданство властителів і старост. У відновіди на се домагане Самусь, Іскра та пасерб Палія Семашко, що жив тоді в Богуславі, подали знак повстаня. Польські хоругви, шляхтичів та Жидів-арендарів, що наїхали з ними, побито в Богуславі, Корсуні, Лисянці³⁾ та доволочних місточках і селах. Наказний гетьман Самусь

¹⁾ Григорій Грабянка, Дѣйствія превѣзной.. брани Богдана Хмельницкого... въ разныхъ лѣтоисцовъ въ градѣ Гадячу собранная року 1710. Издава Временною Коммиссією для разбора древнихъ актовъ. Кіевъ 1854, ст. 241.

²⁾ Архивъ Ю. З. Россіи, ч. III, т. II. Ч. СII, ст. 329—330.

³⁾ Про Лисянку, що лежить у Київській губернії, недалеко Дніпра, в жерелах, що дотикають бунтів у подільській губ., нема ніякої вгадки.

присяг на вірність „царю московському“, і об'явив себе підкомєндним Мазепи. Селянам оголошено вічну свободу та увільнене від панів“ (ор. сіт. ст. 120—1). Се оповідане не зовсім відповідає тому, що можна вчитати в цитованих до нього актів та сучасних посторонніх свідоцтв. В інструкції київської шляхти послам, висланим до короля 20 серпня 1702 р., читаємо між иншим: „У теперішніх замішанях Річи Посполитої повинна заважити також жорстокість Палія, що зриває ся до бунту і не тільки не хоче слухати наказу короля та сойму, виданого минулого року, аби уступив із Хвастова і розпустив своє військо, але навпаки, день у день затягає козаків, що грозить ненастанною небезпекою нашому всеводству. З його намови збунтували ся також Самусь та Іскра і нарobili багато руїни в Богуславі, Корсуні та інших містах“ (Архивъ, ор. сіт. ст. 442). В другій інструкції, виданій 31 серпня, читаємо: „Ось і тепер козацьке, доси пригашене вугле, розжоврюєть ся через Самуся та Іскру в Корсуні та Богуславі і день у день вибухає полум'ям“. Послам поручаєть ся просити покiрно гетьмана коронного, аби належним йому военним правом при помочи своїх ординансів випер Палія з Хвастова і запобіг бунтам Самуся та Іскри, які пограничним містам нанесли не малу руїну“. (Тамже, ст. 445).

Вісти про козацький бунт дійшли в тих самих днях до великого гетьмана коронного, який 28 серпня писав до Андрія Залуского: „З України долягають мені ненастанно листами та домаганями здусити повстанє Самуса, колишнього гетьмана запорожського, який уже захопив міста Богуслав та Корсунь і вигубив у них католиків та Жидів, а лишив при житю самих Русинів“¹⁾.

Як бачимо, в тих звістках нема мови про якийсь наглий наїзд польських властителів та старостів на названі міста; се само собою зовсім неправдоподiбне, бож властителі, їх завідателі та королівські старости сиділи в своїх містах та маєтностях, а наглий напад був зроблений очевидно з боку козаків. Так само не згадуєть ся тут нічого про такий важний факт, як присяга Самуса, що ще недавно був наказним гетьманом із надання польського короля, на вірність московському цареві, та

¹⁾ Andreae Chrysostomi Zaluski, primo Kijoviensis, postea Plo-censis et nunc Varmiensis episcopi... Epistolarum historico-familiarium tomus tertius (1701—10). Brunsbergae d. 3. MDCCXI, т. III, ст. 248.

перехід його під зверхність лівобережного гетьмана Мазени, що також був підданим московського царя. Се був би факт державної зради, який певно були би зазначили сучасні свідки з польського боку. Оповідане Антоновича про сей факт опирає ся мабуть на листі Самуса із 7 вересня 1702 р. до козацьких ватажків Паллядія, Валазона та Рингаша, в якім читаємо ось що: „Милостивий пане Паллядію, ротмістре гетманський! Милостивий пане Валазоне, бувший судіє Кумянський! Милостивий пане Стефане Рингашу Ямпільський! Милостиві панове, ласкаві приятелі та добродії! При найнижнім моім поклоні через умисних Рашківців доводить ся мені писати вам і обізвати ся, що з ласки всемогучого Бога я всею душею присяг наймогутнішому пану і царю московському та ясновельможному панови гетьманови Мазені не покидати до смерти і служити вірно на службі монаршій та регіментарській за весь правовірний народ український. Оттак і стою при божій помочи зі всім військом українським під містом Білою Церквою, а чей би нам Бог поміг замок дістати і на дальший час, на відпір проти наших ворогів Поляків з військом запорожським одностайно ставати за козацькі свободи, як і перед тим бувало, аби від сего часу Ляшки з наших українських вітчин уступали і більше вже на Вкраїні не розпростирали ся. Прошу вас, мої панове, доложіть усякого стараня і охотно зібравши давнього товариства з кілька сот, або й тисячу звербувавши, коло Дністра, по всіх містах, збирайте ся і тягвіть до нас як найскорше. Маю в Бозі надію, що для війська будемо мати здобич і найбільшу ласку регіментарську, про що прошу (Бога). Скорож нам Бог дасть здобути Білоцерківський замок, то не будемо барити ся, але зараз підемо в гору до польських панів, противних нам, аби одностайно ставити їм опір. Коли хочете поступити по братерськи, то прошу, поки спровадите військом, давайте знати про себе кінно ким будь у день або в ночі, щоб я не мав на вас ошуки. Се предложивши бажаю вам від Бога доброго здоровля, як сам собі, і остаю ся вашим щирозичливим приятелем і слугою. Його пресвітлого Величества війська запорожського Самусь Іванович, гетьман український. Дано в таборі під Білою Церквою д. 7 вересня 1702 р.“ (Архивъ, оп. cit. ст. 449—450).

Сей лист у руськім оригіналі дістав ся якимось способом у руки Йосифа Шумлянського, тоді вже уніятського єпископа львівського, який у польськім перекладі переслав його великому гетьманови коронному польському.

На його автентичність дуже підозрене світло кидає ось який лист Палія до одного з тих самих ватажків, Паллядія, який виглядає немов скорочена копія листу Самуся, хоч має ту саму дату, що й попередній: „Мій пане ротмістре Паллядію, мій дуже зичливий приятелю! Пересилаю вашій милости добре-здоровле від пана Бога, а при тім своє братерське порученє з просьбою, тому що ваша наддністрянська волость суплікувала до нас, аби ми були їм патроном, тож прошу вашу милость побратерськи, аби ви з нашим Лукіяном, що тепер находиться ся в Рашкові, прибували до нас. Відомости, коли які будуть у вас, швидко давайте мені знати. Про що й повторно просячи вашу милость остаю зичливим приятелем і тепер — вашої милости-всего доброго зичливий приятель Семен Палій, полковник його-царського Величества війська запорожського“ (Архивъ, loc. cit. ст. 450—451).

Неавтентичність сего листу на мою думку виявляв кінцева титулятура, бо-ж Палій був полковником не з наданя московського царя, а тільки на основі декрету польського короля. Підозріне що до автентичности обох сих документів збільшає ще та обставина, що вони не заховали ся ні в яким урядовім архіві, але одержані були квівською комісією від приватного чоловіка, д. Перльштайна. Що московський цар іще в грудні 1702 р. нічого не знав про те, що польські піддані Палій та Самусь присягли йому на вірність, довідujemo ся з листу Андрія Залуского до каштеляна краківського (В. гетьмана коронного) з д. 27 грудня, в яким читаємо: „Присягає посол московський тут присутній, чоловік зрештою понад вдачу того народу чесний, член старинної родини Долгоруких, що цар московський нічогосінько не знає про причину розрухів на Україні. Навпаки, від чоловіка, який недавно був у посольстві у царя, він чув, що коли цар московський довідав ся про ті розрухи, і почув оповіданє про успіхи Самуся, сказав до своїх присутних чиновників: „Яка-ж нещасна та Польща, коли її нападє, хто хоче! Адже ж про сего Самуся доси ніхто не чув нічого, а він тепер ось що доказує“ (Zaluski, op. cit. III, ст. 338).

Далі оповідає Антонович про події в кінця серпня 1702 р.: „Самусь вирушив облягати Білу Церков, не бажаючи лишати по заду свого війська і в близькім сусідстві козацьких осель сильної ворожої твердині. Білоцерківський „посад“ (жб. неукріплену часть міста) спалено, і Самусь обляг твердиню..

У початку вересня він розіслав листи до окремих козацьких відділів, розсипаних на просторі від Буга до Дністра, закликаючи їх прибувати до свого табору. Під Білою Церквою на-значено також збірну точку для селян, покликаних до зброї“ (ор. сіт. ст. 121). Се оповідане о стілько сумнівне, що про на-міри Самуся та причини, які спонукали його облягти Білу Цер-ков, не знаємо нічого певного, а листів до козацьких відділів невідомо більше крім одного, тай той по всякій правдоподібно-сти треба вважати фальсіфікатом. Із ходу дальших подій зна-ємо, що під Білу Церков надтяг незабаром Палій, який фак-тично здобувши її замок осів у ньому на довгий час, бажа-ючи мабуть зробити з неї собі столицю замість Хвастова. Скорє надійшов Палій під Білу Церков, Самусь та Іскра відступили від облоги і подали ся на захід, до Немирова.

Продовжаю далі оповідане Антоновича: „Тривога між се-лянами була справді дуже сильна; при першій обявленю віч-ної свободи величезні юрби хлопів покидали міста та села й свої доми, збирали ся з жінками, дітьми, своїм добром та ху-добою, іноді палили свої оселі, та незліченими таборами стягали ся до козацького обову. Тут начальники вибирали людей здіб-них до зброї та творили з них полки“ (ор. сіт. 121). Слова в знаках наведена у тім цитаті взято зі споминів Отвіновського, але наведені не зовсім докладно. У Отвіновського (ор. сіт. ст. 47), оповідане про розрухи в серпні 1702 р. починаєть ся ось як: „Тим часом у тих труднощах та тяжких перепалках (мова про політичне безладде в Польщі), Палій, той вірний слуга Річи Посполитої в часі турецької війни, розпочав бунт на Укра-їні, вийшов із Хвастова, обляг Білу Церкву і здобув її, а по-тім опанував Корсунь і многі інші міста, повирубував польські валози, хоч вони там і лихі були, і почав на Україні робити багато злого. Зараз кинули ся до Палія величезні громади хлоп-ства“ — і далі йдуть наведені Антоновичем слова, яких кін-цеве речене знов говорить про самого Палія, що буцім то „ви-бракувавши здібних до бою людей піших і кінних, поділив їх на три дівізії, вставивши в кожду по 30.000“. Як бачимо, Отвіновський нічого не знає про те, що бунт і облогу Білої Церкви розпочав Самусь. На потверджене свого оповіданя в сьому уступі Антонович покликає ся ще на два документи, поміщені в тімже томі „Архива“ під чч. СХСІ (ст. 529), і CLVI (ст. 458). Але в першій із тих документів із дати 31 січня 1703 р. заприсяжений Тиміш, підданий села Лопавші зі-

знав, що „після давніх квітів у селі Лопавшак було більше димів (хат), як тепер, але почавши від р. 1700, а особливо минулої весни (1702) тамошні селяни одні пішли на Поділе в часі спокою, чи то з недостатку, чи з власної волі, а інші погоріли“. Другий документ, се інструкція шляхти подільського воеводства послан, висланим до коронного гетьмана з д. 20 вересня 1702 р., в якій шляхта жалується, що мавши 29 літ спокою (від часу увільнення з під турецького панованя), тепер „чує себе in manifesto periculo, бо зухвале хлопство почавши від Богуслава забирає чим раз більше міст і сіл, заходить уже під сам Межибож, зміцнює свої ряди людьми чи то добровільно, чи силою взятими з під послуку дідичам, і похваляється, що скоро тільки набере сили, зверне ся на Каменець. І в околиці самого Каменця починають ся вже також бунти“. З того видно, що розрухи літом 1702 р. почали ся від Богуслава, отже їх ініціатором був не хто инший, тільки Самусь.

Ось дальше оповідане Антоновича: „До табору Самуся перебігали козакі з лівого берега Дніпра та Молдавані зза Дністра. Під Білу Церкву також Палій прислав Самусеві 1500 козаків на підмогу. Доси він запевняв і Поляків і Мазепу, що повстанє Самуся почало ся без його відома. Сим запевненєм він старав ся мабуть виграти час і приспати увагу шляхти сусідніх воеводств, що в тім часі поголовно збирала ся в похід проти Шведів. І справді при першій відомості про повстанє Самуся та Іскри шляхта гляділа на нього досить байдужно. Київський соймик, що зібрав ся 20 серпня, постановив покликати до зброї шляхетське посполите рушенє і заявив, що воно готово виступити в похід проти Шведів на розказ короля. Шляхта звертала тільки увагу короля та гетьманів на конечність усмирити Самуся та Іскру, але не вважала сего діла настільки важним, щоб воно могло удержати її від походу. Палія за участь у повстаню не підозривали, тільки жалували ся, що він доси ще не опустив Хвастова і зневажив послів, висланих до нього від київського воеводства“ (ор. cit. ст. 122).

На потверженє сего оповіданя автор наводить поперед усього документ СХLVI (Архивъ, ст. 436—440), ухвалу шляхотського сеймика київського воеводства, що д. 20 серпня 1702 р. зібрав ся біля місточка Іскорости на урочищу Степанівці і ухвалив скликати посполите рушенє шляхти, якого провід мав обняти Яков Леміш, скарбник київський, а надто вислати послів до короля та до коронного гетьмана, Казимира Стецького, Йосифа

Корчевського, Михайла Виговського та Александра Немирича, що мали бути речниками шляхетських потреб та зажалень київського воєводства. Шляхта заявляє, що готова одностайно стати в обороні королівства проти Шведів, „хоча що день доходить до нас відомости про розрухи та бунти козацькі“. Між зажаленими головне було на пана Шумлянського, чесника подільського, „буцім то він на ново еднає ся з козацтвом, лигає ся з Палієм на шкоду нашому воєводству, і відкриває їм усі наші тайни та наради“. Про Самуся та Іскру ані згадки. Дивним дивом у тій самій кременецькій гродській книзі ч. 1611, того самого року і того самого дня записана на дальшій картці після висше згаданої інструкції друга інструкція того самого сеймика і з тою самою датою, в якій згадано вже не тільки про упір Палія в Хвастові, але також про бунти Самуся й Іскри, розпочаті буцім то „ex fomento“ Палія. В тій самій книзі на картці перед першою інструкцією, але в друку під ч. CXLVIII (ст. 444—446) містить ся третій варіант тої самої інструкції, даної тим самим послам, де говорить ся про бунти козацькі в Кореуні та Богуславі, розпалені Самусем та Іскрою, а жадаєть ся, аби „dla zaszczytu (оборони) krajów naszych“ і для поскромлення хлопських бунтів послали просили гетьмана коронного, аби часть шляхетського війська, особливо з воєводств Білоцерківського, Кореунського, Богуславського та інших пограничних не йшла на війну ві Шведами, але лишила ся на місці (ст. 446). Значить, коли вірити словам сеї інструкції, шляхта київського воєводства вже тоді не легковажила собі козацького повстання. На потверджене сего самого оповідання Антонович наводить іще в нотці нецитований у тексті уступ із Залуского, т. III, ст. 279, але сеї уступ походить із значно пізнішого часу (18 жовтня) і буде наведений у мене далі. З нього тільки взяв Антонович відомість, що Палій удавав, буцім то не сприяє козацькому повстаню, а потаємно допомагав йому.

Хід дальших подій Антонович описує ось як: „Тим часом сиди козаків під Білою Церквою швидко росли через те, що до них збігали ся селяни. Коли вірити відомостям, правдоподібно значно прибільшеним, які доходили до Поляків, вони в початку жовтня дійшли до цифри 10.000. Мазепа потаємно допоміг Самусеві порохом і оловом, „аби його зовсім не відігнати від свого рейменту“ (ст. 122). Цитований до сего місця уступ Залуского (т. III, ст. 279) не говорить про се нічого, а відомість про Мазепу взята з Соловьева (Історія Россії, т.

XV, ст. 16), якого оповідане буде розібране далі. Зазначу тут, що з польських жерел, доступних мені і цитованих також Антоновичем, тільки один Отвіновський подає цифру козаків, вібраних під Білою Церквою, і то далеко більшу від тої, яку подає Антонович. Після Отвіновського Палій із селян та козаків, що збігали ся до нього, утворив три дівізії, кожду по 30.000; над одною обняв провід сам, над другою дав провід своєму пасербови Семашкови, а в третій ватажком був Абазин (Otwinowski, op. cit. ст. 47).

„Та про те — читаємо далі в оповіданю Антоновича, — білоцерківська твердиня не піддавала ся, а припущений Самусем штурм відперто. Треба було розпочати правильну облогу, а се вело за собою страту часу та охолоджене війська, свіжо вложеного в селян. При тім треба було покористувати ся з разу розрухом селян та безжурністю шляхти; не треба було пропускати догідного часу, аби захопити неготовими до оборони сусідні воеводства і скористати з першого замішаня шляхти. Наслідком такого міркуваня козацькі провідники змінили плян свого діланя: Палій сам обняв провід над частиною війська і лишив ся облягати Білу Церков, а Самусь із головним відділом рушив до границь Волині та Поділя; нарешті третій відділ під проводом Семашка рушив у Брацлавщину та Побережжя (над Дністром), відки мешканці прислали до Палія послів з просьбою прийати їх під свою охорону та прислати козаків“ (ст. 123). Ся остатня відомість основана на наведеним више листі Палія до наддністрянського ротмістра Паллядія, і її можна признати неправдивою. Із Залуского, на якого в тім місці покликаєть ся Антонович, можна бачити тільки ось який стан річий. В листі з дати 30 падолиста, писанім до брата Мартина Залуского, єпископа Ростенського та суффрагана Плоцького, читаємо ось що: „З України доходять пусті і день за днем неоднакові поголоски; що одного дня тверджено, те другого перечить ся; та що тим часом бунт змагаєть ся, то з того ніякого сподівати ся добра. Палій розширив своє пановане над звиш 20 містами над Богом, окрім сїл; селяни входячи в його наміри та повбивавши Жидів дають йому добровільно десятини (в ориї. *illum dominum fecerunt decimarum*). Позавчора одержав я письмо, що Мазена, гетьман задніпрянський, поставив на брамах сторожу, яка пропускає козаків, що з обох сторін Бога переходять на сторону бунтівників. Тепер пишуть, що один полк уже перейшов ріку, а інші підуть за ним для облоги Бі-

лої Церкви. Сему одначе мені не хочеть ся вірити (в ориг. *mi-
nime ausim affirmare*). Наші, нерівні числом і силами, не ва-
жуть ся ні на який рішучий крок“ (*Zaluski, op. cit. ст. 333*).

Тут місце подати оповідане Соловйова, який на основі рукописної книги архіва Міністерства Юстиції „Малоросійського приказа“ з 1702 р. подає оповідане про весь сей епізод в однім уступі: „До великого непорядку в обох народах (польським і шведським) прилучило ся козацьке повстанє на Україні. Коронний гетьман Яблоновський поставив над козаками польської України наказним гетьманом Самуса, що жив у Винниці. Потім, коли заключено мир із Турками, польський уряд заборонив Самусови називати ся не тільки гетьманом, але навіть полковником, велів йому розпустити всіх козаків, яким призначено ріжні місця побуту, а самому Самусю велено жити в Богуславі, де його зроблено осадником з правом начальства над усіми людьми, яких він прикличе на поселенє і осадить. Та коли Самусь осадив значне число людей у Богуславі, то коронний обозний Яблоновський, син покійного гетьмана, прислав від себе туди на староство Поляка і Жидів для збираня митових та інших данин, а від Самуса велів відібрати військові клейноти — булаву, бунчук, печать і пять гармат. Самусь повбивав присланих старосту Поляка і Жидів, потім зі своїми людьми пішов до Корсуня, вбив тамошнього губернатора, вирізав усіх польських драгонів і Жидів, і зробив те саме також у Лисянці. Повзявши намір рушити під Білу Церков він дня 24 липня написав ось яке письмо до наказного полковника Переяславського: „Дякувати все милостивому Богу, що наші вороги не втішили ся. Вони не тільки знапастували мене старого, але за-судили під меч увесь народ християнський і нахваляли ся напасти також на все Задніпровє. Знаю, що розсердить ся на мене пан гетьман, що я без його відомā зробив се все, але я був змушений за свою зневагу розбратати ся з Ляхами і прогнав їх не лише з Корсуня, але також і з усіх українських міст. Самі міщани повбивали невірних Жидів, завнавши від них обтяжень, і склоняють ся під високовладну державу царського величєства, готові навіть умерти за віру християнську“. Сповідуючи Головіна про сї події Мазєца писав: „Здаєть ся мені, що ся війна нам не дуже противна, бо панове Поляки можуть переконати ся із поступків Самуса, що наш малоруський народ не може жити під їх ярмом, і перестануть упоминати ся за Київ та Україну. Міркую також і те: Самусь мабуть не посмів

би сам узяти ся за таке діло, бо він чоловік простий і неписьменний. Чи не підпустив його король повстати проти Яблоновських як ворогів королівських? Коли Самусь оберне ся до мене за підмогою, то що мені робити?»

„Мазена — оповідав далі Соловйов, — крім короля шукав іще того чоловіка, що підбурив Самуса. Він вислав до Палія післанця з запитом: „Скажи правду на християнське сумління, чи за твоєю порадою і з твого відома Самусь на тім боці Дніпра зачав бунти проти Поляків?“ Палій відповів під присягою, що Самусь розпочав се діло не з його поради, але за його відома, бо перед тим нераз писав йому зажаленя на утиски Поляків та Жидів. Мазена дав знати в Москву, що на його думку Палій тут дорадник, а його пасинок був у Корсуні, коли там почали бити Жидів. Також його сват Іскра, полковник Богуславський, був помічником Самуса у всьому“. Огонь, запалений Самусем, розгарав ся що раз сильнійше. По вислову Мазени „в цілім краю від долишнього Буга та Дніпра, по берегах Случі, по містах і селах побито старостів і Жидів, а інші зі страху тікають у глуп Польщі кричачи, що наступила на них друга Хмельничина. Палій виправив під Білу Церков на поміч Самусеві півтори тисячі свого війська“. Мазена не помагав явно, не брав Самуса під свою власть, але посилав йому порох і кулі, щоб його до разу не відеувати від себе¹⁾. Ся остатня відомість про таємну підмогу Мазени Самусю очевидно або взята з якогось иншого жерела, а не з донесень гетьманської канцелярії, або була політичною комбінацією тих самих, що переписували ті донесеня в книгу, і для того можна сумнівати ся про її правдивість. Тай загалом ціла реляція Соловйова, передана тут у повнім тексті, являєть ся мішаниною дійсних фактів і видумок, можливих у людей, необізнаних добре з місцевими обставинами правсбережної України. До таких видумок треба зачислити відомість про те, що коронний гетьман польський іменував Самуса наказним гетьманом; се міг зробити тільки король, тай то по троха надуживаючи своєї власти. Помилкою в реляції Соловйова видаєть ся мені також дуже не докладне оповідане про причину бунту Самуса. З польських жерел бачимо, що не Самусь, але Палій ухвалою союзу з р. 1699,

¹⁾ Сергій Михайлович Соловьевъ, Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ. С. Петербургъ. Книга третья. Томъ XI—XV, ст. 1283—4.

а потім королівськими наказами з р. 1700 і 1701 був позбавлений полковництва і одержав наказ розпустити свій полк і уступити з Хвастова. Розуміть ся само собою, при польських державних порядках, що літом 1702 р. міг син коронного гетьмана Яблоновського на власну руку зробити з Самусем те саме, що 1647 р. син коронного гетьмана Конєцпольського зробив із Богданом Хмельницьким, т. є відсудити його від полковництва, ограбити, увязнити або і вбити. Природно також, що й сим разом такий „жарт непотребний“ викликав такі самі наслідки, хоч у меншій розмірі.

(Кінець буде).

До історії Генеральної Військової Канцелярії.

Написав *Іван Джиджора.*

З усіх питань про устрій гетьманщини найменше дотепер оброблена справа адміністрації. Що йно останніми часами увага дослідників звернула ся в сю сторону, завдяки чому маємо вже деякі проби розглянути ся в адміністраційнім устрою, як напр. недавно видана більша праця про український полк¹⁾. Та досі не маємо скільки небудь суцільної роботи про центральні інституції гетьманської адміністрації, в яких без сумніву найважнішою була Генеральна військова канцелярія. Тимчасом власне тут сходили ся усі нитки управи обширного краю, тут остаточно розв'язували ся усякі питання, яких розв'язки домагали ся в долу, а з другого боку Генеральна канцелярія була тим маховим колесом, яке пускало в рух всю діяльність визвану з гори, і то не тільки по питанням в строгім значінню адміністраційної природи, але також і судовим.

В моїх руках знаходить ся кілька документів з 1720 і 1730-х рр., які дають змогу в значній мірі освітлити питання, що саме таке була Генеральна канцелярія як інституція і як вело ся в ній діловодство.

Як уладжена була згадана канцелярія в самих початках гетьманщини — про се в браку даних не беремо ся говорити. Одначе напевно можемо сказати, що вже за перших гетьманів починаючи від Хмельницького, се була найліпше зорганізована інституція, бо в ній, як в гетьманській канцеля-

Принято на засіданню історичної секції 27 лютого 1912 р.

¹⁾ М. Слабченко, Малорусскій полкъ въ административномъ отношеніи, Одесса, 1909.

рії, концентрувала ся уся управа, і вона мусіла відповідати всім вимогам, які до неї ставило формованне нового устрою гетьманщини. В усякім разі поминувши, так сказати, чисто технічну канцелярську сторону, ся інституція остала ся в своїм заснованню і принципі незміненою до XVIII ст., а власне кажучи до 1734 р., себто до смерти гетьмана Апостола в малою перервою в часах першої малоросійської колегії (1722—1727 рр.).

Найранійше і менш більш суцільну характеристику Генеральної канцелярії і її персоналу дав відомий знавець української старовини В. Ломиковський в своїм т. зв. „Словарі малорусской старини“. По його словам Генеральна канцелярія була на Україні верховною і головною управою, залежною безпосередно від велі і впливу гетьмана. Вона подібно, як в інших місцях „верховні сенати“, заправляла цілим краєм і творила рід ради гетьмана і перед ніким, крім його, не була відповідальна. В часі неприємности гетьмана, напр. в часі походу сього останнього або з яких інших причин, вона правила цілою землею гетьманською властю. Тільки в судових справах — цивільних спорах вона по більшій часті полишала дефінітивне рішення генеральному судді. Одначе і в сїм випадку карні і політичні справи брала до себе на ревізію. В ній засідала звичайно вся генеральна старшина (крім генеральних суддів), а від гетьмана залежало, кого призначати для присутности, одначе тільки з поміж генеральної старшини. Найчастійше засідали тут обозний і осауди. Невідмінним членом, що зрештою само собою зрозуміле, був генеральний писар¹⁾. Крім того Ломиковський знає ще й иншу канцелярію, а се „канцелярію военну і військову“ установлену указом Петра 17 листопада 1720 р. з причини нїби то хвороби і неприємности гетьмана Скоропадського. В ній був председателем генеральний писар і вона приймала скарги від усіх і на всі суди. З відсіля йшла апеляція до гетьмана, а на сього останнього до самого царя. По словам автора словаря, ся канцелярія перестала істнувати з смертю Скоропадського, коли знова виступила Генеральна канцелярія²⁾.

Стільки Ломиковський. Другий дослідник, генеральний судія Сулима, говорить в своїй „записці“ вже не про генеральну канцелярію як таку, а про малоросійську колегію, яка повстала на

¹⁾ В. Ломиковський, Словарь малорусской старини, Київ, 1894, с. 12—13.

²⁾ *ibid.* с. 13.

місце Генеральної канцелярії, що в своїм питомім характері істнувала тільки в часах гетьманів.

Головною недостачею поданої Ломиковським характеристики те, що вона написана при кінці XVIII ст. і то очевидно не на підставі документів, а устної традиції, що правда дуже ще живої, та все таки тоді, коли український автономічний устрій, а з ним очевидно і адміністративні інституції були вже скасовані. Таким чином вийшов опис схематичний, в яким говорило ся про Генеральну канцелярію як однакову для всього часу її істновання, тимчасом коли в XVIII ст. вона перебувала не одну зміну, так що до свого значіння, як складу і компетенції. І так з одного боку виходить з того опису, що Генеральна канцелярія була органом гетьмана, з другого-ж боку на підставі сказаного про неї, як раду при гетьмані і постійну присутність в ній генеральної старшини, можна собі її уявляти, як інституцію колегіальну. Значить, вона повинна була мати певний обсяг ділання і компетенції попри, а навіть і мимо гетьмана. Тимчасом перед тим і очевидно в тій порі, про яку саме говоримо — винявши час першої малоросійської колегії (1722—1727 рр.), канцелярія була дійсно органом самого гетьмана чи того, хто сидів на його місці. Колегією-ж ставала в самій річі тільки в часі неприсутности гетьмана, коли сей управу передавав генеральній старшині. Се видно найкраще по тім, як вело ся діловодство і як рішали ся справи в Генеральній канцелярії.

І так на підставі реферату генерального писаря Турковського, предложеного кн. Шаховському зараз по смерті гетьмана Данила Апостола (1734 р.) Генеральна військова канцелярія як інституція і діловодство в ній представляли так. Канцелярія приймала і рішала або доручала рішати всякі „приклячаючіє ся... дѣла государственніє, войсковіє и челобытчиковіє“. Наперед всякі такі впливи (на скільки не були віддані сажому гетьманови) попадали в руки генерального писаря, який зараз же приносив їх гетьманови. Тут гетьман або сам знайомив ся зі змістом тих писем, або казав писареві собі їх читати. Се була так сказати гетьманська контроля над впливами, бо в сій стадії, маючи діло з сировим матеріалом, гетьман нічого не рішав, тільки звертав усе назад генеральному писареві, який на верху кожного письма давав поміту такого роду: напр. „1734 году января 4 д. записавъ въ книгу, доложить“, а на рапортах записав „отдати в повѣте“, себто до дотичного, сказатиб по теперішньому, департаменту, до якого належав дотичний

полк, з відки прийшов рапорт. А вся та поміта означала, що письмо належало записати в подавчий протокол (приходна протоколная книга) а потім віддати до відповідного департаменту чи там „повытѣ“. Тут на підставі трохи не ясної фрази документу („По записки же в приходной протоколной книги взявъ онъ, писар войсковий генеральный всѣ письма к докладу надлѣжащіе), треба думати, наступало сортування впливів менше важних і пильних від важніших і пильніших і підготовлюванне їх до реферовання. Після чого писар з семи останніми йшов знова до гетьмана, який сим разом давав на кожде з них „резолюцію“, себ то вказував, яким способом належить дотичну справу поладити чи якій їй дати напрям. Тепер же вертав генеральний писар з тими резолюціями назад до канцелярії в так звану „столу“ і тут передав письма старшому канцеляристови, а сей знова, або коли його не було, то таки сам генеральний військовий писар — розділював справи „повѣтчикамъ, что до кого надлежит... для произвожденія по тѣмъ письмамъ по надлѣжащому дѣла“, себто для виладження відповідних рефератів і на їх підставі проектів відповіді гетьмана (універсалу, указу, листа і и.) на кожду з тих справ. По перегляді і справленню таких „чорних отпусковъ“ писарем або старшим канцеляристом, ті чорновики переписувалися „на бѣло“ і генеральний писар відносив їх до гетьмана „для подпису руки гетманской“. Такі підписані вже гетьманом письма вандрували „в отпускную протоколную книгу для записки и положенія на оних нумеровъ“, почім в присутности генерального писаря їх печатано і відсилено, куди належало. Щож до судових чолобитень, котрі присилано до Генеральної канцелярії, а які повинні були бути подані в відповідній судовій інстанції, значить в генеральнім, полковім або сотеннім суді, то з наказу гетьмана генеральний писар давав за своїм підписом „поміту“, в якій вказував, куди дану чолобитню чи супітку належить відіслати „для надлежащаго по ней разсмотренія и рѣшенія по указамъ с. і. в. и малороссійскимъ правамъ“¹⁾.

І так ми на підставі згаданого документу прослідили весь хід діловодства в щоденнім занятю Генеральної канцелярії, прослідили хід залагоджуваних тут справ від хвилі впливу їх до Генеральної канцелярії до того моменту, коли рішення і постанови що до них висилано до місць чи до осіб;

¹⁾ Х. И. А. Д. М. К. № 17347.

котрих ті постанови дотикали. Тут ми бачимо поза чисто канцелярським персоналом властиво дві активні особи, коли не числити сюди старшого канцеляриста: а то гетьмана і генерального військового писаря. Одиноким жерелом сили і власти Генеральної канцелярії являєть ся гетьман, який особисто і ні від кого незалежно рішає всі справи своїми резолюціями, а писар при помочи канцеляристів тільки виконує гетьманські розюлюції. За те тут ані сліду якої небудь інтеренції чи то колегії, чи поодиноких генеральних урядників, очевидно інтеренції офіційальної, бо розуміеть ся, що на такий чи инший спосіб полагодження даної справи могли впливати і на певно впливали посторонні чинники, напр. старшини — одначе все таки не офіційально. Значить, що компетенція Генеральної канцелярії вповні покривала ся з компетенцією гетьмана, тоб то мала свою власть і силу в гетьмані, не стаючи одначе тим самим приватною гетьманською канцелярією, а навпаки задержуючи свій характер „військової“ інституції.

Що правда, в часі, про котрий говоримо, власть Генеральної військової канцелярії вже значно стратила, коли, сказатиб, не на інтензивности, то на крузі ділання, з якого виїнято по Скоропадським такі першорядної ваги і значіння справи, як управа фінансами і суд. Причиною такого обмеження Генеральної канцелярії був власне її характер інституції вповні залежної від волі гетьмана — гетьманського орґану. А власть гетьмана по 1708 р. була сілю в оці російського уряду. Тимчасом поки канцелярія, куди сходили ся усї нитки управи гетьманщиною, була в руках гетьмана, для російського уряду було дуже трудно або майже неможливо контролювати гетьмана, на що постійно скаржили додані російським урядом спеціально для контролі над гетьманом російсьмі резиденти. Такий наипр. стольник Протасев, резидент при Скоропадським кілька разів скаржив, що гетьман роздає, кому хоче, маєтности, в тім числі навіть людям з погляду російського уряду підозрілим, а він, Протасев, не має ніякої змоги тому перешкодити, дізнаючи ся звичайно про все вже по доконанім факті¹⁾. Через те Петро під претекстом „непорядків“, які панують в генеральній канцелярії указом з 17 листопада 1720 р. повторенім потім в 1721 р. хотів зреформувати генеральну канцелярію, ставлячи її попри гетьмана, даючи

¹⁾ М. А. М. Ю. Дѣла правит. сен. по малоросс. эксп. кн. № 79/1806.

їй окремого шефа в особі генерального писаря, що мав бути відповідальним за рішення в канцелярії. За те гетьман, що перед тим сам рішав в канцелярії, мав бути інстанцією апеляційною для постанов, що занали в генеральній канцелярії¹⁾. Ся реформа, проти котрої українська управа робила рід пасивної резистенції за Скоропадського, мабуть і не ввійшла в жите. Одначе згаданий указ послужив підставою Ломиковському, а за ним і видавцеви його праці А. Лазаревському до твердження про утворення і існування через якийсь час окремої інституції названої Ломиковським „канцелярією воєнною і військовою“²⁾.

По приверненню гетьманства в 1727 р. російське правительство не зважаючи на ласкавий тон, який воно взяло супроти України, в принципі не вирекло ся на пряму російської політики заініціованої Петром І. Тут знова на першій місци стояла справа влади гетьмана з його Генеральною канцелярією, на котру зразу-ж почав слати неприхильні донесення новий резидент при гетьмані Апостолі Наумов. Наумову особливо не подобало ся вмішування, а навіть рішення генеральною канцелярією судових справ з поминенням не раз не тільки нижших судових інстанцій але навіть генерального суду³⁾. Тимчасом з погляду дотеперішньої української практики се не було жадною новиною чи надужитєм, але самозрозумілою річєю, бо хоч т. зв. генеральний суд на Україні існував здавна, одначе не як інституція зовсім окрема від Генеральної канцелярії, але вповні вміщував ся в понятю Генеральної канцелярії, як центральної управи всеї України, маючи з того погляду так сказати круг ділання *per delegationem*. Мало того: Генеральна канцелярія могла доручити суд колегії зложеної навіть не з генеральних урядників, як се напр. стало ся в 1722 р., коли то Подуботок з старшиною віддав „всякіє дѣла, до суду приключаючіє ся, рѣшити панамъ Пѣроцкому, Тарасевичу, Уманцю и Чуйкевичовѣ“⁴⁾.

Розуміть ся, що для російського правительства міродайним були не „права і привілеї“ гетьманщини, а його власний політичний напрям. Через те в рішительних пунктах даних по-

1) Бантышъ-Каменскій, Источники малоросс. истор. т. II, с. 297.

2) Ломиковскій, *op. cit.* с. 13.

3) М. А. М. Ю. Дѣла прав. сен. по малоросс. эксп. кн. № 53/1780, л. 281.

4) Журналъ, си есть, насущная записка дѣлъ, въ войсковой генеральной канцелярии приключающихся... Чтенія въ Истор. Обществѣ Нестора Лѣтописца, кн. XII, Кіевъ, 1898, отд. III, с. 95.

вому гетьману 1728 р. 22 серпня, не тільки застережено, щоби гетьман управляв через Генеральну канцелярію „изъ совѣта генеральной старшины“ — ну і резидента, але при тій нагоді утворено окремих, цілком незалежний від Генеральної канцелярії генеральний суд зложений з шести осіб по половині з Великоросів і Українців, а якого гетьман був лише президентом. В тих же пунктах утворено окрему адміністрацію для управи фінансів гетьманщини зложеною з двох підскарбіїв Великороса і Українця, з окремою канцелярією, званою „канцелярією зборів“. Ті дві колегіальні інституції, майже зовсім незалежні від гетьмана були сильним ударом для гетьманської влади і Генеральної канцелярії. Особливо треба се сказати про фактично зорганізовану в 1729 р. канцелярію зборів, яка зараз же вступила в боротьбу з Генеральною канцелярією, себто з гетьманом, головню за право видавати нижшій адміністрації — полковим і сотеним канцеляріям обовязуючі для них укази безпосередню, а не за посередництвом Генеральної канцелярії, що ся остання обстоювала. Боротьба ся велась до самої смерти Апостола¹⁾.

Одначе в тім обмеженім кругу ділання гетьман і Генеральна канцелярія удержали ся в давнім значінню. А значінне се все таки було дуже велике. Лишала ся управа військом, адміністрація, право затверджування, а то і просто іменовання нижшої старшини, з виїмком полковників. А чого вже варто було право затверджування наданих і надавання нових маєностей, право т. зв. протекції, себто еманципації поодиноких осіб а навіть цілих корпорацій (напр. цехів) з під влади місцевої адміністрації і місцевого суду і увільнюванне від деяких податків, що все мало признаки атрибуцій найвищої влади.

Переходимо тепер до самої канцелярії в тіснім розумінню сього слова, себто до занятого в ній персоналу. Про першу особу Генеральної канцелярії генерального військового писаря вже перед тим говорено, як про референта усіх справ перед гетьманом. Щож до решти його діяльности то він, по словам Турковського, „чинит опредѣленіе по усмотренію и по дѣйствию и исправности канцелярист (!), кому якіе повѣтя и дѣла содержать и писати книги прихожих е. і. в. грамотъ и отпускних к е. і. в. доношеній, також во всяких дѣлахъ унѣ-

¹⁾ Про діяльність канц. зборів і боротьбу з гетьманом багато інтересного в протоколах згаданой канц. Х. И. А. Д. М. К. № 591 і „Діаріумъ“ і „Журналь“ генер. канц. *ibid.* № 2622 і 591.

версаловъ и протоколних книгъ записку“ — одно слово розпоряжасть ся всею канцелярийною машинерією. Нарешті він представляв гетьманови до авансу канцеляристів, кого з поміж уважав заслугуючим на такий аванс на старшого канцеляриста, яких звичайно бувало двох. Се були безпосередні начальники решти канцелярийного персоналу, званого військовими канцеляристами.

В тім рефераті генерального писаря Турковського в рядах канцелярийного персоналу не бачимо найважнійшої властиво особи, того *spiritus movens* канцелярії — реєнта Генеральної канцелярії. Сі власне реєнти, перші знавці права, відносин в гетьманщині і секретів адміністрації, фактично вели ціле діловодство надаючи такий чи інший оборот поодиноким справам, які генеральна канцелярія рішала. Таким реєнтом напр. за Самоїловича був відомий Василь Кочубей, пізнійший генеральний судія, за Скоропадського Дмитро Володковський, потім знатний товариш військовий, уживаний Полуботком як посол до Москви з прошенням від цілого війська, щоби цар дозволив вибрати гетьмана і зніс нові податки наложені малоросійською колегією¹⁾. По Скоропадськїм в часах малоросійської колегії і в початках гетьмановання Апостола займав місце реєнта Петро Валькевич, відомий майстер свого діла, кандидат на генерального старшину при організації нової управи в часі повернення гетьманства Петром II.²⁾ Але власне Валькевич був останнім реєнтом, бо як раз в початках гетьмановання Апостола російське правительство скасувало сей уряд. Про причини скасування уряду реєнта загалом ніяких безпосередних вказівок нема. Що до самої особи Валькевича, то йому напевно пошкодила представлена Верховному Тайному Совѣтови опінія, яку про його дав кн. Дмитро Михайлович Голіцин. Перед виготовленням рішительних пунктів і іменованнем генеральної старшини, між кандидатами якої був і Валькевич, Голіцин запитаний про думку в ріжних українських справах і про кандидатів, зачислив Валькевича до осіб, яких „ни в какиєб чини генеральные недопускають, ібо не мочно ім вѣрять“³⁾. Одначе реєнт міг бути загалом ненаручний

¹⁾ Див. напр. Журналъ... Чтенія въ И. Общ. Нестора лѣток. кн. XII, отд. III, с. 100 і др.

²⁾ Про него див. А. Лазаревскій, Описаніе Старой Малороссіи, т. I. Стародубскій полкъ, Кієвъ 1888 ст. 103 і дальше.

³⁾ Моск. Архивъ Министерства Юстиціи. Дѣла правит. сен. по малоросс. експед. Кн. 79/1806, л. 188.

для російського правительства, як чоловік відданий вповні гетьманови, вповні від його залежний, бо гетьман міг його в кожній хвилині перемінити на когось иншого, чого вже в тих часах не міг зробити з генеральним писарем, високим урядником іменованим самим російським правительством.

Канцелярист військовий — перший ступінь служби на Україні для значнішого козацтва, по словам Ломиковського, який і подає дефініцію служби канцеляриста — *candidatus omnium dignitatum*. З генеральної канцелярії такий *candidatus* дуже часто попадав на значні полкові уряди, як напр. за Апостола старший канцелярист Григорій Юркевич став відразу стародубським полковим писарем¹⁾, а особливо в XVIII в. повів ся звичай настановляти канцеляристів сотниками.

За теж трудно було попасти в канцеляристи Генеральної канцелярії, де крім знатности роду було вимагане ще й образованне. З тих причин, як говорить автор „Словаря“, вони в надії на карієру служили безплатно. Одначе се останне твердження не вірне, принаймні для часу, про який говоримо. На підставі „віденія“ гетьмана Апостола російському канцлерови в 1728 р. докладно можна означити скількість персоналу в генеральній канцелярії, як і платню тим персоналом побирану з військового скарбу. По словам того „вїдєнія“ склад Генеральної канцелярії і платня були такі: 1 реєнт, який діставав місячної платні по 5 руб., що на рік виходило 60 руб., а крім того річно додаток 60 р. — разом 120 руб. 2 старших канцеляристів, місячної платні кождому по 2 р., річно 48, річний додаток по 40 — разом 128 руб. 18 молодших канцеляристів, кождому на місяць по 1½ руб., річно 324 р., а крім того річно на всіх 540 руб. 4 сторожі, кождому річно 10 руб., разом 40, а крім того муки московської пів чверти місячно і на мундур по 3 руб. кождому, що становило 12 руб. річно. Значить усього персоналу разом з сторожами було 25 осіб, а річна їх платня 1164 руб.²⁾.

Щож дотичить діяльности самої Генеральної канцелярії, то не від річи буде подати скількість письм, виладжених і висланих Генеральною канцелярією протягом року. І так напр. в 1732 р. за час 1. IV—31. XII (за перші три місяці висла-

¹⁾ Х. И. А. Д. М. К. 17347.

²⁾ М. А. М. Ю. Дѣла правит. сен. по малоросс. экзп. Кн. 53/780; л. 224.

них письм не нумеровано) видала канцелярія 2950 листів, указів, універсалів ітд., за час 1. I—28. XII 1733 р. (останніх карток бракує) — 3737. Кілько в тім часі могло вплинути письм до Генеральної канцелярії, задля браку „прихожих протоколів“ на жаль невідомо.

Нарешті кілька слів про протоколи, ведені в Генеральній канцелярії. Формальні протоколи з рішення справ в Генеральній канцелярії очевидно були тоді, коли нею управляв не сам гетьман, а старшинська колегія. Так наказував робити Апостол, коли в 1733 р. з причини своєї слабости хотів було передати управу старшині¹⁾. О скільки управляв сам гетьман, то для перегляду діяльності Генеральної канцелярії служать „прихожіє и отпускніє протоколныя книги“, себто книжки, куда записувано з поданем доволі докладного змісту так впливи до Генеральної канцелярії, як і всі письма, що з відтіля виходили²⁾. Крім того в часах Скоропадського і в першій половині гетьмановання Апостола — про другу половину не знаємо — ведено ще окремі „Діаріуші“, з характером записок, в які записувано все, що діяло ся на гетьманськім дворі, а так само вписувано туди і зміст важнійшої кореспонденції Генеральної канцелярії. Характеристично, що коли за Скоропадського і в початках гетьмановання Апостола знаємо про „діаріуші“, а не знаємо „протоколних книг“, так за другу половину гетьмановання Апостола навпаки: відомі „протоколні книги“ а нічого не знати про „діаріуші“. Можливо, що в часом один рід протоколу був заступлений другим — більш бюрократичними протокольними книгами.

На таку заміну вказувалаб і ся обставина, що і першу, яку знаємо, протокольну книгу за 1732 р. спершу названо теж діаріюшем, а по трох місяцях переіменовано назву на: „журналъ, или краткая записка отправляющих ся... листовъ... указовъ и всяких універсаловъ, такожъ и пашпортовъ за рукою его ясневелможности отправляющих ся“³⁾. Очевидно спостережено, що назва діаріюша не відповідає теперішньому характерови і змістови книжки, хоч фільольотично беручи діаріюш і журнал — те саме.

¹⁾ Х. И. А. Д. М. К. 12246.

²⁾ З таких книг нам відомі два журнали — „отхожі протоколи“ за 1732 і 1733 р. Х. И. А. Д. М. К. № 2622 і 591, під останнім числом є і протоколи канцелярії зборів за 1732 р.

³⁾ Х. И. А. Д. М. К. № 2622, л. 72.

Так сі книги як і діяріюші, на скільки вони доховали ся, становлять першорядного значіння матеріал для внутрішньої історії гетьманщини і можуть в значній мірі заступити оригінальні документи. Діяріюші були по словам Лазаревського повні днівники адміністраційної діяльності управи гетьманщини¹⁾. Значінне їх ще тим більше, що се без сумніву документи офіціяльні, ведені звичайно старшими канцеляристами з доручення гетьмана чи того, хто в даній хвилі займав його місце. Про їх офіціяльне походженне свідчить хочби сам титул. Напр. титул виданого Бодянським в 1858 р. діяріюша за першу половину 1722 р. такий: „Діаріушъ или журналъ, то есть повседневная записка случающихся при дворѣ Ясневельможного, его милости пана Іоанна Скоропадского, войскъ всепресвѣтлѣйшого его императорского величества запорожскихъ обоихъ сторонъ Днѣпра гетьмана, окказій и церемоній, такожъ и въ канцеляріи войскової отправуемыхъ дѣлъ, наченшійся 1722 году и оконченный въ томъ же году, ...войскової канцеляріи старшимъ канцеляристомъ Николаемъ Ханенкомъ“²⁾. Дальше про офіціяльність діяріюшів свідчить також і сам зміст діяріюшів, де маємо звістки, про які канцелярист сам ніяк не міг знати а тим самим записати в своїм приватнім днівнику, на колиб ті звістки не були йому подиктовані гетьманом чи ким иншим з поміж старшини. Сюди напр. належать відомости про візити і переговори гетьмана або котрогось генерального урядника з ким небудь з поміж російських достойників або навіть з самим царем, при чім розуміеть ся канцелярист не міг бути присутній. Тільки крайно рідко бували такі випадки, коли гетьман не вважав потрібним якісь відомости подавати до занотовання в діяріюші, як напр. Скоропадський своїй таємної розмови з царським секретарем Макаровим в Москві 4 мая 1722 р.³⁾ а в 1723 р. Подуботок змісту листа, висланого 3 лютого до своїх післанців в Москві⁴⁾. Та таке секретничанне не покажеть ся особливо дивним, коли представимо собі, що в першій випадку Скоропадському напевно розходило ся про те, щоби через улюбленого царського секретаря повалити постанову Петра завести ма-

¹⁾ Чтенія въ истор. Общ. Нестора лѣтописца, кн. XII, отд. 3, с. 90.

²⁾ Чтенія въ Имп. Общ. Истории и древностей, 1858, кн. 1, V, с. 1—74.

³⁾ Чтенія въ Имп. Общ. И. и д. 1858, 1, V, с. 58.

⁴⁾ Чтенія въ Общ. Нест. лѣт. XII, 3, с. 116.

лоросійську колегію, а в другім Полуботок давав тайні інструкції своїм післанцям, яких заходів вони повинні були уживати против тої-ж малоросійської колегії. Нарешті про те, що діаріюш був не тільки офіційальним документом, але міг мати навіть і правне значіння, свідчить ще і ся обставина, що тут часами записувано навіть вимагані процесовою процедурою протестації¹⁾. Що в діаріюшах, а так само пізнійше в „протокольних книгах“ нотовано побіч публичних справ і кореспонденцій приватні гетьманські „оказіи“ і кореспонденції, то се вповні відповідало, як ми бачили, характерови Генеральної канцелярії, котрої діаріюш був дневником²⁾.

Нарешті коли сі два роди дневників порівняти що до їх вартости як історичного матеріялу, то без сумніву першєство прийдеть ся признати діаріюшам, які мають далеко більше значіння від протокольних книг. Що правда, протокольні книги дуже повно і основно нотували діяльність Генеральної канцелярії, але лише діяльність чисто бюрократичну, письменну, і страту такої книги на відворот моглиб поповнити переховані оригінальні документи, що вийшли з Генеральної канцелярії. Зате діаріюш подавав звістки, хоч може не так повно, не тільки про бюрократичну роботу Генеральної канцелярії, але живо і нерас дуже інтересно малював нам діяльність живих осіб, тодішної української правлячої верстви, що знова дозволяє нам заглянути в закулісну сторону тодішної політики, а про се звичайно тільки з одного діаріюша можемо дізнати ся і якого страти ніякі інші документи не заступлять. Тимчасом,

¹⁾ Напр. в діаріюші з 1722 р. під 11. XI записано таке: „Сего числа Осипъ Яцковъ, житель борщевскій, говорилъ въ столовой на п. Василя Гамалѣю, что вы хотите такъ мене сколоти, якъ войта Чеховскаго скололи; о чомъ заразъ тогдажь предъ всѣми будущими въ столовой п. Василя Гамалѣя протестовалъ ся голосно, жебы тоє было записано въ енеральной войсковой канцеляріи, и потому оную протестацію въ діаріушъ записано“, *ibid.* с. 104.

²⁾ На скільки нам відомо, то дотепер крім цитованих висше діаріюшів: за першу половину 1722 виданого Бодяньским в московських Читеніях і за другу половину 1722 і за 1723 р. виданого в уривках Лаваревським в київських Читеніях, знаний ще діаріюш чи журнал за час побуту гетьмана Апостола в Москві від 9. I—6. IX 1728 р. виданий О. Судіевком в „Матеріалахъ для отечественной исторіи“, т. I, с. 1—124, Київ, 1853 і не видані за 1727—1731, 1750 рр., що находять ся в бібліотекі київського університету під № 19. Див. С. И. Масловъ, Обзоръ рукописей Имп. университета св. Владимира, Київ, 1910, с. 4.

як сказано, в протокольних книгах поза змістом висланих писем і що правда рідких сентенцій, або вірш змученого канцеляриста в роді написаної по скінченню місяця: *Laus tibi Domine, qui nos ad consumationem hujus mensis salvos perduxisti*“, або „*Adsis inceptis, Virgo benigna, meis*“ нічого більше не знайдемо. Хіба такий виїмковий випадок, як параліж гетьмана, а що важніше перехід його влади над Генеральною канцелярією до російського резидента, зробив на канцеляриста таке вражіння, що він раз під 28. IV 1733 між поодинокими позиціями занотував: „Гетманъ... Апостоль заболѣзновалъ паралѣжемъ, которая болѣзнь его ясн-и лѣвую руку и ногу отняла“¹⁾; а під датою 23 червня тогож року з тяжким серцем дав таку нотатку: „Ниже слѣдующіе отпуски от сего іюня 23 числа по високоповелителнѣйшой с. і. в. от государственной коллегіи іностранних дѣлъ грамотѣ ясневелможним господиномъ гетманомъ... полученной начали отправлятьсѣ за докладомъ и по резолюціи его превосходительства г-на генерала и кавалера Семена Григоріевича Нарішкина“²⁾.

На закінченне не можемо не висказати бажання, щоби так досі не видані діяріюші як і протокольні книги як найскорше були друком опубліковані.

¹⁾ Х. И. А. Д. М. К. № 591, Журналъ... л. 142.

²⁾ *ibid.* л. 205.

Баталіон руських гірських стрільців.

1849—1850.

Написав Іван Кривецький.

I.

Формоване баталіону.

Відозва „Головної Руської Ради“ в справі полку охотників з дня 1 січня 1849 р. — Поучене для філій „Ради“ й руських священників. — Непорозумінє. — Цісарський дозвіл на баталіон руських стрільців з дня 10 марта 1849 р. — Письмо ген. Гаммерштайна. — Вербованє охотників. — Формованє компаній.

„ДО РУСЬКОГО НАРОДУ.

„Братя!

„Мир вам — від серця його бажаємо, мир як вам так і нам милий і пожаданий. Бо мир — природне бажанє душі руської й приповідка народу руського каже: святий спокою, гаразд з тобою. Але кажуть також: хто хоче спокою, нехай бере зброю. Так і нам треба — хоч спокій потрібний для нас винї більше, як коли инде. Та коли за стіною сусідня хата горить, годї у своїй спати.

„Братя! ви певно чули, а хто не знає, той довідаєть ся з отсього письма, що за стіною, по тамтій сторонї гір, на Уграх — умерта, завзята, погубна війна. Її причина така:

„Бутні Мадяри, розбираючи собі чим раз більше у своїм самолюбствї й зарозумілості, забажали нараз піднести ся коштом пониженя злучених з ними славянських народів. Тому не на руку й не в лад їм стало, коли добротливий Монарх постановив і сказав, щоби всі народи його держави користували ся однаковими правами і свободами, й один не підносив ся коштом другого. Всупереч сїй справедливій постановї Ма-

дари з властивою собі заїлістю завзяли ся своїх самолюбних намірів дінняти хоч би й на руїнах австрійської монархії; підняли бунт проти свого Монарха, Царя нашого, й змусили його виступити збройною силою, щоби оборонити слабших, праву й своєму царському слову надати належну повагу й таким способом утримати й забезпечити цілість і славу Австрійської Держави. З такої то причини розгоріла ся за нашою стіною ся страшна війна. А пожар той для нас тим небезпечніший, що і на наших обійстю тліє. Бо й у нас, як знаєте, є такі, що задумують подібний неспокій. Для них нічо більше не могло бути на руку, як отся нещаслива війна на Уграх і коли тут їм не повело ся, багато з них пішло за гори — помагати Мадярам.

„Чого нам з того бояти ся — не тяжко вгадати. Чи-ж гадаєте, що вони пішли, аби там лишити ся? Вони мають намір, чим голосно й хвалили ся, на випадок, коли-б — що неправдоподібно — перемогли, небавом вернути сюди назад і привести зі собою поміч. А щож тоді буде з нашим спокоєм?

„Але хоч їх, зовсім певне, війська цісарські розібють, то все таки не буде їм куди втікати, хиба в наші гори. Бо там у лісах знайдуть захист, там мають своїх прихильників, яві готові прийняти їх з отвертими раменами. Зрештою иншого прибіжища не мають ніякого, бо всі границі сусідні народи сильно пообсаджували, тільки наші гори всюди приступні.

„Але в горах і лісах вони сидіти й каміне гризти не будуть. Чого їм буде треба, схочуть собі шукати, а при тім за свою недолю, спричинену їх власним нерозумом, на вас мстити ся. Що-ж тоді буде з вашими хатами, з вашими дорібками, що з родиною й вами самими? Чи матимете тоді так дуже бажаний вами спокій?

„Братя! треба нам савчасу подумати, як би від такої напасти охоронити ся. А коли в краю маємо так мало війська, треба нам конче, так як се зробили всі инші народи, які граничать з Уграми, поставити Полк охотників зі самих руських людей, щоби обсадити наші гори, не чекаючи, аж страшний огонь, який розгорів ся в наших сусідів, обійме й наші хати; бо тоді буде запізно. Ще й про се не можемо не вгадати, що було-би з нашого боку нелюдськи, коли-б ви тих синів і братів наших, які пішли на війну з Мадярами, полишили невенній судьбі війни серед лютих ворогів, коли, будучи так близько них, можемо поставити такий полк і забезпечити їм місце, о яке в привікрім положеню могли би оперти ся.

„Зі всего того виходить невідклична потреба такого полку. Та ми не маємо на стільки засобів; щоби таких охотників, так як инші народи, утримувати власними силами, а наші вельможі мають зовсім инші думки. Тому порозуміли ся ми з тутешньою високою ц. в. Командою, щоби сі

охотники (які врештою мають засланими наші гірські границі тільки так довго, поки війна ся на Уграх не покінчить ся й тим самим не відвернуть ся небезпека) були узброєні, одягнені й удержувані коштом державного скарбу. Кождий охотник дістане рушницю з багнетом; одіжею буде гарно зроблений короткий гірський сірачок з русько-народніми, сивно-жовтими вилогами, червоні або сині штани, ходачки і крисаня; до того ташка й ремінь з ладівницею. На удержане буде визначена кождому щоденна платня, а зараз на вступі одержить кождий на руку кілька зол. рин. ср. м.

„Який же гарний буде сей полк зі самих синів руської матери! А коли в послужі для краю повискає яку вебудь славу, вся його буде й ніхто вже її собі не присвоїть. Хто дослужить ся висшого офіцарського степеня, по розв'язаню полку, коли схоче, буде приміщений в тім самим степені при иншій полку; а кравий урядник, коли-б хотів часово вступити до сього полку, поверне знов на свою давнійшу посаду.

„Але Братя! Тут іде о щось більше, чим о особисті користи. Сього вимагає від нас добро цілої австрійської монархії, а в її цілости наше спасене; сього жадає безпеченство хат і родин наших, честь руського імени. А на все те правдивий Русин, поминаючи власну користь, не може не звернути уваги.

„В таким нереконаню звиваємо Вас! Виявіть конституційне жите, яке лежить у тім, що народ думає сам про себе, стереже і боронить своїх свобод. Не бороніть синам вашим приступити до сього полку. Ви сказали, що коли Монарх буде потребувати оборони, всі ви готові виступити й жите своє за нього положити. Отже-ж нині пора слово се доказати ділом й об'явити світови, що в сім не була тільки пуста хвальба, але правдива, переконана вірність і прихильність до Монарха.

„Не жадаємо від Вас так богато, як Ви обіцали. Не треба виступати всім. Коли два-три хлопці підуть зі села, край буде мати достаточну охорону, Ви будете могли спокійно в дома господарювати.

„Ну-те міщани, ну-те селяни, гірняки, подоляни! Справа се всіх нас однака. Бо вихор перенесе часом огонь через хаду сусідну, й кине на далеку.

„Ви гарні й відважні молодці! Покажіть Вашу охоту, покажіть, що де потрібно виступити в загальній справі, найдете ся там без слована. Покажіть, що не лякаєте ся труду, де треба ділати; не відтягайте ся від того, чого від вас вимагає слава народу. Ну-те хлопці на охоту! Та-ж вам гори не чужі. Ви так любите бугати по них свобідно. Чеснійше там послужити кравви й Монархови, як поневірати ся на двірських услугах.

„І ти давна, хоч так, як усе руське, понижена шляхто руська, що густо й численно розсіла ся по під гори! Від давна твоє призначенє — оборонити границь від ворожих нападів. Почуй ся до сього обов'язку, покажи світови, що в жилах твоїх пливе кров тах, які заслужили собі те довіре, що їх визначній хоробрости була повірена оборона границь вітчизни.

„Нехай світ видить, що дух, який оживляв предків, не погас і у внуках. А як батьки Ваші, виступаючи хоробро в народній справі, ушляхотнили й прославили свій рід, так і Ви нині, виступаючи в справі вітчизни, прославить цілу Русь, прославить перед усіми народами руське імя.

„Вкінці тобі чесна руська молодіже графілять ся нині нагода відзначити ся. Покажи, що не брак у тебе охоти до труду, ані нездібність не є причиною твоєї бездіяльности. Покажи, що й ти з охотою спішиш там, де кличе тебе віра й вітчизна.

З такою відозвою звернула ся дня 1 січня 1849 р. „Головна Руська Рада“ до руського народу в Галичині. Відозва ся, зредатована у двох паралельних текстах — руським і німецьким, була видрукowana на окремім аркуші паперу й розіслана за попередною згодою ц. к. Генеральної Команди разом з поученєм до усіх філій „Г. Р. Ради“ в краю й до гр. к. духовенства на провінції. Філії сі й гр. к. духовенство мали подбати про се, щоби відозву сю одержала кожда громада й аби в кожній громаді оголошено її прилюдно — де можна, в присутности офіцера. Кожда громада по отриманю сеї відозви мала зараз зібрати ся на раду й вівзвати здатних до збруї, щоби вступали до проєктованого відділу охотників. Тих, що відкликнули-б ся на се завізане, мала громада списати по імени й списи сі передати священникам чи кому иншому, щоби як найскорше відіслати їх через філіяльні чи окружні Ради „Головній Руській Раді“ у Львові. Списи сі Гол. Р. Рада мала предложити ц. к. Генеральній Команді, яка знов мала визначити час і місце, коли й де охотники сі мають ставити ся, взагалі зайняти ся дальшим їх з'організованєм.

„Дуже, чесні братя, просимо Вас — говорить ся у згаданім поученю — доложіть усього з'усилля, щоби намір сей закінчив ся успіхом. Поучуйте народ, що то важна загальна справа, й як нема більшої чести, як прийти в поміч своєму Монархови й вітчизні, так, навпаки, було би встидом для кожного мі-

ста й села, які не змогли-б виставити бодай кількох таких охотників¹⁾.

Та зараз у самих початках вийшло непорозумінє. Провінційальні „Руські Ради“ й поодинокі священники, які заняли ся вербованєм охотників до проєктованого відділу, не порозуміли, як слід, „Поученя“ Гол. Р. Ради в сій справі й замість списів стали написати до ц. к. Генеральної Команди у Львові й військових команд по окружних містах самих людей. Сєспричинило згаданим військовим властям трохи клопоту й вони за посередництвом т. з. „Комісії для утвореня полку охотників“ й „Зорі Галицької“ звернули ся дня 29 січня т. р. до згаданих організаторів на провінції з новим поученєм в сій справі, згл. пригадкою того, що було в поученю з дня 4 січня²⁾.

Рівночасно з сим, як на провінції відбувало ся вже вербованє, сам проєкт „Гол. Р. Ради“ переходив ще військові інстанції. Львівська Генеральна Команда предложила його Міністерству війни у Відні, Міністерство війни — цісарській канцелярії. Що йно дня 10 марта т. р. проєктований відділ руських охотників одержав найвисше затверженє, про що „Г. Р. Раду“ повідомлено офіційально дня 22 марта. Дослівний текст згаданого цісарського акту такий:

„Даю дозвіл виставити баталіон руських стрільців, зовсім у такий самий спосіб, як минулого року організували ся баталіони охотників у долишній Австрії й Сирії, — одначе з застереженєм обовязку військової служби. Даю дозвіл також на предложеній народний стрій.

„Організованєм має кермувати Мое Міністерство війни. Також має воно „Головній Руській Раді“ у Львові за той новий доказ її патріотичної діяльності виявити Мое признанє й повнеєдоволенє.

„Оломунець дня 10 марта 1849.

Франц Йосиф³⁾.

¹⁾ Поученіє для радъ філзальних и честныхъ рускихъ священниковъ, якъ собѣ при оголошеню одозви до руского варода въ цѣли форнованя полку охотниковъ мають поступати. — Зъ головной Руской Радкы. Въ Львови дня 4. Сичня 1849. Кузьемскій р. в. (Ив. Е. Левицкій, Гал. р. бібліографія Т. I, ст. 49 № 576; „Поученя“ сього є два виданя — одно з підписом Кузьемского, друге без підпису):

²⁾ Зоря Галицка, 1849 ч. 9, ст. 52.

³⁾ Зоря Галицка, 1849 ч. 29, ст. 169.

„Вважаю собі особлившою честю — писав до „Г. Р. Ради“ дня 20 марта т. р., пересилаючи їй наведений висше цісарський довід, командант Галичини ген. Гаммерштайн — згідно з дорученням мені наказом Високого ц. к. Міністерства війни з дня 13 с. м. ч. $\frac{1500}{м. к.}$ г. повідомити Славну Головну Раду про згадане Найвисше призначення Його Величності, тим більше, що при сім лучається мені бажана нагода висказати Славній Головній Раді за стільки разів доказане лояльне, щиро патріотичне думане й за її доброуспішне ділане в інтересі правительства а особливо для добра й спасення нашого краю мою глибоковідчуту, ревну подяку. — З огляду на се, що по наказу Високого Міністерства війни виставлене баталіону руських гірських стрільців повинно починати ся безпроводочно, маю честь просити рівночасно Славну Головну Раду, щоби зводила найласкавійше подати мені як найскорше окружні списи зголошених охотників¹⁾.

Саме вербоване охотників йшло досить гладко. Дня 16 лютого повідомлено Гол. Р. Раду, що „руська молодіж охочо приступає до руського нашого полку охотників (фрайкурів) й що зголосило ся їй вже коло 1600“²⁾. До дня 6 цвітня число се більш чим подвоїло ся й виносило загально 3460 людей³⁾.

Формованем баталіону заняла ся ц. к. Генеральна Команда. Вже наперед визначила вона для нього офіцирів, з яких більша половина належала до руської народности, й вислала їх для сформованя шести компаній, з яких баталіон сей мав складати ся, до отсих окружних міст: Бережан, Коломиї, Станиславова, Стрия, Самбора; крім сього одну компанію формовано у Львові. Вписані мали дня 12 цвітня ставити ся: з округів Бережанського і Тернопільського до Бережан, з округа Коломийського до Коломиї, з округа Станиславівського до Станиславова, з округа Стрийського до Стрия, з округів Самбірського, Сяніцького, Перемиського і Ряшівського до Самбора, з округів Львівського, Жовківського і Золочівського до Львова. Там мали переняти їх вислані офіцири.

Кожному охотникови місцевий священник мав дати на нестемпльованім папері його метрикальний випис — імя, назвиско, літа, місце уродження, округ і держава, стан, віра, професія. Кого офіцири признали здатним до військової служби, той дістав

¹⁾ *ibid.* ²⁾ *ibid.* 1849 ч. 15, ст. 88.

³⁾ *ibid.* 1849 ч. 29, ст. 170.

зараз 3 ср. рин. т. зв. вступного, 6 кр. ср. денної платні, а крім того хліб і одіж.

Формоване компанії мали офіцери переводити в порозуміню з ц. к. окружними урядами й старати ся справити ся з ним можливо найскорше¹⁾. Помагати в с'їм мали їм окружні „Руські Ради“, до чого вїзвали їх „Гол. Р. Рада“ спеціальною писемом із дня 6 цвітня т. р.

„Справа ся — писала „Г. Р. Рада“ у згаданім писемі — тепер уже дуже нагла, бо як нас доходять вїсти, угорські ворохобники вже кілька разів впадали до нашої землі й кількох наших селян забрали у неволю²⁾. Ціла річ залежить на чиннім співділаню окружних Рад, до чого усильно Вас звиваємо³⁾.

З початком мая 1849 р. баталіон був уже у Львові.

II.

Баталіон у Львові.

Склад баталіону: старшина; число лядий. — Греміяльне представлєне офіцерів „Головній Руській Радї: — промова предсїдателя „Ради“ Куземського; — предложєне офіцерів в справі хоругви й музики для баталіону; — відповідь предсїдателя. — Воснні вправи охотників. — Справа хоругви й музики на засїданях „Г. Р. Ради“. — Розписанє публичної складки. — Архикнягиня Софія — Fahnenmutter баталіону. — Письмо Ю. Вислобоцького. — Лента до хоругви. — Панегірик в честь архикнягинї. — Чи була горугов? — 500 ар. ср. на музичні інструменти. — Чи була музика? — Справа священника для баталіону. — Мундур руських гірських стрільців. — Жертви львівських Жидів на наших стрільців. — Контакт між „Г. Р. Радою“ й баталіоном. — Участь стрільців в руських національних обходах у Львові. — 7-ма компанія.

Склад баталіону у хвилі його формованя був такий:

Командант майор Ватерфліт; ад'ютант підпоручник Лянїнер.

1. Компанія (львівська): капітан-поручник Бордольо; надпоручник Гвідий; 1. поручник — від полку стрільців; 2. поручник Штерер.

2. Компанія (бережанська): капітан Барусевич; надпоручник — від полку стрільців; 1. поручник Матникевич; 2. поручник Клєстіль.

¹⁾ Зоря Галицка, 1849 ч. 29 ст. 170 - 171.

²⁾ Мова про малярські напади на пограничні села: дня 6 лютого т. р. на Жупанє і Климець, дня 21 марта на Новоселицю й Торунь (див. Зоря Галицка, 1849 чч. 18 і 26).

³⁾ ibid. ч. 29, ст. 171.

3. Компанія (самбірська): капітан Дормус; надпоручник Кривоносюк; 1. поручник — від полку стрільців; 2. поручник Столярчук.

4. Компанія (коломиїська): капітан Бауер¹⁾; надпоручник — від полку стрільців; 1. поручник Ярмулович; 2. поручник Білинський.

5. Компанія (станиславівська): капітан Крайтнер; надпоручник — від полку стрільців; 1. поручник Обергаузер; 2. поручник Родакевич.

6. Компанія (стрийська): капітан-поручник Бондяк; надпоручник Фельзенберґ; 1. поручник — від полку стрільців; 2. поручник Крен²⁾.

¹⁾ Пізнійший австрійський міністер війни.

²⁾ Зоря Галицка, 1849 ч. 29 ст. 170.

Старшина баталіону в 1850 р.

Майор і командант баталіону (vacat).

Капітани 1. класи.

Бауер Фердинанд.
Дормус Антін.

Крайтнер ф. Татенбург Рудольф.

Капітани 2. класи.

Бондяк (Bondziak) Михайло.
Бордольо Едвард.

Мельцер ф. Тапфергайм Ігнат.

Поручники.
(Oberlieutenants).

Кривоносюк Ілля.
Гвідий Ігнат.

Лянгнер Юлій.
Емперле Іван.

Лозинський ф. Ярмулович
Порфїрій.

Фельзенберґ Олександр. Матинкевич Дмитро. Обергаузер Вільгельм.

Підпоручники 1. класи.
(Unterlieutenants 1. Classe).

Крен (Kroh) Іван.
Родакевич Ілля.

Білинський ф. Сто- Сікорський Вячеслав.
тито Олександр. Мецґер Антін.

Штерер (Stöhrer) Лев. Клестьїл Антін.

Підпоручники 2. класи.
(Unterlieutenants 2. Classe).

Деллер (Döller) Антін.
Гладішевський Юлій.
Гайнбах Мартин.

Габлін Франц.
Дзбанський Фридрих.
Домбровський Кон.

Голованський (Glowacki)
Іван.

При штабі.

Батал. ад'ютант. Лянгнер Юлій, поручник.

Старий шеф лікар. (Ober-u. Chefarzt). Визівський Рудольф,
рипар ф., Др. медицини і хірургії, магістер положництва й окул.

Рахунковий діловодчик (Rechnungsf.) (Vacat).

(Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes. 1850. Ст. 357).

Кожда компанія числила 235 людей — цілий баталіон (410 людей¹⁾). Із зголошених отже 3460 охотників прийнято тільки дещо більше, чим третину.

Дня 8 червня т. р. всі офіцери баталіону руських стрільців з майором Ватерфлітом на чолі представили ся треміально „Головній Руській Раді“. Предсідатель „Ради“ Куземський повітав їх такою промовою²⁾:

„Всім знані нещасні випадки минулого року. Ворохобники тонуть у своїй сліпоті чим раз глибоше; стягнули вкінці на престольний город руський бомбардоване, якого сліди видно до нині. Втікаючи перед пімстою справедливости на Угри, де однодумці їх а почасті й одноплеменники підняли також ворохобне оруже — стали відгрозувати ся нам Русинам за те, що ми з ними не вязали ся й спільно против Його Величности милостивійшого нашого Монарха не підняли оружа. Розпустили чутку, що на Уграх не лишать ся, але в кождім разі, чи побідять, чи будуть побіджені, вернуть до Галичини. Коли на Уграх побідять, придуть з Уграми, щоби в Галичині привернути назад свою державу і над Русинами, як перше, знов панувати. Коли-ж будуть побіджені й змушені до відступу — втікаючи перед військовою погонєю, будуть з пімсти нищити руське населене у Галичині огнем і мечем.

„Сі обставини склонили нас просити Його Величність нашого милостивійшого Монарха, щоби позволив нам поставити полк руських жовнірів. Потрійний у сім мали ми намір: 1) щоби оборонити й охоронити руський край від напастних угорських ворохобників і получених з ними польських емігрантів; 2) щоби Його Величности дати доказ, що нарід руський вірність свою опирає не тільки на пустих словах, але готов доказати її кождої хвилі й чинами; 3) щоби забезпечити руське імя від зневаги, якої в минулім році у власнім своїм краю й престольнім своїм городі зазнавало.

„Як охочо поспішила руська молодіж на наш зазив затягнути ся під прапори вільних стрільців — вказує се, що в короткім часі зголосило ся її далеко більше число, чим було потрібне.

„Ви, поважані панове, покликані проводити сим полком руських охотників. Руський нарід надієть ся, що полк сей під

¹⁾ Зоря Галицка, 1849 ч. 47, ст. 282.

²⁾ *ibid.* ч. 47, ст. 277—278.

Вашим проводом відповість належно ожиданиям, які на нього покладає Його Величність, наш милостивіший Монарх, руський нарід і мила наша вітчизна.

„При тім заявляю Вам, поважані Панове, що Головна Рада нинішню Вашу присутність тут приймає дуже мило як знак поважання для цілого руського народу.

По сїм привитаню офіцери баталіону устами свого майора зробили Руській Раді предложене, щоби Рада внесла просьбу о хоругов а також причинила ся до їх складки на музику для баталіону. У відповідь на се предсідатель Ради заявив, що дозвіл на хоругов для баталіону руських стрільців уже прийшов, про що на найблизшій засіданю будуть повідомлені Рада і команда баталіону і що внесенє офіцирів в справі музики Рада візьме під розвагу. По вислуханю многолітя цісареві Франц-Йосифови I і руським стрільцям офіцери відійшли.

Про сам баталіон руських стрільців читаємо в ч. 47 „Зорі Галицької“ з дня 13 червня 1848 р. отсю замітку: „Зі Львова. Полк наших руських стрільців уже цілий стягнув ся до Львова. Военні вправи того полку відбувають ся що дня з всякою належністю; правила военного устрою, дякуючи полковій старшині, яка так гарно зрозуміла своє завданє, викладають ся в руській мові, завдяки чому наші Русини, які й так усяку науку легко піймають, в науці военній поступили так далеко, що кождий з них вивчив чисто усе, що звичайному жовнірови треба знати. Й не дивно. Бо заки другий жовнір розбере німецьку мову, наш стрілець, затамивши німецьку команду, яка тут і так буде самим тільки звуком стрілецької трубки, відразу переняв саму науку¹⁾. Пов. начальник полку, залюбившись у своїм ділі, своєю ревністю зробив уже все можливе. Крім верхньої одіжи, яка полк сей буде так гарно вбирати, що, здаєть ся, нє буде красшого полку в цілій армії, все инше: оруже, біле, постіль — готове. Найдальше до кінця сього місяця стане полк готовий до служби. Обіцяно нам, що тоді цілий полк в повнім строкю відбуде па честь Головної Ради великі парадні вправи, яких радо чекаємо. Жалуєть ся старшина, що не прибули ще тут усі приділені офіцири й инша старшина з правильних стрілецьких полків, що

¹⁾ Гол. Р. Рада просила також о руську команду, одначе одержала відповідь, що просьбі сій вволити не можна тому, що стрільці належать до цілости австрійської армії, в якій команда одна, вімецька. Поясневя при муштрі одначе можуть подавати ся в руській мові (Зоря Галицька, 1849 ч. 47, ст. 279).

мають навчити ще полевой стрілецької муштри“. Згадавши відтак коротко про описану вище візиту офіцерів „Руській Раді“ й про їх бажане мати полкову хоругву і полкову музику, автор-замітки говорить далі так: „Рада в надії оглядати в сій полку славу руського народу, дуже охотно підпре просьбою і за допомогою сей намір і причинить ся складкою, особливо, що тішити ся обіцянкою п. начальника, що в полку заведена буде руська школа й наука руського співу, так щоби крім музики були також полкові співаки“.

І обома сими справами, справою полкової хоругви й полкової музики, заняла ся Гол. Р. Рада. Зараз на тім самім засіданю, на яким офіцери баталіону виявили своє бажане мати хоругву і музику, по їх відході перевела вона в справах сих оживлену дискусію.

Вже з відповіді Куземського на виявлене бажане офіцерів знаємо, що Гол. Р. Рада просила цісаря о дозвіл на хоругву для баталіону руських стрільців. Знаємо також, що дозвіл такий одержала. Ходило тепер о се, як його зреалізувати. Були різні проєкти. Одні промовляли за тим, щоби на справлене хоругви й музичних інструментів ужити грошей, зібраних з нагоди $\frac{3}{15}$ мая [знесенє панщини], інші, щоби візвати загал руський до складки на сю ціль, ще інші [Трещаківський], щоби для хоругви вибрати т. зв. Fahnenmutter, яка повинна-б мати собі за честь згадану хоругву дати від себе. Вкінці стало на тім, що Гол. Руська Рада рішила на сї цілі розписати публичну складку, а поки що затягнути позичку із т. зв. фонду $\frac{3}{15}$ мая. Калькуляція Трещаківського із т. зв. Fahnenmutter відпала, коли один із членів Виділу Г. Р. Ради звернув увагу, що евентуальна Fahnenmutter дає тільки ленту до хоругви, а не саму хоругву.

Розумієть ся, сама думка вибрати для хоругви баталіону руських стрільців т. зв. Fahnenmutter через те не впала. Справою сею заняв ся горячо один із віденських Русинів, міністерський офіціал, пізнійший редактор офіціального „Вістника“, Ю. Вислобоцький, який і піддав думку просити на матір для згаданої хоругви матір цісаря Франц-Йосифа I — архикнягиню Софію. Просьбу сю прийняли в найвисших кругах прихильно і на 107-ім засіданю Гол. Руської Ради дня 10 грудня 1849 р. член Виділу Малиновський міг уже повідомити „Раду“, що архикнягиня Софія згодила ся бути матірью хоругви і прислала для неї величаву ленту, Ленту сю переслав з Відня Гол.

Р. Раді згаданий Вислобоцький, долучаючи від себе слідуєче письмо:

„Всечесні, Високоповажані заступники любого нашого Галицько-руського народу!

„Одну з найпам'ятніших хвиль життя мого, дорогоцінну, милу і солодку пережив я нині, побачивши підняту мною думку приведену в життя для вікопомної слави вірного народу нашого!

„Нині мав я щастє відібрати дорогу ленту до хоругви славного баталіону галицько-руських стрільців, пожертвовану Її Цісарською Високістю Архикнягинєю Софією, Високодостоїнною Матір'ю Її Величності цісаря нашого Франца Йосифа з долученєм многократних бажань — й спішу переслати Вам той так дорогий знак пам'яті і ласки високих наших покровителів! — Дар сей повинні ми о стільки більше прийняти за знак високої, визначної почеси для цілого народу, що, як загально відомо, ні один з охотних баталіонів не величаєть ся власною, а до того з так високої руки одержаною хоругвою.

„Нехай же наш любий Цісар — Її високодостоїннати а разом матір нашої хоругви, нехай же честь і слава наших стрільців, а благодать Бога нехай спливає на Вас, Всечесні Отці народу, на многі літа!

Ваш
Юлій Вислобоцький.

„Відень 5 грудня 1849¹⁾).

По прочитаню сього письма члени Ради оглядали прислану ленту. Краска її родинна архикнягині, синьо-біла. Сама лента — шовкова, темно-синя; обрамоване срібне. На однім кінці на золотім полі вигафтований родинний герб архикнягині, на другім кінці, також на золотім полі, числа 1849. Лента — перевязана, а до того перевязана служить шовковий синьо-срібний шнурок з гарними срібними кутасами. На одній половині ленти срібними буквами вигафтовано: Sophie Erzherzogin von Oesterreich, на другій: Treue führt zum Sieg. Ленту сю постановила Рада в разі розв'язання баталіону захвати в „Народнім Домі“ на пам'ятку²⁾. З нагоди прийнятя архикнягинєю Софією материнства хоругви й прислане для неї ленти віденський руський парох С. Литвинович написав в німецькій мові одушевлений па-

¹⁾ Зоря Галицка, 1850 ч. 1, ст. 1.

²⁾ Зоря Галицка, 1850 ч. 1, ст. 2; див. також табл. I. Лента ся переходуєть ся нині в музею „Народного Дому“ у Львові.

панегірик. На внесенє Жуківського Рада поручила предсідателеви своєму Куземському постарати ся до німецького тексту долучити ще руський переклад, як найскорше видрукувати його й предложити архикнягині¹⁾. Вкінці Рада відспівала архикнягині Софії „многоліте“.

Самої хоругви одначе, для якої була призначена прислана лента, стрільці наші не одержали. Причина сьому та, що згадану ленту вислано з Відня що йно дня 5 грудня 1849 р., а до Львова прийшла вона коло 10 грудня т. р., тоді, коли баталіон вирушив зі Львова на Угорщину ще дня 6 вересня т. р. і від кількох місяців був уже на воєннім терені. Незабаром дня 3 січня 1850 р. був уже в повороті з воєнних операцій у Перемішлі й того дня наступило його формальне розв'язанє.

Що тикаєть музики для баталіону руських стрільців то, як згадали ми вже висше, Рада ухвалила в засаді причинити ся до сеї ціли певною грошевою підмогою й розписати в сій справі публичну еkladку. Дехто з членів Ради пропонував запросити до складки також архикнязів, особливо архикнязя Івана, який у Галичині мав добра, а також инших архикнязів, які досвідчили вірности руського війська за пануючою династією. Поки одначе збереть ся потрібна сума, позичити з фонду $\frac{3}{15}$ мая. Рівночасно ухвалено звернути ся до команди баталіону по ближші

¹⁾ Заголовок панегірка такий:

Вн Цѣсарскому Высочеству
Всеsvѣтлѣйшой Госпожи Архі-
княгини

С О Ф І И

матери прапору батайлону стрѣл-
цѣвъ Благодареніе отъ Русиновъ.

Перша строфа:

Мати вѣнецъ свѣй съ небесъ по-
лучає,

Въ сѣрдци же смѣртнякъ стрѣ-
итъ для ней двѣрь;

Подвойна, сладость Тебѣ про-
ницяє

Австріи рѣдостя и Цѣсаря
взѣрь.

An Ihre kaiserliche Hoheit
die durchlauchtigste Frau Erz-
herzogin

S O P H I E

Fahnenmutter des ruthenischen
Bergschützen-Bataillons der Ru-
thenen Dank.

Der Mutter gibt der Himmel
ihre Krone,

Die Menschheit ihr im Herzen
ihren Thron;

Dir, Mutter: gibt nun doppelt
diese Wonne

Das Kaisers Blick und Oest'-
reichs Jubelton.

Панегірик видано у Відні 1850 р. у двох виданях, люксусовім і звичайнім. Люксусове виданє в шовковій оправі, накладанє богато золотом і сріблом.

Табл. I.

Лента до хоругви руських гірських стрільців.
(Дар архикн. Софії).

інформації в сій справі, чи ходить тільки о музичні інструменти, чи й удержане музикантів, яких, на думку декого з членів, можна би підібрати з поміж самих охотників. На 95-тім засіданню Ради з дня 29 червня т. р. була вже в сій справі відповідь від майора. Музика баталіону повинна мати 12 людей і для стільки-ж голосів потрібно музичних інструментів. Інструменти сі будуть коштувати 500 ср. р. Суму сю Гол. Р. Рада зложила на руки команданта баталіону майора Ватерфліта¹⁾, а на 100-тім засіданню Ради предсідатель відчитав лист Ватерфліта з потвердженням і подякою за одержані гроші²⁾.

Та, подібно як хоругви, стрільці не діждали ся і власної музики. Принайменш на 108-ім засіданню Ради дня 8 лютого 1850 р. (отже в місяць по розвязанню баталіону) предсідатель її закомунікував таке: „Команда баталіону руських стрільців звертає нам 250 срб. р. з даних їй Радою 500 срб. р. на музичні інструменти; решта — 250 ср. р. видано на сю ціль, як свідчать рахунки, предложені згаданою командою“. Рада ухвалила сі гроші влучити до складки на „Народний Дім“³⁾.

Не одержав баталіон також і свого власного руського священника, принайменш на час, коли був поза Галичиною. Вправді Г. Р. Рада ухвалила поробити в сій справі заходи в консисторії і Ген. Команді, одначе ухвала така запала що йнодня 14 вересня 1849 р., отже як раз у тиждень, як баталіон відійшов зі Львова на Угорщину. В результаті стараня сі з огляду

¹⁾ Зоря Галицка, 1850 ч. 1, ст. 8: Справозданє з приходів і видатків на фестин 3 мая 1849 р.

²⁾ № 299. До чесної Головної Руської Ради.

„Підписана команда баталіону спішить висловити Чесній Головній Раді за прислану баталіонові на музичні інструменти суму 500 зр. р. свою глибоко відчуту подяку, а також запевненє, що не буде зволікати викавати ся вкінці рахунком про з'ужите сього чесного дару. Команда користує в сеї нагоді, щоби виявити свою честь і подив для пожертвованя і статочних з'усиль Чесної Головної Ради для справи достойного руського народу і з радістю заневнює, що не знайдець ні один чоловік у баталіоні, якого-б серце не било з жаром за своїми руськими братами, й який не був би готовий для добра народу руського, яке свою найсильнішу підставу знаходить у добрі цілої державі, кожної хвилі пожертвувати житє. На дорозі чести, в бою за монархію, за вітчину, пам'ять на сей дар збільшить нашу відвагу, наше одушевленє.

Львів дня 17 серпня 1849.

Ватерфліт, майор.

[Зоря Галицка, 1849 ч. 69, ст. 409].

³⁾ Зоря Галицка, 1850 ч. 15, ст. 85.

на здавлене малярського повстання й недалекий поворот баталіону до Галичини не увінчали ся успіхом¹⁾.

Як мав виглядати мундур руських гірських стрільців, про се читали ми вже у відозві „Гол. Р. Ради“ з дня 1 січня 1849 р. В дійсности одначе виглядав він дещо инакше. І так крім сірої гуцульської крисані, прикрашеної по лівій стороні стрілецькими перами, одержали вони також сині складані шапки з великими дашками над чолом і з жовтим обрамованем по краям. Кабат мали червоний (офіцери — бронзовий) зі стоячим ковніром, зі синім обрамованем і зі синіми т. зв. роґальками на раменах (подібний до нинішнього піхотного т. зв. Waffrock-a); запинав ся він одним рядом золотих ґузиків. Штани — сині, з шнурковими жовтими лямпасами. До підперізування по верха служив широкий ремінь (нинішня „купля“), а ремені, що переходили через рамена і на плечах перехрещували ся, були, на взір наших селянських ременів, вибивані мосяжними бляшками. Плащ заступав короткий, зроблений зі сірої матерії сірак, зі синім обрамованем, синіми плетеними ґузиками і такими-ж петлями до запинання. Обувє — звичайні черевики.

Узброєні були карабіном і довгим батнетом; офіцери мали довгу білу шаблю²⁾.

При самім обмундуровуваню замітну жертволюбність у користь наших стрільців виявили деякі члени львівської жидівської громади. „За старанем пана ц. к. губерніяльного радника й начальника тутешнього маістрату кавалера de Hoepflingen'a — читаємо офіціяльний комунікат в урядовій „Gazet-i Lwowsk-ий“³⁾ — причинили ся до обмундурованя нововиставленого баталіону руських гірських стрільців члени львівської жидівської громади таким способом: прикрашуванє шапок і штанів жидівські кравці виконали по найбільшій часті безплатно. Зробили безплатно також — братя Мойсей і Марко Еренпрайс 100 пар штанів, торговець сукна Мерер 100 пар штанів. Жидівський купець Герш Хамайдес в імени Жида Сокалера, який виявив готовість до патріотичного ділання, кавав 600 штук відданих йому скроєних уже кабатів зробити безплатно. Декілька жидівських кравецьких майстрів покращало й зробило 600 штук ка-

¹⁾ Зоря Галицка, 1849, чч. 75 і 85.

²⁾ Див. табл. II (репродукція ручного малюнку з пол. ж. ст., який нині знаходиться в музею Народного Дому у Львові).

³⁾ Gazeta Lwowska, 1849 № 141.

батів за ціну по 30 кр. кон. м. від штуки, а Жид Сокалер за-
платив згаданим кравецьким майстрам за роботу 400 штук ка-
батів по умовленій ціні 200 зр. к. м. з власної кишені¹. За се
й подякував командант Галичини ген. Гаммерштайн окремим
письмом, висланим дня 8 серпня 1849 р. до виділу міста
Львова й відчитаним на VIII. засіданю того-ж виділу дня 20
серпня т. р.¹).

Як бачили ми висше, баталіон руських гірських стрільців
з'організовано виключно завдяки старанням Гол. Руської Ради.
Гол. Руська Рада не випускала баталіону сего з під своєї уваги
й даліше, за весь час його істнованя. В тій ціли установила
вона зі свого рамени навіть спеціальну комісію, яка мала зай-
мати ся тільки справами згаданого баталіону²). З другого боку
командант баталіону інформував Раду постійно про стан свого
відділу, про всякі зміни, які доконували ся в його складі (пр.
на 93-ім засіданю Ради дня 15 червня 1849 р. відчитано ра-
порт майора Ватерфліта про стан баталіону, про приняте Гла-
дишовського, сина руського священника на поручника й ин.³),
а навіть про воєнні операції, які баталіон переводив на Угор-
щині⁴). Баталіон сей підчас побуту свого у Львові брав та-
кож участь у національних руських обходах, організованих Гол.
Руською Радою, пр. в обході 3(15) мая 1849 р., коли він ви-
ступив з музикою й співом і виставив на своїй касарні, яка
находила ся в околиці поезуїтського городу, відповідний тран-
спарент⁵).

Побут його одначе у Львові не був довгий. По переведеню
найконечнійших приготовань, не чекаючи навіть на власну хо-
ругов і власну музику, баталіон став збирати ся до походу. Вже
перед самим походом, в другій половині серпня 1849 р. додано
баталіонові ще одну компанію, з ряду сему, що приняла до
відома „Гол. Руська Рада“ на своїм 100-тім засіданю дня 23
серпня т. р.⁶).

Два тижні пізнійше, дня 6 вересня 1849 р., цілий бата-
ліон рушив на Угорщину.

¹) Gazeta Lwowska, 1849 № 172: Protokół VIII posiedzenia
wydziału miasta Lwowa z dnia 20 sierpnia 1849.

²) Зоря Галицка, 1849 ч. 61.

³) ibid. 1849 ч. 49.

⁴) ibid. 1849 чч. 80, 81, 93, 99.

⁵) Зоря Галицка, 1849 ч. 56. ст. 335.

⁶) ibid. 1849 ч. 69, ст. 409.

III.

Похід на Угорщину.

Вижарш зі Львова. — Працальна мова о. Лозинського. — Черехід через Черемисьль. — Перший рапорт „Головній Р. Раді“ з Угорщини. — Попис стрільців перед російським генералом кавалерії гр. Рідігером у Кошицах. — Новий лист команданта баталіону в Кошиць. — Чи брав участь баталіон у воєнних операціях? — Побут на Угорщині.

„Нині (6 вересня) рушив баталіон наших руських стрільців зі Львова в похід — піше того самого дня кореспондент „Зорі Галицької“¹⁾. Дорога їм далека. Аж до Кошиць на Угорщину кличе їх служба вітчизні й слава імені руського народу, якої бажаючи досягнути, легко приходило їм притлумити слезу в очі за родиною, а навіть радо попрощати ся з братами. Перед відходом зібрали ся стрільці у вистроєнім порядку на площі великої касарні на жовківськім передмістї, де їм вікарій успенської церкви о. Лозинський, відправивши молебєн, покропивши св. водою й поблагословивши, сказав на прощанє останнє слово, яке кожного з них розпалило благородною жадобю пожертвувати себе на службі вітчизні, здобути славу руському імені. Тут згадував їм сей красномовний священник про прославлену хоробрість й удалість нашої австрійської армії, про славу наших руських полків, яку здобували на полях Італії й Угорщини, про великі заслуги, які положили вони для високого цісарського престолоа, для людскости й свободи, пригніченої повстанєм і взагалі для держави, про славного воєнного вождя, улюбленого маршалка нашої армії — Радецького й про інших вождів, які удачно проводили нашим війскам на славу, а на побіду ворогів. Свою замітну мову закінчив сердечним окликом: „Слава нашому великодержавному цісареві і цареві“! І загреміло в рядах і серцях руських: „Цареві слава“! „Слава преславному маршалу Радецькому“! — „Слава“! відкликнули в полку. „Слава нашому командуючому баронові Гаммерштайнови“! — „Слава“! загомоніло між нашими жовнірами. І поки не повернуть зі славою, буде нам звеніти, гомоніти се трикратне, сердечне „слава“. — І так попрощали ся ми з красою наших дітей, виправили ми в світ перше насїне нашої народньої слави. Нехай принесе воно великолїпні, богаті овочі!

¹⁾ Зоря Галицька, 1849 ч. 71, ст. 425—426.

В переході через Перемишль повитав стрільців єпископ Григорій Яхимович і поблагословив у дальшу дорогу.

Перший рапорт „Головній Руській Раді“ прислав командант баталіону дня 28 вересня з Кошиць на Угорщині. Похід зі Львова до Кошиць відбув ся щасливо. Вправді в дорозі захорувачо було 38 людей на холеру й трьох навіть померло, одначе тепер усі здорові. Підчас походу і тепер на місци стрільці вели себе чесно й ніхто на них не жалував ся. За се почуваеть ся Команда баталіону до особлившої вдячности єп. Яхимовичеви, який підчас переходу стрільців через Перемишль промовив їм до серця. По промові сій стрільці одногolosно крикнули „Гурра“! за цїсаря і вітчину. Тепер кождий стрілець бере денно 14 кр. сrb., має отже за що пожити ся. В Кошицях пописували ся наші стрільці перед російським генералом кавалерії гр. Рідігером, який їх похвалив. Здаєть ся, кінчить рапорт, що баталіон перенесеть ся з Кошиць до гірських міст Шемніцу і Кремніцу¹⁾.

На 104-тім засіданю „Гол. Р. Ради“ дня 16 падолиста 1849 р. відчитано новий лист команданта баталіону з Кошиць. Командант доносить, що окружна військова команда в Кошицях похвалила стрільців за їх ревність у військовій службі і за їх строгу обачність. Вістку про се приняла Рада окликом „славно!“, ухвалила опублікувати її в „Зорі“, а командантови відписати, що вістка ся дуже її вradувала²⁾.

Що тикаєть ся воєнних виступів баталіону на Угорщині, то про виступи такі не маємо ніяких вісток. Причина сього стане нам ясною, коли пригадаємо собі з одного боку призначене баталіону („аби гори наші обсадити“, як сказано у відозві Г. Р. Ради з дня 1. І. 1849 р.), а з другого — час, коли баталіон сей вибрав ся на Угорщину (баталіон вирушив зі Львова 6 вересня 1849 р., а вже два тижні пізнійше, 18 вересня т. р., помічні російські війська переходять через Львів у повороті з Угорщини³⁾) — значить, у хвилі, коли наші стрільці вибирали ся зі Львова побіджати Мадярів, мадярське повстанє було вже здавлене і в наших горах був уже спокій).

Не зважаючи одначе на се, баталіон пробув на Угорщині аж до грудня. Бо хоч правильна мадярська армія була вже розбита і generalissimus мадярського повстаня Гертей ще дня 13

¹⁾ Зоря Галицка, 1849 ч. 81.

²⁾ *ibid.* 1849 ч. 93.

³⁾ *Gazeta Lwowska*, 1849 № 170 (з дня 25 вересня).

серпня 1849 р. скапітулював коло Віляш, то повний порядок у краю не був іще привернений і поодинокі мадярські міста вимагали сильної військової залози. До повної пацифікації приведено Угорщину що йно з кінцем 1849 р. — і тільки тоді баталіон наших стрільців міг вертати домів.

IV.

Розв'язане.

Поворот стрільців до Галичини. — Заходи „Г. Р. Ради“ в цілі дальшого їх задержаня. — Неузгляднене заходів і розв'язане баталіону в січні 1850 р. — Нагінка на б. стрільців в осени т. р.

„Дня 3 січня 1850 р. — читасмо в „Зорі Галицькій“ кореспонденцію з Перемишля¹⁾ — прийшли стрільці руські цілим баталіоном до Перемишля, щоби тут розв'язати ся. Хоч як велике зимно було того дня, одначе кожда компанія тримала ся кріпко і справді Русини могли бути гордими на своїх стрільців. Преосвященний єпископ Яхимович і капітула руська в день празника Різдва Христового поставили для цілого баталіону 22 бочки пива.

Вправді „Г. Р. Рада“ вже заздалегідь підняла була в міністерстві війни заходи, щоби баталіону руських гірських стрільців по повороті його з Угорщини не розв'язувано, але, вимінявши старших і жонатих його членів молодшими, полишено його і на дальше під оружем²⁾. Та розв'язаня се від нього не відвернуло. Заходи „Г. Р. Ради“ не були узгляднені — і в січні 1850 р. баталіон не ростав і стнувати.

В ч. 8 „Зорі Галицької“ з дня 26 січня 1850 р. читасмо такий короткий його некрольої:

„Баталіон руських гірських стрільців уже розпущений; кождий муж одержав одномісячну платню і мундур“.

Одначе кілька місяців пізнійше пригадали ся б. стрільці ще раз.

З невідомої причини почала ся проти них в осени 1850 р. загальна нагінка, неначе в кару за те, що в 1849 р. стали добровільно в рядах оборонців держави. Б. руських стрільців стали насильно забирати у військо, не зважаючи на се, що бо-

¹⁾ Зоря Галицька 1850 ч. 5.

²⁾ Зоря Галицька 1849 ч. 93.

гато в них було уже жонатими й по закону від військової служби вільними. При с'їм поступали в ними безоглядно.

Про се читаємо в „Зорі Галицькій“ ось яку кореспонденцію зі Станиславівщини¹⁾:

„Безоглядне і мало що не загальне у нас забране сини днями добровольців (руських стрільців) до рядового війська дало підставу противникам Австрії й вірного їй народу руського, на наругу й поталу патріотичного діла, розс'євати ріжні неправдиві вісти, при чім не без злобного наміру, щоби між народом викликати непорозумінє і невдоволенє до в. правительства і своїх священників. Одні говорять і плетуть, наче би правительство і руські священники нарід піддурили, звиваючи і записуючи в тяжких часах підчас угорської війни начеб то на охотників для оборони Австрії, а в дійсности — на все до війська, їх, що по своїм літам і станови були від сего вільні, і ними вступити інших, що були обовязані до сего. Інші розпускають клевету, наче би руські священники піддурили їх були до Поляків, а тепер як гонведів і польських івардистів цісар велів забрати їх за кару до війська. Ся неправдива вістка тиж більш приймаєть ся серед темного народу, що тепер місцеві уряди, мандатори і війти, без огляду на жінки, дрібні діти і сільське господарство (ходять чутки, що мають такий наказ), немилосерно їх перших відставляють і зле з ними обходять ся“.

Кореспондент звиває вкінці „Г. Р. Раду“, аби звернула на се свою увагу і вставила ся за б. стрільцями до міністерства, щоби не нищити довіря селян до правительства і духовенства і покласти край клеветі, обманству і невдячности.

V.

Справа другого баталіону.

Просьба „Г. Р. Рада“ до цісаря в справі сформованя другого баталіону руських стрільців. — Неприхильна оцінія гр. А. Голуховского. — Відмова просьбі.

Дня 6 цвітня 1849 р. внесла Головна Рада Руська просьбу до цісаря, щоби цісар позволив сформувати другий такий баталіон з руською командою і руською хоругвою. Власником його (Proprietär) мав бути командант Галичини ген. Гаммерштайн. У просьбі сій знаходить ся між ин. такий уступ: „В замішанях

¹⁾ Зоря Галицка 1851 ч. 2.

1848 р., коли польська революційна партія здобула перевагу й загрожувала поваленем правних уряджень, а краєві власти при доконаній зміні краєвого шефа не тамували надужити сеї партії, Русини в своїх національних змаганнях виставлені були на самоволю польських дематоїв. При кожній нагоді одначе дізнавали зі сторони ц. к. війська спеціальної опіки, а давав її все командант Галичини бр. Гаммерштайн“.

Згадка про краєвого шефа, який попирав 1848 р. польську революційну партію, відносила ся в однаковій мірі і до В. Залеского, який обняв був управу краю в жовтні 1848 р. й тримав її у своїх руках до січня 1849 р. — і до гр. А. Голуховського, який стояв на чолі губернії від виїзду зі Львова гр. Стадіона (червень 1848) аж до приїзду нового губернатора Залеского (жовтень 1848). Предкладаючи отже просьбу Ради міністрови вн. справ, гр. Голуховський, який по резінації Залеского (січень 1849) обняв був знов керму краю, відплатив ся Раді за її опінію про нього такою своєю опінією про Русинів:

„Не могу поминути уваги — писав він дня 28 квітня 1849 р., — що формоване дальших руських баталіонів належить признати з гори недопустимим, бо я довідав ся, що Русини носять ся з неविповідженим іще до тепер отверто наміром виднати ступнево цісарський дозвіл на помножене корпусу до 10.000 людей. Не заперечуючи лояльності Русинів, уважаю се кроком надто смілим а навіть небезпечним для держави, щоби позволяти без потреби помножувати корпус, оживлений національними, в остаточній консеквенції сепаратистичними змаганнями, корпус, який був би неначе оружною репрезентацією народу“.

Просьбі Ради, розумієть ся, відмовлено — без подання навіть властивої причини¹⁾.

¹⁾ Dr. B. Łoziński, Agenor hr. Gołuchowski. We Lwowie, 1901, Ст. 153—154.

Табл. II.

Руські гірські стрільці.

(1849 р.).

З-за редакційних куліс віденського Вістника та Зорі Галицької.

Подав Михайло Возняк.

Мимо великої скількості опублікованих матеріалів до життя старої Русі в галицькій Україні для в'яснення неодного, не-раз дуже важного факту треба шукати за новими даними по бібліотеках, архівах і приватних кореспонденціях. Цікаво, що з часів такого важного перелому, яким були 1850 і 1851 роки, маємо дуже мало в'яснюючого матеріалу. Се факт, що перелом до пізнійшої розпаченої закостенілости та гнили довершував ся в другій половині 1850 та найдалше в першій половині 1851 р. Але розвій сього перелому доси в багатьох напрямках неясний.

Під наведеним у горі заголовком подаю змуток фактів в історії нашої тодішньої преси, який є заразом в'яснюючим у дечім матеріалом важкого в наслідки для галицької України перелому самого кінця 40 рр. Сей матеріал добув я з редакційних паперів віденського „Вістника“, які зберігають ся в архіві тов. Просвіта у Львові. Їх використовую у вступі і друкую під чч. 2—5. Всі інші документи добути з паперів Лозинського, які переховують ся у проф. К. Студинського, що ласкаво уділив мені їх до перегляду й використання.

Редакційні папери „Вістника“ вводять в деякі редакційні тайни й дають змогу доповнити, хоч скупо, тодішню бібліографію за роки 1850—1851. Зачну від останньої.

И. Б. = Бірецький Іван: О общемъ заведеніи народныхъ училищъ въ русской Галичинѣ. Йогож дописи з 1850 р. „Отъ Дубецка“ д. 25/V і „Отъ Дынова“ 7/XII.

Емілія Горнинович є авторкою дописи „Зубрець“ (1851).
 Комарь = Василь Берлані, питомець мункачівської єпархії.
 (Прочу подь ныже зписаний Отпустъ Имстичовскый, мое имя не подь писати, но токмо Комарь).

К.....скій = Коростенський Іван, священник і гімназійний учитель зі Самбора. Йогож криптонім: ...скій.

Левицький Осип — дописи з Перемишля 24/III і 26/VIII. Бібліографічна звістка про друге видання граматики. Тут і приписка: „Прощ ортографію подлѣнника строго заховати — противъ Геніа Галицко Рѣского языка ничого неспрадимо = томъ чѣшаа вымова одъ насъ неприймеса!!!“ Мимо того його дописи мають змінену мову. На иншій листі написав Левицький: „Задѣланги ниже на листѣ примѣчанія нежалійтесь, стремѣмъ къ чистотѣ языка правдиво Галицко Рѣского“. Тут і дописано иншою рукою: „во истину Іосифъ Лѣвицкій писалъ и замѣчалъ“.

М. К. (з Вишніча) = Михайло Качковський.

Магур = Іван Багринович, священник у Кречовичах.

Молотів, допись з 18/30 червня 1850 р. = Микола Васильківський. Йогож: Весна.

Мостинці, допись (1850) = Михайло з Розвадова.

П. = Михайло Полянський. Допись з 15/IV—2/V 1850 р.

Ш. = Гаврило Шолтись. Допись: Съ подь Янковца дня 13/25 фебр. (купно желаніємъ моимъ естъ имена моего токмо началну лѣтеру на концу выложити).

Редакцію і експедицію „Вѣстника“ вело чотирох людей: Іван Головацький як відвічальний редактор, а крім нього Юліян Вислобоцький, Константинович і др. Антін Бек. Всі три останні мали право контролі над Головацьким. Коли прим. Головацький не подав в „Вѣстнику“ вістки про атентат на пруського короля, яку принесли віденські газети о 8 год. рано, Бек дивувався в листі до Головацького, чому він не використовує ранніх часописей, а коли так, чому не вийшов „Вѣстникъ“ попереднього дня вечером. Не то нема користи, але й поносить ся шкоду через те, що газета часто спізнюєть ся і не йде на почту того самого дня. Коли „Вѣстникъ“ стане подавати такі вістки, як про атентат, два-три дні по инших часописах, втратить скоро своїх предплатників. Тому Бек зажадав, аби Головацький не переочував важних новинок.

Мимо вічних прошень і жалів не міг Бек довести до того, щоби „Вѣстникъ“ доставлявано йому правильно в полудне. 26 марта жалував ся друкар, що не міг доставити на час:

„Вістника“, бо Головацький прийшов пізно робити коректу. Тому й Бек нарікав, що пізно дістав примірники газети й не міг полагодити експедиції і жадав, аби на третю годину мав що найменше 300 примірників. Друкаря Франца Грасбертера просив зайти до нього на тижні, щоби поговорити про деякі справи часописи. В листі з 16 цвітня Бек не в силі був зрозуміти причини, чому Головацький помимо поновної його просьби не помістив у „Вістнику“ малого пояснення з причини неповної висилки примірників. Попереднього дня не могла знову відбутися експедиція задля спізнення, яке завинив, як сказав друкар, Головацький. „Wenn bei Herausgabe einer Zeitung, kінчив свій лист до Головацького Бек, die Stunden nicht genau eingehalten werden, so muss das Unternehmen bald zu Grunde gehen. Ich lehne die Verantwortung dafür von mir ab, mögen sie diejenigen übernehmen, welche die Schuld trifft“.

Висилка не була точна; здається, головно через неточне втягання пренумераційних грошей. На невисиланне заплаченої часописи жалувалися в 1850 р.: Андрій Шушкевич і Павликів у Бережанах, Юстин Желехівський і його брат у Перемишлі, Лаврецький, Брилінський з Старого Села, Микола Заревич у Завалю, Іван Ціханський у Мхаві, „ширий русинь“ Антін Шашкевич із Пешту, Яків Геровський, Іван Коростенський, Новаковський, Городиський і Лубасевич (?), священники з Самбірщини, ученик Яворський, Михайло Козанович із Вільшаниць тай угорські Українці. Інші діставали по два й більше примірників одного числа. В деякій рекламації заблукала якась подробиця з тодішнього нашого життя. І так писав Брилінський з Старого Села 24 цвітня: „Но дуже ми непрямо, что небогате число Священниковъ въ тутейшомъ Деканатѣ, а н з' тыхъ есть два нечестныхъ: Іерей Іоаннъ Ванковичъ, Парохъ въ Цѣвковѣ — Квиріанъ Грушкіевичъ, Парохъ въ Дахновѣ, другій горшій, якъ первій, бо есть въ станѣ, а дла народовости жалует шелуга й о себе недбае, дабы поучивса потребныхъ вѣдомости ново оустановляющихся правилъ“. Сумнівав ся, щоби від перших чисел удержали предплатники газету: З рекламації Михайла Козановича пробивається й іскра гумору: „Сумно, писав він — и дивно намъ! чому, пятый тиждень уже минае, а любезный „Вістникъ“ до насъ не вытаетъ? — Сумно — босьмо навыкли до него порядочнымъ его учащаніемъ, яко до друга, а теперъ такъ долго незримо милого лица его! — Дивно

— босьмо и грешн послали, щобы нашъ другъ — з Видна до Галичини пѣхотою нетрудилъ ся. — Отъ бачте, чому тоска наша такъ велика за нимъ! — Надаремно що денно надѣємься, надаремно выглядаемъ и довѣдуемъ ся въ урядѣ почтовомъ въ Тисьменици. — Нѣтъ тай нѣтъ! — Простѣтъ же намъ, если нетерпеливостію принужденни письмо за нимъ посилаемъ и просимо, щобы насъ нашъ другъ помянулъ и за текуцій кварталъ, хотя не всѣми, то бодай послѣдующими числами нашивити (? наживити) изволилъ!“ — Осип Левицький виписав у формі рекламаціі цілу лекцію правописи, яку й друкую під ч. 3.

До великого неладу й неточности в експедиціі віденського „Вѣстника“ причинили ся непорозуміння в записуванню предплати й експедиціі львівського „Галичо-руского Вѣстника“. З тої причини й оправдував ся Микола Устиянович перед Іваном Коростенським зі Самбора в листі з 10 марта 1850 р.: „Прикро ми и дуже прикро, що въ послѣднихъ часахъ существованія Вѣстника въ Львовѣ такъ много невдогодъ дѣзнавали предплатители его; а тое тымъ бѣльше чувствую я, бо жертвуючи съ великимъ ущербомъ для моего состоянія самъ себе для нашей sprawy, посвящавъ имъ всѣ мои силы для письма, которою мало отповѣсти всѣмъ желаніямъ всечестного моего читательства. Тымъ часомъ не возможно ми было навіть и тѣлько учинити, абы хоть отсылка поодинокихъ оттискѣвъ ишла по-рядочно, припалежно. Однакожь могу сказати, же принаймѣ въ тѣмъ не моя вина“.

Як з одного боку вів Головацький редакцію недбало й нецікаво, так з другого старав ся усіми силами висмикнути ся зпід контролі і перечитування поодиноких чисел Вислобоцьким і Константиновичем. Не диво, що Бек написав йому 5 цвітня упімненнє. „Verehrter Herr u. Freund! стояло в сім немиліи для Головацького письмі. Aus den gewichtigsten Ursachen muß ich Sie wiederholt und inständigst ersuchen, keine Nummer des Wiestnik in die Presse zu geben, bevor die einzelnen Numern nicht von H. Wyslobocki oder Konstantinowicz gelesen worden sind. Unsere Stellung ist eine viel zu delikate, als daß Ein Mann allein die Verantwortlichkeit übernehmen könnte. Sollten Sie dies nicht durchführen können, so würde ich es für meine Pflicht halten, mich von der Theilnahme an dem Wiestnik zurückzuziehen“.

Головацький викликував непорозуміння в редакціі навіть

з так маловажних причин, як зміст розписання предплати. З упливом чвертьроку уложив Вислобоцький запросини до предплати, а Головацький зі свого боку й напер ся також друкувати свій концепт, який дав до перечитання Вислобоцькому. Коли знетерпеливив ся в ожиданню звороту своїх запросин, післав Вислобоцькому 1 мая отсей лист: „Понеже власне на дняхъ припадають великодні свята, где звичайно больше сообщеніе и охота бывае mezi нашими читателями и на початку квартала коніруи больше грошей у нихъ знаходится, для того не возможно менѣ съ оголошеніемъ предплати долше отягаться. Для того упрашаю покорно, если въ взглядѣ содержанія жадна не заходитъ перепона, возвратити менѣ рукопись „оглашенія предплати“ — въ противномъ же разѣ буду принужденъ написати другое оглашеніе. Желаніямъ Вашимъ удоволити буде моимъ обовязкомъ“. На то дістав Головацький відповідь: „Оцѣненіе Вашего сочиненія — о передплатѣ позбоставилъ емъ Г. Бекъ и Константиновичови — они не соглашаютъ ся съ Вашимъ и велѣли перероблене мое печатати — що Г. Конст. съ Вами оудожити мавъ. Я отверто додаю, же Ваше сочиненіе могло бы съ перемѣнами за артикулъ оуйти — однакожь жадною мѣрою яко оголошенье передплати. Въ прочихъ то есть моя мысль — Вы можете коротенькими словы вспомнути въ Вѣстнику и покликати ся на особеяне оголошенье“.

По такій заяві Вислобоцького написав Головацький іще до Константиновича, що він говорив саме з Бекъ, який годить ся на се, щоби оголошенне Вислобоцького друкувало ся на осібнім аркуші, а Головацького з деякими змінами як розмова в наступаючім числі. Отже просив о поробленне змін і відісланне йому рукописи. Константинович відповів листом, характеристичним для взаїмних відносин у редакції „Вѣстника“: „Почтеннійшій Господине Редакторъ! Вашей рукописи не маю и Высте менѣ ей не дали. Мое мнѣніе есть, абы не печатати два оголошенія, только одно, Г. Вислобоцькимъ сочинене, на що и Бекъ и я вчера согласились и бѣтъ чого неотступаемъ. Що ся касаеть розговора або артикулу, о котрѣмъ Г. Вислоб. споминае въ своѣмъ листѣ, въ Вашего оголошенія зробитися маючого — то мене не обходитъ, конципуйте, що хочете, но дайте попередъ до пересмотру. Г. Бекъ былъ у мене и сказалъ о Васъ: Wenn ihm mehr die persönl. Spannung als das Nationalinteresse im Herzen liegt, so kann freilich die Sache nicht gedeihen u. ich will mich v. allem zurück-

ziehen“. Справа й покінчила ся тим, що оголошенне Вислобоцького вийшло осібно на пів аркуші як оголошенне предплати, підписане „Редакція Вѣстника“, а з таким самим підписом без зазначення, що се оголошенне предплати, помістив Головацький своє оголошенне на титуловій стороні 31 числа.

Русофільські тенденції Головацького в редакціоні „Вѣстника“ явні. Та Вислобоцький звернув йому тільки увагу, що не розрізняє г і і, і повторив закид Голуховського, що „Всячина“ не друкуєть ся кирилицею, а гражданкою, як не в змісті і консеквентнім пропаганню русофільських думов під усякими видами, а в мертвих буквах була би небезпека русофільства. „Всечестный Редакторы (sic)! писав Вислобоцький 3 мая 1850 р. до Головацького. Прошу конечно г, г' за нѣмецкій и латиньскій звукъ (g) оупотребляти казати. Въ новыхъ черенкахъ есть тая буква и причинить ся много до латвѣйшой вымовы чужихъ слѣвъ. — Графъ Голуховскій закедалъ мени вчора вновъ гражданку въ всячинѣ, питаючи ся, чи ще не готове наше дробнѣйше писмо. Я Васъ оуважнымъ роблю на долучену пробу письма (petit) ѳтъ Мохитаристѣвъ, прошу го оупотребляти, а всѣмъ догодиимо и сами не сопротивимо ся нашей со Зороюточеной полемици“.

Систематична русофільська пропаганда Головацького в „Вѣстнику“ не могла вкінці уйти уваги уряду. В справу видавання „Вѣстника“ вмішало ся міністерство, що з його поручення відбула ся нарада в сій справі, а поодинокі постанови передане Головацькому на письмі. Сі ухвали в справі „Вѣстника“ мають дату 26 червня 1850 р.; підпис під ними нечиткий, здаєть ся, Coumbacher. Списані вони на трьох сторінках аркуша звичайного формату. Ось їх зміст:

Da sich bei der Redaktion des Wiestnik mehrere Übelstände gezeigt haben, deren Beseitigung dringend nothwendig ist, wenn das Btatt gedeihen und seinem Zwecke entsprechen soll, so bin ich von dem Herrn Minister des Inneren beauftragt, Ihnen mit Beziehung auf die über die künftige Geschäftsordnung in meinem Bureau abgehaltene Berathung nachfolgende Normen zur genauen Beachtung bekannt zu geben:

1. Das Blatt steht unter der unmittelbaren Leitung des Herrn Ministerialkonzipisten von Wyslobocki. Er wird die Leitartikel für das Blatt schreiben und es darf durchaus nichts in das Blatt ohne seine Revision aufgenommen werden.

2. Sämmtliche für das Blatt bestimmte Korrespondenzen sind an

mein Bureau abzugeben, werden daselbst in Bezug auf Sprachreinheit und Tendenz geprüft, das dem Plane des Blattes nicht Angemessene ausgeschieden und das zur Aufnahme Geeignete Ihnen zugesendet.

3. Sie werden Namens der Redaktion den Briefwechsel mit den Korrespondenzen des Blattes besorgen. Da jedoch die Redaktion des Blattes nach Außen als ein geschlossenes Ganze zu erscheinen hat, so werden Sie auch in Bezug auf diesen Briefwechsel das Einvernehmen pflegen und über die inneren Verhältnisse und Einrichtungen der Redaktion die vollständigste Verschwiegenheit beobachten.

4. Das nöthige Manuscript wird Ihnen immer am Abende vorher, ehe es zum Satz bestimmt ist, zugesendet werden. Über die Stunden zur Übernahme und Übergabe von Manuscript wollen Sie sich mit Herrn von Wislobocki ins Einvernehmen setzen.

5. Sie haben sich vorzugsweise mit der Zusammenstellung des Blattes, mit der Auswahl und Übersetzung der Zeitungsnachrichten und den sonst erforderlichen Redaktionsarbeiten zu beschäftigen.

6. Das Blatt muß immer am Abend vorher, ehe es zum Druck bestimmt ist, zusammengestellt und korrigirt sein. Es ist nur ein Raum zur Aufnahme der neuesten Nachrichten aus den Morgenblättern freizu lassen. Bei genauer Einhaltung dieser Anordnung kann es sich nicht ereignen, daß das Blatt zur festgesetzten Zeit nicht fertig sei. Es muß Ihre wesentliche Sorge sein, daß das Blatt regelmäßig und pünktlich erscheine.

Über die am 18-ten abermals vorgenommene Verspätung wird mit Berücksichtigung Ihrer Äußerung vom 20. d. M. für dieses Mal mit dem Bemerken hinausgegangen, daß in künftigen Fällen für eine Verspätung eines nur jeden zweiten Tag erscheinenden Blattes mäßiger Ausdehnung keine Entschuldigung mehr angenommen werden könnte.

7. In dem ganzen Satze sowohl geschichtlicher Theile, als Feuilleton ist sich durchaus nur der cirillischen Lettern zu bedienen und es hat die russische Schrift gänzlich wegzubleiben. In den Titel-Zierschriften ist keine Änderung vorzunehmen.

У своїх листах до брата Якова називав Іван Головацький Вислобоцького своїм страшним ворогом. Тимчасом Вислобоцький був противний тільки пропаганді стремління Головацького в „Вістник“, хоч і супротив хитрости Головацького був безсильний, але поза тим піклував ся його долею, де тільки міг що зробити. Коли, як здасть ся, задля дальшого неладу в редакції, неможности заітересувати читачів змістом часописи й малого числа предплатників, а передусім без жєнади пропагованого ру-

софілства Головацьким постановлено системізувати нових редакторів, Вислобоцький радив Головацькому застановити ся, чи має вносити подання. В таким разі буде попірати його справу. „Гнівъ нашъ, писав до нього, за надто подрядный, не може ставати ся перепаною щастя и будущности Руссина. — Запбзнанымъ быти не есть ниць мени нового и не може мене встримовати подати помощную руку и тымъ, котри мене запбзнають. — Предлогъ о сістемизованье новыхъ редакторбвъ оуже Его Величеству предложенъ, ляда день позволеннымъ буде. Я ще никому слова не писалъ смъ, дотрымуючи пбдъ инными обстоятельствоми даного Вамъ слова, и завозываю Васъ роздумати собѣ, чи маєте намѣреніе подавати ся, где готовъ Васъ вспирати „по Вашому мнѣнію ворогъ“, по мому другъ Вашъ. — Плата буде 600 р. 200 на мешканье — чинъ конциписты — авансъ до 1400 р. 200 (на мешканье). Въ правдѣ конкурсъ росписаный буде — но я бымъ Вамъ оудѣливъ, якъ запобѣтати, щобы до цѣли доступити“. Як тілько прийшло цїсарське рішенне, Вислобоцький післав Головацькому записку такого змісту: „Передъ двома годинами получилисьмо всевысочайше рѣшеніе въглядомъ помноженія редакторбвъ. — Вы мусити (!) прошеніе Ваше въ сей часъ подавати, для того належалобы Вамъ порадити ся со мною, що ще до того потреба. — Свѣдоцтво, яко мы васъ до помощи уживалисьмо, было бы дуже важне, прошу — сли тілько возможно — прысѣсти фалды и перетолкувати, що Вамъ ту посылаю, потбмъ ще який кавалокъ, а я Вѣстникъ буду пбдкрпляль“. Що Іван Головацький мимо непридатности до порученої йому праці оставав так довго при редакції „Вѣстника“, се без сумніву в великій мірі заслуга „страшного ворога“ Вислобоцького.

А яким редактором був Головацький? До опублікованого матеріалу докину ще деякі факти. Передня статя 12 ч. Зорі Галицької з 1850 р. принесла рецензійну замітку на Перемишлянин на 1850 р. По означенню деяких неувяг у календарській часті та поданню змісту накинув ся рецензент за поміщенне статі „Торжество“ з історії Хмельниччини, „бо такіи цѣли, якіи той самъ въ собѣ стоячий на розповсюдненье намѣренный артикулъ мати здаеся, стояло там, сутъ намъ цѣлкомъ чужіи“. Не треба друкувати таких річий, бо вони викликають ворожнечу з боку тих, якіи історія помішала поміж нас. Видавці Перемишлянина зладили живу відмовідь, де й зазначили противенство межі цїлями Перемишлянина в поміщуванню

статій з нашої історії і Зорі, „що бгть нїякого часу має на цїли спокій, але спокій, котрий спокоеви смертельному рівнався“. Перемишляни побоювали ся „дуже, щоби зъ Зорѣ, котрая Русинамъ въ ярое сонце розсвѣтитися мала, не зробилася ракета, котра, выстрѣливши перше въ гору, потому темныхъ бридкимъ волочесь дымомъ“. Відповідь вислав директор перемиської друкарні Яків Досковський до редакції віденського „Вѣстника“ з просьбою о поміщення, але безуспішно. Обі часописі пропагували однаковий спокій і побоювання що до будучности Зорі можна було приложити й до її віденського товариша.

Пізнійше, коли на стовпцях „Вѣстника“ розвинула ся дискусія за народньою мовою і проти неї, Головацький відкидав дописи прихильників народньої мови та фонетики. В кінцевих числах „Вѣстника“ за 1851 р. помістив Теофан Глинський гарну статю „Гадки о образованіи и розвиваніи писменного русского языка“; редакція і перервала сю статю і не помістила „Гадок“ Лозинського до статі Глинського (і відповідь видавців „Перемишлянина“ тай, як здасть ся, тільки початок статі Лозинського друкую під чч. 5 і 6). В „листоноші“ 4 ч. в 1852 р. відповіли Лозинському, що „прекрасно написано“, одначе його статі редакція не помістить, але буде щасливою, як Лозинський стане для неї „пречудеснымъ словомъ иніи предмету обрабяти“. Зачіплений Лозинський в рецензії на Лірвака знад Сяна виготовив відповідь, якої знову не помістила редакція, не хочачи ніби зачинати нового року спорами „о букви і слова“ (ч. 98).¹⁾ Статя Лозинського так і загирилась в редакції, а лист Лозинського на заяву „Вѣстника“ друкую під ч. 7.

Инші матеріали, посередно й лист Брилінського (ч. 2) до Головної Ради руської, звязані з Зорею. Нескінчена промова Лозинського о потребі народніх рад написана гарно й живо, а не в друкована, як при ній хибно зазначено, в 31 ч. Зорі Галицької за 1848 р. Має тільки спільні думки в відозвою Головної руської Ради „Миръ Вамъ Брата Русины“, надрукованою у 30 і 31 числах тоїж часописи.

Не безінтересними будуть також, думаю, думки Лозинського про те, якою має бути часопись „Матиці“, в справі якої роз-

¹⁾ Під нотаткою стоять ініціали В. Зб. (Василь Зборовський — Юл. Вислобоцький). Одначе в 10 ч. в 1853 р. він уже обіцєе відписати на „дорогоцїнні слова“ Лозинського, „сѣ котрыми бгть давна“ згодував ся.

писала Матиця анкету в 1853 р. та йогож думки про „Слово къ нашимъ почт. читателямъ“ в 37 ч. Зорі за 1853 р. і тому друкую їх під чч. 9 і 10. Але що такі думки були для „Потодинської кольонії“ і її головного коша св. Юра невідгідними, що шповідники її не перебирали в способах у боротьбі з народнім напрямом, способах, які часто не мали нічого спільного з честністю і характерністю, доказом того доля відповідей Лозинського на початок ніби дописи А. Івановича з Коломийщини (укладав їх сам редактор і винаходець одної мови з двома вимовами Богдан Дідицький) в чч. 38 і 39 з 1853 р., в яких накинув ся на честь Лозинського, називаючи біле чорним і на відвороті. Сих донисий не помістив Дідицький, бо не хотів ніби продовжати полеміки, як заявляв у 3 ч. 1853 р. Не помогла й просьба Лозинського до дирекції поліції, аби приневолила редакцію Зорі помістити його оборону. Друкую сі відповіді під ч. 11 і його просьбу під ч. 12, як також протест Лозинського проти мови Зубрицького з нагоди розписання предшлати на історію, призначений для якоїсь заграничної німецької газети (не знаю, чи для „Slavische Central-Blätter“ чи для якої иншої) не тільки як інтересні причинки до історії нашої тодішньої преси, але передусім як причинки до життєписи такого ідейного борця за народню мову в тих часах, як Лозинський, коли й члени Маркіянового кружка пішли на службу чужим богам і ті, що присягали колись, що иншої ціли свого життя, як праці для народу не узнають навіть, побільшили число „Потодинської кольонії“, серед якої на характери була так велика посуха.

1. Бесѣда о потребѣ рад народных, читана в Перемышлѣ в Майку 1848, печатана (sic?) в 31 Числѣ Зорѣ галицкою.

Честныи Панове!

По найвострѣйших морозах минувшой зимы присли в Марцю грубыи леди на водах и вода освободжена с шумом понесла вязи свои на потгубель до моря; разом с тов перемѣнов впало жарко невожѣ во всѣх народив австрійскои державы, а совѣце вольности¹⁾ невѣрѣмов ясностев блисло на небокружѣ нашего Царства; жарна ластѣвка вилетѣла и принесла со собою Конституційну Уставу в 25-о Березня — былъ то дар

¹⁾ З технічних причин задля недостачі знаку, і накиненого на о, щоби означити перехід о в і, уживаю оксію над о, так само над е, а замість в накиненого на л — в при л (л^в). В текстах справляю тільки інтерпункцію.

неоцѣненный, а тим шильшій, же хоть пожаданий, едиако прійшо* до нас в часѣ еще ненадѣяним. Що то е конституція, викладати Вам не-треба; Конституція кличе нарѣд вольный до нарады над добром краю, — нарѣд бере участь в справах рядованя и связавшися милостев со своим Корольом, оукладае послолу с Ним права, покоит потреби краю, становит все, чого беспечность и порядок сполечности вимагае, а ви-конованье того всего поручае своему Королю и поставленим чрез Него Урядникам. Так видите, мои Панове, же Лист (Устава, carta) конституційный не е рилею, в которой бысьмо спокѣбно, без прикладаня сил власних, овоцов добра — покою и помысленности уживати могли; вона вимагае содѣланя народу, вона ено чрез сильное и ревнительное при-кладанься народу може той ступѣнь досконалости осягнути, з которого-бы истинное щастье народу виплинути могло. Кобы ми кто найживнѣй-шой землѣ такой обшар даровал, який ено оком моим засягнути могу, а кобым руки заоживши за пояс, ждал готового хлѣба, тобым певнѣ на хлѣбодайной земли в голоду погибнути мусѣл. Така сама рѣч заходит и с Конституційов. Житье конституційное вимагае, абы нарѣд сам радил о своих потребах и способах тим запобѣгати, бо если сами о собѣ ра-дити не будемо, то ся найдут такии, щося займут долев наших (нами), але певнѣ ани по нашѣй мысли, ани для добра нашего — такии обради вась инакшим не могут статися способом, ено через згромадження на-роднии, якими сут тепер повсталыи Ради. Не думаймо, же через наших Депутатив в Вѣдни всеося, що потреба, стане, а нам досить ждати кѣнца их трудив — бо бильша часть наших Депутатив складаеся з рѣблякив, без вѣдомости языка пѣмецкого и без потрібной здатно-сти, без умственного образованя, которих прото с поруганьом глухо-нѣмыми названо — бо наши Депутати сут без инструкцій и яко пое-динчїи люди не советѣм еще обозаннныи с загальными и повсюдными по-требами краю, — бо до того каждый день новыи родит потреби, о ко-торих вони, далеко вѣд дому будучи, знати не могут. — И можемож-мы с заложеними за пояс руками бездѣльно ждати на готовое дѣло? Нарѣд потребуе в неустающей вѣставати корреспонденции со своими Депу-татами, абы их увѣдомлял о своих потребах, досилал им потрібнии вѣ-домости, грамоти и докази и вѣдберал взаимно вѣдомѣсть о дѣланю Со-бору. А якимже тое можеся стати способом, если нарѣд, росвѣяний жѣ-стами и седами по свѣтѣ шероким, не згромадится в едно мѣсце чрез своих заступникив на обради? Видите, мои Панове, же естество житя конституційного на громажденюся в товариѣства спочивае. Але такии народныи Ради еще много инних и дуже важних користей наро-деви приносят. Не можемо того закрити, же вибори на Депутатив Со-бору вѣденського для нашего народу не по мысли нашей вынали —

Инакши былобы все ся стало, кобы позакладаны густо Ради народныи на околичный народ были вилывали, кобы их были пѣд тим взглядом освѣчали, дораджали, упоминали — тим часом рускии Рад, вивявши килька, еще не было, лукавыи люди люд наш побурѣли и побунтовали, люд, в своей простотѣ обманеныи, стратил задуфанье до своих священников, вѣдступил вѣд Виборив — так поѣшли вибори за тими, котори за слабости наших людей користати вѣли. Але на тим одним Соборѣ вѣденским не конец, бо буде их бильши, бо будут и Соборѣ провѣнційнии, чиж маемо знову допустити, абы справа наша без заступников востала? Мы повенисьмо на приѣдучость уникати того, чимесьмо раз вже попарѣли? Нам треба Ради тримати, бо инакши сами завинимо, если знову Вибори не по нашой пойдут мсли, не по нашому желаню. Врештѣ гдеж и колиж е лѣша для народу способность познати тих свѣтлих и грудьми своими права рускии заступати готових Русинив, як не в таких стромадженях? Часом недалеко мешкае чоловік, щобы мог крѣпостев для руской справы быти, а найближшии сосѣди ничого о Нем не знают, а Ради народныи улацняют такую знаѣмость, бо зближают Русинив до себе и дают зблиака познати их голову и сердце. Страченое завѣренье люду простого назад вѣдзискати мусимо и тое ено за помочев Рад народних статися може. Як то красно для ока, а мило для сердца мого было видѣти, як на каждое посѣдженье Рады нашей горнулися Селяни, с яков вони цѣкавостев бесѣд наших слухали, якся о всео допитовали и в справах своих рады засягали — гей, гей, мои Панове! гдебыто мы были вже зайшли, як глыбоко былибимися в завѣреню народу вкоренили, с яким богатым слѣдством былибимся на освѣченье наших простих людей вилынули, кобы Рада наша в своей початковой ревности была не уставала и посѣдженя в порядку вѣдправляла? Ходѣмже дальши — Чимже был наш народ чрез уплынувших 500 лѣт? Невольником, склявом, як вольныи Греки и Римляне называли завоіовании чрез себе народы — была то мумѣя, в котору донѣро тепер дух вольности житье дунул. Але теж тепер Австрія стала ся Монархѣв демократичнов. Люд почул свои права, а слово рѣвнѣсть хоче в житье допроводити. А яким способом тота рѣвнѣсть правдою статися може, если не через народныи Ради? Ту посполу при собѣ сѣдит Пан и рѣвник, що его был пѣдданам; ту при одним столѣ мают мѣсце священники и свѣтовии, вчении и простаки, Урядники и пѣдручнии, богати и убоги, все посполу радят, обяванни докола вѣнцем народу, наставляе уха цѣкавости на каждое их слово. — Тое стримадженье присувае близко себе тих, що давнѣйши далеко вѣд себе стояли — ту щезае гордѣсть непристу(п)ной для люду аристокраціи разом с тов упадляючов чоловіка покоров, с тим шапкованьом

з далека, а лизаньом ноги панської аб(л)ивка — тот передѣл межн. вижшими и нижшими рѣвнаеся и загладжае через Ради народни. Ту всѣ, хоть рожины одѣньом, але еднакѣи серцем братаются поправдѣ — ту всѣ стани топлятся и сплывають якбы в одну массу, бо одну всѣ мають справу перед собою: Добро народу цѣлого!

Тим способом стаються такіи ради найсильнѣйшим спряженьем цѣлого народа, — люд сбѣгае и концентруеся в своих радах, всѣ поединчіи Ради сплываються до одной головної Рады во Львовѣ, як рѣчки до моря, а так подаючи (м) взаємно руки, стае на ноги народ един, великій, сильній еднов мислев и еднов волев!

А на остатку, Панове, дѣставши готову Уставу Конституційну, чиж думаєте, же як ю в виконанье впроваджати будем, не натрафимо на жаднии перешкоди? Панове, мы не застаемо чистого и приготовлено(го) поля, бо на нашим грунтѣ сосѣди (гостѣ) госпсдаровали, а мы о каждый кусник нашої власности боротися мусимо: мы о каждое навѣть естественное право упоминалися, напротив кривд боронитися и протестовати, мы насильству опертиса мусимо! И колиж бильша може быти потреба сгромаджатися в одну силу, як не тепер? Гляньте, Панове, навѣть тое бѣдноє и погордженое имя Русина и тое хотѣли нам видерти, а — кто, братья наши! Мусѣлисьмо боротися о тое, чога нам еще жадна Гісторія аж досѣй заперечити не смѣла? Еще Gazeta narodowa з 9 Серпня с. р. (ч. 87) знову нас за Полякив тримає и якуж можемо мати надѣю, же намся справедливѣсть стане, як наш язык в школи и уряди вступати буде? Той ложний о нашом имени Суд вѣдпер засадно еден з писателѣв наших — запуцатися знову о то в нисменну борбу быლობы жарнов стратов часу дорогого, мы им дѣлом покажемо, жесьмо Русинами все были тай все зѣстанемо. Чого 500 лѣт утиску не затерло, того ани 5000 фолантив Газеты народовой (польской) зтерти не здолає.

О! нас чекають перешкоди тысячніи, а колиж и як их поконаємо, як не скупменьом сил наших в Радах народних? Мы маємо и Русинив, що через якоесь облуканье напротив власной воюють справы, але тимєя не зражаймо, бо межн пшеницев и кукиль быти мусит, бо належит и згиршиням быти (Мат. 18. 7), казал Збавитель свѣта, бо чрез оппозицію грунтуеся и утверждаеся лѣвши справа наша так, як реформація Лютра справу католѣкив твердиши укрѣпила. Для того намся на ба чности мати треба, мы потребуємо тепер очій Аргусових, абысьмо ся на всѣ сторони оглядати и права наши вѣд всякой напасти боронити могли. А дастжеся яка велика та загальна справа поединчим особам доконати? Видите, Панове, же нам Ради народныи коньчи утримовати належит. Що до перешкод, тихєя не страхаймося, справедли-

вѣсть справы нашої поконае всѣ брехнѣ и напасти противникив наших, — пята вѣвками вагартована и жадными утисками не зломана терпимость наша видолае каждой бѣдѣ; а твердость наша, твердость Русина, щоя пригадкою стала, дотримае пляцу каждому ворогови. Мы мужимо наперед, бо соньце вже високо, а им більшии перешкоди, тим славиѣша чекае нас нобѣда, тим солодшій буде вѣнец надгороды. Хотьбысьмо и не дождали сами оwoцiv нашон працы, то солодка нашому сердцу буде тота свѣдомость, жесьло сумѣнно доповнили повинности нашої, а завик потомства, коштуючи оwoцiv працы нашої, нам вже замогильним робѣтникам с влячностев благословити буде!

По тим всѣм, Панове, осудѣт, чи можемося обѣйти без Рад народних и чи дастся помислити житѣ конституційнее без товариств народних? Ябым сказал, же допѣро чрез такіи товариства приходит народ до свѣдомости себе самого, до чувства своєї волности и годности! А тепер Перемышль, едно з найдавиѣйших мѣст руских, столица и сердце давного Княжества нашего, шѣстьвѣкова столица Владыцтва руского — Перемышль со своим (згрибѣлим) замком на високой горѣ, которого башти своими грозными очима колись сторожу над мѣстом тримали, а тепер зрѣниць повбавлении, як жалобов приодѣта вдова, над чадами своими думают и плачут. Перемышль с тов вежов С. Ивана, що крестом в небо стремит и до всѣх так колись славних и для Русина дорогих домов того мѣсця¹⁾ сама една як сирота на вѣчный Помяник Славы руской вѣстала — Перемышль со своим голосним Иваном, которій гремичи, перетяглим и цѣлым воздух втрясающим звуком вѣрних Русинив до церкви скликуе о килька миль на Хвалу Богу — Перемышль над Сяном, тов дитинов з лона Карпатив виникшов (породженов), що килька округив землѣ руской обмывае и оживняе, а на своим хребтѣ достатки нашої вѣтчианы в далеку чужину провадит, — Перемышль, где так много найдавиѣйших и сердцу Русина найсолодших Помяникив и вѣчно-трвалих свѣдкив Славы руской ся находит, — той Перемышль не повинен же мати такой народной Рады, которабы Его давиѣйшой и теперѣйшой Славы достойно вѣдповѣла? До блеску давной Славы прикладатися е повинностев наших и тутка повинна быти Рада руска недостаюча, щобы ввором для цѣлой Епархїи быти могла. Панове! нашов витрвалостев и ревностев о добро нашего народу будьмо вѣроломной молодѣжи, тому красному цвѣтову руского народа, той любѣй надѣи нашої прийдучости — Бо никоторыи в ней далися вже звести силками

¹⁾ Коло той вежи была давиѣйшии церков катедральна с обыством для крылошанив и с цинтаром, такжеи палац Владыки, вѣдкій цѣла тота вулиця Владычимся zove.

кам нежичливих людей і збочили з дороги правои, напровадьмож их нашим прикладом завчасу на домашню ниву, абы вигодовании грудьми землѣ рускои не кидали своих овоцив с нашов шкодов на чужій городец. О Панове Молодцѣ! не заведетеж Вы надѣи нашои? Дѣти землѣ рускои, будьте вѣрниии вашой матери! Не опущайте народу, которій раз вѣд своих Боярив опущеный мало не 500 лѣт в тяжкой стогнал недоли — инакши за тую зраду вѣдповѣсте тяжко и соромом перед (в)раженим народом и строгим судом гісторіи свѣта! *Szczo w naszym syłach bude, toho my za pomoczew Boha dokazaty musymo* — рѣшта на вас спадае, розумѣся, працы, бо той вам кусок найсмачвѣйшій буде, которій заробите власними руками. Кто правий Русин, той си не даст вѣрлам гнѣзда на головѣ вѣти, вѣн льву подаст руку, бо тот вѣр е стрижи (!) при святини народности руской — Я не ворѣг тому птахови, але як честним вине знаком на Поляка груди, так на шапцѣ Русина ено облуду або що гишлое и зраду народности своей (власной) означати може. Презирайте листи гісторіи нашои, а пересвѣдчитесь, же вѣдтам для нас не выйде спасѣнье, где наших вѣтцѣв чрез більши як 4-ста лѣт утиском и погорджиньом частовано. Еднакож в поступавуню (! поступованю) Вашим осторожными будьте... (На тѣм уриваесть ся текст сього інтересного відчиту-мови).

2. Лист Михайла Білѣньского до Головної Руськой Ради.

Ч. 37. До Всечестивѣйшой головной Руской Ради!

Въ слѣдствие ѳдозви Всечестивѣйшой головной Ради зъ 8/20 Вресня с. р. Ч. 464. вспѣмнувъ подписаный въ Недѣлю 1-о Октоврія н. ст. въ Церквѣ, що хочеть въ слѣдующій Четверть мовити о заведенію Руской гвардіи, але вѣс'ть о томъ намѣренію обурида противниковѣв Руской справи, протестуютъ уже противъ заведенію русской коменди — Парафиане тутейши, доси оухиляющіи ся ѳтъ Гвардіи, хотѣли скоро до ней пристунити въ надѣи, що будетъ руска коменда, но зъ стороны заведенной оуже перше Гвардіи съ польскою комендою повстали на тое и собраніиъ до впису ѳзначили, що въ Тернополи не можетъ бути коменда руска, даби не було роздвоеніе, и же статутъ вимагае, аби въ мѣстѣ ѳдна Гвардія була. Ниже писаній єъ оиаго (!) повѣду до комисіи, въ томъ предметѣ собранной, вѣзваній обявивъ содержание реченной ѳдозви и обстававъ при тѣмъ, би руска коменда була заведена, особливо, колися окаже, що бѣлшое число будетъ Русинѣв, какъ Поляковѣв, до гвардіи належачихъ, но Комісія не уважала на таковое представленіе и при тѣмъ обстаеъ, же для едности въ комендѣ коменда оуже запроваджена маєть повѣстати, врештѣ, же В. Гу-

берніумъ той пунктъ спору маєть рѣшити; підписаній тежъ и своимъ Парафіаномъ (!) ознаймивъ, що до вписуванія до Гвардіи по зданію комісії треба приступати, а щось тичить коменди, въ якомъ языкѣ маєть одбувати, то оставити подобаєть разсужденію и разрѣшенію В. Губерніумъ. Видитя однаковожъ, що руска коенда въ Тернополи ледви дається запровадити, бо ту до Гвардіи належать Поляки, Нѣмцѣ, Русини и Жиди, хотяй Русинѣвъ будєть наибѣльше, бобися може тїи рускою коендою осквернили. Противники Руской справи даються въ тїмъ чути, що то не можетъ бути, даби рускій языкъ въ Оурядахъ бивъ оупотребленній, отже таки намъ Русиномъ ничо нехтять дозволити, тїи то брата въ словѣ звивають насъ до едности, до згоди, абис'мося одъ нихъ неѣтлчали. При комм'єсії речанной оучинивъ подписаній оувагу, яко Русини оухилилися перше одъ Гвардіи, бо видѣли, що некоторіи носили знамя пол'ского Орла, але на тоє показали ми орла зъ малєн'кимъ лвомъ по серединѣ орла тѣгожъ, випадалоби то такъ толкувати, що орєль пожерлъ льва, но чижъ го зможесть стравити.

Що до Гвардіи, вслѣднємъ еще підписаній при комм'єсії помянутой, що по Сєлахъ на певно надѣятися треба коенди Руской для Гвардіи, но и того не признають доси. Про тоє видитя конечно потребнимъ, дабы Всєчє(с)твїшиша головна Рада била ласкава вставлятися у В. Губерніумъ, даби въ томъ предметѣ видано Инструкцію до комм'єсії, до того дѣла назначитися маючихъ, бо всєуди являється сопротивленія руской справѣ; а такови сопротивленія буваютьъ силни, бо рѣзняи служатъ ко тому средства, а въ каждомъ случаю повстають противъ Свѣщенникомъ якби противъ наиболшимъ врагомъ. — Прилучається при томъ еще одинъ списъ приступаючихъ ко прошенію о подѣль Галиціи, но такъ опѣзненній ледви зможесть бити оупотребленнимъ.

Въ Тернополи 4-о Октоврїя 1848.

Михайлѣ Бѣлѣн'скій

Предсѣдатель Ради Тернопѣлской.

Дописка Куземьского: подписи выняти до подан'я особного. Куземьскій.

2 стор. аркуша паперу звичайного формату.

3. Реклямація Ос. Левичького.

Пане Редакторе!

Тїиш сѣ Вами — но мѣшъ Васъ остеречи — що декуды польовізуєте — Вы хочете сѣ держати твердо старои Грамматикѣ церковной — то трѣдно — дѣже ошибаете сѣ, коли пишете множ. Число именитель. пад. именъ прилагательныхъ черезъ -и- загаломъ: добре есть мѣткѣ формѣ такъ писати — на пр. сѣхїи, великии, нашии, синїи, вче-

рашніи — не писати сватиі, котріи и т. д. то фалшь, того небѣде — бо — і — не може рѣвне бѣти — ы — двойственный падежь — ѣ — не пасѣе до множественного числа — тимъ собѣ противити (!) сѣ — множ. число — есть — и — ы — але то не по рѣски — лѣпше — но, ино, добре пишете — рѣскскій — отъ рѣскъ — томъ — рѣскскій — отъ Рѣскъ пишѣ сѣ — Substantiva — на ѣ — жепск. рода — мають — въ 2. пад. ѣ, а 3. и — то есть характеръ нашего языка — а вы колотите и такъ и сѣкъ пишете — стр. 16. въ исторіи народѣвъ — для чого робити аномалію? Предлож. падежь має — ѣ — томъ правильно — — въ Исторіѣ, такъ и Іѣковъ Головацкій оудержѣе — Подъ часъ — prolonismus. — Въ часѣ — принѣсь по нашомъ: принѣсь — съ всемъ а на сторонѣ 16. маєте — со всемъ, 25. передъ всемъ, и то дѣже добре — томъ вышше незде — по немъ, лѣпше по нѣмъ — абы не по рѣски — щобы нѣжно писати.

Ще пытанье. Въ Числахъ 69+70+71. Галичо-Рѣсского Вѣстника 1849 рокъ былъ Артикулъ печатаный — Оуваги надъ образованьемъ языка Галицко-Рѣсского отъ часъ конституціи. — Но продолженіе, хотѣ было во числѣ 71. заповѣджене, однакожь въ причинѣ смѣны Вѣстника Редакціи — было перерване — що дальшіи оуваги противъ Галичо Рѣсского Вѣстника вымѣренныи, рѣкописъ менѣ вотъдослана — бо ѣ скаржилъ Вѣстника, що такъ знаете — неправда — Томъ сли позволите таковыи прислати и выдрѣковати во Вѣстникъ — то ѣ дещо еще допишѣ и пришлю — Кобы — то ѣ малъ веремѣ, то бы ѣ и бѣльше дописоваль — лиш ходитъ о Почтѣ — чи не было бы добре, такъ що пѣшлеь, изписати Zeitungs Reclamation. — Моѣ поле есть филологіѣ, но кто знае, чи схочете Вѣстника Ваного филологією наполнѣти. Іѣ Вамъ тамъ послалъ — Коменішмъ. — Чомъ невозвѣстилисте, що вже скѣяченный? О книгахъ нѣтъ оу Васъ извѣстій.

Zeitungs Reclamation № 49. An die löbliche Redaction der russinischen Zeitung Wiestnik in Wien.

4. Лист Якова Геровського до Івана Головацького.

Всечестный Господине! Іакъ вѣдомо, що ѣ преподавалъ-емъ въ перешдѣмъ роцѣ и того року нашимъ Пытомцямъ Еременитику и Ефегетику въ нашомъ языкѣ. — Отъ 21 с. м. уже зигнали насъ всехъ на Рагушь, о що найбѣльше старалися Тичинскій и Криціцкій, абы ено рускій языкъ въ Богословіѣ выгнати, и при тѣмъ случаю дѣсталъ и ѣ отъ В. Міністерства Просвѣщенія указъ, що публичный Професоръ не смѣе самъ оволь но отступати отъ приписаного до преподаванія языка — Противъ тому указови подаль-емъ ѣ просто до В. Міністерства моѣ представленіе,

въ котрѣмъ доказаю (sic), щомъ не самовольно отступилъ отъ приписаного языка, але на возваніе бывшего Губернатора Залеского. При тѣмъ ужалюся такожде на Тичиньского и Криницкого, опишу ще, якїи они пѣдступи роблять, абы ено рускую справу авыхнути. — Прощу Васъ занятыя тамъ тѣмъ, щобысте ся могли довѣдати, якую Сензацію тое мое предложеніе въ Министерствѣ зробить и якїей ужитокъ зъ него зроблять. — Предложеніе тое послалъ-емъ дня 24. с. м. пѣдъ адрессою Г. Графа Туна. — Такожде прощу Васъ довѣдатися, длячого намъ не присилають до Львова Сшитѣвъ законѣвъ державныхъ и правительства въ нашѣмъ языкѣ, але лише въ польскѣмъ?

Простите, що Васъ затрудняю. — Поздоровте отъ мене сердечно нашихъ всѣхъ русинѣвъ: Всечестѣйшого Г. Шашкевича, Литвіновича, Константиновича, Висловцокого (!) и. (відірваний куеник листового паперу) нижайшій Слуга

Львагородъ $\frac{18:30}{1}$ 1850.

Іаковъ Ёгеровскій.

5. Лист Як. Досковського до редакції „Вѣстника“.

Перемышль, дня 26 Лютого 1850.

Многопочтенна Редакцію! На критику Зорѣ о Перемышлянинѣ нашѣмъ, несправедливу и не вайлучше написану, обдумалисмо доконче ѣтповѣсти, щобы и Зоря на другій разъ лучше критиковала або, есличого нерозумѣе, мовчала. — Для того прощу Многопочтенну Редакціюласкаво приложенну % нами ѣтповѣдъ на туу критику Зорѣ, въ Ч. 12 умѣщену, съ пѣдписомъ „Книгопечатня Перемышска“ въ Вѣстнику русскомъ напечатати — о чѣмъ тѣмъ менше сомнѣваемся, шо мы въ тѣмъ совершеніе видимо, если на критику ѣтповѣдаемо або кого критикуемо.

Со всякимъ почтеніемъ и преданностію остаюся Іак. Doskowski, Настоятель книгопечатнѣ въ Перемышли.

Ѣтповѣдъ на уваги Зорѣ Галицкой, въ Ч. 12 умѣщенныи.

Що нашъ невинный „Молоденькій Перемышлянинъ“ не сподобасся Зори Галицкой, наперѣдъ надѣялисмося того, знаючи, шо мало котрый плодъ словесности рускои або може и жадного щирымъ не повитала сердцемъ. „Що другимъ, то и намъ“, гадковалисмо си, пускаючи въ свѣтъ нашего Перемышлянина. Однакоже, щобы „Зоря“ зъ того становиска и зъ той стороны бѣдного уважала Перемышлянина, якъ тое въ Числѣ 12 учинила, о тѣмъ не думалисмо николи. Лукава! А щобыся не видѣло, ако уваги ѣи за справедливыи узнаемо и до того, шо намъ за-

мѣтує, молчанієвъ признаємося, замыслилисмо на быстро — остро — (2) в глибокоумныи (!) уваги ѣи где вѣщо сказати.

1) Що слово „Септемврій“ въ своємъ мѣстци опущено, а ажъ по Декемврію положено, сама „Зоря“ тоє неувазѣ складчика приписує, непотребно было затомъ того и исиоминати; але що въ Зорѣ самѣй едно и тоє само слово на еднѣй и тѣй самѣй сторонѣ два, три або и бѣльше разы иначе писано находится, чи и тоє на шотъ складчика дастся положить? Певно нѣтъ, бо виною тому подобно сама „Зоря“, котрая на всѣ стороны за правонисію шукає, але не маючи ѣи въ головѣ, найти не може. Видить „Зоря“ въ чужѣмъ оцѣ трѣсочку, а въ своємъ полѣна видѣти нехоче... Лукава!

2) Хотѣби „Зоря“ собѣ того и не жичила, однакоже запернвити ѣѣ смѣло можемо, що Перемышляниинъ каждого року, а уважаючи по засобахъ, якіи насъ зъ всѣхъ сторонъ уже теперъ доходятъ, съ лѣпшимъ успѣхомъ и пожиткомъ подобно, нежъ „Зоря“, буде мѣгъ виходити, и єсьмо при тѣмъ певныи, що му „(о) чесное негодованіє“ Зорѣ Галицкой не пошкодить, але взростови єго єще допоможе.

3) Кажє „Зоря“, якобы лѣпше было, щобы выписка (! выписки) зъ иныхъ дѣлъ не въ оригиналѣ, ино въ переводѣ русскѣмъ умѣщати. Мы знову зъ нашей стороны радимо, щобы „Зоря“ лучше далеко собѣ поступила, еслибы выписки зъ чужихъ газетъ въ оригиналѣ — умѣщала, бо каждый зрозумѣлбы легче, а въ переводѣ нема ни початку ни кѣнця и „Лукава“ немалабы тѣлько ганьбы, якъ недавно тому за переводѣ зъ Льойда ѣтъ Вѣстника утерпѣти мусѣла. Нашъ Перемышляниинъ єсть назначеный для высшой кляскы Русинѣвъ, нежъ Зоря, котрыи не тѣлько по русски, але и по нѣмецки и по польски (3) умѣють. Не єсть протое для Перемышлянина жаднымъ безчестіємъ, що въ собѣ артикулы въ трохъ языкахъ замыкає, ино власне єсть то єго и русскою честію, бо доказує тымъ, що всѣ Русины просвѣщенныи всѣ три языки повинають. Можное то самое сказати о Нѣмцахъ або Полякахъ?

Чибы Г. Домбчаньскій переводѣ рускій зъ Ротека хотѣлъ або чибы го умѣлъ читати и зрозумѣти? Або немѣгбы сказати, що оригиналъ въ переводѣ єсть скаженный? А такъ маючи слова автора, на котрѣмъ въ брошурцѣ своєй такъ много покладає, передъ очима, мусить признати, що некопче правду написалъ, мовячи, яко селянинови нигде лѣпше не было, якъ пѣдъ рядомъ польскимъ. На конецъ хѣба и два пѣнія церкви нашей, переведеныи на нѣмецков пасторомъ протестантскимъ, треба было по желанію Зорѣ назадъ перевести на руское? *Risum teneatis, amici!* То ино Поляки зъ перевода роблять переводы: слово „Русинъ, рускій перевели въ латиньскомъ „*Rutheni, ruthenicus*“, а теперъ зъ того перевода латиньского чинятъ знову переводѣ польскій,

мовячи: Ruteny, rutenŝki. Великои доказали штуки! Русины не хочуть за ихъ ити прикладомъ, бо мусѣлибы сказати: Польоны, польоньскій. А що бы на тоє Поляки повѣли? (То ино *intra parenthesim*).

4) Найбѣльше повстає „Зоря“ на артикулъ: „Торжество“, выписанный зъ Костомарова, але для чого и защо, мы не розумѣмо. Говорить, що она цѣли (! цѣль), въ якої тотъ (4) артикулъ выписанный, єсть чужа; а мы додаємо смѣло, що ѣи такой цѣлкою не знає. Для того хочемо ѣи цѣль тую выяснити: Каждый немалъ вѣкъ въ исторіи має свою цѣху, котрою ѳтъ иныхъ вѣкѳвъ розличаєся, якъ розличаєся человекъ ѳтъ человека. Цѣху каждого вѣка исторіи своей отечественной пѳзнати и знати єсть обовязкомъ каждого просвѣщенного человека, бо ино тогды сказати може, що исторію свою умѣє. Цѣль Перемышлянина єсть ознакомити Русинѳвъ съ исторією ихъ краю и церкви, а въ тѳмъ роцѣ (1850) съ исторією вѣка Хмѣльницкого, къ чому не тѳлько „торжество“, але и другіи артикулы служатъ. И що же виненъ Перемышлянинъ тому, що напалъ на вѣкъ, котрого цѣхою єсть вражда межи Русинѳмъ и Полякомъ, посунена до найвисшого степеня, на вѣкъ, кажемо, котрому, не знаємо, зъ якої причины „Зоря“ не сприяє?... Чи можи(!) „Зоря“, поступаючи, якъ ся сама величає, семомильовыми шагами на передъ, думає затерети все минувшое, запропастити исторію? Але питаємося, що значить всякій поступъ, если не дѣєся на основѣ исторіи? Найлѣпшій прикладъ такого поступу має „Зоря“ сама на своей зарозумѣлости, що пустопає (!), а она стоить на шѣстци; ба, кобы то стояла, коли подобно „назадгусь“ иде. Кто ино съ легкою увагою читаль (5) Зорю отъ самого початку до теперь, признати мусить, що правду повѣдаємо. А якъ она Перемышлянинѳнови замѣтує, якобы малъ на цѣли вражду розширяти, такбы ѣи закинути можно, що ѳтъ нѣякого часу має на цѣли спокѳй, але спокѳй, котрый спокоеви смертельному рѳвнаєся, и боилося дуже, щобы зъ Зорѣ, котрая Русинамъ въ ярое солнце розсвѣтитися мала, не зробилася ракета, котра выстрѣливши перше въ гору, потому темнымъ брідкимъ волочєся дыномъ.

Зъ того всего выплыває:

а) Щобы „Зоря“, хотячи другихъ поправляти, сама себе поправила, а называючи кого „лукавымъ“, сама до жадного лукавства не почувалася“.

б) Що Перемышлянинъ выходити буде, всякіи справедливыи уваги съ подякою прийме, а на оцєпливыи ѳтповѣсти потрафить.

в) Выписки зъ иныхъ дѣлъ, касающихся исторіи краю и церкви, въ оригиналѣ умѣщати буде, а

г) Цѣли тои, яку си заложилъ: Русинѳвъ съ ихъ исторією ознакомити, не ѳтступитъ, а (6) инои цѣли не знає и знати не хоче.

Бслибы „Зоря“ ще съ якими увагами выступила, заневняемо урочисто, що не маючи часу въ долшіи и далшіи вдаватися спору, бтповѣдєвъ нашовъ буде... молчаніє.

6 стор. 4^о.

Печатня Перемыска.

6. *Додаткова статейка Лозинського до статї Теоф. Глинського: Гадки о образованіи и розвиваніи писменного руского языка.*

Додаток до Гадок Госп. О. Г.¹⁾

Писати можна в церковниц²⁾, російским, польским и в иних нарѣчїих и в языках, якае кому подобає; но кому о просвѣщеніє народа руского ходитъ, той лише в руско-народним языцѣ писати повинен, бо лише той язык ест народови зрозумѣлый и лише той лако живый образоватися може. Таже лиш живый рускій язык здобный ест ко розвиваню, збогачованю, очищеню и нагнаню, але не мертвый старословенскій. Поки Римляне латинским говорѣли языком, потися бѣи образовав, але скоро не стало народа, ним говорячого, уже укѣнчилось и его дальшее образование и, хоть латина школи и уряди по цѣлѣй Европѣ валила и через килька вѣкв в своей власти держала, единак язык в совершенствѣ ани на крок не поступив и словесности класичной глядаемо в дѣлах з тамтих еще часов, коли латина живим была языком.

Але если в руско-народним языцѣ писати хочемо, то довжнисьмо характер его, которимє вѣд инних словенских нарѣчїй вѣдличає, так (в) бесѣдѣ, так и в писмѣ удержати — инакши не буде правдивим руско-народним языком. Характер его того вимагає, абысьмо лише тих слѣв и форм уживали, которїи му сут свойскими; з того единак не впливає, абымуся не годило в потребу запожичити в церковницѣ або инних нарѣчїих и языках, але дух языка вимагає, абы и на тих пожиченнх по возможности пятно свого характеру вписнул и форму свойску им надав, инакши такіи слова в народѣся не прїймут. Мы прото не повстаємо на церковницу, але лише на злыи з ней ужиток т. е. если кто без потребности впроваджає до руского языка еи слова и форми або теж тіи слова живцем бере.³⁾ Так на примѣр уживаются слова

¹⁾ Статїи такіи так довго будут потрібными, так довго правда с педантизмом боротися буде муѣла — и сут для любителя писменности далеко цѣкавшїи и корѣстнѣйшіи, так статїя о физической обсерваторїи въ Петроградѣ або много инних, по Часописях ушѣцаних.

²⁾ Іакъ н. п. Мѣсяцословъ Львѣвскій на г. 1852.

³⁾ И каждый ужиток с розвагою дѣлати належит, так н. п. так славолюбіє значит любов славы, а на вѣдворот любославїє

и форми: аще, сице, ибо, иже, кое, быхом, какій, рожденный, между, главный, подобает (належит), наблюдает, единокій (хибабы значило с одним оком, але не поединчій), розпоряженіе (хоть вѣд розпорядити, але не розпоразити походит) и тысячу инних — чиж нарѣд не мае своих власних? чиж тамти слова и форми сут лѣпшии або краснѣйшии отъ народных? Но в чѣмже залежит тая красота або доброта? Јака корѣсть в того ужитку? На то тра положительно вѣдповѣсти, абысьмо знали, для чого нарѣд свое власное покинути, а чужое и незрозумѣлое пріяти мае. Або чи то щось лѣпшого, если корѣнну букву опушу и скажу: суженый вмѣсто суженый (суджу, судиш)? або если ж перед д поставлю, а не по нѣм, и скажу сужденый! О якже нам жаль того численного народа, которій, не маючи так нѣжного вкуса, все по своему суджу и суженый говорѣт и своего всеобщого выговору ведля якихсь там грамматик змѣнити не мислит!

Никоторіи граматикки хотят насиліем именам свойств (adjectivis) в числѣ множественном для женьского и нѣякого рода розличныи кѣнчики додавати и кажут писати: красныя повѣсти, высокія дерева! А прецѣ язык латиньскій, хоть быв троха образованшій вѣд нашего, невзбився до того степене совершенства, абы всѣ свои adjectiva cum una et duab(us) terminationibus поперебрабляв на троякіи закѣченя. И не падуеж у нас педантизмус?

Мы не повстаемо на всякій ужиток церковного парѣчія, але лише на злыи, бо мы хочемо, абы не уживати его слѣв и форм, коли маемо свои, а то певнѣ не ест нападом на той релѣгийним обрядком и исторією-усвящевый язык. Мы лиш хочемо, абы через мѣшанину, какои тепер никоторіи уживают, не впроваджати макаронѣзмиив нового роду, абы не творѣти якогось нового не бывавшого и не будучого языка т. е. языка перекинѣ чика; мы хочемо, абы язык наш писменный не був воздушним, мав пѣдставу в народѣ, був для него ни ено зрозумѣлим, але его власнам, в уст его взятим, що и россійскіи писателѣ нам найбільши завидуют и вихваляют. Протое инакшого правила для правописи мати не можемо над тое: Пиши так, якся всеобще (allgemein) або як больша часть народа говорѣт. Одже не як поединчии люде, села або мѣстцевости, але як весь нарѣд або бѣльшѣсть его говорѣт.¹⁾ Такого выговору не можна называти ани гру-значилобы славу любви, так и вираз любо мудріе, як гося живцем уживае, значит мудрѣсть любви, але не любов мудрости (мудролюбіе), що виразити хочемо. На маргінесі: гластолюбіе, грошолубіе, чадолубіе, боголюбіе.

¹⁾ До того ест великою потѣхою для нас, же жаден язык так мало и так незначних розличій в собѣ не мѣстит, як наш, а протое-всеобщій выговор (або большости) не трудно винайти.

бим ани простим так, як жадного з розличних виговорив (языков): вѣд, од, аб, von & грубим назвати не можна, бо то его (каждого) звук натуральний, Божеством наданий!

А если кто той виговор грубим и простим називає, то и церковный не ест инакий, бо заледво букви уложено, зараз и книги в греческого на язык словенский толковано, а нонеже тогда еще не было ани грамматики для него ани литературы ани жадного иного образованого нарѣчя словенско(го), з которогобы образование черпати можна было, протое писателѣ простого и грубого виговорудержатися мусѣли.

Але чулисьмо еще и тѣи слова: Еслися виговору держати, то пощо Граматики? Якто язык ест для Граматики, а не грамматика для языка? То грамматика може цѣлому народови накинуги через своего Сочинителя видуманы, хотѣбы и неузасаднены, правила? (Тут уривает ся рукопись).

7. Відповідь Лозинського на заяву в листоноші віденського Вісника з 1852 р. ч. 98.

На Вашу допис(ь) в Ч. 98 умѣщену довженем вѣдповѣсти. Неѣде ту борба о букви и слова, як Вамся видит, але о principia — бо если Критик ставит за общее правило, що ним не ест, то ошукати хоче читателѣв и до Часописи належит викрити лжу и перестеречи читателѣв. Впрочем я не зачинаю борбы, але бывши зачипленим, хочу вѣдповѣсти. — Если Доп. написав, же Лѣрвак хоче церковщину совсем ж витиснути, а то ест ложю, чиж не повиненем ся боронити —, а ни ено справедливѣсть в сумѣню, але и право вимагало, абысьтмое прошеніе умѣстили. А если хотѣлисьте уникнути борбы, то не трабыло и зачипного Артикулу приїмати — но скоросьте го умѣстите(!), а мой вѣдкидугете, дѣлаете односторонно, несправедливо и неправивѣ. Я не пишу, абым противникив переконав, але абыся перед публѣкжм вияснило, як тое правило разумѣти треба и абы в блуд не впало, абы правда на верх вийшла. — Борбы не повинесьтеся бояти, бо без борбы не вияснится правда так, як без тѣней не буде свѣтла в образѣ, як сама уцтивѣсть залежит на борбѣ, а як и християнісм не укрьпився аж через борбу с герезіями. Не спускаймось на тое, бо о чим не будемо говорѣли и писали, того час не вияснит и не укрьпит. Протое борбы, где иде о добро словесности нашои, не повинисьтеся бояти и они былибы моим миѣніем далеко корѣстивѣйшии и занемательнѣйшии, як казка о старим вовку.

Борбы тѣи не належат также до Граматик, бо на збиванье едного ошибочного або ложного правила никто цѣлои Граматики писати не буде — то ест власнѣ рѣч Часописма.

Того лиш належит перестерегати, абы борба (! борбы) в принадлежних границях, без уближенія особам и читающему публикум проваджени были, — но уникаючи их, позбавляете свое часописмо одного з найважнѣйших и найпотребнѣйших предметов. Не берѣт ми моеї отвертости за злое и будьте пересвѣдчени, же лише в потребѣ для общего добра беру за перу (!) — и же мое широе почтеніе для Вас не уменьшилося, хоть-есьте пару моих статей вѣдвинули. Ваш пр. слуга.

26/I 1853.

8. *Протест Лозинського проти мови Ден. Зубрицького.*

Ost-Galizien.

Das Stauropigianische Institut zu Lemberg hat in der Zeitschrift Zorja hałycka N. 9 v. J. 1852 die Herausgabe der von Dionis Zubrycki verfaßten Geschichte des galizisch-ruthenischen Fürstenthums angekündigt und zur Praenumeration eingeladen, dabey ausdrücklich gesagt, daß diese Geschichte in ruthenischer (ruskim) Sprache erscheinen werde und daß das Institut die ungeheueren Auslagen lediglich zu dem Zwecke übernommen habe, um den Liebhabern der Wissenschaft und der Nationalität einen Dienst erweisen zu können; unterdessen erschien das Werk in großrussischer Sprache, deren der größte Theil der galiz. Leser unkundig ist. Wir können nicht glauben, daß das ehrwürdige Institut das Publikum täuschen wollte, aber eine um desto größere Verantwor(t)lichkeit liegt auf dem Verfasser, daß Er diesen Ir(r)thum zu berichtigen unterließ, wenn er das Vorhaben hatte sein Werk in großrussischer Sprache zu drucken. Es steht zwar jedem Verfasser frey, für sein Werk jede beliebige Sprache zu wählen, auch könnten großrussische Titel u. Belohnungen ein hinlänglicher Grund für den Verfaßer gewesen seyn, großrussisch zu schreiben, aber eine Geschichte für die galizischen Leser (wie der Verfasser es im I Bande S. 76, 81, 97, 113, 123, 141, 193 II B. 10, 47, 58, 132, 133 sehr oft selbst sagt) in einer Sprache zu schreiben, die in Galizien weder im Gebrauche ist, noch in Schulen gelehrt wird, somit dem größten Theile der Leser fremd ist, in eine Ungereimtheit (absurd), ja sogar ein gemeiner Betrug. Der mit groben Sarkasmen aber überfüllte Hohn, mit welchem der Verfasser über die von der H. Regierung anerkannte, in Schulen und Gerichten eingeführte ruthenische Nationalsprache (бохтовня, областное нарѣчје галицкой черни), ihre gegenwärtige Literatur und ihre Anhänger öffentlich (I B. S. 141 II B. S. 47 Anmerkung) spottet, ist ein unzweifelhafter Beweis seines eingebildeten Hochmuths, seiner Leidenschaftlich-

keit und Mangels an wahrer Bildung. Während es die Pflicht eines jeden Menschen ist in der Geistesbildung fortzuschreiten, während sich die H. Regierung mit väterlicher Sorge um die Volksaufklärung kümmert, tritt ein aufgeblasener Gelehrter auf und fertigt die Nation mit einem Gebethbuche, einem Katechismus und dem Psalter ab. O unglückliche Nation! über diese drey Bücher darfst du nicht weiter gehen, du mußt in Finsternissen taumeln, denn die Sonne scheint nur den großrussischen Gelehrten. Aber doch Glück für dich, daß du auch von deiner Vaterlandsgeschichte nichts wissen darfst, denn sonst müßtest du nach der neuesten Methode einen ganzen Band anderer Geschichten als Einleitung durchstudieren.

Nach der Ansicht des Verfassers ist nur derjenige in Galizien gebildet, welcher großrussisch kennt, kennt er aber diese Sprache nicht, so helfen ihm alle Kenntnisse nicht, er muß ungebildet bleiben. Diese Bildung muß der Verfasser wahrscheinlich erst nicht vor gar langer Zeit erreicht haben, weil seine früheren Werke polnisch geschrieben waren. Der Verfasser treibt seine Entnationalisierung bis zu der Lächerlichkeit, daß er sich auf der genealogischen Karte der russischen Fürsten nach großrussischer Art (Dionys Iwanowicz Zubryckij) unterschrieb — dieß kann ihm schon verzeihen werden, aber die Unverschämtheit über seine Nationalsprache u. ihre Pfleger zu spotten, erregt allgemeine(n) (Unwillen) Mißbilligung und verdient eine strenge Rüge.

9. Вручѣнн програмѣ часописи для Матицы.

Маючи честь быти возваным до здѣланя Програму для часового писма, а не бывши ближши ознакоченим с намѣреніями Всеч. Выдѣлу Галицко-рускои матицы, предлагаю Вашой Пресвѣтлости лишее мнѣніе, еслія на що придати може.

Увага, на которій при выдаваню часового писма бачити бы належало.

Рускіи часописи держат (с малим винятком) лише са[ми] Свящ[енники] — состояніе маеткове не дозволяє Клірови ани бѣльше над двѣ часописи, ани по [до]ро[жшій] цѣнѣ, як до нынѣ было, держати. Протое Вѣстник и Зоря (если пѣд тим именем знову виходити буде) повинни нам заступити всѣ инныи газети и ознакочити нас со всѣми потрібными и занимательными вѣдомостями наших часив. Межи тими держат 1-ое мѣстце вѣдомости политичныи — ест то История наших часив и матеріал для будучности — без тих вѣдомостей в жадним вижшим товарѣствѣ до бесѣды вмѣшати, ани теж розсѣваних

в нижших товариствах ложних вѣстей спростовати не возможемо. Полѣтика ест в наших часах мѣрилом просвѣщенія. На нещастя обѣ часописи наши так скупо нам тих вѣстей удѣляли, же едно число нѣмецком газеты, котора щодень два разы виходит, больше замикае за и мательных вѣстей в собѣ, як 4 числа обох наших писм в цѣлого тыжня!... По политичѣ, котора всегда переважное мѣсце в наших часописах занемати повинна, наступати довжни вѣдомости во всѣх гилей (отраслей) умственностей и искусства, н. п. в Богословія, Мудробию, Исторію, Фізики, Словесности, рѣзбы, малярства и пр. Но тутка належит виберати тое, що(е) есть пожиточное и занемательним — бо о чим всѣ знают або що непожитечне, нема що писати, але тое, що ест новим, або в забвенія добытим, або хоть забавляющим. Тутка певних границь становити не можна. Такое содержаніе вимагае, абы писмо на тыждень найменьши два разы и то по цѣлим аркушу виходило! Тилько що до содержанія.

Другою важною рѣчею есть язык — на Соборѣ Учених (1848) цѣлое стромаджинье (винавши килькох) освѣдчилося ва языком руским просто-народним. Но нынѣ Зоря сотворѣла собѣ по части язык новый, мѣшанец, по части писала церковним, а по части російским языком — тое противилося желаніям и потребам народа — Зоря пострадала советѣмъ симпатію у народа — а кто еще пренумеровав, дѣлав лише жертву на рѣч чужду, бо не на свой язык, але на той рѣк былобы много, як ми вѣдомо, перестало платити, бо на щож грѣшны, которих и мало маемо (и) сами потребуемо, жертвовати на чуждїй язык? Зоря так про свое содержаніе, як еще больше про ненародный язык, муѣла была стратити своих предплатителей и унасти. Покидовамье народного або, як го звут, просто-народного языка грозит винародовленьем! Давнѣйша шляхта наша не так через покиненье (вѣдступленье) словенского обряда, як через покиненье народного языка, зляшила ся. Сочинитель исторіи галиц. княжества пише языком російским, пѣдписуеся також російским способом, узнае той язык за свой — и не ест же то перекинчик російскій. Говорено ми, же в Самборѣ якийсь учитель Мерунович ругаеся над классичним дѣлом нашей словесности (Скит Манявскій) и запроваджае якийсь новый язык и такаж чекае нас будучнѣсть при так дивных обстоятельствах? Э того досвѣдченя най Матица корѣстае.

Не меньши залежит на Редакціи — абы была безсторонно и на всеоbachна. Вѣдомо ми, же давнѣйшіи Редакціи про сторонничѣсть вѣдмѣтовали Артикули найлѣпших Дописователѣв — а утративши тих, зубожили. Редакція дожна всео приймати, що ест пожиточное, хоть-

бися с ей мнѣніем не спаджало — блуды виясняюг правду, а борба мнѣній и (с)крѣпляе правду. До того Редакція и в присланих Артикулих повинна (порозумѣвшись с Дописователем) щось опустити або звѣрити, бо часто и рѣч ва(жну), але так роввлечно написану муѣлисьмо читати, жеся знудило (накучило), и реклисьмо aqua, aqua et nulli pisces — чиж не повинна Редакція порозумѣтися с Сочинителем (и) рѣч коротенько збрати? На остатку Редакція повинна заступати и боронити справы народныи. Зоря обвѣстала, же Исторія галицког княжества выйде в рускии м языцѣ, а она выйшла в языцѣ російским, хоть ю Сочинитель для галицких Читателѣв назначив. Сочинитель ни ено о шукав публикум, але ганьбит руско (просто) — народный яззык и его плекателѣв, а прозвѣщеніе народа ограничив на 3 книжочки (молитвослов, ѡсалтир, катехизис).. чиж не належало до Редакціи ошуканство викрити або ошибку оправдати, а Соч. скритиковати и зкартати?

На остатку думаю, же если Преч. Выдѣл найде человекѣ на Редактора, которійбы тому дѣлу подолав, то не тра му и Програму. Вѣн си го сам виробит.

Бог най сохранит наш нарѣд вѣд всякого збоченя на дорожѣ просвѣщеніи! А Вы Преч. и Пресв. мужу, будьте покровителем так народа, як и его яззыка и средств просвѣщенія — при которих желаніях ириймѣт найглибшее почтеніе и [вираз] найширшой приклонности своего най(ни)жшого слуги.

10. Гадки Лозинського про програму Зорі.

I.

Всеч. Редакція говорѣтъ, же цѣль ей временописи ест наукова (через науки розумѣт умственности), а в Програмѣ стоить: же Зоря галицка як морально-литературный и забавный листъ выдаватися буде. Въ тимже програмѣ приречено, же статіи, в Зорѣ умѣщаемыи, въ родимомъ чистом словѣ до образования ума и мовы нашої причинятися буде (sic, будут), а накомец, же по уплывѣ одного года можемо мати сборникъ всеѣх недѣльных гошмилій. Чи Всеч. Редакція слова додержала, най публикум судит.

Бог мя най судит, если в злим намѣренію мои артикули пишу — або чию честь нарушити хочу, а моим горячим желаніем ест, абы Зоря мала тую саму повагу и участь у народа, яку мала (за щасливои и всехвалнои Редакціи Г. Павенцког — тогда и о политичѣ и инних високых предметах писано, а громады, учителѣ школок, даки так добрѣ, як и образованыи люде, за тим писмомся дерли (уганяли) — зому? бо го ровумѣли) — а нынѣ, вѣрте ми, и больша часть Священников тими яззыками, в таких розличных статіи виходят, дуже незадо-

воленні, — и моим мнѣніем Зоря про свѣій языкъ предплатителѣвъ не мае! Чиж чужіи слова або форми сут лучшіи от народних? и в чим? чи принималися до образованя языка? изволѣт подумати! Чиж гоміліи для простого люда не повинни уникати слѣвъ и форм чужжихъ? Впрочимъ еще никоторіи спостереженя.

Но мимо того, же наши мнѣнія не сгаджаются, будьте пересвѣдченны так о моихъ доброжеланіяхъ до писма Вашого, так и о истинимъ почтанію, с которимъ для Всеч. Редакціи перебуває най(нижній) слуга І. Лов.

II.

Ја не взивалъ Всеч. Редакціи „Зорѣ“ „къ публичному обявленію ей мнѣнія касательно употребляемого нею языка“, бо тоє мнѣніє вѣдоме было менѣ и кождому, кто лише Зорю читає, алем взивалъ в загалѣ, абы тыи, що сут противного мнѣнія, обвѣстили публично основы и доказы (argumenta) своего мнѣнія, но Всеч. Редакція вмѣсто доказѣвъ розвинула лише свое мнѣніє черезъ літературное исповѣданіє.

Мыбыся не много противили, еслибы Всеч. Редакція по своимъ исповѣданію лише недостаючіи слова и глубокооснованую словеньску правопись брала зо священного языка, хоть в прочимъ тая николи не была одностайна, а букви о и ѡ, ы и и, и и і, л и ѡ, з и з, Ѣ и оу, аа (писаах) уживалися безъ различія мѣстця, допѣро повнѣйшіи грамматики порозсаджали ихъ по различнихъ мѣстцяхъ, але безъ всякой пѣдставы. Але мы видимо, же Всеч. Редакція сама не держится того правила и уживає слѣвъ и формъ чужжихъ нарѣчій и тогда, когда (хоть) нарѣдъ свой мае, одже не лише недостаючіи, так и. и. в тимъ однимъ 37 числѣ Зорѣ находятся межи инними слѣдуючіи слова и форми чужжіи: долѡй, тѣ, дѣвой, — почти, болѣе вмѣсто больше, болѣе boleje, входя, самыя сношенія, какъ, вмѣшиваясь, весьма, бракъ, древній, бѣдственное, глаза, сосѣдніє короли, чуждый, доказываетъ, развились, какимъ, новыя книжки, работает, касательно, посуждаєтъ, развивает, раз, работати.¹⁾ Чиж нашъ нарѣдъ не мае своихъ слѣвъ и формъ вмѣсто нынѣ приведенныхъ? Всеч. Редакція каже, же „соотвѣтно тому правилу (но съ повижшихъ примѣривъ оказалось, же несоотвѣтно, бо го не заховуют) развивается нашъ языкъ по единомысленному желанію всѣхъ (?) образованныхъ русиновъ и при пособіи и содѣйствіи в. Правительства“ — тутка при словѣ всѣхъ? волимо, будучи троха инного мнѣнія, позѣстати в числѣ необразованныхъ,

¹⁾ Не различаемо статій, в которихъ тѣи слова виняти, бо В. Р. сама каже, же то еденъ языкъ, а различіє лише в правописи.

як ублизити чести хотьбы одного з тих всѣх, но думаю, же тутка на своим мѣстци буде слѣдуючий правдивый случай. Певный писатель перечитал с бачностей всѣ грамматики всѣх словеньских нарѣчій, видал насаперед розправу о языцѣ польским и его Грамматиках (сторонъ всѣх 234!) а на послѣдок саму Грамматику языка польского, грубшу над всѣ досеговременныи грамматики — и ктожбы му не признал образования? Но понеже стремленіем тоиж Граматики было (цофнути) вернути язык до слѣв и форм 16-о столѣтія, погребано ю, ледво свѣт уарѣла, пѣд каменем вѣчнои непамяти — и лише на еден нынѣ еще о ней споминаю! *Errare humanum est!* А що до пособія и содѣйствія в. Правительства, то лише скажемо, же В. Мѣнѣстеріюм приказало, абы всѣ урядовки и школьныи книги держалися и языка и правописи Вѣстника, в чим однако инныи Временописи не вгаджаются. Жебы розличіе межи „Вѣстником, Ладою, Зорою“ и инными писмами не въ языцѣ, но въ весьма малозначительной отмѣнѣ их правописей и в частним или рѣдшим употребленіи слов из областних руских нарѣчій или нѣкоторих слов чисто-польских ся заключало — в тим не соглашаемося. Если едни пишут: волкъ, тѣи, яко, былъ, конь, отъ, творить, выли, на томъ, рускій — а другіи — вовкъ, тыи, яко, бывъ, кѣнь, ѡдъ, творит (без ь), вили, на тѣи и д. то розличіе заходить лише в правописи. Но если едныи уживають слѣвъ: глас, храбрій, страна, раз, разум, работа, как, разрушать, созидать, хозяин, семья, древній, глази, подобаетъ, або формы: новыи книжки, собой, котораго, самаго, ходя, посуждает — а другіи: голос, хоробрій, сторона, ровъ, розумъ, робота, якъ, розваляти, будовати, господар, родина, давній, очи, належит, — что сут чисто-польскіи слова або провинціалѣвны рускіи? (а що до формы) новыи книжки, собою, котораго, самого, ходячи, посуждае (без ь и дж, а не жд), то не ест розличіе еще весьма малозначительне в правописи, але в словах и формах грамматичних, а тим лише розличаются словеньскіи нарѣчія и на тим спочивае их характер — якася тѣи цѣхи затрут, уже нема розличія. И еслибы кто был в силѣ докázати основно, же язык статіи: Обзоръ важнѣйшихъ политическихъ и церк. произшествій в галицком княжествѣ & — ест малоруским, тобысьмо му мусѣли увѣрити, же всѣ нарѣчія словеньскіи не розличаются межи собою, але же всѣ сут *unum idemque!*

На послѣдок, если Зоря по своих читателей жадае познанія в народним и староруским или церковним языцѣ — то чистос(т)ь (*puritatem*) руского языка, котора ест необходимою вишѣякою образованія его, подае во велике подовѣрѣня. Не можемося дуже хвалити

таким народным языком, которій абы розумѣти, тра еще перед инного діялекту учти!

О напечатаньѣ тихъ увагъ (спостережень) в Зорѣ упрашае Всеч. Редакціи найнижш. слуга.

11. Лист Лозинського до редакції Зорі і дві статі у відповідь.

Всч. Редакціо!

О напечатаньѣ приложенихъ тутка двохъ статей ¹/ в найближших числахъ Зорѣ галицкои упрашаю нинѣйшымъ усиленно и надѣюся по безсторонности и справедливости Всеч. Редакціи, же не отмовить в своемъ письмѣ мѣтця моеї оборонѣ, коли пріяла статіи, повныи лжи и поруганя моеї особы. Я шаную честь чужду по можности и не пишу во влоблывости, але для правды и добра словесности нашої, а протое в имени тоїж словесности, абыся правда на верх выколола, пстваряю просьбу повижшу и позѣстаю Всеч. Редакціи униженымъ слугою.

Зъ Иворова.

Допись.¹⁾

Discite sapientiam, quae mater est justitiae.

А. Ивановичъ К.

Мудрѣсть есть дароуъ Духа св., не каждому данымъ, але справедливѣсть жадаея отъ каждого. Если ми не дано дару мудрости, томъ и не виновать, але за несправедливѣсть каждый отповѣсти мусить; давно ми лишъ, же г. Ивановичъ, привлащакочи собѣ мудрѣсть (matrem), не выдале справедливости (filiam), але до давнѣйшой несправедливости выступилъ съ новоку. Мимо того, „же любитъ святыи споккой“... „же пережилъ ребяческїи лѣта и не слушаеъ больше мгновенныхъ внушенїи сердца, но радбы надъ всякимъ важнѣйшимъ дѣломъ застановитись съ хладнокровнымъ розумомъ“, розсердился надъ мѣру, чого доказомъ цѣла допись его, въ Ч. 38 З. Г. ушѣщена, (ту есть противорѣчїе!), и хотъ за „недостойно почиталъ съ такъ бевсилнымъ литературнымъ противникомъ сражаться“, запустился въ борбу со мною (знову противорѣчїе!), но здаея, не „хладнокровно“, але въ такѣй горячцѣ, же читалъ слова и мнѣнїя, которихъ въ моихъ статїяхъ нѣгде нема и не было. Плыскодумцами осудилъемъ тыхъ, которїи не мають для своего мнѣнїя достаточной и постоянной основы, але не тыхъ, „которїи только не соглашаються съ моимъ мнѣнїемъ“ — такъ каже г. Ивановичъ, бо тое есть що инного. Многого маемо спорѣвъ бо-

¹⁾ Естго отповѣдь на Допись въ Коломыйского, въ 38 Ч. З. Г. въ р. 1853 ушѣщѣну.

гословныхъ, съ которыхъ каждая сторона, хоть собѣ суть противныи, крѣпкіи доказы дмя себе мае и прощо тиі спори по нынѣ не суть розсужденіи! Але головнымъ грѣхомъ моимъ мають быти „противорѣчія собѣ самому“, а „главнѣйшіи погрѣшенія и противорѣчія“ суть слѣдующіи:

Что уживаючи самъ неумѣренно слѣдъ старорускихъ, „безусловно отвергаю всеи русинами пріятое правило дополняти недостатки нашего языка старорусиною“... Жебымъ ихъ неумѣренно уживаль, до тогося не почуваю и не увѣрю, поки ми тая неумѣреннѣсть въ ихъ уживаню не буде доказана. Яа если кому що закиду, то не загально говорю, але окремѣшныи дѣла выказую. Ажебымъ коли безусловно откидовалъ повижше правило, то не есть правда и того ми никто въ моихъ писмѣхъ недокаже — а такъ упадае тое першое противорѣчіе! — Жебымъ „признавалъ потребу книжного языка, различного отъ простой бесѣды“, такъей не есть правдою; сказальемъ лишъ, въ якій способъ различіе можеся утворити, „если различіе ио мнѣнію некоторыхъ кончые до книжного языка“ потребне, но о потребѣ такого различія не писалъемъ, анимъ ей не признавалъ. А такъ и тутка нема жадного противорѣчія! — Не сердилъемся такъей на дописователя изъ Будина за то, „что той упрекаетъ Вѣстникъ за кованье новыхъ слѣвъ, которого кованя потребу узнаю, але за тое, що Вѣстнику закидуе кованье новыхъ слѣвъ, а не выказуе му ихъ и мы такихъ слѣвъ новыхъ въ нѣмъ не находимо, — и чижъ ту есть противорѣчіе? — „Стшки“ Горация яко мужа классичного могли підперти мое мнѣніе о кованю слѣвъ новыхъ, але если кто выступае со стшками Рикерта, називаючого бѣльшѣсть глунцами, абы ними другихъ обругати, то тутка ани „такій самъ“ ани подѣбный случай не ваходить. — Г. Ивановичъ помѣшалъ самъ не подѣбный случай, а менѣ противорѣчіе вадае! — Жебымъ „радовалъ тому“, что нашему языку прибывають формы новыи, н. п. боюсь, то не есть правда — сказальемъ лише поединчо, „же прибывають языкови новыи формы“, а прикладъ: боюсь оказуе, жемъ розумѣлъ такіи формы, которіися хоть у одной части народа уже пріяли и права обывательства набыли; але не о такихъ формахъ, якіи учены насильно впровадити стараются, н. п. говоря, вжду, новыи книжки. И гдежу есть радѣсть або противорѣчіе? — Еслимъ въ потребѣхъ посполу со всеи инными найобразованнѣшими языками ужилъ слѣвъ: манѣя, мелодія, такъ и пр., якъ и самъ г. Ивановичъ слѣвъ: стшки, классы, статія, теорія, практической, форма, исторія, эпока, скарбъ, властиво — которого недостатка по своимъ правилѣхъ зо староруского нарѣчія не домовнили — то мѣгъемъ упрекати Ладу за уживанье чужихъ слѣвъ, бо она

ихъ безъ потребности уживала; и не допустилъ бы тутка жадного противорѣчія! Черезъ чистоту языка не разумѣю того, абы языкъ жадного слова съ чуждого языка не посядалъ, бо то есть рѣчь въ практицѣ не возможна и протое самъ въ потребѣ чуждїи слова уживаю, але тое, абы языкъ не уживалъ чуждїихъ слѣвъ и формъ безъ потребности, т. е. поки має свои власныи. Въ такомъ значиню берутъ тое слово вообще языкослови и въ такомъ значиню и я го уживаю. — Г. Ивановичъ каже, „же я узнаю потребу слѣвъ украинского нарѣчїя, а на прикладъ нѣбы противорѣчїя мого приводить формы: ходить, собой, смѣяться, боюсь и пр., чижъ слово и форма вѣдь одно? — Давныи письменныи памятники держалися и слѣвъ и формъ церковного нарѣчїя и певна рѣчь, же такимъ языкомъ ани князѣ рускїи ани королѣ польскїи не говорѣли такъ, якъ и г. Ивановичъ не говорѣтъ тымъ языкомъ, котрымъ пише, але говорѣли языкомъ народнымъ, которїй — по своихъ предкахъ въ дорожѣ устнѣй переяли, — чи той языкъ былъ „точнѣсенько подобный нашому народному“ або нѣ, то есть рѣчь мѣнша, досить, же былъ то языкъ народный и я въ томъ взглядѣ не противорѣчилъ собѣ! — Але ту кѣнчатся тїи главнѣйшии погрѣшенїя и противорѣчїя мои, засаджаючися на томъ, же г. Ивановичъ читалъ въ моихъ статїяхъ слова и мысли, которихъ тамъ нема и не было. — Але дальше вѣйшовъ мѣй противникъ на инное поле, на правопись, о которѣй я въ моихъ двохъ статїяхъ ничого не споминалъ, и закидуе ми:

- 1) же тамъ пишу и, где вѣдь ы пишуть;
- 2) же уживаю в вмѣсто л: довжень, виповнилъ;
- 3) жемъ разъ написалъ: лучше, писателей, чудму, а другїй разъ: вижши, писателѣвъ, отчуждилъ, такжой говорѣтъ вмѣсто говорить;
- 4) А на остатку, жемъ „пополнилъ велику грамматическую ошибку“, написавши: въ каждомъ російскимъ словарѣ!!!

Основы моей правописи обвѣщепыи были въ моей Граматицѣ, въ „Пчолѣ“, а почастї во „Вѣстнику и Лѣрваку“, но абымъ и тутка не былъ довжникомъ г. Ивановича и абы мя никто о безоснованность моей правописи не посужовалъ, скажу коротко мое о правописи мнѣнїе. По-неже писмо есть образомъ бесѣды (такъ якъ бесѣда образомъ-мыслей), протое въ письмѣ хочемо тое очима видѣти, що въ бесѣдѣ ухами слышимо, а съ того впливає правило писати такъ, якъ ся в-обще говорѣтъ, а еслибы тымъ способомъ писмо тратило на ясности и разумѣлости, тогды ужити етимологїи по правописи. На пѣдставѣ сего правила:

- 1) не пишу тамъ ы, где устна бесѣда его не дае чути, а въ такомъ случаю лучша мися выдае поединча буква и, якъ вложена въ

двохъ ъ. Въ прочимъ на тоє еще жадна грамматыка достаточно-основанихъ правилъ не подаєа.

2) **Икъ** самъ г. Ивановичъ пише: велѣвши, исправивши, а не велѣвши, исправивши, такъ не виджу жадной потребности писати: должен, выполнити, бо по повисшомъ правилѣ ясность писма тутка не жадає етимологійной правописи.

3) **Формы:** писателѣй и писателѣвъ; вижши и лучше тутъ такъ добриѣ, якъ формы старорускїи: въ дарѣхъ и дарахъ, тѣхъ и тыхъ, въ мѣстѣ значїѣ и значїомъ, якъ и самъ г. Ивановичъ ужилъ формы: слова выѣго словами. Слово говорѣтъ для той самой причины пишу ѣ, для которой г. Ивановичъ пише: говорю, говорятъ, а не: говору, говорятъ. Разъ ужитое слово: отчуждилъ есть ошибкою або печатїѣ або рукописи.

4) Понеже слогъ имъ такъ въ 6-омъ, якъ и въ 7-омъ падежи, едпако звучитъ (и. п. великимъ возомъ и па великимъ возѣ), протое не виджу жадной причины писати го въ 7-омъ падежи черезъ ѣмъ, що есть лише педантерією грамматичною. Говорятъ вправдѣ некоторїи, же тоє для розличїя отъ 6-о падежа дѣтають, но той розличаєся отъ 7-ого уже предлогомъ, безъ которого николи не стоить. Але такую ошибку (по мнѣнїю г. Ивановича) нахожджу и въ старорускомъ нарѣчїю, где читаю: „Въ чистѣмъ свидѣтельствѣ, въ мѣстѣ значїѣ, прохладнѣ“. — И шоже скаже на то г. Ивановичъ?... Лише до временописей если шо подаю, то прииѣрю писмо мое до ихъ правописи. Жемъ выступилъ съ моимъ мнѣнїемъ, протое не есмь „учителемъ всея руси австрїйской“ такъ, якъ и г. Ивановичъ нѣмъ (!) не естъ, хоть выступилъ съ противнимъ мнѣнїемъ. — Правда, же греческїй языкъ былъ найобразованшїй, бо яко люде пеученыи не черпали ничего въ Гомера и иныхъ классикѣвъ и не могли ужити „вышного слога и научныхъ словъ“, бо до народѣвъ говорѣли и для народѣвъ писали. — Хотъ я всегда ясно обѣщаль, чою желаю; а навротивъ чою повстаю, то прецѣ г. Ивановичъ выдобицати тоє хоче, якбы шо укритого, а на остатку едпако не отгадалъ. Я желаю, абы всѣ (чито о научныхъ або иныхъ предметахъ) писали тымъ языкомъ т. е. тыми словами и въ тыхъ формахъ, которыхъ нашъ народъ вообще уживає, а если где окажется недостатокъ, тамъ можна и повиш слова ковати и въ иныхъ нарѣчїѣхъ (або языкѣхъ) черпати, по въ той способѣ, абы тїи слова своимъ корѣвнымъ екладомъ, формою, значинїемъ якъ пайлучше отповѣдали формамъ и духови нашого языка.¹⁾ Такимъ способомъ новїи або чужїи слова лише дуже рѣдко уживаються будуть, а и тїи або про свѣй корѣнь лачно будуть зрозумѣлими

¹⁾ Отже не отвергаю безусловно удаваньєся до иныхъ нарѣчїѣхъ.

або полученье бесѣды (contextus) изъяснить ихъ значенье, языкъ не стратить на зрозумѣлости, удержитъ свѣй характеръ и свое чисто народное тло. А повстаю ва тое, если кто безъ потребности (т. е. поки нашъ народъ мае свои) уживае слѣвъ або формъ чужихъ нарѣчій, прощо повстае сомѣшка, не маюча пѣдставы въ практицѣ, и чимъ грѣшитъя напротивъ чистости языка, котора есть вымѣнкою его образования. Такимто способомъ затераеся характеръ и гине зрозумѣлѣсть языка и ту есть причина, для которой въ матернѣй словесности не берутъ участія женщины и нижшіи версты народа. Такъ гине такжея одностайнѣсть языка, бо каждый писатель, не будучи ничимъ обмеженимъ, повзалае собѣ бѣльше або меньше черпати въ чужихъ нарѣчій. — Г. Ивановичъ каже, „же допознае недостатки“ во старорущини, но тое не совѣмъ правда, бо уживае слѣвъ и формъ нарѣчій церковного и при достатку, и. п. пособіе, древняго, обыкновенный, нѣкій, кую, ребяческій, явственно, созидати, розрушати, совѣтуеть, ползуеться, наблюдати, подобаеть, оказываеть, замѣтили, оскудѣвшого, даже, откуда, почти, едва, розсуждавшихъ, думая, говоря и пр. Чимъ народъ вмѣсто тыхъ не мае своихъ власныхъ слѣвъ и формъ? И не естжего противорѣчїе тымъ большое, же дѣланое „съ свѣдѣнїемъ, съ намѣренїемъ?“... Именованье церковного нарѣчїя старорущскимъ не поможе справѣ тѣй ничего, все оно было и повдстане розличнымъ отъ нашего народного. Г. Ивановичъ, „влюбившися въ церковнѣмъ нарѣчїю“, уживае слѣвъ и формъ его такоже безъ потребности, какъ вижши оказано; если други, влюбившися въ росейскѣмъ языкѣ, тоже самое вдѣлають, то при такимъ „допознованю“ и „исправлюваню“ формъ“ въ писмахъ ихъ заине ни (! не) ено характеръ, але и тло народного языка. Мы не думаемо такжея, абы общїи форми нашего языка были „изпорченны“ и „потребовали исправленїя“ — впрочимъ не оказано намъ еще тыхъ формъ изпорченыхъ, то не можемся надѣ тымъ застанавляти. Жебы „единство літератури нашой съ церковною было самымъ Богомъ предназначено“, въ тое годѣй вѣрити, бо Богомъ здѣланое розрожденьеся одного первоначального языка на больше языковъ, а каждого языка на розличныи дїалекты доказуе, же не было Вожишь намѣренїемъ и назначенїемъ, абыся тїи дїалекты або языки „въ одно цѣлое единство“ зливали.¹⁾ — Г. Ивановичъ каже, „же всѣ наши писателѣ уживають того самого языка съ малознач-

¹⁾ Es ist im Rathe der Vorsehung beschlossen, daß die Slaven nicht der einstämmigen Palme, sondern der vielästigen weithinschattenden Eiche gleich, in die größte Mannigfaltigkeit der Verzweigungen aufgelöst, vielgestaltig emporblühen und Früchte verschiedener Art tragen. Geschichte der slav. Sprache u. Literatur v. P. J. Schaffarik. S. 69.

ними отмѣнами въ правописи или нѣкоторихъ грамматическихъ формахъ“, але тимъ ровличаються нарѣчїя; скоро не буде ровличїя въ формахъ, загине окремѣшний характеръ нарѣчїй. — На остатку, еслибымъ такимже оружіємъ хотѣлъ сражатися, такого г. Ивановичъ на-противъ моеї особы уживае, уподиллѣбымъ честь мою и честныхъ читателѣвъ, протое на поруганя моеї особы скажу лише тое: На публичныи поруганя народногo языка и его писателѣвъ повсталѣмъ — поруганя моеї особы зтерплю и прощаю ихъ. І. Ло(анвѣскій).

Зъ Иворова.

Отповѣдъ на Дописъ, въ 39 числѣ Зорѣ гал. зъ р. 1853 умѣщену.

Г. Ивановичъ минаея съ правдою и закидае ми, жемъ писателя галицкой исторїи назваль перекиньчикомъ. Иі сказавши, же стремленїя ко Московщинѣ грозятъ вынародовленьомъ, и доказавши того примѣромъ тыхъ, що покинувши языкъ народный, сталися перекиньчиками польскими, додалѣмъ, же нынѣ „будемо мали еще перекиньчиковъ инныхъ“ — чижъ зъ тыхъ слѣвъ, оказующихъ на будучнѣсть, можна вносити на теперѣшнѣсть? або чи можна ми въ тыхъ слѣвъ доказати, жемъ тутка писателя галицкой исторїи назваль перекиньчикомъ? Примѣренье тыхъ слѣвъ до его особы есть лише дѣломъ и заслугою г. Ивановича. — Невдячными и выродными сынами руси назвальемъ въ загалѣ тыхъ, що покидуютъ матерный языкъ, ниися ругаютъ и чуджогося чинаютъ, а г. Ивановичъ, доходячи и выкриваючи особы, которихъ ти въ загалѣ впреченыи слова обходитибы могли, собѣ лише заслугу такого примѣрєня принисати мае. Такимъ способомъ жадевъ проповѣдникъ ани въ загалѣ не може картати тыхъ, що нїяньству, злодѣйству и иннымъ грѣхамъ улѣгаютъ, бо слышатель по нитцѣ могли бы дѣйти до клубка и выарити тыхъ всѣхъ, которихъ ти слова обходити могутъ. Але Христѣсъ карталъ такжеї: Горе вамъ, книжники и фари́сеи, лицемѣри, слѣпныи вожды, подобныи поваленнымъ гробомъ!... Подѣлъ русинѣвъ „на Болгаръ и не-Болгаръ, Москалей и не-Москалей и пр.“ есть такжеї не монимъ, але г. Ивановича дѣломъ. — Г. Ивановичъ словами, жеся „поткнулъ“, же „сказалъ нѣсколько горкихъ словъ противъ языку нашего народа“, же ужилъ „нелѣпныхъ выражений“, же „сама Лада прирекла нѣкотори грѣхи изправити“ признае вину, но нагана здае муся быти за остра и „ноучае всѣхъ русскихъ критиковъ“ о двоякомъ родѣ критики, котори сутъ eine zerstörende und eine produktive Kritik, абы знали, чоґося держати! Жебыи мой судъ былъ за острій, до тогося не почуваю. Бо если я боро-

ня чий языкъ народный и его писателей отъ публичного поруганя въ очахъ г. Ивановича виновать, то далеко виннѣйшій той, що черезъ публичныи поруганя былъ поводомъ до того. Если на человекъ молодшій, незаслуженный, „плытко думающій и невѣдчій, что творю, бессильный противникъ, учитель педостойный уваженія“¹⁾, мимо тыхъ вину лагодячихъ обстоятельство въ очахъ г. Ивановича тяжко провинилъ, то больше а буде би и а, если черезъ поруганя далъ побудку до того „мужъ многозаслуженный, глыбокосвѣдущій историкъ, вѣковый человекъ“. Если на за мнимое обруганье поединчихъ осѣбъ черезъ загално выреченыи слова заслужилъ на ругательныи зо стороны г. Ивановича вирость до моеи особы вышѣреныи призвища, а на шкѣнжъ заслужилъ той, що честь не поединчихъ осѣбъ, але честь народного языка, всѣхъ его писателѣвъ, а тымъ самымъ честь цѣлого народа обругалъ? Но еднако той виннѣйшій судомъ г. Ивановича заслужилъ лишь на слова, „же долгу и велику тѣпъ по за себе кинулъ“, а на заслужилъ на публичное поруганье. Этерплю и тое, але ми ся видить, же такой судія не тѣнь, но темну, ба чорну нѣчь за свою славу кинулъ. — Г. Ивановичъ паше, же повставши на мене и боронячи честь пикоторныхъ осѣбъ, „боронить такожь народну справу“, а чомже ей не боронилъ и не обсталъ за нею тогда, когда нруганый былъ языкъ народный и всѣ его писателѣ, а тымсамымъ цѣлый народъ? Гдежь тогда былъ такъ великый ревнитель народной справы?

12. Лозинський вдаєть ся до дирекції поліції в прошеннєм, аби приневолила Зорю надрукувати його статі у відповідь їй.

Die ruth. Zeitschrift Z. h. enthielt in den N-rn 38 u. 39 v. J. 1853 unter dem Titel S Kołomyjskoho Dopyś zwey Artikel voll von Lügen u. Schmähungen gegen die Person des Gefertigten. Im N-ro 38 werden Gefertigtem Widersprüche vorgeworfen, von denen nicht ein einziger in der Wahrheit gegründet ist, und zwar in der Absicht, um denselben eines oberflächlichen Denkens (plytkoho dumanja dokazatelstwo) beschuldigen zu können und sein Ansehen zu untergraben. Dabey wird Gefertigter auch mit Spottnamen geschmähet und zwar ironisch wird er „ein Lehrer des ganzen österreichischen

1) [При тыхъ не] загално, але вирость до моеи особы [пришѣредныхъ слова]къ най мися годять запытати [г. Ивановича яко учителя всѣхъ русскихъ критиковъ, котора]хъ повижни реченыхъ родовъ [критики держался?]: Что [же] видиши сучецъ, иже въ оцѣ брата твоего, бервна [же], еже есть въ оцѣ твоємъ, не чуеши? (Мае. 7. 3.)

Rußlands, ein der Achtung unwürdiger Lehrer und ein kraftloser literarischer Widersacher“ (predprynjał uczyty wsiu awstrijskuju Ruś — kto udostoit tak protyworiczaszczoho sebi uczytela uważenyjem i kto za dostojno poczyt s tak bezsylnym lyteraturnym protywnykom zrazatysja) genannt. Im N-ro 39 werden seiner im Allgemeinen vorgebrachte Wörter auf einzelne Personen angewendet in der Absicht, um auf Grund dessen den Gefertigten der Verläumdung (kieweta) beschuldigen zu können, endlich wird vom Gefertigten spottweise ausgesagt, daß er nicht wußte und er that (on ne widał, czto tworil). Die Berichtigung dieser Lügen und der öffentlichen direkt gegen seine Person gerichteten Schmähungen, wie auch der grundlosen Beschuldigung der Verläumdung, hat Gefertigter in zwey mit Anstand geschriebenen Artikeln der Redaktion der Z. h. am 31-ten 10-ber 1853 sammt Praenumerationsgeldern in einem Brief laut beyliegender $\frac{1}{2}$. PostRezepisse $\frac{1}{2}$. zugesandt und um die Einschaltung derselben in den nächstfolgenden N-rn dieser Zeitschrift ersucht. Da aber schon zwey 1. u. 2. Numern der Z. h. versandt u. in keiner derselben seine Antworten enthalten sind, so sieht sich Gefertigter genöthigt, in den Schutz Euer Hochl. k. k. Polizeydirektion hiemit anzusprechen u. unterthänigst zu ersuchen, damit die Redaction zur Aufnahme seiner berichtigenden Artikel durch gesetzliche Maßregeln verhalten werde.

14/I 1854.

Miscellanea.

Причинок до історії галицько-руського письменства XVIII в.

Остатні часи галицької Русі під панованем Польщі, особливо в другій половині XVIII в. уважають ся доси звичайно часом найбільшого занепаду руського елементу та руського національного почуття. Без сумніву є в тім багато правди, коли зважимо, що вся висша єрархія руська, до якої треба зачислити пануючий тоді в руській церкві закон Василіян, послугувала ся в щоденному житю, в урядованю та в письменстві польською, а деколи латинською мовою, що для просвіти низшого сільського духовенства польський уряд не робив зовсім нічого, а руська єрархія навіть у тій мінімальній роботі, яку иноді розпочинала або задумувала, знаходила з боку ріжних ворожих сил великі перешкоди. Міщанство, хоч у значній мірі майже скрізь по містах та місточках держало ся ще руського обряду, все таки під впливом пануючої польщини польщило ся, а декуди латинщило ся, не знаходячи в руській народности нічого такого, що могло би чи то економічно чи духово притягати його до рущини. Селянство держало ся тої рущини елементарною силою своєї традиції та свого суспільного становища, але при загально пануючій анархії в державі не могло з посеред себе продукувати таких і стілько інтелігентних сил, які-б могли допомогти йому до поліпшеня його суспільного становища та до здобутя внешої освіти. Скрізь по селах та місточках були ніким не признані, не підпірані і не контрольовані т. зв. дяківські школи; майже в кождім селі було декілька родин, що при своїм

хліборобським стані мали за собою попівську або дяківську традицію, а між собою членів, що вміли читати й писати. Сього було досить, аби народ не попав у крайню темноту, яка не раз прививається новішим історикам нашого національного розвитку; але все таки був се стан досить невідрадний, доки стояло польське пановане.

Не можна сказати, щоб серед тодішнього руського духовенства не трапляли ся одиниці з більшою університетською освітою, з більшими талантами та з більшим життєвим досвідом, який виробляв у них також ясніше розумінє свого положеня і давав їм можливість брати ся до незвичайних у тих часах трудів і доконувати їх, розумієть ся, не без помочи окружуючої їх суспільности. Одним із таких людей був також Николай Шадурський, руський священник, якому поталанило в молодих літах пройти університетську науку на правничім виділі краківської Академії, і який пізнійше здобув собі своїми здібностями та своєю працею почесне становище апостольського протонотарія при львівськїм єпископстві греко-католицького обряду, а маючи собі з боку єпископа поручену функцію візитатора дієцезії, доконав незвичайного як на ті часи діла — опису значної частини сільських та міських руських парафіяльних церков з їх інвентаріями, парафіяльних забудовань та ґрунтів. Сї візитації Шадурського, роблені звичайно на місці і дуже старанно, очевидно-тамучим чоловіком і при помочи місцевих священників та парафіян, містять у собі велику масу свідочств про цінні пам'ятки нашої церковної старовини та нашого письменства, та ще більшу масу топографічних відомостей про поодинокі місцевости нашого краю. Мавши нагоду в ріжних селах та місточках львівської дієцезії стрічати ті акти візитації Шадурського, я при нагоді опублікую з них ті, які чи то в копіях чи в оригіналах дійшли до моїх рук, а тепер зверну увагу ще на одну пам'ятку, яку лишив по собі Шадурський, пам'ятку, що має деяке літературне значінє і при тім подає цінні відомости про його жите. Ся пам'ятка, се передмова до книжечки „Ієника ієрополїтіка“, виданої у Львові в році 1761, написана церковно-славянською мовою в формі панетїрика львівському єпископови Льву Шептицькому, з нагоди виданя книжечки, незвичайного та навчаючого змісту, що була передрукована з київського виданя 1712 р. за благословенством єпископа. Пишучи похвалу своєму єпископу Шадурський пішов за слідом тодішньої польської моди, яка в наших письменстві не відбила ся так сильно і не сплодила таких лі-

тературних чудовищ, як у польській, але все таки не пройшла без сліду. Ось та передмова Шадурьськово, яку подаю тут у докладній копії з наголосами, змінюючи хіба інтерпункцію друкованого тексту.

И́сне Бѣл'мѡжноу ѿ Найпревеличенѣйшомѡ Кѣръ Лѣонѡ Шептицькомѡ Бжїею ѿ сѣагѡ И́пѡтолскагѡ Престола Бл҃годѣтїю Авѡвскому, Галицькомѡ, ѿ Каменца Подѡлскагѡ Єписѡ, Архїмандритѣ Мѣлѣцькомѡ, Пѣстыревѣ ѿ Израднѣйшемѡ зашїтнїкѡ своѡмѡ. Прїснѡ помышлѡющѡ ми ѡ бж҃єрдномѡ возблагодарѣнїи нешїтнѡщѣ шедрѡтѣ Твоѣхѡ, И́сне Бѣлможный Пѣстырю, бл҃гощастно ключнѡ трѣдѣ сїй, аще ѿ чб҃ждѡй, ѿногдѣ къ ѿностранствѣ къ ползѣ юныхѡ, кѡнѣ же в' ѡтчествѣ нашомѡ пѡкнѡ в' мїрѣ прїнїкнѡвшїй Іераршескомѡ Бѡшегѡ Преосвѡщенства лицѡ, бл҃годѣтели мѡѡмѡ млѡстївѣйшомѡ воспїсѣти, послѣдовѣтелно же понѣ сѣнѣ нѣкїю достоѡбнагѡ воздаѡнїѡ ївѣ пзѡобразїти. Не шѡрѣктоѡ по їстинѣ сїагѡ, свѡдѡмѡнѣ сїй, дарѡванїѡ, тѣмѣ и непогб҃вленнѡй коснѣ сѡ дрѡхмн, пославлѡ сѡвѣ, їкѡ в' чїнѡ прѡвѣднѡгѡ довлѣтворѣнїѡ не кѡкѡ, нїже ѡ когѡ чѡдѡ в' займѣ взѡто, но ѣже прїносѣтсѡ, вѣдетѣ разсѡтрѡемо. Бѣшїю бо дѣло самѡе (да нарѡднѣ рекѡ), бл҃гошесѡно ест, всѡческн же вѣ їсправлѣнїе нравѡвѡ людскнѡ потрѣвно, тѣмѣ ѿ пѡче злѡта сокровннѣ дражѡйшѡе. Напѡче егда ѡ рѡкѣ Владїичнѡхѡ Бѡшїѡ Стїкннї рѡди мнѡгомѡцнѡгѡ зашїщенїѡ и покровїтелства цѣнѡ воспрїймѣтѣ и прїзѡшество. Понѡдї сѡ вторїцю типографскнмѡ шѡнсѡенїемѡ зрѣкнї свѣтѣ, ѿ бж҃врѣ, къ свѣтѣ Твоѡмѡ, ѿ же ѡко прїрѡднѡмн пѡче солнечнѡ лбчѣ свѡйствѡ шѡзарѣмѣтѣ, ѡко безчїсленнѡ совершѣнствѡ бж҃кращѣнїемѡ незаходїмо блнстѡ сѡ, на прѡвисѡчѡйшемѡ свѣщнннцѣ Свѡтїтелскѡй Чѣсти всѣмѡ шѡще свѣтїтѣ ѿ на сѡ взирѣти млѡстївно бл҃гозволнѣтѣ.

А чѡдѡ рѡшї ѡ прѡскѣтломѡ дѡмѡ и Імени Твоѡмѡ, под' Нѡхѣ покровѣ книжнѡ сїѡ и прїносѡщѣ їѡ всесмїрѣннѣ влѣтѡет сѡ? Ѣ коль мнѡжественнѡ ѿ бл҃гозрѡчнѡ, ѡ Шептїцкнхѡ прїшѣдшѡ, на тѡвѣрдѣ Гармѡтскомѡ И́сне Бѣл'мѡжнѡмн достѡпнствѡ возсѡѡша свѣтїлѡ, їже дерзѡющѡмѡ редеслѡвїемѡ закљочїти сїѡ былѡ вѡ, ѣже свѣзды нѣснѡмѡ в' чнслѡ прївестї. Ѣстѡвлѡ краткѡсти рѡдн прѡчїнѡхѡ; ѣдїнагѡ Преѡщѣннѡгѡ Кѣръ Іданѡсїѡ, настѡлннцѣ времѣнѣ Кїевскагѡ, Галицкагѡ ѿ всѣѡ Рѡссїи Мнѡрополнѣтѣ, мѡбжа сїѡна дѣїствїемѡ, вѣрѡхѣ цр҃ковнѡгѡ правлѣнїѡ Рѡсскагѡ нарѡда, слѡвѡ, прїчѡта дрѡхѡвнѡгѡ нарѡчнѡгѡ Хранїтѣлнѣстѣ мнѡ мѡцнѡ не воспѡмнѡнѣтн. Зѡнѣ чѡдѡ лн бо есмѡ, ѡ немѣ

есмы; ѿ нѣмъ исполни са было въ вѣгнѣхъ желаніе наше, видѣхо^х свѣтъ истинный. Но ѿле союзнаго участію нашимъ вѣдствіа! Воскорѣ, паче же и пред'вспѣшнѣ къ немерцающему свѣтѣ ѿиде то свѣтило, егѣже лишити са оуѣне непшевахомъ вса, просвѣщающомъ погаснѣти слѣнцѣ, и егѣ смѣртію намъ не жити. Но ещѣ и в' сицево^х матежкѣ, истиннк. рещи, въ оужасно^х сѣтованіа мрацкѣ призрѣ на ны съ высоты всемѣрдій Гдѣ, самъ сій Исне Неоможнаго имени и прѣтѣла Сѣспій Авовскоя непрестѣно трѣтѣаго в' мѣсто Барлаама и Иранасіа, Каше Преосщенство точнаго нѣ коздвиженствѣ наслѣдника. И такѣ скончавши са скорѣи приспѣ радость, мимошедшей ноши пакн посѣкти^х ны востокъ с' вышше. Нынѣ, нынкѣ егѣогѣдно-желанное предваривши^х Та двоихъ Сѣителѣй навернѣет са ѿ насъ предпріятіе: по вса^ккъ дѣнь вѣдреннаго Кашеа Сѣтѣни тѣрѣнѣа и подвижной рѣвности посѣвѣемъ иде^х ѿ силн в' силѣ по мѣрѣ восхожденій, еже в' сѣрдцѣ своемъ положи.

Подлинно свѣдѣшѣ твѣа, вселюбезнѣшій Пастырю, ѿ насъ промышленіа, нзглѣа впмѣ авѣе вса подроѣнѣ, аще не вѣ врѣченнаа оу двѣрѣ Твоѣго тѣнства печатѣ прострѣннаго велерѣчѣа возвраніа. Засвѣдителяствѣтъ ѣвѣче сѣенный Белѣкаго Касііа чинѣ, емѣ же нзвѣлавно превѣшше всѣхъ похвалѣ возрастшымъ Твоимъ добродѣтелемъ, премѣдрости и рѣзвма ѣобенной красотѣ, дарованіа всѣгда похвалнаа, а множае полѣзнаа содѣловати тѣашим са, ѿ млладѣхъ лѣтѣ дадѣ са присмотрѣти, какѣ ѿ высокорѣднаго повелѣительства в' законное послѣщаніе, ѿ послѣшаніа не в' дѣлѣкѣ на архімандрію и высѣкое правленіе Кіновіи Мѣлѣцкой, таже на стѣпень Архіерейскаго достоинства илн в' началѣ Пастыремъ со послѣдѣющими Ти многопѣтными тѣдами возшѣлѣ еси. Исповѣсть трѣйствѣнно сопрѣтѣла Авовскаа, Гѣлицкаа и Каменѣцкаа епѣрхѣа, іакѣ вѣгочинно стадо еа оуправлѣа и ѿ не^х вѣнѣ печѣ са всецѣдрое помноженіе привѣгающн^х къ Твоѣй Сѣтѣни по Ѣческѣ подаваещи. Не замолчѣтъ вса^ккъ предсѣданой Твоѣй властн подрѣчнѣ, іакѣ составѣтелнѣю илн ѿ извѣта походѣшю прю в' сѣдахъ Твоихъ истиннѣхъ разсѣждаа не токѣмъ правѣхъ храниши, но и вѣгосердѣ дѣхомъ кротостн еѣ присовокѣплаещи: сѣ же не тоѣю винѣ ѿпѣщающее, но и трѣбѣющн^х милостѣ іавлѣющее.

Ѣ средн каменнѣ дадѣтъ гласѣ храми сѣа и палѣты епѣспіа на многи^х мѣстѣхъ многими иждивѣнми созыдѣемыа; цѣрковѣ найпачѣ вѣрѣдри Гѣлицкой Крѣлоскаа, ѿ ѣвѣтшаніа чрез разорѣніе самнмъ врѣменемъ наносімаго в пакн кытѣе коздви-

жінна, вистрны^м ѿ внѣшны^х вѣголеніемъ красющамъ са, знаменитое Ваше Превѣщенства довродѣаніе в' роды родше^мъ воспаматствуетъ дивна въ правдѣ. Слышанъ сотворитъ гласъ хвалы Бгѡ рѣкоположный, всегда молитвенный ѿ присажнопослѣшный честный Клар, непрестанно гласа рѣчь изыковъ Оучителя: „Тажковый намъ подобаше Архирей!“

Прочіи прочая возвѣстатъ и въ Шкровеніе произнесутъ, азъ же точію при гавочайшомъ молчаніи та не обниша са извѣити ѿмамъ, ѿже самъ на себѣ вѣгостинно ѿсксѣихъ, прамовѣщательна и виновна къ возвлгодаренію. Иво в' начатцѣ ещѣ всерадостнѣгѡ Вашего Стыни на прѣтолѣ возшествіа изволи са мнѣ, стѣителскимъ Бгѡ вѣгословеніемъ оукрѣплѣннѡ, довлественнымъ же предстѣителствомъ защищеннѡ ѿ оучилища Авовскагѡ, ѿдѣже вѣгословѣи тогда прилѣжахъ ѿ дѣло то помощію вѣжію совершихъ, в' Краковскю Академію обвѣченѡ ради въ правосѣдѣи преселити са, в' санъ мѣрскагѡ сщєнствапро изведѣннѡ вѣтн, в' немъ же едва кобѣ швращетъ са дѡхѡвное строеніе, ѿмже бы по праведномъ раздѣленіи коемъждо не доваѣ, ѿ худость мою оудостоилъ еси: единою, сѣ есть ѿшѣа. лѣта, егѡже прѣахъ чинъ іерейства, в' писара Консисторіи ѿ Проксратора енералнагѡ дїецезіи Твоей Каменицкой, кѣпны ѿ к' Протопресвѣтера таможе при кафедрѣ началнагѡ, а по семъ шестолѣтно и Скалкагѡ, послѣди в' мнмошедшомъ годѡ в' сѣдїю задворнагѡ, нынѣ же в' Екзнтатора всецѣлой епархїи Авовской, ѿнъ посѣтителѡ на мѣстѣ своемъ полномощнагѡ милостивнѡ воздвиже. Котѡрое оуправленіе, понеже по оувѣтѡ е. Собора Замѡйскагѡ в' засѣданїи г. тѣтаѣ с. ѡ епѣхъ „Мѡжа довродѣтелныѡ, развѡмом, оученіемъ ѿ наказанїа церковнагѡ дѣйствїтелнымъ свѣдѣнїемъ ѿзовилѡщїа“ вѣнскѡетъ; аще ѿ не швртѣаетса (ѿстиннѡ глїю) то въ мнѣ, мнозы обѡче вознепшѡютъ ма в' сицевомъ превосхожденїи, вѣгдтїю твоею цѣтѣтѣща вѣщїю всѡ та совершенно смысѡща, чѣстно поживша, и ѡсюдѡ по прилчествѡ влжїма.

Излишествѡетъ оубѡ за сѣе, да срдцемъ ѿ оустѡ Тевѣ, Пастыремъ похвало, долголѣтнагѡ ѿ мирнагѡ с' полезны^м вѣгополвчїемъ гѣдствованїа, падши колѣнми и главою до земаѣ оуб' ногѣ вѣдчныхъ всеизраднѣйшагѡ мѡегѡ Довродѣа возжелїю, ѿкѡ

Вашегѡ Превѣщенства, оца, Пана ѿ Пастыра нижайшїи рабѣ ѿ всегдашнїи Бгомѡлецъ

Нїколай Шадѡрскїй,
Протонотарїй Апѡстолскїй.

З тої передмови довідуємо ся, що Шадурський в р. 1751 був рукоположений на світського священника, скінчивши перед тим богословські студії у Львові, і пробувши по тім ще два роки на правничім відділі краківської Академії. Принявши священниче рукоположене, очевидно в безженнім стані, він був іменованний писарем, т. є секретарем консисторії і генеральним прокуратором Камянецької дієцезії та протопресвітером катедральної церкви в Каменці Подільській. На тім становищі він пробув шість літ, у році 1760 був іменованний надворним судією при львівським єпископі, а в році 1761 візитатором львівської дієцезії. Се найважніші біографічні дані, які дає нам отся літературна пам'ятка *Николая Шадурського*. Хоч як не високо ставили-б ми її літературну вартість, то все таки вона гідна уваги потомних, як пам'ятка незвичайного в своїм часі чоловіка, що своїм талантом працею і характером зумів у тих тяжких часах привілетій та клясові виключности здобути собі визначне та впливове становище серед руської й польської суспільности.

Подав *Іван Франко*.

Шкільні занятя Петра Білянського.

В бібліотеці Народного Дому у рукописи № 241 Catalogus Syntacticorum 1743—4 тернопільської школи маємо свідцтво Петра Білянського.¹⁾ В 6-ці Національного Музея (давнійше Церковного Музея) у Львові находимо три інші причинки до шкільних занять Білянського в pp. 1745—1747. А се: *Sexternio occupationum A. D. MDCCXLV—VI* рп. лат. 48. Q; *Thesauri Polono-latino-graecis Gregorii Snarii è S. J. Tomus primus seu Synonyma Magna adscripta anno qVo LVX jVstIClae In MeDio stetit saLVs aXIs Per Calamum Petri Bielański i Ordo recitandarum precum in singulos Hebdomadis dies distributa anno, quo Flos Nazaren' in Horto conclusus 1747. Ex libris Petri Bielański*, рп. лат. 3. S. Познакомитесь з тям всім интересно, як з огляду на особу, так і з огляду на елементи загальної освіти передрозборової галицької Русн.

Перейдемо зміет *Sexternionis Occupationum a. 1745 Ipsi Non. 7 br. ie Solis: Amplificatio hujus dicti: Haec dum incipias, gravia sunt, ubi cognoveris, facillima. Terentius*. Слідує польське оброблене:

¹⁾ гл. И. Свѣнцицкій — Описание... карпаторусскихъ рукописей 6-ки Народ. Дома, Льв. 1905 ст. 20.

Rzadko się początki nauk bez okropnego maluią cienia, któremu gdy się przypatrzysz prędko cię ogarnie lustr fortunny. (Приміри з міфології — Атлас, Великани і Зевс, Ясон). Dlaczego jeżeli kogo początki straszą niech odważnie łód pierwszy złamie, a tak łatwo przebrnie trudności wszystkie y potwierdzi Terenciusza zdanie, że nie ma przykrych początków, żeby ich szczęśliwy koniec kanarem nie słodził. Hoc ipsum latiné...

2) Labor omnia vincit. Virgilius. Prózno nie przebytemi straszysz Annibala Alpes, ktokolwiek za poety piszesz się zdaniem, że praca zwycięża wszystko... dość grube przed orlęcym okiem słońce zasłaniaią chmury, przecież się póty ku Niebu wzbija, póki ciekawey zrzenicy pieszczonym nie ukontentue promieniem. Bogdayże y Polskie orlęta nie przerwaną w codziennym locie szybkością tak niezfatygowane były, żeby uztawicznym usiłowaniem wznosiły się w górę chwały, to sobie za cel założywszy, że chcącemu nic nie jest trudno. (H. i. latina.)

3) Nemo unquam ignavia immortalis factus est... Zatykomu miła niesmiertelna sława, niech się z tego letargu porwie, a wstydząc się gnusności swojej, niech się iak mól zakopie w księgach. 4) Fortuna non omnibus una... iednym szydła gołą, drugim brzytwi nie chcą. 5) Dilatatio hujus sensus per similia: Ardua sunt magnarum rerum principia. (тільки по латені), 6) Amplificatio Ciceroniana, 7) Dilatatio hujus sensus: Donec eris felix multos numerabis amicos. Ovidius.. 8) Descriptio Historica Caroli V, qui moriens Filio flagellum sanguine cruentum pro pignore donavit. 9) D io hist. Marii Antonii, hic defendens Aquilegium, sagum ejus sfossum telis pro Patria et sanguine cruentum Judicibus praesentavit ut hos ad clementiam permovisset, 10) Epistola, qua amicus amico nuntiat dirupta esse comitiola, 11) Epla Responsorial, 12) (A-io) Ludimus et ludimur mortales, 12) (D-io) Literae sunt fortissima Regnorum praesidia... Perenni Elogio et memoria dignus noster sceptri gemma, orbis decus, splendor Sigismundus III. Poloniarum Rex, plus longe Minervae, quam Bellonae addictus, hic dicere solebat, posse se mille heroes una hora facere, non posse vero etiam unum sapientem quamvis mille horis. Eja literis te immola, quicumque felicem te Patriae profiteris et perquaevis ardua illum umbonem acquirere, quo dilectam defendas Patriam... 19) 8-vo Calen. 9-br. ie solis A-io per similia hujus dicti: Sero medicina paratur cum mala perlongas invaluere moras... 20) 7-mo Cal. 9-br. ie lunae. Eadem sententia proprio idiomate. Już to nierychło lekarstwo dawać, kiedy choroba górę wzięła... 21) 6-to Cal. 9-br. ie Martiis. A io per enumerationem partium hujus dicti: Nulla voluptas svavior est libertate... 22) 4 to Cal. 9-bris ie Jovis. Eadem tententia proprio idiomate. Żadna

roskosz. nie iest słodsza nad złotą wolność... 23) Imitatio Ciceronis Laudem sanctorum omnium a contrario exprimens... 27) A-io: Speciosa sunt crimina, quae in purpuris nutriuntur... 14 Cal. X-bris. Imitatio immediatae orationis in qua Patriota suadet pacem pro bello eligendam. (В визу поміта вчителя: LLq. n. d. 3)... Задачу 4-to Non, X-br. ie Jovis. Problema politicum. Quid regnis utilius est consilia, an arma?... кінчать: pax bello paratur. А затим ктотолwiek Królewstwu zyczysz у sprzyiasz dobrze, mieyje się do ореға, ten bowiem Rzeczypospolitey pożytek, Królewstwu pociechy у potomkom naszym szczęśliwe sukcessa obiecuiе. (Вчитель влясвоікуе: Placet diligentia. n. d. 3.) В дальшім продовженіу учень доказує, що потрібна і добра рада, тож кінчать: „szczęśliwe Panstwa, które się na tych dwóch filarach funduia, do których się WMPanowie zachęcić powinniście, ieżeli dobrze Ouczynnie zyczycie. Слїдують ріжні листи: latine et proprio idioniate — sermone (scil. polono), Laudationes i Orationes з нотами: Llq. Nobilissime fol. 12, Excellenter fol. 4, Egregie.

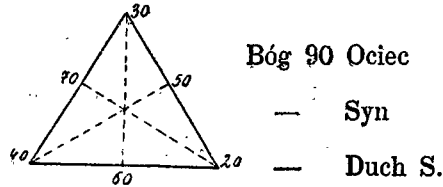
В зошитах 1746—7 рр. стрічаємо передовіданя казок прозою і віршами, листи, принагідні орації, вольні теми для ілюстрації ріжних мудрих висказів, антитетичні опрацьованя тем — з тими-ж помітани: egregie, nobilissime, excellenter, satis bene (!), praestat, praecclare. Стрічають ся і кілька віршових оброблень, як на кінці 3-го секстерніону великодні поздоровлена родичам Carmine per Protasim et Apodosim. Всі теми свідчать, що в тім часі Білянський був у риториці, якою усердно займав ся.

За сей час 1745—7 заховались всі зошити Білянського, їх 13 з 94 лл. невеликої чвертки звичайного паперу. Почерк, само письмо і всі зошити чисто і акуратно ведені — свідчать про те, що єпископ Білянський мусїв бути таким же акуратним і охайним у своїй зовнішности, як його зображають на сучасних портретах. В своїй акуратности Білянський заховав сі зошити, а може нераз переглядав їх на старости літ, бо на 38 об. на нижнім полю читаємо його підпис, поставлений дрожакою рукою: Petrus Erpus Bielański.

В бібліотеці Нац. Муз. заховалось ще инше свідоцтво акуратности і пильности нашого учня. Се: Thesauri Polono-Latino-Graeci Gregorii Snapii è Societate Jesu. Tomus primus seu Synonyma Magna adscripta anno qVo LVX jVstICIAe In MeDlo stetIt saLVs aXIs (= 1746). Per calamum Petri Bielański, з дописаними 22 початковими і 29 кінцевими сторонами великого формату.

З 1747-ого р. заховав ся ще невеликий зошит Modelusz Aarytmetyki, 10 л. невеликої 4-ки дуже дбалого письма. З нього виходить, що занятя арифметикою в риториці були дуже елементарні.

Отже: Pierwsza liczba nazywa się Denumeracya, która się od samego końca rachować zaczyna, druga liczba nazywa się Addycya... Subtrakcya, Multyplikacya, Dywizya; рівнораменний трикутник з арифметичною забавкою:

Liczba pospolita y Rzymska czyli Koscielna; Rewolucya roczna: od stworzenia swiata według sławnych Chronologów 5800, Narodził się XPan... 4053... Zyl lat 33... miesięcy... tygodni...

Як теми завдань, так і їх зміст дають нам досить ярку картину основ тодішнього шкільного виховання. Відвага, горделивий державний польський патріотизм, схоластична розсудочність (міркування на тему: якби — тобі; і се добре — і те не лихе: оба потрібні) і виправка в хитроплетенію, себ-то многословію при бідности змісту — от зміст і крайня мета схоластичного польського навчання в половині XVIII в. Коли-ж зважити, що славянорущина була потрібна тільки в церкві і її вчилися тільки кандидати духовного стану у старших і випрацьованих на ній дяків і попів, без почуття може, що ся проста і церковна мова як раз і єсть його учня proprium idioma, sermo patrius, то нічого дивного, що мовою діловодства єпархіального і церковного у галицько-каменецькій єпархії і інших стала вже з початку XVIII в. мова польська. Інтереси держави, властиво-ж пануючої верстви (не нації) стали загальними інтересами освічених і нехлопських верств інших націй. Замітно се навіть в питаннях віри.

Між рукописами Національного Музея у Львові переховуєть ся невеличка по форматови книжечка: Ordo recitandarum precum in singulos Hebdomadis dies distributa Anno, quo Flos Nazaren' in Horto conclusus 1747. Ex libris Petri Bielański. Сих 37 дл. молитов оправлені враз з друкованим польсько-латинським молитвословом Palestra pietatis 1740, в яким находимо ще кілька доповнень рукою власителя. Отже: між ст. 141—3 вставлено штих Responsorium S. Andreae Avellini 2 л., між 187—8 вставлені 2 л. рпк. Litaniae Divinissimorum Selectorum et Menstruorum Patronorum sorte electorum, а на кінці 7 л. рпк. молитов do sw. Xawerego Ind. Apost., 4 л. Vademecum medicum Animae ad usum quotidianum P. Bielański confectum a. 1745 і 2 л. Науку о skrusze. Се систематичне польщенє учнів навіть в питаннях віри, бо-ж у греко-католиків сього часу

було вже чимало своїх молитвословів в дуже вигідних форматах малих і мініатюрних, були й богословські видання — але очевидно не для учнів греко-католицької віри в польській римо-католицькій школі.

Подав І. Свенціцький.

Канонічний огляд парохії Ріпник в короснянськiм деканаті в Галичині в 1780 р.

В 1908 р. найшов я поміж старими деканальними і парохіальними паперами в Команчи сянiцького пов. зошит з 12 карток списаний з нагоди канонічного огляду парохії Ріпник.¹⁾ Заголовок його такий: „*Visitatio ecclesiae parochialis in Rzepnik in decanatu Duclensi sitae vigore delegationis specialis ab Illmo et Rndissimo Domino Maximiliano Rylo, Dei et sedis apostolicae gratia episcopo chelmensi et belzensi, administratore apostolico episcopatus premisliensis, abbate commendario dermanensi, dubnensi et s-ae crucis ordinis s. Stanislai equite, in personam mei infrascripti factae anno Domini 1780 die 2-da mensis novembris Vs expedita.* Сей огляд перерів о. Іван Хризостом Бернакевич, апостольський і генеральний перемиського консистора нотар. З початку іде опис церкви і церковних приборів, судин, та богослужбних книг; сама церква *ex materialibus ligneis ab immemorabilis tempore erecta, quae, ut est vetusta, jam in claustris et parietibus debilita, nova ex erigenda esset.* Одначе в епар. шематизмі в 1910 р. подано, що церква побудована 1702, а відновлена 1887 р. Від 1702 до 1780 р. минуло тільки 78 літ, а в такім часі не повинна була церква так дуже постаріти ся. Можливе зрештою, що дата в шематизмі невірна і ся церков мабуть далеко скорше побудована.

По описі церкви вписана основна грамота для парохії в Ріпнику в 24 січня 1581 р., надана трема братами Кажинецькими о. Дамяну Паньковському, якого мабуть наслідники ще на початку XVIII віку, як се видно з поданого протоколу, були духовниками в Ріпнику. Д. Іван Верхратський в своїй розвідці п. в.: „Говор Замішанців“, пише таке²⁾:

¹⁾ Ріпник тепер в короснянськiм деканаті перемиської епархії з прилученнями Петроша Воля, Братківська Вілька, Стодолина, Ленка і др., число гр. кат. 1687, див. Епар. Шематизм в 1911 р. стор. 185.

²⁾ Записки Наук. Т. ін. III. т. III, с. 153.

Після переказу мають то бути потомки пійманців в часів воен козацьких, котрих тут яко осадників поселено. І дійсно стрічаємо тут між мущинами обличя козацькі, чорняві, довгоусі, та в говорі самім тепер ледве слабі сліди нарича українського (так н. п. кажуть „Маруся“, тимчасом в Галичині форма загально уживана „Марися“). До замішанців причислив д. Верхратський також меншанців Рінника і Петрошії Волі, які і тепер творять одну парохію. Велика шкода, що шан. автор розвідки не записав того переказу і не подав до загальної відомости. Основна грамота для парохії видана 1581 р., а там вже було село, жили люди на вироблених ланках. В тім часі козаки не воювали еше з польською державою, то і пійманців не могло бути. Самі чорняві обличя і довгі вуси нічого не доказують, так само імя „Маруся“. Імя „Маруша“ і здрібніде „Маруся“ мабуть було загально уживане на цілій українській території і тепер ще уціліло на тій західній окраїні, наколи догадка д. Верх. правдива, що його деінде в Галичині не знають. Від тих імен походять загально знані в Галичині назви: „Марущак“ і „Марусяк“ побіч „Марисяк“.

Надане дідичів, трех братів Каменецьких, для парохії в Ріннику подаю в латинським оригіналі:

Pro sustentatione parochi secundum erectionem habetur unus laneus et 4-ta pars 2-di lanei, cujus erectionis tenor est hujus modi:

Nos magnifici Albertus, Joannes, Stanislaus Kamienieccy, haeredes et domini in Olesco et cae. universis et singulis, quibus interest, notum facimus litteris nostris una manu propria fraternitatis nostrae conjunctis, praesertim ad quos scripta nostra praesentia pervenerint. Quia volentes nos omnes videre, atque semper conspicerе ad ordinem emendatiorem in synagoga ruthenica, in villa nostra Rzepnik sic praefata in districtu sendemiriensi, nobis omnibus placitum est in hac synagoga ruthenica praefata constituere nobilem Damianum Bańkowski popatum ruthenicum ex bona benevolentia nostra, virtuose nobis commendatum, cui concedimus ac conferimus integrum laneum ad usus ipsius popatus circa fratrem suum Paulum, scultetum nostrum. Ipse vero scultetus frater vendidit prout fratri suo praefatum laneum tam late longe, prout solus tenuerat, non compulsus, sed ex bona sua voluntate, ac ejus successoribus, videlicet praefati Damiani Bańkowski et

ejus legitimis successoribus pro florenis triginta monetae et numeri polonialis, triginta grossos computando. Nos quoque prout fratres germani praefato Damiano Bańkowski et filio ejus proprio Thomae et successoribus ejus et vendidimus pro certa summa, nec non donavimus eam partem agri alias cwieró, quae ducit ad Wysocka propter sterilitatem agri et brevitatem. In alia vero parte integrè laneum, incipiendo ab aedificio domus ejusdem usque ad fines Łączki minores et sylvam ad Łączki, quam eidem Damiano libere perfodere ad usum proprium, aut eam reservare propter usum suum et successoribus suis. Insuper confirmamus ac concedimus praefato Damiano Bankowski, popato ruthenico, libere uti fruere omnia proventa, ad synagogam ruthenicam quaecunque pertinent, sine quovis impedimento, hoc est ex agro superius annotato ad synagogam praefatam. Item quilibet subditus noster tenetur dare et persolvere praefato Damiano et filio ejus, nec non successoribus ipsius aeviterne ex medio laneo agri pro quolibet anno per aeviterna tempora siliginem pulcherrimam, ubi sibi assignaverit, manipulos sexaginta et de integro laneo duas cassulas siliginis pulcherrimae tam scultetus prout advocatus. Hi vero praefati subditi nostri tenentur adducere, alias przywieść, ad horreum praefati Damiani Bankowski quilibet ex suo agro sub gratia nostra pro servitio ejus spirituali et alia omnia proventa pertinentia ad synagogam nunc novo firmatam. Praefati subditi die dominica tenentur quilibet eorum visitare locum orationis ad vesperas, matutinas, ad missas, qui vero non audiverit, praefati ex tunc tenentur dare curam ad ecclesiam talentum unum et circa synagogam esse patientem. Item eidem vendidimus agrum medium laneum inferius agri, in quo debet esse synagoga, donavimus firmiter ac perpetualiter, tandem cum oportet appretiare Wanczy pro servitio ipsius, ex quo agro tenetur nihil dare, nec servitia exhibere, neque successoribus nostris. Insuper hac in villa quilibet inquilinus tenetur diem unam secare et diem unum metere et inquilina diem unum metere et diem alias grabać pro servitio ejus spirituali. Insuper eidem libere sub potestate sua habere inquilinos et hortulanos servare et filio ejus et successoribus ejus in agro praefato propter fructus usum suum propter summam ipsius datum et commissum. Item damus et concedimus sylvam liberam, alias wolne ad aedificandum domus ipsius et propter calores domus et successoribus ejus et pasqua libera jumentis et pasqua, alias żyr wieprzom na buczynie, et hortulanis ipsius. Item libere potest perfodere sylvam a finibus usque ad fines, prout ei pla-

citum erit. Et si quis violenter voluerit exsecare ligna in sylva ipsius sine licentia praefati, ex tunc succeditur Damiano haereditario marcas tres. Item eundem Damianum et filium et successores omnes liberum facimus ab omnibus datis, censibus, proventibus, aeviterne nec non cum communitate praestare nulla servitia, alias szarwarki, neque ulla data, alias podatki, ab his eos facimus liberos aeviterne in pace frui. Item ejusdem annotatis hanc inscriptionem nostram damus, concedimus, adscribimus praefato Damiano Bańkowski et filio ejus et omnibus successoribus tenere, uti fruire, vendere, donare et pro meliori et ampliori summa vendere, concedimus et promittimus fidem nostram et verbis nostris firmiter tenere et observare praefato Damiano et filio ejus Thomae et successoribus eorum. Item, si quis audaciter voluerit violentia verba proferre contra praefatam inscriptionem horum magnificorum contra Damianum Bańkowski et Thomam nec non successores ejus, ex tunc concedimus praefato Damiano adcitare ad castrum, pro poena pro tricentis marcis tenetur parere, respondere. Haec omnia firmiter nominata ac roborata et inscripta promittimus tenere in tempora aeviterna et filio et possessoribus ejus. Datt. in (!) Leopoli 24 mensis januarii anno domini millesimo quingentesimo octagesimo primo. Et propter melius testimonium sigilla nostra subexpensa curavimus. Woyciech Kamieniecki, Jan Kamieniecki. Stanislaus Kamieniecki ręką własną. Locus sigilli.

Hoc documentum est per oblatum porrectum ad acta castrensia becensia feria 6-ta, postridie festi S-ae Annae die 29-na julij anno domini 1640. Ex praefato documento videntur adstrui tres lanei agri absque tantum una quarta parte lanei, vulgo bez ćwierci iedney, sed in actuali possessione moderni admodum reverendi rectoris duo tantum lanei sunt absque una quarta parte, vulgo bez ćwierci. Hi agri habent unum suum situm, quo ad longitudinem enim incipiunt a granicie villae Wysoka, alias a certa sorte ejusdem villae Stodolina dicta, ab oriente tendunt autem versus occidentem ad sylvam dictam Łączki. Exstant inter metas, quo ad latitudinem ex una cwierć Iwana Kaszyka, ex altera vero parte Jana Mentusa, in cursu horum agrorum ecclesiae erectionalium per p̄lanciem campestem nullum quidem detrimentum admodum reverendus rector patitur, ast ubi idem agri per torrentes excurrunt, vicini coloni, sive cmetones, in praefatum agrum ecclesiasticum sensim se inararunt. Hinc ex una parte videlicet laboriosus Iwan Kaszyk in loco torrentis ad mediam partem cwierć suo agri appropriavit. Jam vero ex altera parte Iwan Mentus in

eodem loco torrentis ad passus decem occupavit. Quorum avulsorum intuitu querelam instituit coram domino loci dictus adm. reverendus rector et quidem illustris magnificus olim Pelka, castellanus, haeres villarum Łączki et Rzepnik iudici et juratis communitatis praecomiserat, ut agros ecclesiae et vicinorum cmethonum reviderent. Qui mandatis domini sui parentes in eosdem agros cum fune exiverant et tam agrum ecclesiae, quam dictorum vicinorum cmethonum mensurabant. Ex qua demensuratione apparuerunt avulsa in saepedicto ecclesiastico agro, sed cum hanc rem retulissent curiae sive dominio, idem dominium in favorem cmethonum processit, alias ut agros suos ita colerent, quemadmodum collebant nihil detruncando de illorum agris, quanquam dicti iudex et jurati signa granicierum, sive metarum jam possuissent.

Ad integritatem praefatorum agrorum ecclesiasticorum spectat ager Poremba dictus inter granicies villarum Wulka Bratkowska et Rzepnik et inter agros cwiertki dictos subditorum rzeplnicensium situatus. Ex parte graniciej Wilka Wysoka, ubi supra fata sors Stodolina dicta ejusdem villae habetur in agro ecclesiastico fuit sylva, quam modernus jam ecclesiae rector in omnino necessariam extructionem aedificiorum sui plebanalium excidi fecit. Cumque excisa lingua deveheret et jam prope ecclesiam sui cum iisdem esset, magnificus Grabkowski, dictae sortis Stodolina possessor, associatis famulis ac subditis suis, armata manu violenter adm. reverendum rectorem deducentem lingua agresus tumultum excitavit et ultiolem deductionem lignorum praepedivit. Cujus violentiae intuitu praefatus adm. reverendus rector processum coram excelso gubernio leopoliensi in assistentia fisci regni instituit, unde commissionem futuram sperat. Quae antequam effectuetur, saepedictus adm. reverendus curatus loci praesens enixe expetiit, ut in circumstantiis tam hujus modi violentiae, quam aliarum injuriarum sibi et ecclesiae loci praesentem indagacionem ex testibus perficerem et quidem juxta articulos tenoris sequentis.

Слідують зізнання свідків Петра Жмінки, Прокопа Васивка, Фецька Пашковського і інших присутних. Присвідчують вони, що шляхтич Грабковський, посесор части дідицтва в сусідній Стодолині, насильно відобрав кусник ліса, що ріс між ораним полем, приналежним до ерекції вже за о. Василя Парилівського, ріпницького пароха і дуклянського декана, за якого переведено висше поданий огляд. Грабковський вибіг з набитим оружжем, пароха побив, до слуг велів стріляти, три вози забрав силомиць до себе, а слуги з худобою поутікали. Свідки селяни Семан

Макух і Лешко Каплун зізнали, що пан Грабковський з Ви-сокої розповідав людям з Ріпника так: „Шкода, що я не зняв з нона одежі і не дав йому сто батогів так, як будучи на Русі давав попам по сто батогів“ і показував, як вони по ударах з болю вили ся. Дальші свідки зізнали, що пан Грабковський не вдоволив ся тим, що привласнював собі парохіяль-ний ліс положений при границі села, але велів забрати со-кири, коли парох післав рубати дерево в корчах, положених близько пошівства. Парох переказав йому через людин, що він таки за далеко вганяєть ся в парохіяльне церковне добро; на се він відповів, що все то церков забере. Се посвідчили Са-мань Васик, Фецько Каплун і Максим Кобялка, війт. В дальшій уступі зазначено, що парохіяльне поле іде аж до границі села Лончки і до ліса. В тім лісі мали право парохи рубати дерево на свою потребу. Одначе наслідники Пелки не хотіли ви-давати дерева навіть за асигнаціями, відсилаючи пароха до лонцкого ліса, де не було придатного дерева на будівлю, ані не можна було його звідтам звести. Тимчасом треба було як найскорше ставити нове пошівство, бо в старім годі вже було сидіти. Сей спір рішила львівська губернія в хосен пароха, як се видно з осьього уступу:

Respectu libertatis quoad incisionem sylvae ab excelso gubernio emanavit anno praesente sequens decretum, cujus tenor est hujus modi: Caesario regius in causis summi principis et commissorum delegatus concessus causam fisci regii parcho ecclesiae rzeplnicensis reverendo Basilio Paryłowski assistentis contra successores olim illustris magnifici Adami (!) Pelka ratione liberae incisionis sylvarum promotam, ordinarie juris cursu perductam et in rotu latam in disjudicationem assumptam decidit: Quoniam pars actorea liberam incisionem erga assignationes dominicales praetendit, huicque praetensioni pars citata se non opponit, imo eodem praetenso modo offert, idcirco caesario regius hicce concessus stante hac partium utrarumque ligantium convenientia parcho rzeplnicensi agenti liberam incisionem obviando devastationi, tamen erga assignationes dominicales pro illius commodo et ecclesiae reparatione non vero extra fundum erectione in sylvis rzeplnicensibus eidem competentem adjudicat levatis ab utrinque et compesatis in litem errogatis expensis praesentis decreti vigore. Latum Leopoli die 13-tia aprilis 1780 anno. Josephus comes Brigido. Locus sigili. Ex consilio caesarei regii concessus. Joannes Spielman, secretarius publicationum die 27 aprilis 1780.

Вписано також зізнання свідків, де і кілько церковного поля забрали найблизші сусіди. На просьбу пароха двір вислав віята і присяжних на місце до виміреня відорваного поля. Міряли шнуром церковне поле і сусідів, та знайшли, що вони попереорювали в кількох місцях. Зізнання свідків списані по польськи, все инше писане по латинськи.

Для минувшини парохії в Ріпнику цікава отся записка :

Ante actis temporibus intuitu praetactorum agrorum ecclesiasticorum inter presbyteros et eorum filios variae subsecutae fuere contentiones, abusus et alienationes, hinc varia decreta non solum in curia episcopali premisliensi, verum etiam in jurisdictione dominicali prolata sunt. Inter alia, quod pro integritate agrorum ecclesiae rzepnicensis permaxime militat, est tenoris sequentis: Działo się w łackim dworze, dnia szesnastego kwietnia roku tysiąc siedmsetnego pierwszego w sprawie między wielebnym oycem Janem Bankowskim, presbiterem rzepnickim, iako aktorem niegdy wielebnego oycy Mateusza Bankowskiego, antecessora y predecessora popowstwa całego rzepnickiego synem, a pozwanemi Hrycem i Janem Bankowskimi, nieboszczyka oycy Stefana Bankowskiego dziedzicami, a synami (mac były: synowcami) oycy Jana Bankowskiego, teraznieyszego prezbytera rzepnickiego, o niżey poczynione excessa przez tychże popowiczow pozwanemi y według dekretu episkopskiego przed sąd terazniejszy odesłanemi po dwa kroć odemnie przypozwanemi. Ponieważ przerweczeni Hryc i Iwan Bankowscy, synowcy aktora, na żaden pozew stanąc nie chcieli przed sąd terazniejszy y tylko matka ich Maruszka, żona Stefana Bankowskiego stawa, która już tę trzecią część tego popowstwa po mężu swoim, a oycu popowiczów Hrycowi i Iwanowi, synom swoim, ustąpiła, synowie zaś między sobą pogodzili się y starszy Hryc młodszemu Iwanowi tę część sprzedał nieoglądając się; ciż obydwaj bracia między sobą Bankowscy na excessa przed tym w tej wsi Rzepniku popełnione, którzy dworu, ani cerkwi nieuspokoili, ale w przedaże y kupna między sobą powchodzili oyczyzny, jako to młodszy Iwan z Tanką Kapłunką, mężatką niecnoty płodził, o co stanął dekret w prawie rugowym rzepnickim roku 1694 dnia 10 grudnia, którym pańskiej winy grzywien dziesięć, cerkiewney winy grzywien pięćdziesiąt nakazano. Starszy także brat Iwanów Hryc w tychże dobrach w Rzepniku z Tańką Pasternaczką takowyż grzech popełnił y ieszcze dziecię teyże białogłowie stracić kazał, za co dziesięć grzywien dworskiej winy, a piędziesiąt cerkiewney

dać mu kazano przeszłym dekretem wyżey specificowanym. Tenże Hryc Bankowski odmowiwszy żonę Romanowi Daszykowi w Węgrach, a potem w domu swoim z nią mieszkał czas niemały w oczach matki i brzemienną ją uczynił, tedy tenże kryminał przerzeczone prawo sądziwszy wyżey opisanym dekretem nakazało, aby pomieniony Hryc popowicz panskiey winy za ten exces dał grzywien piędziesiąt, cerkiewnych grzywien sto, które excessa nietylko z inquizycyi na gruncie pokazały się, ale y przed Episkopem, iako dekret Imci X-a Episcopa świadczy niżey do aktu położony. Nie czyniąc mowie zadosyć temuż dekreтови, nie tylko lekce sobie wazyli, prawem y panem y sądem postponowali, ale co raz większe swawole, hałasy po wsi czynili, jako to Iwan Bankowski woytowi Michałowi Konieczkowi klacz umyślnie szablą przebił, na której szkody złt. dwadziescia, Hryc jego brat woła karmnego przerzeczonemu stryjowi swoiemu kołem zabił rachuiąc sobie szkody złt. sto, potem pozwawszy się między sobą z wielebnym oycem Janem Bankowskim, prezbyterem rzepnickim Iwan Bankowski, synowiec jego, pretenduiącego duchowieństwa y święcenia na tę trzecią część popowstwa po oycu cerkwi rzepnickiey dla wielkich excessów iest odsądzony dekretem, że oycu bijał, krwawił, że z stryianką cielesne grzechy pełnił y inne excessa, co lepiej opiewa inquizycyi dekret episkopski de actu jego w Przemyslu we srodę trzeciey niedzieli postu, to iest dziewietnastego dnia marca roku 1701 ferowany. Sąd terazniejszy illacyą wielebnego oycy Jana Bankowskiego konkluzyą proponowaną maiąc w reflexyi takowy daię y feruię dekret. Ponieważ niekontentuiąc się przeszłemi excessami przerzeczeni popowicze ieszcze y teraz przegrazaią się na stryia, zabić go obiecuią, tedy iako matkę Maruszkę, Stefana żonę, wszystkiego tego dzieciom pozwalaiącą, tak y synów przerzeczonych Bankowskich Hryca y Iwana od oyczyzny ich odsądza, która na wyplacenie dworskich y cerkiewnych win, iako dawnych, tak, któreby teraz za nowe excessa potkać ich miały, należycie nie wystarczy, tę trzecią część popowstwa z rąk gwałtowników y Matki ich nie karzącey dzieci władza dziedziczna pańska im bierze wiecznemi czasy y że to mało za ich takie nieznośne zbytki y kryminały na osobach ich dochodzić, łapać ich y do grodu na exekucyia, to iest głów ucięcia, sąd terazniejszy oddawać każe, iako Boga, prawa niesłuchaiących. Tę zaś odietą część po nieboszczyku oycu Hryca i Iwana Bankowskich łaskawość pana dziedzicznego w grzywnach dworskich cerkwi rzepnickiey przysądza wielebnemu oycu Bankowskiemu, terazniejszemu prezbyterowi rzepnickiemu:

z tą jednak kondycją, aby na potym on y iego successorowie y ktokolwiek na toż popowstwo prezentowan dziedzicem Rzepnika. będzie, nigdy dwóch osob nie podawał do święcenia, ani się ich nigdy dwóch na to popowstwo święcić nie ważyło pod wolnym odebraniem dworowi tej trzeciej części popowstwa, gdyż z tego wielka kłutnia między popowiczami bywała i bywa. Także aby dzieci swoich żaden dzielić gruntami temi nie ważył się pop pod nieważnością tego wszystkiego dzielenia, aby zawsze iedna była. owczarnia y ieden pasterz, co y same dekreta synodalskie nakazują między inszemi dekret wielmożnego Imci oycy Jana Małachowskiego, episkopa unita przemyskiego y samborskiego w Przemyslu dnia 31 10-bris anno 1677 ferowany, w którym punkt takowy: Na ostatek z tym się deklaruiemy, iz dwóch, daleko bardziej trzech do iedney cerkwi duchownych poświęcać, ani instituować nie będziemy etc. etc. Ktory to dekret przy niżej podpisanych ich mosci panach assessorach powagą i władzą dziedziczną moją przy pieczęci y podpisie moim utwierdzam y ratifikuię y dla wieczney pamiątki do ksiąg wpisać rzepnickich prawnych kazalem. Klemens z Unichowa na Ustrzykach Ustrzycki, stolnik zakroczyński. Xiądz Mateusz Jan Gołębski, kommandarz łęcki manu propria. Stanisław Jurkowski manu propria. Locus sigilli prelibati Ustrzycki.

До сеї парохії належали такі села: Ріпшик, Воеводжа і Петрівка, одного дідича, а Братківська Вілька другого. В Ріпнику, Воеводжій і Петрівці було руських родин 134, а в Братківській Вільці лиш девять. Ріпницькі парохіяне давали своему парохови десятину, кождий кметь давав копу снопів пшениці, ті що давали мешне лат. парохови в Лончці, давали руському по 40 снопів з кождої кметівської рілі. Всього цобирав парох 51 копу. Крім сього кожда родина (unus quisque paterfamiliae) робила по два дні в році, так само робили два дні люди з Братківської Вільки. Ріпницькі вірні давали по три і по два хліби своему парохови; хто давав копу снопів пшениці, приносив три хліби, хто 40, давав два хліби. В 1780 р. приступило до сповіди 615 осіб, а кожда з них зложила 1 польський гріш, або шів крайцара на вино до церкви. Відповідно до числа сповідавших ся повинно було бути всіх вірних в парохії до 1100 душ. Тепер має бути в сій парохії 1687 душ, тож в протязі 131 літ був би приріст 587 душ, а повинен би бути більший, більший. Можливе, що якась часть вірних перейшла на латинський обряд.

Парохом в Ріпнику був в 1780 р. о. Василь Париловський, тоді і декан дуклянський. В 1755 р. став парохом в Яблониці а 1775 р. прибув до Ріпника. Його попередник о. Стебницький не провадив господарки через весь час свого побуту в Ріпнику, винаймаючи поле за будь що, через що будинки погнили ся. Новий парох зате мав клопіт з дідичами, які нерадо дивили ся на його заходи поставити нові будинки, заперечували йому право до ліса не лиш дідицького, а навіть і до того, що ріс на парохіяльнім поли. По довгих заходах виграв процес з дідичами в губернії у Львові, одначе й потім пани йому докучали, не видаючи асигнацій до ліса.

Школи не було при церкві в тім часі, був лишень учитель, якому громада не давала удержання, тільки парох з доброї волі давав йому кусник поля до ужитку. Метрикальні книги заховали ся в трех томах; перший почали писати 1693 р. і довели до 1735, в другім від 1736 записувано охрещених до 1743 р., однак там не записовано всіх, деякі діти поминено. В третій книзі записувано від 1760 р. аж до 1780 р. охрещених, звінчаних і померших і по старій і новій формі.

По скінченю огляду о. візитатор списав і підписав протокол і лишив його при церкві в Ріпнику, де він і повинен був переховувати ся. А однак якимсь чудом се справоздане зайшло досить далеко, бо аж під Бескид коло Лункова, до села Команчі, де спокійно собі лежало між старими паперами. Мабуть якийсь священик переходячи на иншу парохію забрав її з собою.

Подав *М. Зубрицький*.

Наукова хроніка.

Причинки до студій над нашою еміграцією.

III.¹⁾

Dr. Karl Ritter von Englisch — Zu unserer Auswanderungsfrage. Bemerkungen (Statistische Monatschrift. Hrg. von der k. k. Statistischen Zentralkommission. N. F. XVI. Jahrgang (XXXVIII), Hft. II—III, 1911, стор. 89—120).

— *Die überseeische österreichische Wanderung in den Jahren 1908 und 1909 sowie die Einwanderungs- und sonstigen Verhältnisse in den wichtigsten Einwanderungsstaaten (Ibidem, N. F. XV (XXXVII), 1910, стор. 721—733).*

— *Die Lehren der amerikanischen Einwanderungsstatistik (Ibidem XXXVIII, N. F. XVI, 1911, Hft. VI, стор. 345—389+2 табл.).*

Dr. Ernst Schultze — Die Analphabeten in den Vereinigten Staaten (Zeitschrift für das gesamte Staatswissenschaft hrg. von Bücher. Tübingen 1907, том LXIII, стор. 28—53).

H. Fehlinger — Die Österreicher in den Vereinigten Staaten von Amerika (Statistische Monatschrift 1907, N. F. XII, стор. 172—175).

L. Loydold — Die Ein- und Auswanderung durch den Hafen von New York im ersten Semester 1908 (Ibidem 1908, N. F. XIII, стор. 637—644).

Dr. Friedrich Schomerus — Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten und ihre Folgen (Jahrbücher für Nationalökonomie XXXI, III. F. Cma 1906, стор. 76—90).

Binn Max — Geographische Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Nordamerika. Jahresbericht des Staatsgymnasiums im VI Bezirke von Wien für das Schuljahr 1906/1907. 1907, стор. 3—26.

Прийнято на засіданню історичної секції 24 лютого 1912.

¹⁾ Гл. Записки Н. Т. ім. Шевченка том 101 і 105.

Dr. Ernst Schultze — Die Bevölkerungsbewegung im westlichen Kanada (Zeitschrift für Sozialwissenschaft 1910, стор. 515—524).

Eugen von Philippovich — Im Westen Kanadas (Österreichische Rundschau, том II, Відень 1905, стор. 485—501).

Dr. Karl Ritter von Englisch — Die Einwanderung nach Südamerika (Statistische Monatschrift 1910, XXXVII, N. F. XV, стор. 771—784).¹⁾

В попередній статі ми обговорили докладніше працю дра Каро і статі Пфлігеля, Шульце, Гея і Сарторіуса, що її в дечім доповнюють, щоби дати загальний огляд стану і потреб австро-угорської, а зокрема української еміграції. Тепер перейдемо до другої групи праць, більше статистичної натури, а передовсім до розвідок і віставлень К. Енґліша, що в остатніх часах взяв на себе оброблюване конвулярних справоздань і представлене заморської еміграції.

Обговорюючи числа за 1908 і 1909 рік прийшов і Енґліш до того заключення, що і Каро, — що доти неможливо мати докладні дані про еміграцію і зачинати охоронну акцію, доки не буде переведена докладна статистика емігрантів. Через те в статі *Zu unserer Auswanderungsfrage* подає він проєкт статистики тих емігрантів, що виселяються через австрійські пристани і обговорює її техніку. Щоби докзати потребу таких заходів, присвячує він кілька критичних уваг причинам і наслідкам сучасної еміграції. Спинимо ся над ними коротко і піднесемо ті моменти, які номинув або не підчеркнув належно др. Каро.

Давніше були переселенські рухи викликувані причинами релігійними або політичними: нині грають майже виключну роль економічні причини. Перелюдненє, яке приймає теж Каро — існує ще не всюди, але люди вивандрують, бо мають за мало землі. Се признав і Р. Шрофт на загальних зборах австро-угорських експортних товариств в січні 1909 року, приписуючи значну вину в еміграції великим лятіфундіям і бракови промислу. Еміграційний наклін, викликаний аграрними причинами змагає ся відтак через порівнанє із станом аграрних і зарібкових

¹⁾ Не маючи змоги обговорити усіх видань, що дотикають усяких питань заморської і контінентальної еміграції, принотовую тут найважнішу літературу в новіших часів (особливо від 1905 р.), о скільки вона може придати ся для студій над нашою еміграцією. Старші публікації наведені в цитованій вище праці дра Каро, *Auswanderung und Auswanderungspolitik* і в статі Філіпповича, *Auswanderung* в другім виданю збірки, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*.

Aldinger, *Im Auswandererschiff* (до Бразилії). Штутґарт 1909. — Alsina, Juan A., *La inmigracion europea en la republica argentina*. Buenos Ayres 1910. Стор. 352. — *Idem*, *Poblacion, tierra*

відносин в інших краях. Наш селянин переселяючись дивить ся тільки

sy production. B. A. 1903. Ст. 208. — Idem, Informe de la Inmigración en el prime semestre de 1906. B. A. 1906. Ст. 22. — Altman, S., Kanada. Land, Leute und wirtschaftliche Verhältnisse. (Kommerzielle Berichte herausgegeben vom österreichischen Handelsmuseum, 1). Відень, Манц, 1907. Ст. IX+121, 8°. — Idem, Wirtschaftsverhältnisse Kanadas im J. 1907. Ein kommerzieller Bericht. (Ibid., 11). Відень, 1908. Ст. 34, 8° (1 M 70). — André, Siegfried, The race question in Canada. London, Eveleigh Nash, 1907. Ст. VIII+343, 8°. — Arduino, Marcello, Emigrazione ed immigrazione. Milano, U. Hoepli, 1910. Ст. XI+248. — Arant, A., Argentinien, ein Land der Zukunft. Jubiläumsschrift. Липськ, Schönfelder, 1910. Ст. VII+275 (3 M). — Auswanderer, Der Deutsche. (Нім. еміграц. часопись). — Auswanderung, Ungarische, und Rückwanderung. (Ungar. Statist. Jahrb. 1909, N. F. XV, стор. 65—78). — Auswanderungsproblem. II. Der Anteil der katholischen Völker Europas an der überseeischen Auswanderung. Freiburg i Br., Caritas-Verlag, 1911. Ст. 34. — Balch, Emily Greene, Sources of Slav Emigration. (Charities and the commons. New York & Chicago, 1906, III—VI; в й про укр. еміграцію). — Eadem, Österreichische Fragen in amerikanischer Beleuchtung (Der Weg 1906, марець). — Barrett, R. J., Canada's Century. Progress and resources of the great dominion. London, Financier & Bullionist, 1907. Ст. 552, 8°. — Barszczewski, S., Polacy w Ameryce. Варшава, 1902. — Basiuk, A., Die Lage der ruthenischen Auswanderer jenseits des Ozeans. (Caritas, 1910, XV, стор. 245—248). — Boas, Franz, Race problems in America. Science, 1909, N. S. vol. XXIX, Nr. 752, ст. 839—849. — Bodenstein, Dr. B., Die Beschäftigung ausländischer Arbeiter in der Industrie. Essen, 1908. — Bodió, Notes sur la législation et la statistique comparées de l'émigration et de l'immigration. Roma 1905. — Boekh, Richard, The determination of racial stock among american immigrants. Boston 1906. — Bollettino dell' emigrazione 1901 і д. (італійська емігр. часопись). — Bosco, Auguste, Le correnti migratorie agricole. Roma, 1905. — Idem, L'emigrazione dal mezzogiorno. Roma, 1906. — Bradley, A. G., The making of Canada. London, A. Constable, 1908. Ст. 404. — Idem, Le Canada. Empire des bois et des blés. 2-e éd. Paris, Roger, 1910. Ст. 282. — Le Brésil. Les richesses naturelles, ses industries. I. Paris, Aillaud et Cie, 1909. Ст. 404. — Bujak, Galicya. I—II. Львів, 1908—1910. — Burnichon, J., Le Brésil d'aujourd'hui. Paris, Perrin, 1910. Ст. 340, 16°. — Burpee, Canada and the Joint High Commission (North American Review 1905, X, 555—557). — Cabrini Angiolo, Manualletto per l' emigrante in Europa. (Bibl. del popolo, ч. 472). Milano, 1910. Ст. 61, 32°. — Canonico, Giovanni, Il Brasile, sue risorse agricole, industriali e commerciali: conferenza. Torino, 1908. Ст. 51 (L. 1). — Century, A., Of population growth from the first census of the United States to the twelfth 1790—1900 (Department of Commerce and Labor. Bureau of the Census). Washington, 1909.

на ціну землі і висоту платні і на стрімголов втікає за море, коли до-

Ст. X+303, 4°. — Commons, J. R., Races and immigrants in America. London, Macmillan & Co, 1907. — Contro l'immigrazione nel Brasile. Mantova, tip. dell. Univ. pop., 1907. Ст. 51. — Delgado de Carvalho, C. M., Le Brésil méridional. Santa-Catharina et Rio-Grande do Sul. Paris, Desfossés, 1910. Ст. 541, 16°. — Denis, Pierre, Le Brésil au XX-e siècle. Paris, Colin, 1909. Ст. 316. — Dettmann, E., Brasilien Aufschwung in deutscher Beleuchtung. Берлін, 1908. — Dewavrin, M. L., Le Canada économique au XX-e siècle. Paris, M. Rivière, 1909. Ст. 227. — Dowson, P. S., Emigrants in Canada (Charity Organis. Rev. 1910, I, ст. 61—72). — Dunker, Rud., Wirtschaftsstudien aus Südamerika, speziell über Chile. Leipzig, Duncker & Humblot, 1910. Ст. VI+202. — Eichbaum-Lange, W., Ferne Fahrten. Reisebilder aus Brasilien und Ostasien. Tübingen, Laupp, 1909. Ст. VIII+168, 8°. — Eidam, Walter, Die staatsrechtliche Stellung des Auswanderungsunternehmers. Ansbach 1905. — Eiffe, Carl Cesar, Früchte deutscher Arbeit. 13 Jahre Farmleben im fernen Westen Nordamerikas. Leipzig, Dietrich, 1910. Ст. X+225. — Elkington, E. Way, Canada, the land of hope. London, Black, 1910. Ст. 248. — Emigrazione e Colonia (офіційальне видане італійського генерального емігр. комісаріату). Brasile, Roma 1908; Argentina, Roma 1908. — Export-Revue, Österreichisch-ungarische (часопись від 1895 р. далі). — Ezcurra, P., Exigencias nacionales. Buenos Ayres, Oficina metereologica, 1910. Ст. 162, 189, 8°. — Facts on Immigration. Reports of Conferences of the National Civic Federation. New York 1907. — Faraggiano, L'emigrazione, studie econom. legisl. Empoli, 1905. — Fehlinger, H., Das Einwanderungsproblem in den Vereinigten Staaten. (Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie 1905, ст. 413—423). — Idem, Über amerikanische und britische Einwanderungsgesetze. (Politisch-anthropolog. Revue, 1905). — Idem, Die weisse Bevölkerung der Vereinigten Staaten von Amerika und ihre Zukunft (Ibid. 1906, IX/1, ст. 38—45). — Fischer von Rölserstamm, H., Bedeutung Argentinien für den österreichischen industriellen Export. (Handelsmuseum 1909, XLVII, ст. 737—8). — Frescura, Bernardino, Argentina: quida per i contadini e per gli opera. (Bibliotheca per l'emigraz. ital.). Milano, Agnelli, 1910. Ст. 141, 16°. — Frey, Karl v., Entwurf eines österreichischen Gesetzes betreffend die Auswanderung nach überseeischen Ländern. Відень, 1908. — Friedmann, Arthur, Arbeitermangel und Auswanderung. Відень, 1907. — Gargas, Z., W sprawie ruchu pieniężnego między Ameryką a Galicyą, Краків, 1907. — Idem, Stosunki Polski z Ameryką. Львів, 1908. — Idem, Grundprobleme der Auswanderungspolitik (Schweizer. Blätter für Wirtschafts- und Sozialpolitik 1909, 22/3, ст. 717—731). — Garzon, Eugenio, L'Amérique latine. La République Argentine. Son histoire. Sa vie économique. Ses finances. 2-e éd. Paris, Conerd, 1911. Ст. X+200 (2 M 80). — Gerhardt, E., Kanada selbständig? Berlin, Puttkammer, 1910. 3 M 20. — Gervais, Alberto, La republica

відає ся, що в Канаді земля за дармо, а в Сполучених Державах можна

degli stati uniti del Brasile (America latina)... Milano, P. Carrara, 1908. Ст. 211. — Goltz, C. von der, Grossargentinien. Reiseeindrücke (Deutsche Rundschau, 1910, XXXVI, ст. 350—371). — Gonnard, René, L'emigration europeenne au 19-e siècle (Angleterre. Allemagne. Italie. Autriche-Hongrie. Russie). Paris, Colin, 1906, 12°. (3 F 50). — Greger, I., Die argentinische Republik. Tabellarische Übersicht über die Landpreise, Baukosten für Wohnhäuser. München 1905. Ст. 28. — Grey, F. W., Race and Religion in Canada. (Monthly 1910, ст. 153—164). — Griffith, W. L., The dominion of Canada. London, Pitman, 1911. Ст. 460. — Grossi, Vinc., Storia della colonizzazione europea al Brasile. Roma 1905. Ст. 592. — Hall, Prescott F., Immigration and its effects upon the United States. New York 1906. — Hannasch, R., Land und Leute von Rio Grande do Sul. Липськ 1905. — Hanicotte, R. i G., La vérité sur le Brésil. Paris 1909. Ст. 262 (3 F 50). — Harth, A. B., The Southern South. New York, Appleton, 1910. Ст. 445. — Hegedüs, Dr. Roland von, Internationale Regelung der Auswanderung (Vortrag gehalten am 17. V. 1909 auf der in Berlin stattgefundenen Konferenz der mitteleuropäischen Wirtschaftsvereine). — Hey, Friedrich, Österreichische Exportförderung mit besonderer Berücksichtigung des Exportes nach Argentina (Mährisch-schlesische Gewerbezeitung 16. III. 1907). — Idem, Argentinien und die österreichische Auswanderung (Volkswirtschaftliche Wochenschrift, грудень, 1907). — Hirst, W., Argentina. London, Unwin, 1910. Ст. 336, 8°. — Hoyer, A., De polske Vandrearbejdere. Det ny Arhundrede. 1909 Juni. 568—77. — Immigration en le Anno 1908 (Argentina) Bol. Dep. Nac. Trabe 1909, 11, ст. 520—527. — Immigration, The, Jew in America. New-York 1908. — Immigration laws and regulations of July 1, 1907. 9. ed, 1910. Washington, Govnt. Print. Off. 1910. — Immigration, The, Situation, in Canada. Presented by Dillingham. Washington, Govt. Printing Office. 1910. Ст. 218. — Ihering, R. v., Landeskunde der Republik Brasilien. Липськ, Sammlung Göschen, 1908. — Jovanović, Radoje, Die neueste Einwanderung in die Vereinigten Staaten von Amerika. Diss. Grünigen 1910. Ст. 118, 16°. — Junge, E., Einwanderung und Rassenproblem in den Vereinigten Staaten. (Am. Wirtschaftspolitik 1909, ст. 12—27). — Idem, Amerikanische Wirtschaftspolitik. Ihre ökonomische Grundlage, ihre soziale Wirkungen und ihre Lehren für die deutsche Volkswirtschaft. Берлін, Шпрингер, 1910. Ст. VII+301. — Kasparek, Teodor, Bośnia a emigracya galicyjska. Львів, 1903. — Keller, Albert Galloway, Colonization: a study of the founding of new societies. Boston, Ginn & Co, (1908). Ст. XII+632. — Kertész, Gy, A kivándorlás szabályozása. [Управління еміграції]. Budapest, Várnay, 1910. Ст. 362, 8°. 8 K. — Kieszkowski, W sprawie opieki kraju nad wychodźcami galicyjskimi w Ameryce. Сянік, 1908. — Klein, Friedrich, Nordamerika und Ostasien. Reiseerinnerungen mit besonderer Berücksichtigung der österreichischen Interessen. 1 Teil. Leipzig, K. Hiersemann, 1907. Ст.

заробити денно аж кілька гюльденів! Про инше йому звичайно байцуже.

285, 8° (8 M). — Klobukowski, Dr. Stanisław, Wspomnienia z podróży. Львів, гандл.-геогр. товар., 1902. — Idem, Wycieczka do Parany (stanu Rzeczypospolitej Brazylii). Dziennik podróży. Львів, Губринович і син, 1909. Ст. 213 (4 K 50). — Knoke, Anton, Ausländische Wanderarbeiter in Deutschland. Leipzig, Deichert, 1911. Ст. III+108 (2 M). — Koebel, W. H., L'Argentine moderne. Paris, P. Roger, 1908 (4 Fr.). — Idem, Argentina, past and present. New York, Dodd, 1911. Ст. 455. — Koseritz' deutscher Volkskalender für Brasilien auf das Jahr 1910. 37 Jahrgang. Porto Alegre, Krahl. Ст. 536, 8°. — Koseritz-Dörffel-Sellin, Ratschläge für Auswanderer nach Südbrasilien. Берлін, 1897. — Kozłowski, W. W., Jak jest za Oceanem? Варшава, 1902. — Красновъ, А. Н., Аргентинская республика. (Энциклопедич. словарь. Гранатъ, 1910, III, ст. 390—401). — Kruszka, Waclaw, Historia polska w Ameryce. Początek, wzrost i rozwój dziejowy osad polskich w Północnej Ameryce (w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie). Wydanie poprawione i illustrowane. Milwaukee, druk Spółki wydawniczej Kurjera. I—XIII. 1905—1908. Т. XIII. Ст. 203 (3 K). — Książka dla wychodźców wydana przez Towarzystwo opieki nad wychodźcami „Opatrzność“ w Krakowie. Nr. 1. Marzec, 1909. Краків, накл. Товариства „Opatrzność“, 1909. Ст. 47, 8° (20 сор.). — Kumaniecki, K. L., Oświata i emigracya w naszym kraju. (Przegląd powszechny, 1906, VIII). — Idem, O robotnikach sezonowych. (Tygodnik rolniczy, 1907). — Idem, Studya z zakresu statystyki wędrówek. (Czasopismo prawno i ekonomiczne, 1909). — Idem, Die galizische Saisonwanderung im Lichte ausländischer Arbeitsverträge (Statistische Monatschrift, 1909, XXXV, ст. 521—567). — Lamprecht, Karl, Amerikana. Freiburg i. Br. 1906. — Langenheim, Antonio Gomez, Colonizacion en la republica argentina. Buenos-Ayres, 1906. Ст. 462. — Lant, C. A., Canada, the empire of the North. London, 1909. — Lauhglin, J. L., Aus dem amerikanischen Wirtschaftsleben. Липськ, 1906. — Leroy-Beaulieu, La colonisation chez les peuples modernes. 6 видане, 2 томи. Paris, 1908. — Lionnet, J., Chez les Français du Canada. Paris, Plon, 1909. Ст. VI+284. F. 3°50. — Loir, A., Canada et Canadiens. Paris, Guilmots, 1908 (6 Fr.). — Lombroso, Ferrero Gina, Nell' America Meridionale (Brasile, Uruguay, Argentina): note e impressioni. Milano, Treves, 1908. Ст. XII+360. — Low, A. M., The American peoply. A study in national psychology. Boston, Mifflin, 1909. Ст. 8+446. — Luca Paolo Em. de, Dell' emigrazione europea ed in particolare di quella italiana. 4 томи. Torino, Bocca, 1910. — Mc. Master, J. B., A History of the People of the United States from the Revolution. New-York, 1910. — Mailath, L' émigration hongroise (Revue economiq. internat. 1905, ст. 486—511). — Martinez, Albert, Recensément général de la population. Buenos Ayres 1906. Ст. 557. — Idem i Lewandowski, Maur. L' Argentine au XX-e siècle. 3-e éd. Paris, A. Colin, 1909. Ст. 496 (5 Fr.). — Morkeberg, P. A., Om landokonomische Forhold in Kanada.

Важною причиною еміграції є вкінці заохота з боку своїхів і знайо-

Foredrag. Kobenhavn, Bang, 1910. Ст. 96. — Moore, A. Braniley, Canada and her colonies. London 1911. Ст. 185. — Moroni, P. Анна, Emigranti quattro anni al Canadá. 2-е éd. Milano 1907. Ст. 144. — Morris, H. C., The history of colonization from the earliest times to the present day. 2 томи. New York, Macmillan, 1908. XXIV+459 і XIII+383 (S 4). — Munzinger, Ludwig, Zukunftslander am La Plata. Reise-Erinnerungen. 2 томи. 1: Land und Leute. 2: Reisebericht. Leipzig, W. Engelmann, 1907. Ст. XII+376 і VI+316, 8° (15 M). — Muro, William Bennett, The seigniorial system in Canada. New-York, Longmans, Green & Co, 1907. Ст. XIII+296 (= Harvard hist. stud. XIII). — Oakenfull, J. C., Brazil in 1910. N. Y., Commission for the Econ. Expansion of Brazil, 1910. Ст. 279 (для безплатної розсилки). — Parisi, G., Storia degli Italiani nell' Argentina. Roma 1908. — Ponce, L. de, The Rise of the Argentine Republic. London, Laurie, 1910. Ст. 446, 8°. — Population, United States total. Comparative summary for 1910, 1900 and 1890. Independent, vol. 69. 3238, ст. 1297. — Porrieth, Ed., Sixty years of protection in Canada 1846—1907. London 1908. — Precz z mafią emigracyjną. Краків (1909). — Preusse-Sperber, Wegweiser für Argentinien zur Orientierung der Auswanderer und Kapitalisten. 2 видає. Flöha 1905. Ст. 150. — Protokoll, Stenographisches, der Expertise über das Einwanderungswesen. Відень, 1905. — Przegląd, Polski, emigracyjny (часопись). — Przewodnik po Brazylii wraz ze słowniczkiem polsko-portugalskim i mapką Parany i Ameryki południowej. Краків, Польс. товариство еміграційне, 1909. Ст. 64 (80 сор.). — Randon Jean, Le émigration et de l'immigration au point de vue du droit interne. Paris, Joure, 1909. Ст. 132. — Report, Nineteenth Annual, of the Commissioner of Labor: Wages and Hours of Labor. Washington, Government Printing office, 1905. Ст. 976, 8°. — Ripley, W. Z., European population of the United States. (Journal anthrop. Instit. 1908, XXXVIII, ст. 221—240). — Robinson, Harry Perry, The twentieth century american: being a comparative study of the peoples of the two great Anglo-Saxon nations. New York, Putnam, 1908. Ст. XII+463, 8°. — Roja, Bol., Jak i gdzie szukać zarobku? Краків, 1908. — Royce Josiah, Race questions, provincialism and other American problems. New York, Macmillan, 1908. Ст. XIII+287. — Runge E., Wie wandere ich nach Süden aus? Ratgeber für Auswanderungslustige. 2 частн. Berlin, Süsserott, 1908. I. Brasilien, II. Argentinien. — Salvy Ch., L'immigration aux Etats-Unis et les Lois fédérales. Paris, Larose, 1909. Ст. 220. — Santa-Coloma, Carlos de, La République Argentine, son présent et son avenir au point de vue économique. Conférence. Bordeaux, G. Gounouilhon, 1908. Ст. 44. — Schroff H., Die Argentinische Einwanderung. (Süd- und Mittelamerika, 1909, XIX, 20, 21). — Schultze, E., Landpreise im westlichen Kanada (Zeitschrift für Kolonialpolitik 1910, ст. 65—68). — Idem, Menschen-schmuggel und gelbe Gefahr in den Vereinigten Staaten. (Zeitschrift

мих: американська статистика доказала, що 40—55% переселенців іде

für die gesamte Staatswissenschaft 1910, LXVI, ст. 135—144). — Idem, Veränderungen in der Einwanderung nach den Vereinigten Staaten. (Polit. antrop. Revue 1910, IX, 141—145). — Schulze F., Die polnische Zuwanderung im Ruhrrevier und ihre Wirkungen. München 1910. Cr. 102, 8°. — Schwegel, H., Einwanderung in die Vereinigten Staaten von Nordamerika. (Zeitschrift für Volkswirtschaft, 1904). — Idem, Streifzüge durch das amerikanische Wirtschaftsleben. Halle, 1910. Cr. 228, 8°. — Shaw, Albert, Political problems of American development. New York, Macmillan, 1907. Cr. VII+268 (м. н. і про расове питання). — Siemiradzki, W sprawie emigracyi włościańskiej do Brazylji (Biblioteka warszawska 1910, I). — Siger Carl, Essai sur la colonisation. Paris, 1907. Cr. 190. — Sisson, H. D., La République Argentine. Description. étude sociale et histoire. Paris, Plon-Nourrit, 1910. Cr. 335, 16°. — Smith, Justin Harvey, Our struggle for the fourteenth colony: Canada and the American Revolution. 2 томи. New York, Putnam, 1907. Cr. XXV+638 і 17+635. — Sosnowski Paweł, Brazylia, jej przyroda i mieszkańcy. Wydanie 3 zmienione. Warszawa, Стампц, 1909. Cr. 64, 8°, 20 коп. — Spencer, Ewart J., The kingdom of Canada. Toronto 1908. — Stefczyk, Dr. Fr., Przesilenie ekonomiczne a sprawa ludowa w Galicyi. Львів, 1907. — Steiner, E. A., On the trail of the immigrant. New-York-Chicago-Toronto, 1906. — Idem, The immigrant tide: its ebband flow. New York, Revue (1909). Cr. 370. — Stephenson, G. T., Race Distinctions in American Law. New York, Appleton, 1910. Cr. 15+388, 8°. — Stone, Alfred Holt, Studies of the american race problem: with an introduction and three papers by Walter F. Willcox. New York, Doubleday, 1908. Cr. XXII+555. — Südamerika, herausgeg. von I. Gregor. München (часопись). — Studnicki W., Imigracya do Ameryki a ludność Europy. (Ekonomista, Варшава, 1911, I, ст. 127—143). — Sundermann, H., Der landwirtschaftliche Arbeitsnachweis. Берлін, 1904. — Трзєнко, П., Эмиграционный вопросъ въ Россіи 1820—1910. Лявава, 1909. — Torino, Dr. Damian M., Offizieller-Bericht des Ackerbauministers — an den Nationalkongress. Buenos Ayres, 1905. Cr. 441 (ст. 3—141 про еміграцію). — Trzeiński, Russisch-polnische und galizische Wanderarbeiter im Grossherzogtum Posen. Stuttgart und Berlin, 1906. — Vallentin, W., Ein unerschlossenes Kulturland. Neuquén und Rio-Negro (Argentinien). 2 вид. Берлін, Paetel, 1907. Cr. VI+229. — Idem, In Brasilien. Берлін, Paetel, 1909. Cr. VIII+255. — Vay von Vaya und zu Lus kod, Graf, Nach Amerika in einem Auswanderungsschiffe. Берлін, Paetel, 1908. Cr. 318. 6 М. — Idem, Gross-Britannien jenseits des Ozeans. 1 Teil: Kanada und Indien. Берлін, Paetel, 1910. Cr. VII+252. — Verhältnisse, Wirtschaftliche, in Sao Paulo. (Handelsmuseum 1910, VI, cr. 93—4). — Vignes, J. E., La verité sur le Canada. Paris, 1909. Cr. 319. — Wagner, Alexander, Schutz den Auswanderern. Берлін, 1909. — Warne, Frank Julian, The Slaw Invasion and the mine

на кошт емігрантів в Америці, 15—25% уживає знов на подорож грошвиї присланих з Америки.

Еміграція викликає важні наслідки і в краях, що тратять через виселене, і в тих нових просторах, до яких вона звертає ся.

Через страту людей в віці між 20 а 40 роком зміняє ся на некористь розклад людности що до віку, зменшає ся число вінчань, а збільшає ся процент недужих, калік і непридатних до роботи, вік подружій стає пізнійший таї плідність менша, бо жінки побирають ся в пізнійшій віці. Через еміграцію фахових робітників підносять ся ціна тим, що пошили ся, одначе тільки в торгвлі і промислі: хлібороби тратять на еміграції, бо не мають робітника і позбувають ся помочи малої селянської носілости. Загалом беручи, більше страт поносить край, з якого емігрують; користь слідна тільки тоді, коли край дійсно перелюднений.

В повім краю зайшли робітники деклясують місцевих, роблять їм конкуренцію і можуть обнизити платню. Се було причиною, чому заборонено в Америці прихід законтракованим імігрантам-робітникам і робить ся або приготовлює ся инші обмеженя.

Щоби пізнати докладно еміграційні обставини, пропонує автор завести окреме еміграційне бюро, що займало ся б збиранєм статистичних даних і дає ряд порад, якби добути дати і про тих емігрантів, що не емігрують через Триєст і Фіюме. Автор є за знесенєм усіх поліційних обмежень, а радить за те докладно перевелити статистику в самих громадах за посередництвом війтів. Вони потрапили би зібрати правдиві дати, що між иншим служили б і для контролі инших обчислень. До статистичних виказів були б далі вобовязані пристанні власти: в обох

workers. Philadelphia, 1904. — Weisl, Die letztjährige Auswanderung aus Österreich-Ungarn nach den Vereinigten Staaten von Nordamerika. Vortrag. 1904. — Idem, Die Auswanderungsfrage. Бєраїн 1905. — Whelpley, James Davenport, The problem of the immigrant. Лондон, 1905. — Wiener, Charles. Orientation économique de la République argentine. Paris, Office du Commerce extérieur, 1910. Ст. 175. — Wirtschaftsgebiet, Das argentinisch-brasilische, und die österreichische Schiffahrt. Відень, Манц, 1907. Ст. 45. — Windisch-Graetz, Emigration in Brasilien. — Wiodek, L., Listy z Brazylji, 1908. — Idem, Polskie kolonie rolnicze w Paranie. Odb. z Ekonomista. Варшава, 1910. Ст. 16, 8°. — Wolff, Dr. Helmut, Die inneren Wanderungen (Jahrbücher für Nationalökonomie 1910, том. 1). — Zdanowski, F. B., Przewodnik dla wyjeżdżających do Brazylji. Краків, Гебетнер і Сп., 1907. Ст. 121, 8°, 2 К. — Yearbook, American, 1910. New York, Appleton, 1911. — Yearbook of Canada, 1910. — Yearbook, The Argentina, 1910.

випадках мусіли б бути заведені обширні статистичні формулярі, де треба би узяти всі навіть менш важні питання. В таких разях багатість дат цілком не шкодить, бо дає докладніший образ. Для контролю повинно правительство постарати ся о умову з тими державами, до яких удають ся наші емігранти, в справі виміни дат і веденя одно-стайної статистики. Особливо було б се важне для Канади, Аргентини і Бразилії, яких статистика недостаточна. Міністерство заграничних справ повинно видати нове розпоряджене до консулятів в справі річних справоздань, що мали би обіймати: 1) статистику пристаней і країв, 2) звістки про нове еміграційне законодавство і 3) загальні замітки про стан, положенне і розвій колоній та про економічні обставини в краю (про ціни, зарібки і т. н.). Належало б далі вести статистику повертаючих емігрантів і сезонних робітників.

В статистиці мали б бути узяті: назвище, становище в родині, пол, релігія, вік, державна приналежність, остатне місце побуту, грамотність, матірня мова, занятя і ціль дороги. Для громадських статистиків прибули б ще дані про напрям дороги (через яку граничну місцевість або пристань), мотиви еміграції, висоту забраної готівки і її жерело (з продажі ґрунту), і про поміч чужих держав або свояків.

Др. Бінгліш переймив давню працю Пфлігеля і подає зіставлення статистичні про еміграційний рух в Австро-Угорщині¹⁾ в 1908 і 1909 р., використовуючи справозданя європейських пристанних властей і австро-угорських консулятів.

Число емігрантів уживаючих триєстинської і фіюманської пристани зросло в 1909 році і майже дорівняло станови з 1907 року. Через Австро-Амерікану і Лінію Кунард виемігрувало:

в р.	Австрійців	внших	разом	
1905	8750	5343	14093	
1906	8265	9525	17790	
1907	8893	12751	21644	
1908	3083	5031	8116	
1909	7773	8341	16114	
	разом 36766	40991	77757,	з того
				68674 через Австро-Амерікану, а 8083 через Лінію Кунард.

¹⁾ Крім праць Пфлігеля австро-угорську еміграцію обговорювали також Бузек (Das Auswanderungsproblem und die Regelung des Auswanderungswesens in Österreich in Zeitschrift für Volkswirtschaft, 1901, X, стор. 441—511 і 553—595) і Швергель (Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten von Amerika. Mit besonderer Rücksicht auf die österreichisch-ungarische Auswanderung. Ibidem, 1904, XIII, стор. 161—207).

Найбільше переселенців дала Галичина, в 1906 р. 59·1%, 1907 32·7%, 1908 48·5% і 1909 50·2%.

Взагалі виїжджувало в роках:

	1906	1907	1908	1909
з Галичини	4·888	2·902	1·497	3·907
з Буковини	254	361	218	137
з Австрії	8·265	8·893	3·085	7·773
з Австро-Угорщ.	13·007	16·846	4·948	13·114
з Росії	2·036	2·160	2·451	2·526

З загального числа емігрантів було в роках:

	1906	1907	1908	1909
з Австрії	46·5%	42·1%	39·1%	48·2%
з Угорщини	20·4%	21·2%	22·8%	29·3%
з Загранці	33·1%	36·7%	37·2%	18·5%

Через трієстинські агенції виїжджувало залізницею до чужих пристаней 4·305 емігрантів в 1908, а 10·333 в 1909 році, найбільше до французької пристани Навге (1908: 2·655, 1909: 7·173), значно менше до німецьких пристаней (1908: 813, 1909: 2·187), і до Генуї (1908: 723 і 1909: 812).

Найбільший процент австро-угорських переселенців забрали німецькі пристани Гамбург і Бремен, виказуючи в 1909 р. число 86·285! Як сильно зросла австрійська еміграція через німецькі пристани, показує отся таблицька:

Пересічно	В и в а н д р у в а л о					
	ч е р е з		Разом	в процентах		
	Гамбург	Бремен				
	в абсолютних числах					
1891/95	10·159	14·122	24·281	5·1	5·6	5·4
1896/1900	11·821	16·994	28·815	6·0	6·8	6·4
1901/1905	27·341	41·599	68·940	13·8	16·6	15·4
1906/1909	147·295	177·195	324·490	75·0	70·9	72·6
1891/1909	196·616	249·910	446·526	100·0	100·0	100·0

Загалом на 390·249 австрійських емігрантів в р. 1902/05 виїжджувало через німецькі пристани 68·940 або 17·6%, але в 1906/09 на 449·493 вже 237·375 або 52·6%!

Що до віку, то виказують часи кріп віст числа жінок і дітей. Між емігрантами via Hamburg було Австрійців:

в віці	1908 р.			1909 р.		
	мушци	жінок	разом	мушци	жінок	разом
ниже 15 літ	2·057	2·142	4·199	2·503	2·633	5·136
15—40	7·197	4·882	12·079	20·663	10·643	31·306
понад 40	1·321	662	1·983	3·209	846	4·055
разом	10·575	7·686	18·261	26·375	14·122	40·497

В процентах:

ниже 15 літ	49·0	51·0	100·0	48·7	51·3	100·0
15—40	59·6	40·4	100·0	66·1	33·9	100·0
понад 40	66·7	33·3	100·0	79·1	20·9	100·0
разом	57·9	42·1	100·0	65·1	34·9	100·0

В процентах кожної класи віку:

ниже 15 літ	19·5	27·9	23·0	9·3	18·6	12·7
16—40	68·1	63·5	66·1	78·3	75·4	77·3
понад 40	12·4	8·6	10·9	12·4	6·0	10·0
разом	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Заняте австрійських емігрантів via Гамбург представляло ся в цифрах як слідує:

1908

Званє	мушци	% у званю		Разом	% у званю		
		жінок	% у званю		муш.	жінок	
I. Рільництво	7·043	66·6	2·511	32·7	9·554	73·7	28·3
II. Ремесло і промисл	1·548	14·6	699	9·1	2·244	68·9	31·0
III. Торговля і комунік.	806	7·6	123	1·6	929	86·8	13·2
IV. Вільні заводи	159	1·5	44	0·5	203	78·3	21·7
V. Без занятя	27	0·3	1·258	16·4	1·285	2·1	97·9
VI. Незнає	992	9·4	3·051	39·7	4·043	24·5	75·5
Разом	10·575	100·0	7·686	100·0	18·261	100·0	

1909

I. Рільництво	20·085	76·2	3·214	22·8	23·299	86·3	13·7
II. Ремесло і промисл	2·789	10·6	1·355	9·6	4·144	67·3	32·7
III. Торговля і комунік.	1·658	6·3	211	1·5	1·869	88·7	11·3
IV. Вільні заводи	168	0·6	45	0·3	213	78·8	21·2
V. Без занятя	39	0·1	4·184	29·6	4·223	0·9	99·0
VI. Незнає	1·636	6·2	5·113	36·2	6·749	24·3	75·7
Разом	26·375	100·0	14·122	100·0	40·497	100·0	

Ціль подорожи після конзулярних справоздань, що рїзнять ся трохи від німецьких пристанних:

1908

1909

Сполучені держави	13·559	74·25	35·990	88·88
Бразилія	3·461	18·95	1·768	4·36
Канада	781	4·28	2·021	4·99
Аргентина	235	1·29	499	1·23
Бритавія	100	0·61	150	0·39
Інші	115	0·62	69	0·25
Разом	18·251	100·0	40·497	100·0

Еміграція via Бремен має загально той самий характер і не виказує важних процентових різниць в віці і званю. Лиш що до ціли по-дорожі видно перевагу емігрантів до Сполучених Держав (1908: 90·15%, 1909: 96·47%) і Канади (1908: 5·08%, 1909: 1·50%) при значнім зменшеню числа емігрантів до Бразилії.

Завернено до Австро-Угорщини в 1908 р. 455, а в 1909 р. 986 переселенців. Повернуло

	в р. 1908	1909
через Гамбург	68·453	48·873
через Бремен	60·648	38·065

разом 129 101. 86 938, одначе ті цифри в дійсности значно більші, бо після обчислень консулатів через самий Гамбург вернуло в 1908 р. 97·354 емігрантів. Австро-угорські переселенці повернули 112 окремими потягами: між ними в 1908 р. було в білетами до Львова 129, Гарнова 180, Бродів 151, Тернополя 36, Підволочиск 16, Освенціма 1·120, Кракова 2·767, Чернівців 23 і до Одербергу 26·689 емігрантів.

Між австро-угорськими переселенцями via Антверпен було:

В році	з Галичини	%	з Буковини	%	разом з Австрії
1905	15·977	—	235	—	20 336
1906	17·363	87	1·071	—	22·005
1907	31·231	85	2·394	—	36·721
1908	10·039	77·7	1·604	12·4	12·898
1909	19 926	86·6	1·435	6·2	23·012
Разом	94·536		6·739		114·972

Загально беручи зроста австро-угорська еміграція 1909 р. о 2½ рази в порівнянню в роком 1908: при тім більший приріст проявила Угорщина (з 45·037 на 129·641, або 2·8 разів більше) мимо того, що в 1909 році вийшов новий еміграційний закон. Криза в 1907/8 року,

що зменшила число емігрантів в 1908 р. ва 102·723, не лишила дов-ших наслідків, бо 1909 рік виказує знов високе число 258·213, най-висше по 1906 і 1907 році.

Після пристаній була еміграція в Австро-Угорщини розділена як слідує:

1908

	Трієст	Фіюме	Брежен	Гамбурґ	Антверпен	Роттердам і Амстердам	Франц. пристани	Італійс. пристани	Разом
Австрія . . .	3·085	126	17·469	18 261	12·408	2·584	2·335	1·418	57 686
Угорщина . .	839	13·734	16·246	6·436	4·384	1·874	333	191	45·037
Разом .	4·924	13·860	33·715	24·697	16·792	4·458	2·668	1·609	102·723

1909

Австрія . . .	7·773	311	45·798	40 497	23 012	6 303	3·844	2·103	129·641
Угорщина . .	5·189	33 609	42·442	26·009	11·388	6·516	3·215	204	128 572
Разом .	12·962	33 920	88·240	66·506	34·400	12·819	7·059	2 307	258·213

В процентах сум вертикальних:

1908

Австрія . . .	62·7	0·9	51·8	73·9	73·9	57·9	87·5	88·1	56·1
Угорщина . .	37·3	99·1	48·2	26·1	26·1	42·1	12·5	11·9	43·9
Разом .	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

1909

Австрія . . .	59·9	0·9	51·9	60·9	66·9	49·2	54·5	91·2	50·2
Угорщина . .	40·1	99·1	48·1	39·1	33·1	50·8	45·5	8·8	49·8
Разом .	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

В процентах сум поземних:

1908

Австрія . . .	5·3	0·2	30·3	31·7	21·5	4·5	4·0	2·5	100·0
Угорщина . .	4·0	30·5	36·1	14·3	9·7	4·2	0·8	0·4	100·0
Разом .	4·8	13·5	32·8	24·0	16·3	4·3	2·6	1·7	100·0

1909

Австрія . . .	6·0	0·2	35·3	31·3	17·8	4·9	3·9	1·6	100·0
Угорщина . .	4·0	26·1	33·0	20·2	8·9	5·0	2·6	0·2	100·0
Разом .	5·0	13·1	34·2	25·8	13·3	5·0	2·7	0·9	100·0

Через які пристани і куди вибирали ся австро-угорські емігранти, видно з отсего зіставлення:

1908

1909

ПРИСТАНЬ	1908		1909		1908		1909		1908		1909		1908		1909						
	Сполучені Держави	Канада і Англія	Бразилія	Аргентина	Центр. Америка, Мехіко	Азія й Африка	Разом	Сполучені Держави	Канада й Англія	Бразилія	Аргентина	Центр. Америка, Мехіко	Азія й Африка	Разом	Сполучені Держави	Канада й Англія	Бразилія	Аргентина	Центр. Америка, Мехіко	Азія й Африка	Разом
Трієст	3 085	—	—	—	—	—	3 085	7 773	—	—	—	—	—	7 773	—	—	—	—	—	—	7 773
Фіюме	25	—	—	100	1	—	126	102	—	27	181	—	1	311	—	—	—	—	—	—	311
Австрійські пристани	3 110	—	—	100	1	—	3 211	7 375	—	27	181	—	1	8 084	—	—	—	—	—	—	8 084
Гамбург	13 559	881	3 461	258	33	69	18 261	35 990	2 171	1 768	512	21	35	40 497	—	—	—	—	—	—	40 497
Бремен	15 749	952	3 69	382	—	17	17 469	44 180	718	131	765	—	4	45 798	—	—	—	—	—	—	45 798
Німецькі пристани	29 303	1 833	3 830	640	33	86	35 730	80 170	2 889	1 899	1 277	21	39	86 245	—	—	—	—	—	—	86 245
Роттердам	1 115	1 453	—	—	—	—	2 568	2 931	3 352	—	—	—	—	6 283	—	—	—	—	—	—	6 283
Антверпен	7 965	4 418	25	—	—	—	12 408	17 435	5 560	7	—	—	10	23 012	—	—	—	—	—	—	23 012
Амстердам	16	—	—	—	—	—	16	18	—	—	—	—	—	18	—	—	—	—	—	—	18
Голяндські і бельгійські пристани	9 095	5 871	25	—	—	—	14 992	20 334	8 912	7	—	—	10	29 313	—	—	—	—	—	—	29 313
Французькі пристани	2 335	—	—	—	—	—	2 335	3 334	—	—	—	—	—	3 334	—	—	—	—	—	—	3 334
Італійські пристани	53	—	89	1 209	6	59	1 418	438	—	137	1 492	—	36	2 103	—	—	—	—	—	—	2 103

В п р о ц е н т а х :

Пристані:	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	
Австрійські	97 0	—	—	3 0	0 0	—	100 0	97 4	—	0 4	2 2	—	—	100 0	—	—	—	—	—	—	100 0
Німецькі	82 4	5 1	10 7	1 7	—	0 1	100 0	93 0	3 3	2 3	1 4	0 0	0 0	100 0	—	—	—	—	—	—	100 0
Голяндські і бельгійські	60 6	39 2	0 2	—	—	—	100 0	69 5	30 5	—	—	—	—	100 0	—	—	—	—	—	—	100 0
Французькі	100 0	—	—	—	—	—	100 0	100 0	—	—	—	—	—	100 0	—	—	—	—	—	—	100 0
Італійські	4 0	—	6 2	85 3	0 3	4 2	100 0	20 9	—	6 5	70 9	—	1 7	100 0	—	—	—	—	—	—	100 0

З тої табелі бачимо докладно зміни, що зайшли що до ціли подорожі. Австро-угорські пристави виказують приріст емігрантів до Сполучених Держав і Бразилії, а упадок числа переселенців до Аргентини. Подібна поява що до Сполучених Держав слідна і в німецьких, голандсько-бельгійських і італійських пристанях (93%, 69·5% і 20·9% в 1909 р. проти 82·4%, 60·6% і 4·0% в 1908 р.).

* * *

Досить різнородний біляне європейської еміграції до Сполучених Держав з більшим углядженем Австро-Угорщини, подає Енгліш в обширній статистичній студії: *Die Lehren der amerikanischen Einwanderungsstatistik*, ілюструючи висновки 5 картографами (загальної і національної еміграції, еміграції після рас і розділу австро-угорських переселенців в Сполучених Державах після народности). По-стараяю ся вибрати в неї найцікавіші зіставлення і результати і доповнити їх своїми комбінаціями та матеріалом других авторів (Шульце, Фелінгера, Льюндольда і Шомеруса). Статистичні дані зачерпнені з офіційної американської публікації *Annual reports of the Commissioner General of Immigration*. Роки 1905/6 і 1906/7 обговорені докладніше в моїм попереднім огляді.

Найбільший спад еміграції показав ся в кінцем 1907/8 року і тривав через кілька місяців, так що засягнув і фіскальний рік 1908/9. Через те вийшло число емігрантів за 1908/9 р. трохи менше від числа за 1907/8 р. (751·786 проти 782·870) і дає хибне понятє про інтенсивність еміграційного руху. Докладніший образ дадуть нам зіставлення після календарового року, 410·319 за 1908 і 927·739 за 1909 рік. Австро-угорська еміграція збільшилась від 1908—до 1909 року незначно, бо лише з 168·509 на 170·191 (з 21·5% на 22·6% загального числа усіх емігрантів), а в Австрії навіть зменшилась з 82·983 на 80·853. Загалом одначе австро-угорська еміграція зростає рік-річно і вносила в 1879/80—1888/9 6·0%, в 1889/90—1898/99 14·0%, 1899/1900—1908/99 24·3%, а в 1904/5 і 1906/7 навіть 26·9% і 26·3% цілої еміграції. В остатніх роках вона випередила усі держави, навіть Італію з 22·6% і творить тепер четвертину усієї еміграції до Сполучених Держав.

Поміж австро-угорськими емігрантами переважають Славяни, що виказують за роки 1907/8 і 1908/9 54·5% і 61·0%. Цифрові і процентові перемини славянської еміграції в Австро Угорщини видно буде найліпше з отсеї таблички:

Народність	1906/07		1907/08		1908/09		1901/1909
	числами	%	числами	%	числами	%	числами
Німці	40·497	12·0	25·576	16·4	21·096	12·4	227·828
Чехи	13·363	4·0	9·899	5·9	6·609	3·9	84·869
Поляки	59·719	17·6	26·423	15·7	36·483	21·4	337·672
Українці	23·751	7·0	12·298	7·3	15·468	9·1	113·690
Серби	7·263	4·0	7·444	4·4	3·623	2·1	30·778
Італійці	1·506	0·4	1·121	0·7	1·151	0·7	15·426
Маляри	59·593	17·6	23·826	14·1	27·941	16·4	287·962
Хорвати	47·125	13·9	19·782	11·7	19·473	11·4	266·504
Румуни	18·429	5·4	8·791	5·2	7·484	4·4	63·092
Словаки	41·815	12·4	15·979	9·5	22·374	13·2	297·479
Жиди	13·885	6·5	15·293	9·1	8·431	5·0	139·669
Інші	6·561	0·1	97	0·0	53	0·0	22·269
Разом	338·507	100·0	168·519	100·0	170·191	100·0	1,887·238

З порівняння тих чисел видно, що підчас кризи найсильніше реагували Маляри (-35·767), Поляки (-33·296), Хорвати (-27·343) і Словаки (-25·836) не лише цифрово але й релятивно (-3·5%, -1·9%, -2·2%, -2·9%). Вони проявили взагалі більшу вразливість на економічні події і вачали скорше повертати, ніж менше вразливі Німці (-12·921), Українці (-11·453), Румуни (-9·638), Жиди (-3·582), Чехи (-3·469) і Італійці (-385), що релятивно навіть вискали (Німці +4·4%, Жиди +2·6%, Чехи +1·9%, Українці і Італійці +0·3%).

У відношеню до числа людности переважшає в роках 1902-1905 і 1908-1909 усі раси семітський елемент, і лини між роками 1905-1907 уступає місце славянському, що дійшов в 1907 році до найвисшого до тепер стану (у Поляків в Галичини 59·719, у Українців 23·751).

Загалом страшила Монархія в користь Сполучених Держав в остатніх 9 роках 1,883·362 осіб, то є 4·7% свого населеня. Обертуючи сю страту на гроші після методи Енгля дістанемо великанську суму 3,766,724·000 К, до якої треба-б ще дочислити 363,341·200 К страти на перевозі і вивезену готівку, що виносила у Українців пересічно за 1901-1904 11·63, а за 1905-1908 12·66 доларів від особи. Емігранти привозять в собою переважно що року більші суми і навіть у найбідніших Українців показує ся +1·03 дол. (у Поляків +1·82, Словаків +2·98, Німців +3·81); виімок становлять лише Італійці, Жиди і Хорвати. Українці вивезли в р. 1901-1904 372·660, в р. 1905-1908 837·826, а в 1909 р. 170·148 доларів.

З національно-політичного боку важні дані про грамотність, здо-

ровле, користоване в публичних фондів і кримінальність: на них звертає найбільшу увагу американське правительтво і тому старася о докладні статистичні викази.

Характеристичний для остатніх років зріст неграмотности серед австро-угорських емігрантів (у Українців з 46·7% в 1908 на 55·5% в 1909 р., то є о 8·8%, у Поляків 4·7%, у Німців 1·7%, а у Жидів навіть 18·6% !): се вказує рівночасно на те, що грамотні верстви волять вже лишати ся в краю, та що емігрують радше менше культурні, але ліпше матеріяльно ситуовані одиниці. Зростає також майже у всіх народностей нахил користати в публичних фондів (у Українців з 0·22 на 0·83), і хіба здоровний стан не погіршаєсь в огляду на остру контролю. Відповідно до тих даних групує автор поодинокі австро-угорські народности і приходить до висновку, що найбільше пожаданими емігрантами в огляду на масток, грамотність і здоровле можуть бути Німці, Чехи, Італійці, Маляри і Словаки, а найменше відповідають згаданим вимогам Жиди і Українці (неграмотність 46·7% і 55·5%, недужих 0·90% і 0·16%, підмог в публичних фондів 0·22% і 0·83%): Хорвати і Поляки стоять по середині. Одначе обчисленя автора не усюди відповідають дійсности, а і самі висновки противорічать числам, наведеним у таблицях. Передовсім між австрійськими Українцями і Поляками фітурують також і їх закордонні земляки, що, як ввісно, стоять гірше і що до грамотности і що до засібности. Далі порівнують ся тут прояви, які майже ніде (з виїмком лише Жидів) не дадут ся підтягнути під один знаменник. Автор зачисляє приміром до пожаданих елементів Німців, хоть вони далеко більше уживають публичних фондів (1·56% і 1·21%) і пересічно менше здорові (0·76% і 0·47%) від Українців, а Українців спихає лише тому між менше вартні елементи, що у них більша неграмотність. Крім того між авторовими критеріями неузгляднено одноі з дуже важних, кримінальности, що процвітає саме у „бажаних“ елементів, приміром у Італійців, а сходить до мінімуму у Українців.

Автор надто велику вагу приписує грамотности і сходить ся тут з поглядами американських нативістів, яких аргументи збили не лише європейські учені (як Шульце і Каро), але і їх власні земляки. Як би грамотність була альфою і омегою цілого поступу в Америці, то не було-б там взагалі неграмотности між автохтонною людністю. А тимчасом в виказів Шульце виходить сумна правда, що черв неграмотности гризе і американську людність і що характеристично: саме в полудневих Штатах, де емігрантів як найменше. В Сполучених Державах є аж 6,303·836 анальфабетів (або 8%) і аж 18 Штатів з майже самими ав-

тохтонами виказує по більше як 100·000 неграмотних¹⁾. На 76 міль. усеї людности не уміло читати і писати 1,293·171 білих, уроджених за границею, але аж 1·916,434 автохтонних Американців білої раси. І ті неграмотні Американці дивлялися американську культуру і уважають ся мимо того піонірами, коли тимчасом так само неграмотні емігранти з чужих країв мають бути небажаним елементом?

Коли вже мова про неграмотність, то варта навести кілька дат про число неграмотних поміж емігрантами із висше згаданої розвідки АШульце.

Число усеї анальфабетів-емігрантів в Сполучених Державах виросло в 1905 р. 239 091 на 1,026·499 усеї емігрантів, то є 23·3%. Чисельно найбільше неграмотних у Італійців (100·587), Поляків (36·686), Жидів (23·577) і Словаків (11·984). Як неграмотність розпадає ся між поодинокі народности, видно буде в отсеї табелі:

Народність	Число емігрантів	Анальфабетів			Процент неграмотности в порівнянню до числа емігрантів
		уміли лиш читати	не уміли ані читати ані писати	разом	
Українці	14·473	139	8·513	8·652	59
Поляки	102·437	3·519	33·167	36·686	36
Румуни	7·818	14	2·194	2·208	29
Москалі	3·746	30	996	1·026	27
Словаки	52·368	430	11·554	11·984	23
Жиди	129·910	807	22·770	23·577	18
Мадяри	46·030	78	4·828	4·906	11
Чехи	11·757	8	147	115	1·3
Усеї разом	1,026·499	8·209	230·882	239·091	22

Територіально групують ся анальфабети-емігранти головно в Нью-Йорку (318·000) і в прибережних Штатах.

Для ближшого пізнання причин еміграції дуже важно знати, хто платить емігрантам дорогу і до кого вони удають ся, вибираючи ся далеко за море. З того боку цікаві зіставлення Annual report і я наведу їх тут в цілости:

¹⁾ Процентно найбільше неграмотних в отсих Штатах: Alaska 36·6, Louisiana 27·6, Hawaii 27·5, South Carolina 25·2, New Mexiko 24·0, Arisona 22·2, Georgia 21·6, Missisipi 22·6, North Carolina 20·4, Virginia 16·8, Tennensee 15·1, Florida 15·9, Arkansas 14·4, Indian Territory (лише!) 13·2, Kentucky 12·2, Newada 10·9, Texas 10·3.

Народність емігрантів	Кошти дороги заплатили						Удали ся до					
	в 1908 р.			в 1909 р.			в 1908 р.			в 1909 р.		
	самі емігр.	їх сво-яки	інші	самі емігр.	їх сво-яки	інші	сво-яків	зна-комих	нікого	сво-яків	зна-комих	нікого
Німці . . .	43-565	28-381	1-092	36-290	21-176	1-068	55-318	13-510	4-370	43-827	10-840	3-867
Чехи . . .	5-519	4-595	50	3-923	2-891	36	8-524	1-438	202	5-586	1-155	109
Поляки . . .	44-033	23-816	256	56-650	20-330	585	53-022	9-073	1-010	66-621	10-216	728
Українці . . .	10-105	2-204	52	13-384	2-386	28	8-865	3-107	389	11-562	4-009	237
Серби . . .	3-535	199	13	1-696	190	2	1-960	1-435	342	1-444	382	62
Італійці . . .	18-716	5-777	207	19-980	5-008	162	18-970	4-399	1-331	18-141	4-633	2-376
Маляри . . .	17-373	6-841	164	21-903	6-740	61	18-351	5-107	920	21-229	7-151	324
Хорвати . . .	16-921	3-432	119	17-160	2-927	94	12-592	6-874	1-006	12-611	7-034	486
Румуни . . .	8-546	1-051	32	7-101	930	10	4-717	4-008	904	4-473	3-420	148
Словаки . . .	10-921	5-192	57	17-867	4-669	50	13-565	2-349	256	17-633	4-824	129
Жиди . . .	39-542	63-492	353	22-537	34-702	312	96-510	4-934	1-943	53-973	2-829	749

В процентах:

Народність	1908			1909			1908			1909		
	самі емігр.	їх сво-яки	інші	самі емігр.	їх сво-яки	інші	сво-яків	зна-комих	нікого	сво-яків	зна-комих	нікого
Німці . . .	59.6	38.9	1.5	62.0	36.2	1.8	75.7	18.3	6.0	74.9	18.5	6.6
Чехи . . .	54.3	45.2	0.5	57.3	42.2	0.5	83.9	14.1	2.0	81.5	16.9	1.6
Поляки . . .	64.6	35.0	0.4	73.0	26.2	0.8	85.2	13.3	1.5	85.9	13.2	0.9
Українці . . .	81.8	17.8	0.4	84.7	15.1	0.2	71.7	25.1	3.2	73.1	25.4	1.5
Серби . . .	93.7	5.4	0.9	89.8	10.1	0.1	52.3	38.3	9.4	76.5	20.2	3.3
Італійці . . .	75.8	23.4	0.8	79.5	19.9	0.6	76.8	17.8	5.4	72.1	18.4	9.5
Маляри . . .	71.3	28.0	0.6	76.3	23.5	0.2	75.3	20.9	3.8	74.0	24.9	1.1
Хорвати . . .	82.6	16.8	0.7	85.0	14.5	0.5	61.5	33.6	4.9	62.5	35.1	2.4
Румуни . . .	88.8	10.9	0.3	88.3	11.6	0.1	49.9	41.6	9.4	55.6	42.5	1.9
Словаки . . .	67.8	32.2	0.0	79.1	20.7	0.2	83.9	14.5	1.6	78.1	21.3	0.6
Жиди . . .	38.2	61.4	0.4	39.2	60.3	0.5	93.3	4.8	1.9	93.8	4.9	1.3

Із тих віставлень виходить ясно, що родина і знайомі причиняють ся в великій частині до вrostу еміграції. Вони платять переселенцям дорогу і дають їм ночі по приході в новім краю. Чим старша і сильніша еміграція, тим частійші випадки помочи з боку родини і знайомих; так само чим більша різниця в звичаях, культурі і мові між емігрантами а Американцями, тим скорше осідають емігранти побіч себе в окремих національних колоніях або округах. Ціви. американське правительство старає ся вправді перешкодити тому і розселювати емігрантів рівномірно по усіх просторах Сполучених Держав, одначе се не удає ся мимо заложеня окремих інформаційних бюр.

Роки 1908 і 1909 не принесли важійших змін в угрупованю емігрантів що до заводу. Як і передше найбільше інтелігенції дали Німці (1908: 2.4%, 1909: 2.5%), Італійці (1.1% і 0.5%), Жиди (0.7%, 1.1%) і по частині Чехи (0.8%, 0.8%), найбільше вивчених ремісників і робітників Жиди (35.0, 31.4%), Чехи (21.8%, 22.5%), Німці (17.2%,

15·3%) і Італійці (13·8% і 14·7%), найбільше хліборобів Румуни (72·5%, 59·5%), Серби (63·6%, 82·3%) і Українці (50·9%, 51·4%), а найбільше зарібників Італійці (30·2%, 60·8%) і Хорвати (30·7%, 38·7%). Найбільше слуг доставляли Українці (17·8%, 13·1%) і Поляки (17·8%, 14·1%), а найбільше незаятих жінок і дітей привели з собою Поляки (43·4%, 46·7%), Німці (43·2%, 41·4%), Мадяри (32·1%, 29·6%) і Жиди (45·2%, 21·7%). Українці показують менше-більше те саме процентове відношене що до числа хліборобів і служби, зріст вільних заводів, вивчених робітників і ремісників та жінок без завтя і вкінці зменшене числа робітників. Розділ на запятя зачинає проте у Українців чим раз більше диференціювати ся і поліпшувати ся: небажаний зріст осіб без занятя, то є властиво жінок і дітей, викликаний більше економічними хвлевими причинами і загальний у емігрантів усіх народностей. З того боку Українці стоять ще дуже добре і займають третє місце з ряду по Сербах (3·9%) і Румунах (10·6%) в 1908 р. (13·5%), а четверте в 1909 році (20·5%) по Сербах (7·0%), Італійцях (10·4%) і Хорватах (17·5%). Се краще видно з долученої таблицки :

1) Деякі ріжницї що до числа робітників і хліборобів в 1908 і 1909 році пояснюють ся тим, що дуже часто несамостійних хліборобів вчисляє ся до робітників. Можемо одначе і тут прийти до однакових результатів, коли стягнемо разом обі позиції (хліборобів і зарібників). Так припадало на 100 емігрантів хліборобів і зарібників між роками 1905—1909 :

Народність	1905	1906	1907	1908	1909
Німці	21·5	21·8	24·3	21·2	26·6
Мадяри	61·9	58·0	61·2	46·7	61·8
Поляки	60·3	57·0	62·7	50·6	60·3
Чехи	16·3	15·8	19·8	14·3	16·1
Словаки	63·5	58·5	60·6	49·7	64·0
Українці	70·2	71·5	73·8	65·8	65·1
Хорвати й Словінці	76·8	78·8	76·6	65·6	72·8
Серби	83·4	83·0	89·9	91·4	84·7
Румуни	87·8	88·1	88·9	82·9	75·7
Італійці	60·6	58·4	58·8	45·4	63·3
Жиди	6·7	6·5	6·7	8·5	23·7
Усі емігранти	41·9	42·3	47·8	36·0	53·7

Народність	Вільні заводи		Заводові робітники		Хліборобські робітники		Зарібники		Служба		Інші заводи		Без заводу		Разом	
	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909
Німці	1-725	1-455	12-594	8-943	10-812	11-092	4-700	4-463	8-469	5-904	3-207	2-418	31-531	24-259	73-038	58-534
Чехи	83	55	2-523	1-541	1-109	923	345	183	1-596	875	93	70	4-410	8-203	10-164	6-850
Поляки	186	66	4-529	2-458	21-514	31-436	12-947	15-314	12-102	10-954	199	109	16-628	17-178	68-105	77-565
Українці	25	14	320	179	6-294	8-120	1-838	2-172	2-202	2-067	18	12	1-664	3-244	12-361	15-808
Сербі	28	2	594	150	11-612	1-997	5-056	55	171	26	68	23	717	169	18-246	2-422
Італійці	276	83	3-411	2-455	3-756	927	7-449	10-123	2-309	465	477	880	7-022	1-725	24-700	16-658
Мадяри	172	55	2-351	933	8-568	14-144	2-814	3-585	2-458	1-415	184	73	7-831	3-499	24-378	28-704
Хорвати	31	11	1-052	481	7-146	6-884	6-278	7-810	2-000	1-404	61	58	3-904	3-533	20-472	20-181
Румуни	28	13	258	96	6-932	4-784	999	1-304	306	126	38	14	1-018	1-704	9-629	8-041
Словаки	18	4	607	481	6-757	12-779	1-279	1-908	2-721	1-572	26	19	4-762	5-823	16-170	22-536
Жиди	713	66	36-193	1-914	1-977	39	6-824	1-409	7-463	609	3-495	742	46-722	1-326	103-387	6-105
Разом	3-285	1-824	64-432	19-631	86-527	93-175	50-529	43-326	41-797	25-417	7-871	4-418	126-209	70-663	380-650	263-44

В процентах горизонтальних сум :

Німці	2-4	2-5	17-2	15-3	14-8	19-0	6-4	7-6	11-6	10-1	4-4	4-1	43-2	41-4	100-0	100-0
Чехи	0-8	0-3	24-8	22-5	10-9	13-5	3-4	2-7	15-7	12-8	1-0	1-0	43-4	46-7	100-0	100-0
Поляки	0-3	0-1	6-6	3-2	31-6	40-6	19-0	19-8	17-8	14-1	0-3	0-1	24-4	22-2	100-0	100-0
Українці	0-2	0-1	2-6	1-1	50-9	51-4	14-9	13-7	17-8	13-1	0-1	0-1	13-5	20-5	100-0	100-0
Сербі	0-2	0-1	3-3	6-2	63-6	82-3	27-7	2-4	0-9	1-1	0-4	0-9	3-9	7-0	100-0	100-0
Італійці	1-1	0-5	13-8	14-7	15-2	5-5	30-2	60-8	9-4	2-8	1-9	5-3	23-4	10-4	100-0	100-0
Мадяри	0-7	0-2	9-6	3-3	35-2	49-3	11-5	12-5	10-1	4-9	0-8	0-2	32-1	29-6	100-0	100-0
Хорвати	0-1	0-0	5-1	2-4	34-9	34-1	30-7	38-7	9-8	7-0	0-3	0-3	19-1	17-5	100-0	100-0
Румуни	0-3	0-2	2-7	1-2	72-5	59-5	10-3	16-2	3-2	1-6	0-4	0-1	10-6	21-2	100-0	100-0
Словаки	0-1	0-0	8-8	2-1	41-8	56-6	7-9	3-4	16-8	7-0	0-2	0-1	29-4	25-8	100-0	100-0
Жиди	0-7	1-1	35-0	31-4	1-9	0-6	6-6	23-1	7-2	10-0	3-4	12-2	45-2	21-7	100-0	100-0
Разом	0-9	0-7	16-9	7-5	22-7	34-6	13-3	19-1	11-0	9-7	2-1	1-6	33-1	26-8	100-0	100-0

Австро-угорська еміграція концентрує ся у східних промислових і багатих в копальні Штатах New-York, Pennsylvanien, Illinois і Ohio. Одначе в остатніх часах зачинають австро-угорські переселенці посувати ся чим раз більше на захід, де висші платні, дешевше житє і спокійнійший побут. Українці тримають ся при тім товариства Поляків і Словаків і удають ся найрадше до Michigan, Nord-Dakota і до мнших північних Штатів. Се пояснять нам найліпше отсі віставленя¹⁾.

I. До Сполучених Держав вивандрувало Українців:

До Штату	1900/1—1904/5		1907/8		1908/9		1900/1—1908/9	
	в абсол. числах	%	в абсол. числах	%	в абсол. числах	%	в абсол. числах	%
Pennsylvania . . .	26·508	56·7	5·229	42·3	6·364	40·3	58·123	50·5
New York . . .	8·343	17·9	3·318	26·8	4·085	25·8	24·462	21·2
New Jersey . . .	4·974	10·6	1·182	9·6	2·136	13·5	12·698	11·0
Ohio	1·778	3·8	396	3·2	435	2·8	3·832	3·3
Connecticut . . .	1·157	2·5	218	1·8	433	2·7	2·999	2·6
Massachusetts . .	1·014	2·2	342	2·8	516	3·3	2·789	2·4
Illinois	879	1·9	374	3·0	525	3·3	2·786	2·4
Мяші Штати . . .	2·064	4·4	1·302	10·5	1·314	8·3	7·535	6·6
Разом	47·117	100·0	12·361	100·0	15·808	100·0	115·224	100·0

Українці переселявали ся саме до Штатів, де гуртувала ся австро-угорська, а з окрема славянська, словацька і польська еміграція. Між роками 1900—1909 було приміром в 3 Штатах, що творили 82·7% усеї української людности в Сполучених Державах, себто в Pennsylvania, New York і New Jersey, 61·2% з Австро-Угорщини, 57·4% Поляків, 73·6% Словаків і 77·2% Жидів.

II. В часі між 1900/1 а 1908/9 було:

¹⁾ До тих віставлень додає Енгліш дві кодьоровані таблиці: процентове розділене еміграції австрійської по Штатах Сполучених Держав після національностей (на підставі пересічної в р. 1901—1909) і розділ австро-угорської еміграції 1900—1909 після національностей. Таблиці сі говорять яснійше як самі числа, тільки в другій таблиці не означено виразно різниці між Українцями і Поляками.

В Штатах	з Австро-Угорщини	%	Німців	Чехів	Поляків	%	Мадярів	Словаків	%	Хорватів і Слов'янців	%	Німців	%	Інших
Pennsylvania	854,480	24.4	15.1	9.1	200,476	26.9	31.8	153,341	51.8	114,305	42.3	92,354	10.4	22.2
New York	1,063,574	30.4	25.3	17.3	162,308	21.8	19.1	37,934	13.7	21,377	7.9	563,386	63.7	11.4
New Jersey	223,187	6.4	6.1	1.8	64,622	8.7	14.9	27,107	9.1	2,884	1.1	28,775	3.2	2.3
Ohio	247,676	7.1	7.9	11.5	25,783	3.5	16.4	25,313	8.4	22,213	10.4	17,626	2.0	2.5
Connecticut	80,270	2.3	1.5	—	34,304	4.6	3.8	7,739	2.6	—	—	13,718	1.5	—
Massachusetts	133,253	3.8	1.4	—	64,531	8.7	—	1,900	0.6	—	—	54,859	6.1	—
Illinois	315,863	9.0	9.7	26.9	93,690	12.8	4.2	21,671	7.2	34,590	12.8	42,663	4.8	12.6
Разом	2,918,303	83.4	67.0	66.6	647,714	87.0	90.2	277,025	92.4	201,369	74.5	818,381	91.7	71.
Зарядна сума емігрантів	3,502,672				745,322			300,108		270,205		892,003		

Після статистики¹⁾ в 1900 року було в Сполучених Державах 491·743 австрійських емігрантів на 10,356·644 іммігрантів взагалі (= 4·8%); в тім 156·991 (31·9%) в Чех, 58·503 (11·9%) Поляків, а 276·249 (56·2%) в інших країв. Австро-угорських емігрантів числила американська урядова статистика 657·896; до них належить додати 1,007·838 горожан австро-угорського походження і 300·000 австрійських Поляків. Від 1900 до 1909 р. збільшило ся те число о що найменше 1,500·000 так, що можна-б прийняти число 3,465·734 іммігрантів в Австро-Угорщини. Найбільший процент емігрантів з Австро-Угорщини був в Штатах Pennsylvanien і Nebraska; найбільше що до числа було австро-угорських емігрантів в Штатах New York (144·620), Pennsylvanien (137·515) і Illinois (76·891). По містах гургували ся австро-угорські емігранти в більшім числі лише в New York (90·477, 7·1%), Chicago (57·676, 9·8%), Cleveland (18·991, 15·2%), Philadelphia (6·394), St. Louis (5·475), Alleghany (4·760, 15·8%), Newark (6·7%), St. Paul (6·1%), Baltimore (5·6%) і Pittsburg (5%).

Більший інтерес представляють для нас звістки про поворот емігрантів. Кінець 1907 (місяці жовтень-грудень) і початок 1908 року зазначили ся в наслідок економічної кризи сильною еміграцією в Спол. Держав. Американські влади слідили пильно переселенський рух в тім критичнім часі і по раз перший постарали ся о докладну статистику по національностям. Шо її датам вернуло домів:

	В абсолютних числах	На 100 повертаючих було	В абсолютних числах	На 100 повертаючих було	Процентою (на 100 емігрантів припало повертаючих)	
	1908		1909		1908	1909
Німців . . .	7 058	5·4	4 278	8·6	25·6	20·3
Чехів . . .	1 016	0·8	675	1·4	10·3	10·2
Поляків . . .	28 048	21·5	10 292	20·8	106·1	28·2
Українців . . .	3 966	3·0	1 762	3·6	32·2	11·4
Сербів . . .	2 484	1·9	1 081	2·2	33·4	29·7
Італійців . . .	302	0·2	259	0·5	26·9	22·5
Мадарів . . .	29 118	22·4	11 026	22·3	122·2	39·5
Хорватів . . .	28 364	21·8	8 686	17·6	143·4	44·6
Румунів . . .	4 294	3·3	928	1·9	48·8	12·4
Словаків . . .	23 426	18·0	8 790	17·8	146·6	39·3
Жилів . . .	1 758	1·4	1 398	2·8	11·5	16·6
Інших . . .	363	0·3	238	0·5	374·2	—
Разом . . .	130 197	100·0	49 413	100·0	77·3	29·0

¹⁾ Гляди цитовану статю Fehlinger'a.

В додатку до своєї праці подає Енліш деякі звістки про ціну землі, висоту зарібків, нещасливі випадки і банки та товариства.

Зарібки емігрантів в огляду на дешевість продуктів і невбагливість досить великі і виносять 30—35 доларів місячно, з чого можна по оплаті видатків заощадити 12—15 доларів (59—74 К). Особливо високі платні дістають служниці і кухарки, бо 50—60 доларів місячно, а далі фахові ремісники і робітники. Так приміром заробляють теслі і будівничі від 2—3 дол., мулярі 3—4 дол., гірники 2·75—4 дол., кітлярі 3·75 дол., робітники при електричних заведених 3·50 дол., палячі по фабриках 1·20—2 дол., дивні зарібники 1·10 (в New Mexico) — 2 (в Collogado), пекарі 2·20 дол., мельники 2·40 дол., столярі 2·15 дол., броварники 2·60 дол., ковалі 2—3 дол., а хліборобські робітники 0·70—0·80 дол. денно. З огляду на великі зарібки в копальнях, австро-угорські емігранти чим раз частійше удають ся до Штатів, богатих в копальні. Після статистики з 1908 р. було в Штаті Зах. Virginia на 60·484 робітників занятих при вуглянім промислі 8·065 в Австро-Угорщини (а в дійсности далеко більше — около 17·000), між ними 1·901 Поляків і 851 Українців (214 в північній і 637 в полудневій частині).

Як вже згадувало ся висше, жите людське виставлене в Сполучених Державах безнастанно на небезпеку. На велізницях і по копальнях гинуть люди як мухи. В Штаті Pennsylvanien припадає денно 3 убитих і 32 ранених на самі випадки при велізницях. Ще висші цифри показують випадки при роботі в копальнях і фабриках. Так після консулярних справоздань за 1908 р.

в Штатах	на число робітників	вгинуло	то є на 1000 роб.
Pennsylvanien . . .	268·220	1.367	5·09
Illinois	60·122	158	2·62
Ohio	42·999	153	3·56
West-Virginien . . .	44·147	324	7·34

Рік 1907/08 виказав для Зах. Вірїнії ще сумніші цифри, бо 599 смертельних випадків або 12·24‰.

Великі нещастя спроваджують на емігрантів також банкрутства всїляких банків, в яких вложені тяжко зароблені гроші переселенців¹⁾

¹⁾ Так приміром в остатніх місяцях, як доносить Дїло в 9/10 1911 р., оголосило банкрутство кількох американських банкірів на загальну суму около 10 мільонів ворон, між и. Рованок і Сп. (1 міль.), Андреас Зомани (2½ міль. К), Яков Кляйн (звш мільон), Івїлор Кляйн (425·000 К), М. Корлат (300·000 К), Арпад Гечель (230·000 К), Йоган Беда (225·000 К) і М. Гарбула (200·000 К).

Через те прийняли ся в Америці національні товариства забезпечень, що виплачують підпомоги на випадок смерті, каліцтва і т. д. Найбільші такі товариства мають Поляки: їх Polish National Alliance і Society of the sacred heart of Jesus мають звиш 100 000 членів (60 000+45 000) з більш як пів мільоном приналежних членів родини. Найкраще зорганізовані Словаки в National Slavonic Society і First Catholic Slovak Union в Штаті Pennsylvanien: оба товариства числять по 40 000—45 000 членів. Найбільшим українським товариством числить автор Russian-Greek Cath. Union з 22 000 членів.

Ту саму тему, що Каро і Енліш, оброблює і Шомерус в статі Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten und ihre Folgen, лише більшу увагу звертає на наслідки чужої еміграції в самих Сполучених Державах. Його висновки і аргументи, особливо в оборові робітників, не різнять ся нічим від висновків і аргументів обох авторів і тому можемо їх помпнути.

Доповненням до статистичних дат Енліша про 1908 рік в Сполучених Державах може також служити невелика статя Дьойдольда про іміграцію і еміграцію через Нью-Йоркську пристань в 1908 р. Автор констатує, що кінець 1907 і початок 1908 року зазначили ся сильною поворотною еміграцією, що була в першій кварталі о 70% більша від еміграції в попереднім році. Загалом виносила:

в третім кварталі 1907	іміграція	227 728,	еміграція	66 104
в четвертім " 1907	"	224 779,	"	112 686
в першім " 1908	"	57 007,	"	83 978
в другім " 1908	"	76 446,	"	91 631

разом іміграція 585 970, еміграція 354 399

Головний контингент імігрантів доставили Італійці, Німці і Жида; емігрантів було найбільше між Італійцями й Поляками. Замітно, що в останніх часах чим раз більше сезонних робітників: аж 82 5% припадає на імігрантів, що в протягу 5 літ повернули до рідного краю.

В I і II кварталі 1908 вивандрувало до Нью-Йорку:

		мушан	жінок	равом	в віці			висше 14 л. не уміли писати			було вже в Спол. Держ. звернено		в першій кварталі 1907		
					висше 14 літ	14—44	вонад 44	писати	заї чк.	знак.	заї пк.	скал.	мушан	жінок	равом
Українців	I	604	259	863	55	790	18	—	378	57	7	3 747	909	4 656	
	II	444	328	772	92	648	32	4	330	69	28	5 699	1 778	7 477	
		1 048	587	1 635	147	1 438	50	4	708	126	35	9 446	2 687	12 133	
Поляків	I	2 185	1 432	3 617	484	3 042	91	67	1 095	134	48	17 011	4 979	21 990	
	II	2 342	2 214	4 556	837	3 526	193	97	1 457	229	29	37 844	13 541	51 385	
		4 527	3 646	8 173	1 321	6 568	284	164	2 552	363	77	54 855	18 520	73 375	

За час від жовтня 1907 до кінця квітня 1908 виемігрувало з Нью-Йорку;

		мушн	жінок	рамок	в віці			було вже в Сполучених Держ.					виемігрувало в 3 квартали в 1907
					всього 14 літ	14-44	понад 44	перед 5 літами	5-10	10-15	15-20	понад 20	
Українців	I	1.090	70	1.160	6	1.058	96	1.018	131	6	4	1	561
	II	707	62	769	6	703	60	658	98	8	5	—	—
		1.797	132	1.929	12	1.761	156	1.676	229	14	9	1	561
Поляків	I	13.254	1.537	14.791	284	13.370	777	12.959	1.677	86	57	12	8.474
	II	9.926	1.422	11.348	236	10.366	746	10.081	1.150	70	40	7	—
		23.180	2.959	36.139	520	23.736	1.523	33.040	2.827	156	97	19	8.474

Про Канаду знаємо далеко менше чим про Сполучені Держави, хоть се — як загалом говорять — край будучини. До Канади емігрує наша хліборобська людність, щоб там на стало осісти; там найкращі вигляди еміграції з матеріального і національного боку. Тому подам тут декілька статистичних дат, що відносять ся до території, заселеної в значній мірі емігрантами з Австро-Угорщини, а в окрема Українцями.

Людність Канади зростає дуже скоро і піднесла ся в 4,324.810 в 1881 р. на ок. 6,440.000 в 1905 році. Особливож побільшила ся людність в північно-західних провінціях Манітоба, Саскачеван і Альберта, бо за 5 літ подвоїла ся. Провінція

Манітоба мала в 1901 р. 255.211, в 1906 р. 365.688

Саскачеван „ „ „ „ 91.279, „ „ „ 257.763

Альберта „ „ „ „ 73.022, „ „ „ 185.412

а разом було в 1901 р. 419.512¹⁾, в 1906 р. 808.863²⁾ мешканців проти 118.706 в 1881 р.

Головною причиною того зросту є добра, плодovита земля без нежитків і каменя і легка справність, а від часу вбудованя велієниці Canadian Pacific Railway в 1881 р. також ліпша комунікація і легкість збуту збіжа.

Що до походження переважає людність англійсько-американська; 81.43% уродило ся в Англії, англійських колоніях або в Сполучених Державах.

Приріст і походжене людности після зіставлень з 1901 і 1906 р. видно найліпше з отсеї таблички:

1) В тім 2.28.954 мушн і 190.558 жінок.

2) В тім 466.257 мушн і 342.606 жінок.

	Манітоба	Саскачеван	Альберта	Разом в 1906 р.	В 1901 р. було	Приріст 1901-1906
Брит. Півн. Америка	229-081	164-759	111-138	567-928	328-884	239-044
Велика Британія . . .	61-736	35-518	23-809	122-063	50-440	71-623
Інші брит. колонії . . .	626	362	511	1-449	689	810
Заграниця	73-173	92-188	73-669	239-030	89-182	149-848
в тім						
в Австро-Угорщини . . .	25-640	21-865	11-041	58-546	24-977	33-569
в Росії	11-730	16-551	5-823	34-104	23-439	10-665
в Сполучених Держав	12-023	35-464	43-251	90-738	20-799	69-939

Враз із збільшенням числом людности зростає число фарм і домашніх звірат :

Було в провінціях	ф а р м		
	1901	1906	приріст
Манітобі	31.812	36.141	4.329
Саскачеван	13.380	55.971	42.591
Альберті	9.433	30.286	20.853
Разом	54.625	122.398	67.773
Коний	340.329	682.919	342.590
Молочних коров	244.216	384.006	139.740
Іншої рогатої худоби . .	698.409	1.560.592	862.183
овець	182.616	304.531	121.915
Свиной	200.375	439.048	238.048

Як звичайно в краях, де що йно зачинає ся колонізація, переважають усюди мушчини. Від 1901—1906 р. зросло родин о 108%, мушчин о 103%, а жінок лише о 80%. В 1901 р. було процентове відношенє між обома полами (жінками і мушчинами) як 100 : 120, в 1906 ще гірше, бо як 100 : 136. Се показує цифрово отсе зіставленє :

	Манітоба	Саскачев.	Альберта	1906	1901	Приріст
Нежонатих	232.440	162.935	116.359	501.734	266.477	245.257
Жонатих	124.164	88.875	64.655	277.694	141.875	135.819
Повдовілих	9.029	5.867	4.282	19.178	11.079	8.081
Розведених	55	86	116	257	63	194

Характеристично, що розводів у Канаді дуже мало (1 : 3147); в Сполучених Державах розводи на порядку дневнім (процентове відношенє як 1 до 500). Що до віку переважають люди в силі віку: 87% людности стояло в віці низше 45 літ.

Наслідком опіки в боку правительства еміграція до Канади востає з кожним роком. Так прибуло в р.:

	1903	1904	1905	1906	1907
з Великої Британії	41·792	50·374	65·359	86·796	120·779
з Європи	37·099	34·785	37·255	44·349	56·652
з Сполуч. Держав	49·473	45·181	43·652	57·919	74·607
Разом	128·364	130·330	146·266	189·064	252·038

Найліпший хліборобський матеріал в Канаді представляють Галичани, себто Українці, які там головно осідають. Се констатує автор¹⁾ (на стор. 518) у згоді в інших письменниках, що мали нагоду приглядати ся канадійській колонізації. Особливо гарне свідоцтво виставляють нашим переселенцям канадійські еміграційні комісари. „The Galicians“ — каже барон Huysman de Deflal в Rosthern — „settled in this district have shown great adaptability to the conditions of the country and have been very succesful. The village of Rosthern points with pride to its business concerns as an evidence of its prosperity“. Не менше похвально висказує ся і С. W. Sutter з Едмонтон: „The Galicians in this district have made remarkable progress and have become a considerable factor in the producing wealth of Northern Alberta“. В справозданю з Саскачевану згадує ся теж про Галичан дуже прихильно: „The Galicians settlers in this district have progressed to a surprising extent and some of them own two or three quarter sections of land besides their homesteads. The crops of the Galicians are excellent and will yield high, and their live stock is very creditable in point of numbers and quality“²⁾.

Найбільшими похвалами обсилав канадійських Українців проф. Філіпповіч в статі Im Westen Kanadas, основуючи ся не лише на урядових і приватних справовдаях і звістках, але й на власнім досвіді. Філіпповіч гавитав підчас свого побуту в Північній Америці і до Канади, довідавши ся від одного професора в Торонто, що і там є австрійські емігрантв³⁾, і розписує ся широко над колонізаційними прикметами Українців. Його замітки варті того, щоб їх навести в найважнійших виїсках.

¹⁾ „Namentlich mit galizischen Bauern ist man in West Canada zufrieden, so dass man noch mehr von ihnen ins Land zu ziehen sucht“.

²⁾ Alex. Wagner, Schutz den Auswanderern. Берлін 1909. Гл. Caro, Auswanderung und Auswanderungspolitik, стр. 85.

³⁾ „Ich hatte von solchen vor meiner Reise nach Amerika nichts gewusst, und ich glaube, diese Unkenntnis war und ist eine sehr verbreitete“ (стр. 487).

Українці творять в західних провінціях Канади значний процент людности: їх числять на 80 000 при загальнім числі людности 400 000: „Und was ihre Anwesenheit so besonders wichtig macht, ist ihre Bereitwilligkeit zu jenen Arbeiten, welche in neuem Lande, das für jedermann offen steht, am schwersten zu versorgen sind, die harte Arbeit des Tagelöhners und die der persönlichen Dienstleistung. Die Ruthenenmädchen sind als häusliche Dienstboten im ganzen Westen gerühmt. Seit er keine Ruthenin mehr im Haushalte habe, sagte mir der Generalagent für Kolonisation in Winnipeg, fehlte es ihnen an persönlichem Komfort. Und die Ruthenenmänner bauen die Eisenbahnen und Strassen. Und wenn sie genug erworben haben, um sich auf einer Heimstätte niederlassen zu können, dann bearbeiten sie den schwierigsten Boden mit einem Fleiss und einer Ausdauer, die ihnen die grösste Hochachtung eintragen. Wir zählen sie zu unseren erfolgreichsten Ansiedlern, schrieb mir der stellvertretende Minister des Innern, und ich habe dieses Urteil aus dem Munde der englischen Beamten, wie unparteiischer Beobachter bestätigt erhalten. Unsere armen, verachteten oder doch geringgeschätzten Ruthenen¹⁾ sind dort zu Ehren gekommen. In der harten und entbehrungsreichen Arbeit des Kolonisten sind ihre Anspruchslosigkeit und physische Ausdauer wertvollē Garantien des Erfolges. Ich habe sie mit Chinesen und Japanern auf den Dielen der Warteräume in den Bahnhöfen übernachteten gesehen, habe die berühmten galizischen Erdhütten im Thal des Saskatschewan wiedergefunden, habe von anderen gehört, die mit ihrer Hände Arbeit Ländereien urbar gemacht haben, die von den sicherlich nicht verwöhnten Isländern als unbrauchbar verlassen worden sind. Aber mit dem Erfolg wächst ihre Persönlichkeit. Dieselben Leute werden schliesslich Herren eines nach unseren Vorstellungen grossen Gutes, dass sie mit Maschinen bewirtschaften, auf dem sie Dutzente von Viehhäuptern ihr Eigen nennen. Sie wer-

¹⁾ Що слова проф. Філіпповіча щиро правдиві, на се вистарчить лише порівняти слова ученого польського статистика і національного економіста Бузєка з 1901 р. Тодішній секретар статистичної комісії, оцінюючи страти, які поносить Галичина, дозволив собі представити українську еміграцію до Америки виском для краю, бо робить місце вдатійшому польському елементові і зменшує вплив того вельми цінного матеріялу („die Abwanderung der letzteren [Русинів] schafft dagegen dem tüchtigeren polnischen Elemente im Lande mehr Raum und verringert auf diese Weise den Abfluss dieses wertvolleren Bevölkerungsmaterials“). Das Auswanderungsproblem und die Regelung des Auswanderungswesens in Österreich (Zeitschrift f. Volkswirtschaft; X, 1901, стор. 502).

den kluge Kaufleute und lernen, nicht nur wie ein Tier zu arbeiten, sondern auch wie ein überlegender Unternehmer zu wirtschaften¹⁾. Даліше наводять Філіпповіч офіційальні голоси еміграц. бюр і агентів, які хвалять Українців за працьовитість, витривалість, моральність і добре поведене. Українські переселенці причинили ся головно до збудовання залізниць і доріг. Вони — як каже один колонізаційний агент — не беруть ся до легкої або бюрової роботи, не противлять ся і не шкодять нікому, а проявляють велику пильність і культурні потреби. Зарібки обертають ся в них на користь краю так, що довкола їх осель процвітає торгівля, а купці висказують ся з великою пошаною про їх чесність у веденю інтересів. Учуть ся також пильно по англійськи і піддають ся радо місцевим законам і приписам. Українські колоністи — відносять другий справоздавець — дістали дикий і запущений край, а зробили з нього живу землю своєю працею, невибагливістю і старанністю. Вони теж звісні в управи городини і мають найкращі культури. І соціально розвивають ся Українці живо, приймаючи від сусідів звичай і ідеї, та закладаючи усюди школи, де їх діти бистро і проворно учуть ся.

В подібній тоні оповідали Філіпповичеві і англійські урядники, німецькі колоністи, журналісти і подорожні. Українці дійшли вже в Канаді до значної заможности, коли могли в 1900 р. вислати 5 мільонів корон до Галичини (після слів Геніка). Автор стрічав їх не лише на фярмах і при роботі, але навіть по містах, в skleпах і торговлях. Від одного такого Українця, що умів по англійськи, довідав ся автор про його доходи: стали платню 4500 К. і 6000 К. побічного доходу за заїзд. Українські колонії в найліпшій стані, доми і господарські будинки як рідко де. „За десять літ — говорив залізничний підприємець Mr. Taldar — будуть вже гроші розпознувати!“

Вкінці підчеркує автор товарність українських колоністів, що тримають ся разом у великих оселях і подає докладніші звістки про видатність землі і збут збіжа.

Цілковиту незнайомість з Америкою, а з окрема з Сполученими Державами і Канадою констатує др. М. Він у розвідці *Geographische Beziehungen zwischen Österreich Ungarn und Nordamerika*, і приписує се слушно нашим школам, які трактують Америку дуже побіжно. Молодіж не має часу пізнати обставин нового краю і виходить з гімназії з дуже слабим поглядом на сю частину світа, що в неоднім вже перевищила Европу. Автор подає проте проєкт реформи науки географії і наводить цікаві паралелі між Австро-

¹⁾ Стор. 489—490.

Угорщиною а Півн. Америкою. І у нас придало ся-б звернути більшу увагу на ті краї, що стали ся вітчизною соток тисяч нашої людності і відповідно інформувати молодіж про географічні і демографічні обставини Спол. Держав, Канади, Бразилії і Аргентини. По наших читанках належало-б використати і український матеріал про Америку, а місто довгих уступів про Казимира Великого, Собського і т. и., подати хоть один про стан і розміщенє нашої колонізації.

На конець ще кілька звісток про еміграцію до полудневої Америки на підставі статі Енгліша.

Еміграція до Бразилії зросла в 1908 р. о 40% і виносила 94·695-душ (в тім 43·592 хліборобів): в 1909 р. зменшила ся на 85·410 (в тім 45·568 хліборобів). По народностям було:

	в 1908 р.	в 1909 р.
Австрійців	5·317	4·008
Угрів	55	—
Росіян	5·781	5·663
Італійців	13·273	13·668
Еспанців	14·862	16·219
Португальців	37·628	30·577

Австрійська еміграція займала в 1908 році п'яте, а в 1909 р. шесте місце і звертала ся головно на полудне. Найсильніше заселювано Парану (в першій половині 1908 р. 4959), Rio Grande do Sul (3·353) і Sao Paulo (2·506), далеко слабше провінції Minas Geraes (1·250), St. Catharina (299) і Rio de Janeiro (237). В провінції Rio de Janeiro, що числить з міським округом около 2,300 000 людности, дуже мало австро-угорських емігрантів, а цілком нема Українців і Польків. Наші колоністи концентрують ся головно в Парані.

За 1909 р. маємо по раз перший докладніші дані про іміграцію і еміграцію австроугорських переселенців:

В місяци	Імігрувало			Емігрувало		
	Родин	вільн	Разом	Родин	вільн.	Разом
Січень	67	—	369	—	—	—
Лютий	60	2	352	9	1	46
Марепь	59	4	330	3	1	15
Пвітень	74	—	409	10	1	56
Май	98	—	532	—	—	—
Червень	39	—	229	—	—	—
Липень	18	1	92	—	—	—
Серпень	20	—	111	—	—	—
Вересень	13	—	64	—	—	—
Жовтень	17	—	87	—	—	—
Листопад	1	1	5	1	—	5
Грудень	16	1	83	—	—	—
Разом	482	9	2·663	23	3	122

Між тими 2663 імігрантами було 2550 приналежних до Галичини; 2389 осіб прибуло з інших країв (найбільше з Німеччини 1.152, Росії 674 і Польщі 482). Паранські емігранти були майже самі Галичани, бо на 122 121 належало до Галичини.

Економічні обставини в Парані сприяють лише хліборобам: при дильности і певнім засобі капіталу можна тут дійти до ваможности. Наділи в 25 га платять ся по 550—1.000 мілър., плата хліборобських робітникам виносить 1.5—3 мілър., зарібникам 3—4 мілър. денно. В остатніх роках погіршили ся еміграц. обставини: шаранча і морози зничили засіви і пашу так, що люди воліли шукати зарібків при зеліаници. Правительство теж завело емігрантів, бо не додержало приписів еміграційних що до 6-місячного підмогання. Емігранти дістають виправді зворотні запомоги, але мусять 3 дні робити при дорогах і приймати місто гроший квіти до ліверантів кольонізаційної комісії нивше номінальної вартости. Серед старих емігрантів є ще багато таких, що не здобули собі до тепер права власности, хоть живуть 15—20 літ в Парані і дістають гроші з старого краю: за 1908 і 1909 рік виміняли в одній лише фірмі 35.000 корон. В найкращій кольонії Ріо Кляро має мати лиш одна четвертина право власности, в Прудентополіс лиш 537 на 1.700 наділів, а і деінде, в виїмком Люцени, не ліше.

В Sao Paulo (з 2,900.000 людности) було в 1908 р. 40.225, а в 1909 р. 38.238 емігрантів, в тім 1908 р. 367 Австрійців і 5 Угрів, а в 1909 р. 926 Австрійців і 33 Угрів. Переважали Галичани. Поміж австро-угорськими емігрантами 1908 р. було 146 вільних і 34 родини, 125 анальфаетів, 126 хліборобів і 49 ремісників-торговельників. В 1909 р. було 141 родин і 227 без родини, 687 в віці понад 12 рік, 440 письменних, 519 неграмотних, 374 жонатих, 574 вільних і 11 повдовілих, 692 хліборобів, 66 ремісників, 207 інших заводів і 560, що привандрували на державний кошт. Дуже сильна була в обох роках поворотна еміграція і виносила в 1908 р. 30.750 (між тим 165 Австрійців), в 1909 р. 34.512 (в тім 243 Австрійців): справдішна еміграц. надвишка виносила проте лиш 9.475 і 3.762 душ. Поміж емігруючими Австрійцями пішло по 37 до Північної Америки, а 20 зглядно 65 до Аргентини: угорські емігранти в числі 12 (1908) і 17 (1909) вернули крім одного до рідного краю. Обставини в 1908 р. були і тут дуже невідрадні.

Rio Grande do Sul (з 1,400.000 людности) дістає більше число емігрантів що йно від 1908 року. До 1907 року приходило пересічно по 1.175 людей що року, в 1908 р. зросло се число на 4.117. Між емігрантами було 259 з Австро-Угорщини (231 з Австрії і 18 з Угорщини). Статистика австрійських емігрантів викааує далі 121 мушин і 110

жінок, 133 вільних, 90 жонатих і 6 повдовілих, 90 в віці понад 12 рік, 140 неграмотних, 199 хліборобів і лиш 25, що приїхали власним коштом. 212 прийшло впрот з Європи, 8 з Аргентини, 2 з Уругваю і 9 з інших провінцій Бразилії: усі мали бути католиками.

Про інші провінції і краї полудневої Америки не подає автор звісток. Сподіємо ся, що появлять ся в кінцевих зошитах за 1911 рік. Було б дуже жалко, якби їх не опублікувало ся і треба було задля лифр і дат удавати ся до архівів.

На тім кінчимо наш і так вже досить довгий огляд, але сподіємо ся ще раз вернути до тої теми, коли назбирає ся знов відповідне число літератури.

Зенон Кузеля.

Бібліографія

(рецензії і справоздання).

Преісторія, антропология, археология, історія штуки.

Dr. Ilie Gherghel — Zur Frage der Urheimat der Rumänen, Відень, 1910, стор. 63.

До цілого ряду праць в справі все ще не цілком проясненого питання про походжене і вітчину Румун прибула ще й розвідка д-ра Гергеля. Автор поклав собі за ціль переконтролювати цілий дотеперішній матеріал і відділити верно від половини а заравом доказати, що справа румунської правітчани не конче мусить полишити ся без розв'язки, коли приглянути ся ліпше жерелам. Автор сповнює совісно свою задачу і уважає ся в праві прийняти північ за вітчину румунського народу. При тій нагоді критикує сильно дотеперішні висновки Ончула і виказує тут і там цілковито переконуючо їх безосновність. Взагалі розбирає автор пильно дотеперішню літературу, елімінуючи особливо ті погляди, що не видержують критики. Автор дає нам через те більше негативного чим позитивного матеріалу, одначе своїм скептицизмом не заслужив собі цілком ва несправедливі рецензії, що появили ся в деяких румунських і німецьких часописах. Правда, автори виірвали ся в кількох місцях (між иншим в перекладі одного французького тексту і в граматичній частині) деякі помилки, одначе вони не такі страшні, щоби задля них наукова критика і полеміка мали переходити в лайку. Особливож дивує подвійний виступ проф. Вайганда в Literarisches Zentralblatt в обороні кількох закидів, які вповні неслухні і полягають що найменше лише на непорозуміню.

Для нас має брошура Гергеля вартість через доволі часто узгляднюване українського і славянського матеріалу (між иншим про топогра-

фічні назви на Буковині, в Молдавії і в Бесарабії, вплив рущини на румунську мову, румунські впливи у Гуцулів, про термінологію чорних та білих племен, міст і територій).

З. Кувеля.

Charles Diehl — Manuel d' art byzantin, Париж, 1910, ст. XI+837.

Одна з тих рідних книжок, що знайдеться як у спеціаліста, так і у любителя, бо служить дійсним підручником по історії візантійської штуки до XIV в. включно. Коли додати, що до багатства змісту, ілюстрацій і бібліографічних даних прилучається легкість, прозорість і ядреність викладу у парі з великою любовію предмета, то нічого дивного, що книжка читається без змучення з великою користю для читача.

Праця ся розділена на чотири книжки: 1) Походження і формування візантійської штуки; 2) Перша золота доба розвитку в. ш. (ст. 141); 3) Друга золота доба при Македонянах і Компенах (ст. 365); 4) Останній розвій візант. штуки з полов. XIII-ого до пол. XVI в. (ст. 691). Свої висновки зводить автор в кінцевім резюме до отсих головних точок: Візантійська штука родиться в лоні побідоносного християнства на основах грецької класичної штуки у злучі з малоазійськими первістками. Складається отже на вріст нової штуки і Сирія, і Єгипет, в М. Азії і через неї в Константинополі. От чому нова християнська штука Сходу дістала назву візантійської. В VI-ім в. ся штука дає твір недостижимої краси і розмаху — св. Софію у Царгороді. В сій пам'ятнику чудової архітектури візант. штука виявила весь свій естетичний смак і свою декоративну умілість. Використовуючи для декоративних цілей всі звисні собі здобутки творчого людського духа, візант. штука перенесла римські мозаїки на стіни і в купол; розвинула мініатюру і різьбу в слонової кости, та позістала вірна природі і житю, що дало їй можливість розвитку. Після побіди над іконоборцями візант. штука переживає між IX і XI-тим віками нову золоту добу, в якій зливаються видимо штука антична і світська та декоративність і виставність Сходу. Плодом сеї доби єсть св. Марко в Венеції, в якій бачимо і його прообраз — св. Софію, та нове багатство декорації — ярку золоту мозаїку, чудову красу мраморів, та дорогоцінну емаль. Не вірвала ся нова золота доба і з життєвим реалізмом, чому найкращі докази чи то мініатюри рукописів, чи то мозаїки св. Марка і Кахріє-джами. Після XI-ого в. починається петріфікація візант. штуки. Вона дає основу новій західній штуці у італійських примітивіах та переходить у іконописний канон східної церкви. Правда, ся каменіюча штука дає ще киевські мозаїки і фрески, вона наділяє ще полуднево- і східнославянські церкви багатством фресок, але вже без сліду розмаху вольного творчого духа, без того бо-

гацтва творчої уяви, яке характеризувало твори VI-ого і IX—XI-ого віків. Замітний таки глибокий вплив каменючої візантійської штуки на всій штуці Європи — отже староіталійській, та готичській; але він тривав тільки до певного часу, поки на його основі не витворило ся нове оригінальне жите творчого артизму. Вияснити і розслідити всі ті первістки візантійської штуки у розвитку західно європейської штуки, а не менше — додамо ми — розслідити всю довголітню тривкість і живучість візантійської штуки у візантійсько-славянських іконописях, мініятюрах, орнаменті, різьбі — от завдання нинішнього і грядучих поколінь. — Говорячи про славянську штуку дуже не багато, автор все таки звертав увагу як на киевську св. Софію, так і на Новгород і Нередиці східно-славянської землі, а на Солунь, Раваницю, Манасію, Граджаницю, Скопље, Студеницю, Погапово — південної Славянщини. На жаль ні автор, ні ніхто взагалі не має ще зібраного матеріалу по історії болгарської і сербської церковної штуки, рахуючи вже сюди і праці Покришкіна про архітектуру сербських церковей і Кондакова про Македонію. Між тим іконописне багатство південного славянства таке давнє і велике, що знайомість з ним дасть візантольоґам ще дуже багато по історії візантійської штуки, а само собою буде свідчити про довговічність її дійсної краси, т. е. естетичної правди.

І. Свенціцький.

Е. Е. Тевяшовъ. — О назначеніи боковыхъ отверстій на втулкахъ бронзовыхъ наконечниковъ скинскихъ стрѣлъ („Журналъ Мин. Народн. Просвѣщенія“, 1910 р., VII, стор. 66—79).

Переглядаючи знані досі гіпотези що-до призначеня загадкових очків на типових для території України наконечниках стріл, автор вводить сі гіпотези до трьох: 1. Бічні очка призначувано було на те, щоб заповнювати їх отрутою. 2. Їх робили, щоб просилювати жилу, якою наконечник примоцовувано до стрілища. 3. Призначенєм їх було — робити пошвист підчас лету („свистячі“, стогнучі стріли, *βάλεα στονόβεντα*). Жадного з сих доміслів автор не поділяє. На підставі власноручних численних спроб пусканя стріл різних типів і систем, порівнянь з иншими наконечниками і кельтами (що иноді мають такі самі очка) в багатого збору Е. Н. Тевяшова та льогічних висновків — автор приходить до переконаня, що бічні очка на отворах бронзових наконечників скитських стріл пророблювано лиш на те, аби при потребі легше було вдіймати наконечник з стрілища або при вломаню стріли — зручніше виняти застряглу деревину з отвору наконечника. Автор ілюструє свою замітку відповідними знімками. Принагідно спростовує твердження проф. Н. І. Веселовського, ніби Скито-сармати не уживали затровених стріл, на-

водячи на доказ своєї думки цитати в Арістотеля, Теофраста та Овідія. Домисл автора, здасться, найбільше імовірний з усіх, досі висловлених; в кождім разі автор подає нову спробу правдоподібного пояснення цього, хоч і не маючого особливого значіння, але ще нев'яшеного археологічного питання.

О. Назарів.

Norblin, napisał Zygmunt Batowski (Nauka i sztuka, wyd. Towarz. naucz. szkół wyższych, XIII), Льв., 1911, с. 219.

Жан Петро Норблін, прізвищем La Gourdaine, другорядний французький маляр другої половини XVIII в. (роджений 1745, вмер 1830 р.), відіграв визначну роль в історії польського штуки, взагалі в культурній спадщині Польщі: переїхавши до Польщі в 1774 р., на заклик кн. Адама Чарторийського, він прожив тут повних тридцять літ (до р. 1804) — майже всі часи своєї сили і творчости — і як маляр незвичайно діяльний, рухливий і ріжносторонній, вивначився чималим впливом в розвою польського малярства, а ще більше полишив по собі вдячну пам'ять величезною панорамою сучасного польського життя, яку зіставив в своїх нечисленних образах, ескізах, гравюрах і т. и. Є де що в них інтересне і для нас — типи і костюми козацькі, українські і т. и., а головне ім'я його стало у нас голосним завдяки його гравюрі „Мазепа“. Особливо в того часу, як пок. Лазаревський (в Київській Старині 1899 р.) проголосив Норблінову гравюру за найбільш певну — а властиво єдино певний портрет гетьмана Мазепи. Сею гравюрою (аквафортою) зайняв ся і др. Батовський в своїй монографії, і вадля сих сторін (с. 43 — 5), присвячених Мазепиному портретови, вважаю потрібним принотувати його книжку на сторінках нашої часописи.

Судячи з слів д-ра Батовського, йому вдало ся вібрати, крім званої досі аквафорти ще п'ять варіантів її, які зазначають етапи в розвою цього твору Норбліна (з них три тільки, на жаль, публікує він в своїй книжці). „На першій плиті, в пізнійших стадіях скороченій майже о половину своєї довгости“, пише він, — „бачимо тільки зариси постати: лице в низьких контурах, під низькою футряною шапкою, очевидно — лице старого Жида з довгою, просто розділеною бородою, з довгим волосем, що вють ся взад голови над плечима, зазначеними так легко, що одержі розпізнати не можна. Вона виступає доперва в дальшій стадії праці, де артист посуває ся з іглою на долину плити. Тут Норблін убирає свою модель в рід жупана, на плечі кидає їй плащ в застіжками, на шию вішає медальон, а при тім заміняє шабасівку на вищу шапку, в верхом, що звисає як на козацьких шапках. На третій стадії — де бачимо постать так прибрану і де артист, задоволений результатом праці, кладе підпись — потім одначе ватерту Norblin fec. 1775, — маємо вже фізіоно-

мію витіювану... але останній контур вигляду усталюють ся доперва на стадії V черев нову зміну костюму“. Ся V стадія в головнім майже не ріжнить ся від звісної, публікованої гравюри, що має підпись : Мазерра aetat. 70. Др. В. підчеркує, що при змінах костюма фізіономія вістається майже левшиною від першої стадії до кінця, і в тім бачить доказ, що Норблін мав тут перед собою живу постать, тільки перебирав її в фантастичний костюм — „екзотичного достойника, або — що може скорше Норблін мав на думці — рембрандтівського рабіна“. Шож то була за жива постать, яку мав перед собою Норблін? Др. Батовский приймає звістку подану варшавським критиком Пьонтковским при нагоді жорблінівської вистави, що се був „Жид-арендар кн. Чарторийских, популярний в княжих добрах під прізвиськом Мазепи“. Сю звістку Пьонтковський подав ві слів В. Дмоховского, а той мав се чути від кн. Влад. Чарторийского.

Се, безсумнівно, дуже інтересно; історія Норблінової аквафорти — ті зміни, які вона переходила під його рукою, повбавляють його рисунок всякої авторитетности, котру йому признавав Лазаревський. Але все таки, треба признати, вся ся історія з його „Мазепою“ не стає ясною від того пояснення, яке дає їй др. Батовский. Традиція про Жида Мазепу, як бачимо, не дуже авторитетна, бо опирається на устних переказах в третіх рук. Ідея переробити непоказну фігуру княжого арендаря на якогось „екзотичного достойника“ була б дуже дивною, коли б тут не було якогось посереднього момента — напр. якогось портрета Мазепи-гетьмана, що міг чимсь нагадувати ту модель, яку мав перед собою Норблін, і піддати йому гадку переробити сю модель на портрет гетьмана.

Рембрандтівського рабіна (Букінгемської палати) Норблінів Мазепа в останніх стадіях нагадує дуже мало, по правді таки — не має нічого з ним спільного. Се очевидно якийсь „достойник“ дійсно — вождь, правитель. І коли прийняти, що рисуючи його, Норблін зовсім ані гадки не мав про Мазепу-гетьмана, а пізніші аналогічні малюнки (як Делефлієвіз, опублікований мною в Ілюстров. Історії України) були тільки копіями з Норблінової аквафорти і теж не мали нічого спільного з Мазепою-гетьманом, крім подібного імени, — се робить таку беввихідну заплутанину, з якою дуже тяжко погодити ся. Думаю, що з часом нові надійки подадуть вихід в неї, і тому не будемо спішити пробувати новими здогадами розв'язувати сю загадку Норблінівського Мазепи.

М. Грушевський.

A. de Mortillet — L'industrie Acheuléenne en Ga-
licie (L'homme préhistorique 1909. Année VII, № 8, ст. 240—242).
Переглядаючи окізи львівських музеїв автор знайшов між иншим оказ-

з Чистопадів, брідського повіту, що вважає можливим віднести до аше-левської епохи і говорить про палеоліт у східній Галичині.

Julius Stowik — Die Slawen, das älteste autochthone Volk Europas. Übersetzt aus dem Russischen vom Autor. I Teil, Турчанський св. Мартин, 1908, ст. 95. Здавалося, що по острій критиці, яка стрінула автохтонські праці Богуславського (в польській і німецькій мові) перестануть вже появляти ся баламутні і фантастичні мрії про походжене і розширене Славян. Що не так склало ся, як здавало ся, про те свідчать нові твори Жупковича і Стовика. „Славяни“ Жупковича дожили ва кілька літ кількох видань, а праця Стовика переложена вже автором на німецьке. Для Стовика, що стоїть далеко пивше від Жупковича, не існує ніяка література, а ціла Европа роїть ся від славянських предків. Очевидно, що головним коником автора стає нещасна фільольогія, в якою уміє ся так мистецько обходити, що навіть Французів виводить із славянського *un cas suus* (= чужий ворон).

Dr. Emil Fischer — Neue Beiträge zur Beantwortung der Herkunftsfrage der Rumänen (Korrespondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte XLI, 1910, стор. 30—32). Новий причинок до численних праць автора на тему Трако-романи + Славяни = Румуни. Автор дає тут передовсім огляд своїх дотеперішних праць і зіставлене виставлених до тепер аргументів на попереке своєї гадки, а далі наводить кілька нових дат на означене трацьких впливів між иншим в обсягу народніх звичаїв, ономастики і т. д. Аргументи автора переважно цікаві, лише не всюди доказані.

Prince Wiazemsky — La coloration des cheveux, des yeux et de la peau chez les Serbes de la Serbie. (L' Anthropologie 1909, XX, стор. 353—371). Статя важна тим, що автор старає ся ствердити вигляд славянського типу що до краски волоса, очий і брів. На його гадку, найчистіший славянський тип саме у Сербів, де переважає темна краска волоса і очий (56%). Він змішав ся в слабшим ясним типом, в ясним волоссі і ясними очима. Загалом найрідше подибують ся темні типи у Росіян, бо тільки 28%.

Dr. Witold Schreiber — Zur Anthropologie der Karaimkinder Galiziens (Archiv für Anthropologie XXXVII, N. F. IX, 1910, стор. 64—74). Автор перевів детальні антропометричні дослідди над дітьми галицьких Караїмів, яких число маліє в кождим роком і виносило після статистики в 1900 року лише 167. З результатів автора виходить, що караїмські діти пригадують більше тип християн-

ських дітей, ніж жидівських: у хлопців було аж 42·1% признак схожих з християнським типом, а лише 26·3%, що пригадували жидівський тип, 31·5% признак признає автор за питомо караїмські. *З. К.*

Theodor Schmit — Die Malereien des bulgarischen Klosters Poganovo. Einige Worht über mittelalterliche bulgarische Kunstdenkmäher (Byzant. Zeitschrift 1908, ст. 121—130).

Докладний опис, без ілюстрацій, стінописи церкви болгарського гірського монастиря св. Івана в Поганово недалеко Царьброду близько сербської границі. Фрески єі походять з 1500 і дальших рр. Розміщене їх, типічно візантійське, відповідає символіці поодиноких частин церкви. З подробиць звертає нашу увагу голова Спаса на хлібі та вітка винограду на столі в зображеню Евхаристії, чого нема в київських мозаїках св. Софії і Михайлівського м-ря. Єсть і оригінальні по рисунку і замислу ікони, як — „Премудрость св. Григорія“ з багатьома особами і добре вданим рухом, або по замислу — „Джерела премудрости св. Івана Златоуста“, та болгарські і сербські святі — Іван Рильський, Йоаким Сараданорський, Симеон і Сава сербські. — Автор відносить сю іконопись до болгарського раннього ренесансу, який характеризують: накліг до природного зображеня околиці, вдатий рух осіб без зайвих рухів (жестів), спроба перспективи, чиста і насичена краска. *І. С.*

В. Ш. — Старе українське мистецтво в Галичіві („Рада“ 1911, ч. 293). Автор в сій статі хоче, як сам каже „сказати скілька слів про українське мистецтво в Галичині давнішого часу, про взаєнні впливи скількох культур, що зустріли ся на ґрунті східної української Галичини, та про той фон, на якому сучасні галицькі художники вишивають свої бліди вялі увори“. *В. Д.*

Mitteilungen der Architektenvereinigung „Wiener Bauhütte“, Відень 1905—1910, томи 27, 28, 29. Жаль, що се гарна видавництво, поминає реґулярно українські пам'ятники, хоть приносить образи з польського, боснійського, чеського і заграничного будівництва. Наші деревляні церкви і дзвінці дають не менше цікавого матеріялу, як деревляні діми горішної і дол. Австрії, Тиролю і Шлезка.

Dyr. Jan Kamiński — Wycieczka do południowo-wschodniej Galicyi (Gazeta Polska 1910, ч. 80). Побіжний опис подорожі до Івана Пустого, Окопів, Кудринців і Скали з історичними згадками. Між иншим згадують ся тут руїни замку в Скалі і робить ся закид оо. Василянам в Кудринцях, що не дбають про заховане історичних пам'яток. Тай инші історичні пам'ятки представляють „obraz zniszczenia“. *З. К.*

Історія політична і культурна.

М. Халанскій — Отношеніе былинъ объ Ильѣ Муромцѣ къ сказаніямъ объ Олегѣ Вѣщѣмъ (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1911, IX ст. 40—62).

Се посмертна праця автора — вона служить продовженням його давнѣйших статей: Къ исторіи поэтическихъ сказаній объ Олегѣ Вѣщѣмъ, *Das von Russen und Pja Muromes*. В отсей статі він головню аргументує тези: Олег = Іля, муромський = мурманський (норманський); підстава для сього одначе вістаєть ся хисткою як і в попередніх працях (див. Записки т. LIX); ширше застановляєть ся пок. автор над билінними маршрутами Ілі до Києва, вводячи їх в літописними походами Олега — одначе сї порівнання досить натягнені, як отсе що увільнене дороги від Солова-розбійника відповідає „увільненню Києва Олегом від Аскольда“ (знов фігурує тут оповідання Йоакимівської літописи, де Олег іде на Аскольда „слыша отъ Кіевлянъ жалобы на Осколда и позавидовавъ области его“). Так само дуже поверховні й далекі ті анальоїї, які автор шукає між Гельгі Едди і Ілею, між Ілею і Тетлейфом Тідрек-сагі, ставлячи таким чином отсей ланцюх зрівнянь: Олег = Helgi = Іля = Тетлейф, як ідеали гуманного, людяного лицаря-Нормава — характеристика яка для Олега має знов однуку підставу в деяких ідеальних рцях Йоакимового оповідання!

За всім тим не можна відмовити дотепности деяким поміченням і порівнанням пок. дослідника, розсипаним в ріжних місцях його посмертної праці — і приходиться ся пожалувати, що передчасна смерть так безжалісно перервала нитку його робіт! *М. Грушевський.*

Teofil Emil Modelski — Czy Polacy walczyli na Syculii w 1025 r.? (*Przegląd historyczny* 1911 р., т. XIII, стор. 257—267).

В неаполітанській хроніці Люпуса Протоспата 860—1102 рр. (*Lupi Protospatae Rerum in regno neapolitano gestarum...*) стрічаємо під 1027 р. таку записку: „1027. Despotus Nicus in Italiam descendit cum ingentibus copiis Russorum, Wandalorum, Turcorum, Bulgarorum, Brunchorum, Polonorum, Macedonum aliarumque nationum, ad Siciliam capiendam“. Ся звістка про участь Русів і Поляків в сицилійській війні звернула вже давно увагу словянських дослідників; Русів вважали одні Варягами, инші Русею, про польськість „Поляків“ згадувано з сумнівами. Автор розвідки розглядає ближше ту записку. Вона не заховала ся в старім текстї, тільки в виданю Ант. Карачіолі в 1626 р. і в деяких пізнѣйших виданях, — і вповні не можна давати їй віри.

Коли розглянути сю записку в інших версіях (нпр. барських анналах), показуєть ся, що там нема звістки про Поляків, але в вичисленю народів замість „Poloni“ стоять „Vlachi“. П. Модельський доказує, що наємо і тут і там в тм самим жерелом, тільки в двох версіях. Версію „Vlachi“ треба вважати старшою; „Poloni“ з'явили ся пізнійше, — мабуть котрийсь компілятор чи видавець „Vlachi“ зрозумів як „Lachi“, і заступив сю назву через „Poloni“. — Автор дав огляд рукописей і видань, де знаходить ся отся звістка, се мати-ме значіне і для освітленя участи тих „Русів“, що згадують разом з Волехами в поході на Сицилію.

І. Крип'якевич.

Ф. Лабенскій — Русскія церкви и братства на предградіяхъ львовскихъ. Матеріали по исторіи города Львова. (Оттискъ изъ „Вѣстника Народнаго Дома“), Львів, 1911, ст. 37.

Розвідка дає в першій частині пильно зложеній реєстр львівських церков на передмістях в замітках про значіне передмість в житю Львова; звістки відносять ся переважно до XV і XVI в., бо дальше матеріал стає дуже скуний. В порівнаню з моїм реєстриком парохій до до середини XVI в. в книжці „Львівська Русь в першій пол. XVI в.“ автор дає небогато нового; піднести треба важну замітку о. Лабенского, що церков Покрови, згадана вже 1539 р. як крилошанська — єє церква не львівська, але в підльвівськїм селі Голоську (ст. 11). З пізнійших часів інтересні дані про „юридики“ при церквах св. Миколи і Юра. Для повноти звісток треба додати, що автор не завважив імен львівських парохів в 1583 р., підчас відомої нагінки арх. Соліковського на руські церкви у Львові; згадують ся тоді попи Сава і Іван в св. Юрі, Гавриїл в ц. Благовіщеня, Яков в ц. Миколая, і Семен в ц. Богоявленя (Акты Зап. Росєи т. III, ч. 140).

Друга частина присвячена історії передміських братств. Перечислено такі братські устави: благовіщенського братства в 1542 р., миколайського 1544 р., фєдорівського 1589 р., богоявленського 1591 і 1602 р. і п'ятицького 1665 р. З неуваги мабуть подає автор давню хибну дату про початок мієького братства 1439 р. замість 1469 р., як вважують новійші дослідники.

Розділ про брацтва на передмістях дуже цінний, бо оснований на невикористанім дотепер рукописнім матеріалі. Сі братства проявляли живу культурну діяльність, про яку дотепер знали ми дуже небогато. Так нпр. були на передмістях аж три руські шпиталі: при ц. Богоявленя, Благовіщеня і Миколи. Ближні звістки наємо про богоявленський шпиталь: складав ся він з шпитального дому, копірок, стайві чи хліва і мав власну керницю, та огород обведений нарканом. Удержував ся

шпиталь в малій торгівлі полотном, подушками, кожухами, а також — домовинами.

Ще більш інтересні звістки про передміські руські школи. Дотепер маємо докладніші дані про три школи: богоявленську, згадану ще 1546 р., а потім 1607—1645 р., благовіщенську 1667—1742 р., фєдорівську 1665—1689 р.; крім сього є ще короткі згадки в XVII в. про школи св. Пятниць, св. Миколи, Воскресєня і „на Тарнавці“, та про інші (на жаль не вчислені бліжше автором), так що разом було на передмістях 11 руських шкіл! Про ці школи зібрано всякі характеристичні подробиці.

Кінець розвідки розглядає економічний стан брацтв, їх відносини між собою, до Ставропігії і духовенства. Дуже бажано булоб, щоби автор скорше опублікував матеріали, якими користував ся в своїй роботі.

На кінець мала замітка pro domo: автор мав нагоду познакомити ся з деякими львівськими матеріалами, зібраними мною, і цитує їх сумлінно — за се йому подяка; але чому збірка цитована все під польським заголовком „Akta zebrane przez K. w Archiwum miejskiem lwowskiem“?!
I. Крип'якевич.

Wołyniak — Bazylianie w Owrużu (Przewodnik naukowy i literacki. 1910 р. ст. 929—940, 1010—1029; 1911 р. ст. 63—70, 146—165, 269—278, 366—374, 445—454).

Василіянський монастир в Овручі згадуєть ся вперше з початком XVI в., але його початки сягають давніших часів; маєности монастиря вросали від XVI в. і дійшли до кільканадцятьох сіл, не члєпачи менших поселєстей. Автор дає докладний перегляд того майна, дальше описує церкву і монастирські будинки, вкінци доходить до огляду монастирської старшини. З важійших осіб треба згадати Авраама Мишку Барковського, овруцького старосту, що держав монастир і 1598 р. заявив ся за унією; пізнійше, 1630 р., дістав монастир митр. Рутський, але невдові відібрали його православні; з православних ігуменів вначайші Макарій Токаревський, признаний святым, Теофан Креховецький, сучасник Хмельниччини і прихильник Польщі і ин. Унію прийав монастир 1695 р. і удержав ся при ній до 1830 рр. — Найціннійше, що подає автор з життя Овруча, се розділи про овруцькі школи. Описано тут початки і розвиток єзуїтської колегії 1686—1774 рр., а потім василіянські школи.

Овруцькі школи передала Василяннам Едукаційна Комісія по знесеню Єзуїтів, заходами Василяннина Йосифа Охопького 1783 р.; школа існувала до 1831 р. Префектами школи були отці Василяне: 1786 р.

Панталейлон Малшкевич, 1789 р. Климентій Весоловський, 1798 р. Маркил Мазуркевич, 1803 р. Августин Пшибильський, 1806—1809 р. Александер Сіпійський, 1809—1815 р. Атаназіій Жолковський, 1815—1817 р. Константвій Бражевський, 1817—1820 р. Ювеналіс Долголузьквій, 1821—1824 р. Андрій Александрович, 1824—1826 р. Ігнатій Башнянський, 1827—1831 р. Гервазій Ціхоцький. Автор збирає біографічні дані про кожного з професорів; початкову освіту вони побирали звичайно в василянських школах, але деякі кінчили й університет у Вильні або в Кракові; Башнянський мав навіть ступень доктора філософії за розправу „О sierpiku i jego fenomenach z dołączeniem uwag o skutkach elektrochemicznych“ (1825 р.). Василянські професори рідко задержували ся довше в однім місці, власти перекидали їх з місця на місце по цілій Україні.

Овруцька школа мала тільки три класи; в одну класу стягали по дві класи звичайної колегії, так I кл. обіймала іпфізу і граматикку, II кл. синтаксу і піїтику, III кл. реторикку і філософію. Учеників було в школі звичайно 150—200, найнижше число 117, найвисше 278. В 1784—92 рр. була в школі студентська содаліція, якою кермував професор реторикки.

В розвідці вібрано багато жерельного матеріялу і завдяки тому заслугує робота на близшу увагу.

І. Крипякевич.

Проф. Д. И. Багал'їй — Очерки изъ русской исторіи. Т. I. Статьи по исторіи просвѣщенія, Харків, 1911, ст. III+624.

В сім, першім томі заповідженого збірника статей, зібрав проф. Багал'їй коло 40 статей і дрібних заміток, що так чи инакше звязані між собою спільністю теми: всі бо вони за парю винятків трактують про справи освітні, або в освітою злучені. Збірник проф. Багал'їя для нас тим інтересній, що теми всіх статей його взяті в місцевої історії, в історії Слобідської України, а що не одна в сих статей друкована була свого часу в мало доступних виданнях (в роді „Харк. Губ. Вѣд.“), то збірне їх видання для нас тим більше інтересне. Не всі статі в рівній мірі цікаві і важні, деякі з них не більше, як дрібні газетні замітки, або рецензії, принагідні промови і таке инше. Для науки вони майже нічого не дають і передруковувати їх ледви чи була потреба (нпр. „Памяти А. Потебни“, „Рѣчь при открытіи харьковскаго Народнаго Дома“, „Привѣтствіе Саратовскому Университету“, „Разборъ медальныхъ сочиненій о В. Каравинѣ“, „Журнальная историческая литература“ і таке инше). Але переважна більшість нарисів варта нашої уваги. В них автор знайомить нас головно з исторією харківського університету („Характеристика просвѣтительной дѣятельности Харьковского университета

в первое десятилѣтіе его существованіе", ст. 129—154, „Изъ жизни Харьк. Унив. в началѣ XIX вѣка", ст. 398—418, „Харьк. Университетъ в 30 годах текущаго столѣтія", ст. 419—424, в приводу „Литературного наслѣдія" Костомарова), оповідає про цілий ряд професорів (першого ректора Ів. Рижського, проф. Т. Осиповського, Пакі де Совіні, Г. Успенського, Е. Філомафитського, П. Гулака), про „Удаленіе проф. Шада из Харьк. Унив.", (ст. 155—301) і т. и. Відмітим тут ще статі про В. Каразина („Просвѣдительная дѣятельность Вас. Наз. Каразина", ст. 81—111, „Научная критика, памфлеты или пасквили", ст. 584—599). Всі статі, які дотикають університету, використав автор в своїй двотомній „Історії Харк. Унів.". Безпосередній інтерес мають для нас три статі: „Гр. С. Сковорода" (ст. 1—17), „П. П. Гулак-Артемовскій" (359—395) і „Историческія повѣсти и статьи Гр. Θ. Квитки" (454—478). Перша з них друкувала ся в Збірнику Харк. іст. філ. Общества, а решта в „Київській Старині", отже знані і доступні нашим читачам. Передруковані вони тут без змін. Автор передрукував навіть при кінці статі про Гулака-Артемовського „Неизданныя сочиненія" останнього, хоч ледви чи було се потрібно робить у сїм збірнику. Від часу написання статі — 1897 р. твори сі вже двічі видавали ся. В примітці до статі про Квітку варто би було згадати про новішу бібліографію творів Квітки, зладжену д. Баженовим.

Не відзначаючись особливими прикметами (всі вони написані досить примітивно), статі I-го тому ціллі головню фактичним матеріалом, зібраним в них. В 2 і 3 томах задумує автор („як що дозволять обставини") дати статі по історії Гельманщини та Слобожанщини, в 4 і 5 з нашої старинної й новішої історії, а також статі по археології і археології. Треба сподівати ся, що ніщо не стане на перешкодї появи і сих дальших томів.

В. Дорошенко.

L. Niederle, professor česke university. Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní. Život starých Slovanů, základy kulturních starožitností slovanských. Dílu I, svazek 1, Praha 1911, st. 389, 8°. Територія: фізичні прикмети славянської території, рстинність і фауна; побут фізичний, уродина, весіле, культура тіла, їжа, хобоби і смерть, похоронні обряди.

П. Г. Клепатскій — Очерки по исторіи Кіевской землі. Томъ I. Литовскій періодъ, Одеса, 1912, ст. XLIII+599. Огляд зверхньої історії Київської землі в литовську добу, її організації, перегляд поодиноких повітів і волостей, їх території і осад, вкінці загальні виводи про колонізацію, економіку і суспільні верстви.

Архівъ юго-западної Россіи, издаваемый комиссіей для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ. Часть восьмая. Томъ VI. Акты о землевладѣніи въ Юго-западної Россіи XV—XVIII вв. Київ, 1911, ст. 435+48+XXIV. Збірка документів головно волынських з 1550—70 pp., 143 №№. На вступі розвідка про заставне володінє на литовській Україні в XVI віці (без імени редактора і автора — проф. Владимирского-Буданова, див. одначе низше згаданий Сборникъ ст. 30).

Сборникъ статей и матеріаловъ по исторіи Юго-западної Россіи, издаваемый комиссіей для разбора древнихъ актовъ состоящей при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ, Выпускъ I-й, Київ, 1911, ст. 24+120+171+37. Нове видавництво кївської археографічної комісії призначене для помешних статей і збірок матеріалу. Перший випуск містить розвідки проф. Владимирского-Буданова „Формы крестьянскаго землевладѣнія в Западної Россіи XVI вѣка“, А. Сторожка „Іосифъ Верещинскій, бискупъ кївскій (1540—1598)“ з додатком писань Верещинського: Droga Rewna 1590, Excitacz 1592, Pobudka 1594, збірку матеріалів в часів Хмельниччини І. Каманіна, і справозданє з ревізії скарбниці кївського Михайлівського монастиря 1683 року, вкінці короткий огляд діяльности комісії за весь час її істнованя.

И. М. Каманнъ — Документы эпохи Богдана Хмельницкаго 1656 и 1657 гг., извлеченные изъ Главнаго Московскаго Архива Министерства иностранныхъ дѣлъ. Київ, 1911, ст. 25—120. Відбитка з вище згаданого збірника, містить крім московських реляцій польські, українські і шведські документи пересилані московському правительству; по характеристичі самого видавця — другорядного значіння.

Tadeusz Korzon — Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Томи I—III. Краків 1912, ст. VII+387+532+456. Перший том доводить огляд військової організації і історії воєн до кінця Ягайлової династії. Том другий і перша половина третього доводять сей огляд до кінця Польщі (1794). В другій половині третього тому статя Б. Гембаржевського Uzbrojenie i rodzaje broni по століттям, і йогож про польські війська XIX віку. 42 ілюстрації. М. Г.

Dr. A. Warschauer — Mitteilungen aus der Handschriftensammlung des Britischen Museums zu London, vornehmlich zur polnischen Geschichte. (Mitteilungen der k. Preussischen Archivverwaltung. Ляиськ, 1909. Т. XIII.)

По коротких звістках про британський музей (British Museum), про його урядженє, рукописи і спосіб їх переховуваня та каталоговізуваня, подає автор огляд річевого каталогу тамошних рукописий в означенем тих томів, в яких стрічають ся звістки про Польщу і Поляків. В другій частині вичислює і обговорює автор матеріали, дотикаючі Польщі від 15 столітя до тепер. Подибують ся тут матеріали до часів панованя Жигимонта I, Жигимонта Августа, Генриха Валезія, Стефана Баторія, Жигимонта III, Володислава IV, Яна Казимира, Михайла Вишневецкого, Собеского, Лешинського і обох Августів. Між иншим переховує ся там в англійськїм перекладі справозданє голяндського резидента в Варшаві з 1/11 червня червня 1661 (Add. 4159, K. 38), в якім згадує ся про і козаків. В британськїм музею зібрані також колектанєї W. Сохе, що знавий як подорожник по Польщі і Росії. До праці доданий показчик імен власних і хропольогічний списе документів. *З. К.*

Adam Chmiel — *Źródła do historyi sztuki i cywilizacyi w Polsce. Tom I* (Wydawnictwo komisyi do badania historyi sztuki w Polsce Akademii Umiejętności), Краків, 1911, ст. IV+376. Містить рахунки королівського польського двора з pp. 1544—9 і 1552—1567, вкінці додані деякі поясненя (personalia ст. 305—316) і показчики. *М. Г.*

Ks J. Sygański T. J. — *Skarga i Batory* (Przegląd powszechny 1912, том 113, ст. 149—156). Z nieznaných listów Skargi (ibid. ст. 157—161). Сі статейки поміщені в книжці *Przeglądu* призначеній памяти Скарґи, се виїмки з нових видань про славного Гаґита: монографії Сигањского про Скарґу і йогож виданя кореспонденції. Сі виданя безперечно принесуть нам багато інтересного матеріалу і про них мати мемо нагоду сказати ширше в Записках; тут потуємо статі в бібліографічного обовязку. В сїм же томі *Przeglądu* є три портрети Скарґи. *Кр—ч.*

К. И. — „Молебныя пѣнія о умирении св. церкви и соединении православной вѣры. („Христіанское Чтеніе“ 1910, декабрь, ст. 1544—1548). Невеличка бібліографічна замітка, яка вияснює змісл чинопослїдуваня „о умирении св. церкви“, надрукованого в Москві коло 1667 р.; автор вказує, що те чинопослїдуванє взято з Требника митр. Петра Могилы. *Ю. С.*

В. Нольде — Автономія України в історичного погляду. „Діло“ 1911, чч. 256—267 і окремо: Львів 1912, ст. (6)+53. Се переклад того розділу цїнної праці проф. барона Нольде „Очерки русскаго государственнаго права“, в якій подає він огляд історії прав-

нодержавних відносин між Україною й Московщиною від переяславської умови до скасування української автономії. Переклад владив д. М. Залізняка. *В. Д.*

Очеркъ исторіи Переяславско-Бориспольской епархіи (1733—1785 гг.) въ связи съ общимъ ходомъ малоросійской жизни того времени. Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія Владиміра Пархоменко, изд. второе, переработанное, съ приложеніемъ новыхъ матеріаловъ, Полтава 1910, ст. V+182+XXXIII. По короткихъ загальнихъ замітках про політичні і церковні відносини лівобічної України і організацію переяславської епархії, огляд діяльності поодиноких переяславських владик, замітки про епархіальну управу і церковне жите, про переяславську семинарію, в додатку кілька (12) документів.

Я. П. Новицкій — Описаніе границъ и городовъ бывшей Азовской губерніи (Лѣвобережная часть вышней Екатеринославской) (1775—1783). Архивные источники. Александровскъ, 1910, ст. 38. «Описаніе границъ Азовской губерніи», «Описаніе городовъ Азовской губерніи» друковані уже в „Лѣтописи Екатеринославской архивной комиссіи“, видані в друге з огляду на помилки першого виданя. *М. Г.*

Tadeusz Zubrzycki — Rzeź w Horożanie. (Obrazek z czasów rabacyi. Gazeta Polska. Чернівці 1010, ч. 74). Представленє різні в Горожані коло Дрогобича 21 лютого 1846.

М. Возняк — Перша українська читальня у Галичині, „Нисьмо з Просьвіги“ 1911, ч. 6—8, ст. 202—207. Про коломийську читальню, валожену 1848 р.

Scierile lui N. Jorga. (Junimea literatură 1911, VIII, ст. 146—154). Бібліографія творів проф. Йорги, якого деякі праці дотикають також польської та української історії. *З. К.*

Література.

Byzantinische Legenden. Deutsch von Hans Lietzmann, Gna, 1911, Verlegt bei Eugen Diederichs, ст. 4+100+4.

Отсе гарне виданє являєть ся пробом популяризації грецьких християнсько-церковних легенд для ширшої німецької публіки. Перекладач не зовсім відповідно назвав ті легенди византійськими, бо більша часть поміщених у його книжці оповідань походить із Сирії та Малої Азії. Зміст книжки складаєть ся з двох самостійних частий. До першої части можна зачислити три довші легенди, а власне: Св. Давид Ступник (ст.

1—52), св. Мартиніян (ст. 53—62) і св. Симеон Юродивий Христа ради (ст. 63—81). Друга, далеко менша часть, обіймає збірку 21 коротких оповідань із життя аскетів, які перекладач обняв спільним титулом „*Blumen von der geistlichen Wiese*“ (Цвіги з духовного луга), і яких оригінали містять ся в збірці Йоана Мосха „Лімонар“. Поміщене на ст. 100—1 коротеньке посліслово перекладача орієнтує читача про жерела, з яких узяті ті оповідання, але не дає ніякого поняття про плян його вибору і мету його публікації. Кому в сучасній Німеччині може бути цікаве пр. жите Данила Стовпника, написане досить кучерявим византийським стилем, повне дуже банальних чудес і перетикане історичними фактами, які для дійсної історії не мають майже ніякого значіння? Цікаве воно хіба тим, що його грецький текст доси не був опублікований і д. Ліцман потрудив ся перекласти сей твір із рукопису. Треба завважити, що грецький текст був давно перекладений на церковно-славянську мову. Переклад у своїм послісловію очевидно перецінює вартість сего оповідання, називаючи його взірцем історіографії майже свобідної від усяких байок і дуже цінної з культурно-історичного погляду. На мою думку, яка зрештою висловлена вже була не раз західно-європейськими вченими (пор. Theodor Nöldeke, *Orientalische Skizzen*, Berlin 1892, ст. 221 і д.) стовпництво, а тим більше юродство Христа ради треба вважати хоробливими вискоками християнської аскези і збоченнями з тої дороги, якою християнство в своїм розвитку ішло під реакції проти культури старинного світа до присвоєння деяких цінних здобутків тої культури ширшому загалови людськості.

Для характеристики культурно-історичного значіння стовпництва досить буде навести опис тіла помершого св. Данила, як воно виглядало зараз по його смерті. Читаємо (ор. сіт. ст. 50) ось що: „Коли його положено (бо вмер у сидячій стані, підкуливши коліна під груди), то тіло було зовсім невіпсоване, тільки ноги зовсім виснажені гнилизною і відені хробаками. Його величезне волосє вбило ся в 12 ковтунів, із яких кождий мав 4 лікті довжини, і так само збила ся його борода в 2 ковтуни, кождий на 3 лікті довжини“.

Не можна згодити ся з д. Ліцманом, коли він у своїм послісловію називає оповіданє про св. Мартиніяна „чистою новелею“. Се досить нестравне оповіданє про пустинника, який весь вік утікає від зносин із людьми і особливо з жіноцтвом, а коли одна жінка підозреної кондуїти набиваєть ся йому в його келії, він перемагаючи покусу свого тіла недалекі своєї келії розпалює огонь і стає в нього босими ногами, поки ті ноги не обгоріли так, що він опісля 7 місяців лежав недужий. Аби уйти дальших подібних покус, він при номочи корабельника перепливає на пусту скелю серед моря, та коли й там наслідком ровбитя корабля

дістаєть ся одинока вратовача ним від смерти дівчина, він покидає її на тім острові, сам перепливає море і вертає на сушу з тою постановою мандрувати ненастанно від міста до міста і не оселявати ся ніде. Се без сумніву зразок незвичайного аскетизму, який ми схарактеризували би як безплідне і без заслуги змарноване жите, але новелістичного крім епізода з ледачою женщиною нема в нім нічо. Ще нестравнійшим з естетичного погляду можна назвати житіє Симеона юродивого Христа ради. З літературного боку се житіє являєть ся збіркою гумористично-сатиричних анекдот, належних до типу старонімецького Till Eulenspiegel-a, з неминучими в старохристиянській легенді додатками божеського та ангельського вмішування в події иноді зовсім безглузді.

Із групи дрібних оповідань на особливу увагу заслугоє оповідане „Der bekehrte Säulenhellige“ (ст. 86—7), в яким оповідаєть ся про навернене стовпника патріархом Єфремом Антіохійським (527—545) від ересї монофізитів на праву віру. Стовпник на намови патріарха відступити від своєї ересї подає йому ось який проєкт: „Запалим огонь, отче патріархо, і відійм у нього я й ти, а хто з нас вийде неушкоджений, на того віру згодимо ся оба“. Він думав сим настрашити патріарха, але сей велів наносити дров, запалити їх і візвав стовпника, аби зліз і разом із ним вступив у огонь. Стовпник перелякав ся і не хотів злізти, а на се патріарх помоливши ся зняв свій епітрахиль і положив його в огонь. Огонь горів три години, а коли все дерево згоріло, епітрахиль знайшли зовсім неушкоджений. Тоді стовпник прокляв свою ересь і навернув ся на праву віру. Маємо тут старшу паралелю до оповідання біографа імн. Василя про пригуду грецького єпископа на Руси (пор. М. Грушевський, Історія України-Руси, т. I, ст. 360), а також корсунської легенди про св. Капігона (пор. Ів. Франко, Святий Климент у Корсуні, окремої відбитки, ст. 150 і 157).

З фольклорного боку цікаве оповідане про монаха в пеклі (ст. 88), в яким один аскет упоминає свого ученика, аби не віддавав ся волсугтю, бо инакше по смерти буде горіти в пеклі. Ученик не слухав його упімнень і вмер незабаром. По його смерти аскет у сні побачив його справді в пеклі стоячого в огні по шию. „Чиж я не впоминав тебе і не віщував тобі сю кару?“ — сказав аскет до грішника. На се монах відповів йому: „Отче, дякую Богу, що принаймні моя голова свобідна від муки, а завдяки твоїм молитвам мені дано стояти на голові єпископа“. Цікаву паралелю до сього оповідання чув я в Нагуевичах. „Селянин по смерти стрічає свого священника в пеклі. „Єгомость, а ви що тут робите?“ — запитав він. „Мовчи, дурню!“ — відповів піп — „Я тут на біскуповій голові стою“.

Іван Франко.

Р. Ф. Брандтъ, проф. — Лекції по славянорусской палеографіи, читання в Москвитинскомъ Археологическомъ Институтѣ в 1908, 1909 и 1910 гг. М.—ва 1910, 70 ст. + XII табл.

Се очевидно дуже скорочений конспект, тільки для слухачів даого професора, без живих лекцій котрого — ілюстрованих, певно, рядою графем на таблиці — він мало повчающий. По сій книжці палеографію годі навчитись, хоч по курсам палеографію проф. Карского (Варшава 1901) і Соболевского (СПтб. 1908) з нею можна дуже основно познайомити ся. Фактичної неправди в лекціях сих нема, але нема найважійшого для всякого підручника, навіть дуже особистого і місцевого — як отсей, прозорости і якої-такої вичерпуючої повноти наглядного матеріяла. „Лекції“ сі читають ся легко знайомому з палеографією і без всяких титулів і уступів на всім протягу 63-х сторінок; но для початкуючого, для т. зв. самоосвіти вони не замінять лекцій Срезневского, ані Карского, ані Соболевского. Також занадто конспективний (недоговорений) і оригінальний уступ автора про взаємини глаголиці і кирилиці (ст. 40—42), затемнений дуже одним словесним описом без одвітного ілюструючого матеріяла. — Придані таблиці рівнож дуже бідні змістом: I 7 початкових букв, II 3 заставки, III—VII богате зіставленя написів букв азбуки уставом, півуставом і скорописом, VIII устав Остромирова Евангелія, IX півустав Лаврентівської літописи, X півустав XV в., XI—XII скоропис. Українська палеографія, хочби тільки з граматичного боку (фонетика), та література предмета зовсім не углядені.

І. Сеснуйський.

В. Н. Перетцъ — Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра, XV—XVII (Извѣстія отд. рус. яз. и слов. ИАН. 1910 г., кн. 4, ст. 151—190).

В першій розділі по вступі, де переповідаєть ся за працю Резанова „Къ исторіи русской драмы. Экскурсы въ область театра іезуитовъ“ исторію західньо-европейського діяльогу та доповнюєть ся звісний ряд польських діяльогів новими рукописними в Імператорській Публичній бібліотечі в Петербурзі, збирає автор дані до исторіи українського діяльогу. Найстаршим друківаним памятником того роду являють ся „Вѣршѣ“ на Різдво Христа Беринди з 1616 р. Дальше відмічує проф. Перетц два діяльоги, різдвяний і великодний, Кирила Транквіліона Ставровездского в „Перлі многоцінній“ з 1646 р. На мою думку треба сюди зачислити також два львівські друки з 1630 і 1631 р. Волковича, а саме „Вѣршѣ“ з трагедіі *Χριστός πάσχαυ* и книжечку „Розмышляне о муці Христа Спасителя нашего“, яке творить перехідне звено

межи властивим діяльоом і більше зложеною шкільною драмою. „Розмышляне“ Волковича заслугує на увагу ще й з иншого погляду. Стиль публікованого тексту проф. Перетцом дуже зближений до стилю „Розмышляня“! Та про се на иншій місці сподію ся поговорити, де й передрукую певно неприступний проф. Перетцови текст „Розмышляня“ і опублікую дальші зібрані матеріали до історії української вірші, яких перша частина надрукована в ХСVI т. „Записок“ п. в. „Рідвяні і великодні вірші-орачії зі збірника кін. XVII поч. XVIII в.“ Там був опублікований і текст діяльогу, який в друге опублікував проф. Перетц¹⁾.

В другім розділі публікує проф. Перетц інтермедію „Воскресенськіє стихи“ зі списка П. Житецького, найденого в Полтавськім Музею. Дієвими особами виступають Жоврид, Онопрій, його жінка Педоря і його син Педь. Діяльоґ можна поділити на три части. Цілий він відзначаєть ся грубо реалістичним тѣном. В першій части наведена розмова Жоврида й Онопрія про піст і їх невдоволення і нарікання на священника в тих самих мотивів, які піднесєні і в „Замислі на попа“ тай у Некрашевичєвім діяльогу „Сповідь“. Друга частина се оповідання Педя про прихід великодня, де гумористично змальований погрои Аду та його сил воскресим Христом; навязує та частина ідеєю до другої части Нікодимового евангелія і до українських вірш 17—18 вв. і цікава богатством побутових подробиць. В третій части сварку Онопрія в жінкою задля випадків при приготюванню великодної їди стараєть ся Жоврид злагодити потікою ліпше приготювати ся до великодня на будучий рік. Інтермедію відносить проф. Перетц до пол. XVIII в.

В третім розділі надруковані з рукописи згаданого музею „Разговори дѣлѣ съ тѣломъ“, в яких проти зусиль укладчика верали ся деякі українцями.

М. Вовняк.

¹⁾ Свою корректу робив я на вакації в часі замкнення бібліотеки „Народного Дому“. Тому користаю з нагоди та, заким оголошу дальші тексти, справляю оттут і свої і друкарські похибки: на ст. 132 стрічка 38 з гори має бути „по(д)неслѣ“ замість „понеслѣ“, на ст. 135 стр. 12 з гори „Фрималѣ“ зам. „Фтрималѣ“, на ст. 136 стр. 21 з гори „мавови“ зам. „магонн“, на ст. 138 стр. 18 з гори „ко(с)ми“ зам. „ко(с)ти“, а на стр. 140 стр. 17 з гори „ли(с)тками“ зам. „ли(с)тами“. В тексті проф. Перетца вкрали ся такі похибки: ст. 163 стр. 1 з гори зам. „Ѡ“ має бути „Ѡ“, так само ст. 167 стр. 22 з гори, ст. 168 стр. 10 з гори має бути „Ѡбваровалѣ“ зам. „Ѡбдаровалѣ“, ст. 169 стр. 1 з гори має бути „тѣ“ зам. „ста“, ст. 170 стр. 9 з гори має бути „смерти тоє“ зам. „смерти тоє“, ст. 171 стр. 3 з гори має бути „Хѣ“ зам. „Хѣ“, ст. 174 стр. 8 з гори має бути „Радѣ*мож*ста“ зам. „Радѣ*мо ста“, а стр. 28 з гори має бути „Жи*те* в с*ѣтѣ“ зам. „Жи*те всѣ тѣ“.

Е. Колтоновская — Критическіе этюды, Спб. 1912, ст. VI+292.

В сїм збірнику безпретенціональних нарисів, які трактують про новіші й давніші факти російської літератури, знаходимо пару статей, цікавих безпосередно і для нас. В нарисі „Наслїдники Санина“ (ст. 69—83) спливають ся авторка між иншим і на найновішій повісти Винниченка „Честность съ собой“, негативно ставлячись до проповіді письменника, а в другім нарисі під заг. „Шевченко“ говорить про невмирущого Кобзаря в приводу 50 літніх роковин смерти (ст. 144—158). „Ювілейна“ ся статя написана тепло, з великою симпатією до поета-мученика, але по за сии ніякими иншими чеснотами не визначаєть ся, не виходячи з ряду подібних ювілейних писань. До студій над Кобзарем нарис д. Колтоновської не докине розумієть ся нічого нового, навіть дрібненької цеголки. Авторка не мудрствуючи лукаво, коротенько характеризує твори Шевченка. В однім тільки місці вилізло шило з мішка. Хвалячи мову Кобзаря за її легкість, простоту і ясність і за те, що встаючи ся чисто народною наближаєть ся вона до „общерусскаго литературнаго языка“ та робить завдяки сьому розумінне Кобзаря приступним навіть для тих, хто не знає української мови, — говорить д. Колтоновська так: „Завдяки свому народньому походженню Шевченко уникнув болісної трагедії „безязичія“, котра часто випадає на долю письменників-українців („малороссов“). Мова його творів була дійсно для нього рідною. Він чув її від матери, балакав нею й мріяв. Ламати себе та відчувати роздвоєність, питати ся: котра ж з двох мов — моя? — йому не довело ся“ (153). Розумієть ся ціла тірада характеристична лише для письменників-„малороссов“ à la сама д. Колтоновська: вони то не знають до-ладу, котра мова їх рідна, хоч на практиці розвязують свою душевну трагедію на користь „общерусскаго языка“, не спробувавши навіть ні разу, не вважаючи на всі „муки“ сеї трагедії, научити ся рідної мови. Сим показують вони як найкраще, як розуміють вони огненне слово поета, як цїнять його заповіти. Трохи погризе-погризе їх сумління за зраду народови, але далі вони не йдуть, встаючи ся на загальноросійським ґрунті: на що себе мовляв „ламати“? Сим „писатели-малоросси“ і відрізняють ся від свідомих українських письменників.

В. Дорошенко.

Р. Ф. Крyпiакiewicz — De hymni Acathisti auctore. (Вуз. Ztschr. 1909, ст. 357—382). В девяти розділах автор розбирає питанє походження акафіста і доходить до висновку, що акаф. пресв. Богородиці був зложений піким иншим тільки св. Романом піснопівцем. Свідчать про се моменти богословські, вїшна форма і паралельні місця. — Розвідку кінчать Elenchus auctorum et litterarum quae spectant ad acathistum. I. C.

St. Romansky — Mahnreden des walachischen Wojwoden Nögöe Basarab an seinen Sohn Theodosios. (Jahresberichte des Instituts für rumänische Sprache XIII, 1908, ст. 113—194). Ширша студія про автора твору, в якій подано і обговорено бібліографію видань і рукописей, час і мову та зміст і жерела сього намятника. *З. К.*

Ів. Франко — Нова історія українського письменства (Діло 1911, ч. 196—198). Се широка замітка про „Історію українського письменства“ д. Єфремова. Др. Франко переказує зміст книжки д. Єфремова, справляючи подекуди помилки. Від загальної оцінки автор одначе здержується, а рівнож не подає ніяких уваг що до методологічної сторони праці. Тим часом праця ся — правда найліпша з усіх дотепер виданих по українськи — грішить за-великою публіцистичністю на шкоду науковости — се раз, а друге — з методологічної сторони — неуваднена і хитка та суперечна через за-велику універсальність надто „ідеалістичної“ методи її автора.

М. Данько — Нове письменство і стара критика (Діло 1911, ч. 280). Серед інших критичних оцінок „Історії українського письменства“ д. Єфремова не можна поминути й гарної статі М. Данька. Між иншим автор справедливо і вірно відмічає негативні сторони теорії „громадського слугування“, яку прикладає до творів літератури д. Єфремов, а також неровумінне і відповідно до сього недоцінювання ним тих творів, які відбігають від того розуміння „реалізму“ в літературі, яке виробив собі д. Єфремов. *В. Д.*

В. Барвинській — Новий літературний пам'ятникъ времени Мазепы. Харків, 1912, ст. 8. „Псалма новозданна, трубою названна“ — „измѣну гласяща а царя славяща“ по словам її анонімного автора 1719 ¹⁾ в московського архіва міністерства заграничних справ.

Н. И. Петровъ — Очерки изъ истории украинской литературы XVII и XVIII вѣковъ. Киевская исскуственная литература XVII—XVIII вв., преимущественно драматическая, Київ, 1911, ст. IV+532. Огляд київської шкільної драми в звязку з історією київської академії до кінця XVIII віку, шкільні діялоги і святочні вірші І. Некрашевича, вертеп і його варіанти. *Г.*

Г. Георгіевскій — Гоголь и Жуковскій въ 1846 году (Журналь Мин. Народн. Просвѣщенія, 1910, IV, ст. 253—290). Статя містить матеріали до біографії Гоголя, добуті в записника, що подарував письменникови В. А. Жуковський в Франкфурті на Майні в 1846 р.

¹⁾ Мабуть піднесена в тім часі цареві.

Він переходує в відділі рукописів Московського Публичного і Румянцевського Музеїв (ч. 3226). Зміст його лише в невеликій частині був опублікований Н. С. Тихомировим (та повторений В. І. Шенроком), але й то дуже непоправно. Отже матеріяли, подані автором, являють ся в більшій частині ще ніде не друкowanими. Крім нотаток, що мають вартість лише для біографії і характеристики особи Гоголя (деякі з них свідчать про заінтересоване його історією і життям рідного народу), тут уміщені й етнографічні замітки Гоголя про людові і хліборобські свята („Крещеніє кукушек“, „Семиць“, „Троицьнъ день“, „Вербная суббота“, „Русалки и Русалія“, „Иванъ Купало“, „Ярило“, „Петровки“ і ин.). *О. Н.*

В. Правобережець — Богдан Залеский (Рада, 1911, ч. 292). В своїм гарно, в чутем написанім рефераті, подає д. Правобережець характеристику життя й діяльності Богдана Залеского в нагоди 25-ліття його смерті, справедливо бачучи в поеті — дитину України. Вкіяції спвіняєть ся на відношенню сучасних польських літератів на Україні до Залеского, в котрім вони бачать „останнього Поляка, котрий щиро, всім серцем кохав Україну“.

М. Євшан — Юрій Федькович в світлі нових матеріялів (Л.-Н. В. 1911, кн. IX, ст. 279—290). На підставі нових матеріялів до життяси буковинського Кобзаря (др. О. Маковей в „Укр.-р. бібліотеці“ вид. нашим Товариством і статі Д. Лукіяновича в 104 т. „Записок“) пробує автор начеркнути образ поетичної індивідуальности Федьковича.

Др. О. Маковей — Любов Федьковича (Руслан 1911, ч. 221—223). Автор подає нам епізод з життя славного поета, оповідаючи нам про його любов до Емілії Марошані. Фелетон сей становить уступ в життєпси Федьковича, написаний др. Маковеем і виданий нашим Товариством.

Студинський К. — Неввісні поезії Осина Юрія Федьковича (Руслан 1911, ч. 105). Автор подає враз з своїми замітками чотири досі невісні німецькі поезії буковинського Кобзаря, віднайдені між паперами А. Вахнянина. В повнім зібранню творів Федьковича їх нема.

А. Куліш (Ганна Барвінок) — Спомини. „Українська хата“ 1911, кн. 5—6 і 7—8). Се продовженне споминів, розпочатих друком ще в покійній львівській „Будучности“ 1909 р. В сім (II-ім) розділі покійна письменниця оповідає про перебуванне Куліша в Петербурві в 1846 році, про свої заручини з ним і весіле, виїзд за границю і арешт у Варшаві.

Ів. Кривецький — М. Добролюбов й Україна (Літ.-Наук. Вістник, 1911, кн. 10, ст. 59—75). Продовжуючи свій огляд відносин „Корифеїв російської критики до українського письменства“ дає нам д. Кривецький в статі під виписаним в горі заголовком другий з черги нарис (перший був про Белінського) — про відношення до укр. письменства і взагалі до укр. справи М. Добролюбова. Статя писана з нагоди 50 ліття смерті сього рос. критика-публіциста. Вийшла вона також і осібно (Ж. 1911, ст. 19, ц. 25 коп.).

М. Евшан — Стефан Ковалів („Українська хата“, 1911, кн. 7—8). Коротенька характеристика письменника. Автор уважає його за письменника специфічно провінціального і вказує на певний брак у його творчої сили та на застій в творчості.

4—ка — Стефан Ковалів („Руслан“ 1911, ч. 91 і 92). З нагоди 30-літньої письменської діяльності (1881—1911) Ковальова автор коротенько знайомить нас з літературною працею ювілята, підносячи заслуги Укр. р. Видавничої Спілки, котра не дала оповіданням його піти в забуте.

С. Єфремов — В боротьбі з забуттям („Рада“ 1911, ч. 294). Фелетон сей присвячений 3-й книжці поезій Олеся. На думку д. Єфремова в поезіях нової збірки помітна справжня „трагедія серця“, що силкується забути минуле й не може. Автор висловлює надії, що прийде слухний час і з поезій Олеся посиляться ся знову вогняні іскри. В. Д.

Е т н о г р а ф і я.

Lubor Niederle — Slovanský Svět, zeměpisný a statistický obraz současného slovanstva. Прага, 1910.

Люборъ Нидерле — Географическо-статистическій обзоръ современнаго славянства, Петербургъ, 1909.

L. Niederle — La race Slave, statistique, démographie, anthropologie, traduit du tcheque et précédé d' une introduction par Louis Leger de l' Institut. Париж, 1911.

В 87 томі „Записок“ ми дали рецензію на працю Т. Флорінського — „Славянское племя“, властиво на ту частину її, яка говорить про український нарид. Тепер обговоримо аналогічну працю професора празького університету Любора Нідерле, яка появилася в „Енциклопедіи Славянской Филології“ (вип. 2), видаваній петербурською Академією Наук, замість відкиненої академією праці Флорінського.

На вступі до своєї праці подає д. Нідерле коротенькі уваги про розселення і розділ „прасловянського“ племені, наскільки се дозволяють

зробити давнї археологїї, а далї обговорює справу сучасного подїлу Словянства. Рїзні дослідники, як вїдомо, неоднаково представляють собі сей подїл. Так наприклад Добровський в 1822 р. признавав 9 живих словянських народів і мов (руська, ілірійська або сербська, хорватська, словїнська, хорутанська, словацька, чеська, лужицька, польська); Шафарїк в 1842 р. числив 6 мов з 13 нарїчами (руська, болгарська, ілірійська, лешська, чеська, лужицька); Срезневський в 1843 р. — 9 мов (великоруська, малоруська, болгарська, сербо-хорватська, хорутанська, польська, лужицька, чеська, словїнська); Шляйхер в 1865 р. — 8 мов (польська, лужицька, чеська, великоруська, малоруська, словїнська, сербська, болгарська); Мікльосїч — 9 мов (словїнська, болгарська, сербо-хорватська, малоруська, руська, чеська, польська, верхнелужицька, нвжпелужицька); Фльорїнський в 1907 р. — 9 мов (руська, болгарська, сербо-хорватська, словїнська, чесько-моравська, словацька, сербо-лужицька, польська, кашубська); Ягїч в 1898 р. — 8 мов (польська, лужицька, чеська, великоруська, малоруська, словїнська, сербохорватська, болгарська). Але коли приглянути ся тепер до політичних стремлїнь і сепаратистичних тенденцій, каже Д. Нїдерле, то число словянських народів зростає до 11—14, не рахуючих вже вимерлих. Що до нього самого, він подає таку схему:

„1. племя руське, в котрїм одначе проявляєть ся тепер сильна тенденція до признання самостійного істнованя двох народів: великоруського і малоруського (южно-руського, українського, русьняського);

2. племя польське, суцїльне, так що в приводу віддїлення кашубської галузї йде суперечка, чи є вона частиною Поляків, чи частиною вимерлої вже галузї балтійських Словян;

3. племя лужицько-сербське, котре дїлить ся на двї галузи: верхнє-лужицьку й нижнє-лужицьку;

4. племя чеське, котре в Чехах і на Моравї становить оден нарїд, але від нього все більше й більше йдуть до самостійности, головню завдяки політичним обставинам, угорські Словаки;

5. племя словїнське, без роздїлюючих тенденцій;

6. племя сербо-хорватське, в котрїм політичне порїжене й культурні рїзницї (головню релїгїйнї) поступили вже так далеко, що можна признати два окремі народи: сербський і хорватський;

7. племя болгарське, суцїльне. Тїльки відносно Словян, що живуть в Македонїї, йде спір, чи вони болгарські, чи сербські, чи треба їх признати окремою македонською народністю“.

Ми розглянемо ту частину праці, де говорить ся про племя руське, як його називає Д. Нїдерле, або схїдно-словянське, як

далеко краще називає його проф. М. Грушевський. Будемо тримати ся при цьому чеського видання, бо як бачимо з передмови до нього автора, чеський текст містить в собі деякі уваги політичного характеру, яких нема в російським виданню.

В першій параграфі розділу про східно-словянські племена, який має заголовок „historický rozvoj“ подає автор загальний огляд історії колонізації семи племенами території, заселеної тепер Росіянами, Українцями і Білорусами. Огляд сей, хоч і коротенький, подає головні моменти з сеї історії. Зауважимо між инших, що автор за проф. Грушевським цілком раціонально відкидає, як неслухну й противну жерельним вівіткам теорію деяких московських учених про те, що землі старинної Київщини цілком обезлюдніли по татарським нападі й що йно в XIV—XV вв. були знову заселені Українцями, які мали прийти сюди з Галичини. Варта уваги також твердження, що українська галузь східно-словянського племена язиково є найчистішою. В параграфі другім — „область і народні границі“ автор означає область розселеня й границі українського племена, користаючи головню з відповідних праць українських учених, між иншим з докладної праці В. К. — „Національно-територіяльні межі України“, друкованої в „Літературно-Науковім Віснику“ (1907 р) і „Очерка історії українського народу“ М. Грушевського. В параграфі третім подасть ся в початку загальна статистика людности „русської“, а потім окремо статистика Росіян, Українців і Білорусів. Подаючи статистику Українців, автор знову подає обчисленя, зроблені Українцями, бо вважає їх за вірніші в огляду на фальшованя в політичних цілях статистики офіційної. Говорячи в останніх п'ятих параграфях про „внутрішню диференціацію народу“, дає автор на початку між иншим коротенький огляд поділу українського народу на окремі групи, а довше спинаєть ся на справі ріжниць, які заходять між Росіянами й Українцями. На його думку сї ріжниць більші, ніж між Росіянами й Білорусами, бо Україні ріжнять ся від Росіян не тільки під виглядом язиковим і антропологічним, але й психичним: мають відмінну вдачу, пісні, звичаї і т. д. Розділ сей, на його думку, скріплюєть ся як історичними споминами, так і сучасним політичним рухом української інтелігенції. Далі автор виказує, як розвивало ся відродженя українського народу в XIX в., починаючи від появи „Баяєди“ Котляревського, й як се відродженя відбивало ся в літературних спорах між українськими й московськими ученими в приводу того, чи „русский“ парід є єдиний, чи український парід становить окрему самостійну одиницю, яка має всі права до всесторонного розвитку, й як нарешті дійшло до того, що останніми часами цілком вразно прокинув ся й розвинув ся серед українського народу рух чисто політичний, і суперечки в поля

літературного і наукового перенесли ся на поле політичне. Тепер, каже д. Нідерле, спір між Москалями й Українцями дійшов до того, що українські інтелігенти постійно й з переконанєм уважають український нарід за самостійний словянський нарід і з сеї причини домагають ся всіх належних йому прав. А права сі тепер уже не обмежують ся на осягненю шкіль в українською викладовою мовою й свободи для розвою української літератури, лише містять у собі й право на політичну самостійність. „Уміркованійші й реальнійші патріоти, які числять ся в існуючим станом річей, формулюють тільки домагане автономії України в границях російської держави, а радикальні партії природно йдуть далі і покладаючи ся на неминучу зміну теперішньої організації російської держави, ставлять собі метою цілковите відділенє, втворене свободної, самостійної України на соціально-демократичних підставах“. Так представляє автор сучасне становище відносин між обома народами, а кінчить чеське виданє своєї праці гадкою, що політичне відділенє непотрібне, що справу можна поладити на підставі поважання чужих прав і взаїмного порозуміння а не насильства.

Занадто загально звучить для нас сеї заклик, щоб ми могли в приводу нього висловлювати свої думки, звернемо тут увагу тільки на те, що в російськім виданю своєї праці автор висловлює ся цілий час про Українців в далеко більше „объединительніа“ дусі, ніж у чеськім видаю. Насамперед вражає його мішана термінологія (Малоруси для російської України, Русини для австрійської), яку останніми часами кидають вже й визначні російські вчені. Далі, на ст. 11 російського виданя висловлює автор з цілою рішучістю гіпотезу про „единство русскаго народа“, зовсім вже перестарілу, яку й досі висувать в Росії ріжні реакціонери, хочаби таким чином оправдати свою політику репресій проти „сепаратистів“ - Українців, які мовляв штучними способами хотять сю „єдність“ знищити. Каже автор: „назвавныя три группы (великоруська, малоруська й білоруська) были и остались вѣтвями одного народа. Онѣ остались близкими по языку, были слишкомъ тѣсно связаны историческими судьбами (напр. сначала борьбой съ татарскимъ игомъ; затѣмъ соединеніемъ подъ московскимъ скипетромъ), онѣ продолжительно и постоянно шли одно вѣрноповѣданіе и общую литературу, такъ что мы не можемъ не признавать всѣ группы вѣтвѣтъ взятыи единымъ русскимъ народомъ“. Дуже ядтка ся аргументація автора. Почати хочаб в того, що спільної боротьби проти Татарів не було, що злученє України в Москвѣщиною наступило що йно по кількох столітях самостійного розвитку кожної з них, який ішов зовсім в інших напрямх і під ріжними впливами, що про спільну літературу можна говорити хіба для зовсім пізнійшого часу, коли російське правительство вже встигло систе-

жою заборон і репресій припинити свободний культурний розвиток українського народу, що ся „спільність“ відразу була ослаблена новим відродженням українського руху і т. д. Зрештою й сам автор в другім місці признає, що „дифференціяція с'єверо-русовъ и южно-русовъ произошло давно и развивалась, правда, медленно, но непрерывно. Даже политическіе раздоры и несогласія существуют издавна между Великою и Малою Русью, и вся жизнь ихъ въ печеніе многихъ в'єковъ была различною“. Одначе не зважаючи на се, автор знову твердить, що „въ-прежнее время не было національнаго спора между велико- й малорусами въ пунѣшнемъ смыслѣ“. Говорити так, се значить цілковито не знати або умисно ігнорувати всю історію московсько-українських відносин від часу прилученя України до Москви аж до наших днів. Вагалі в усій частині праці автора, де говорить ся про Росіян і Українців, на кождім кроці стрічаємо суперечности, вагання. Можна сказати, що ціла ся частина се одна велика суперечність.

М. Залізняк.

Dr. Erwin Hanslik — *Kulturgeographie der deutsch-slawischen Sprachgrenze* (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 1910, VIII, ст. 102—127, 445—475 з маламп).

Автор хоче змалювати найважнійші ріжницї між германсько-романським, західно-європейським, а славянсько-грецько-фінським тобто східно-європейським культурним світом. Ріжницї сї надто яскраві, щоб на них не звернули уваги вчені дослідники культури, одначе аж автор вибрав їх в одну цілість, послугуючи ся головно статистичними даними.

Подавши число людности в обох культурних територіях (229·5 міліонів західних і 167·4 міл. східних Європейців), описує автор доволі докладно головну границю і переходову полосу. Далі виказує, о скільки в язиковою границею годять ся або ріжнять ся появи з обсягу геомології, кліматології, ботаніки і т. д. і анаходить навіть дут-характеристичні ріжницї між обома світами. Далекі більші ріжницї в характері і культурі людности. Густина населеня рідша на Сході. Число родів перевишає на Сході значно число родів на Заході (в Росії 49·7%, в Румунії 40·5% — в Австрії 38·1%, в Німеччині 36·9%), за те смертність на Заході значно менша. Що до господарського життя панує на Сході більша однастайність, між тим коли Захід значно зріжничкований. Доми належать на Заході до більшого типу, на Сході до меншого. Захід характеризуєть ся великим числом міст, на Сході міст не багато таї вони не мають міського характеру: на Україні живе приміром тільки 10% людности по містах, а Угорщина має міста, що в дійсности являють ся великанськими кільканацять або кількадесятитисячними селами. В Галичині велике число міської людности займає ся хліборобством, що є характеристичним занятєм східно-

європейської території. Обі області мають далі дві релігії таї окрему азбуку. Схід Європи визначає ся вкінці значною неграмотністю. В Румунії на 1000 рекрутів припадає 890, в Росії 617, в Італії 329, в Австрії 238, в Бельгії 109, а в Німеччині 0'4 неграмотних.

Результати авторових студій зібрані і пояснені крім того на окремих картах.

З. Кузеля.

Peasant art in Austria and Hungary, edited by Charles Holme, Лондон, 1911.

Се особний освітний номер лондонського „The Studio“ за 1911 р., присвячений людській штудії в Австро-Угорщині. Зложились на се статі: А. S. Levetus про Австрію, д-ра М. Габерляндта директора Museum für die Volkskunde в Відні про австрійську людську штуку, та А. Kriesch-Köbösfői про угорську і А. S. Levetus про Саксів і Румунів в Трансильванії та про Кроатів і Славонців. Текст статей обнімає всього 54 ст. вел. 8-кп, решту займають ілюстрації, яких у всій книжці 816, з чого 46 кольорованих. Наукового критичного значіння не має ні одна статя, хоч п. Levetus у вступі про Австрію, а п. Haberlandt у статі про австрійську людську штуку старають ся звязати генетично поодинокі прояви людської штуки різних народів Австрії. Відповідно сим їх старанням і розложено весь матеріал по провінціям ось в такому порядку: гор. і дол. Австрія, Зальцбург, Тироль і Форарльберг, Сирія, Чехія, Моравія, Шлезк, Галичина, Буковина, Каринтія, Істрія, Далматія, Босна, Герцеговина; потім угорський відділ в порядку вище зазначенім. На перший погляд здавалось би, що єсть яка то звязь між Буковиною і иншими провінціями полудня австр. держави; про неї може й стануть думати читачі сего виданя, але в дійсности її нема, хоч п. Габерляндт і паві Леветус про неї твердять. А все те, що вони говорять про людську штуку галицьких Русинів, на жаль мало умотивовано ілюстраціями, не тільки порівняними — але й сучасними. Говорять вони про вплив Византиї (Levetus 11), Сходу і звязь з Єгиптом (Haberlandt 19), що проявив ся у наших сільських плетених поясах, герданах, вишивках — не даючи для сего ніяких инших ілюстрацій, крім дерев'яного хрестива № 391, розкиненого в такій формі по всему православному Славянстві, № 402 дїточу ташку шкіряну (дзьобенку), 403 і 409 дві гудульські порошницї. От і все, що автори зїбрали гідного до ствердження своїх думок. А знають вони, після нашого відома, і Музей Напретка, і віденський Volkskunde, Наукового Т-ва, проф. Грушевського, Шухевича, Національний і инші збірки. Впрочім були-ж їм доступні № 374—429 із Закопаного, та 430—455 з Буковини; останні зовсім не характеристичні для людської штуки галицької України, тимбільше що воно в значній частині шкільно-

ремісничого походження. Ввиду всего того вам приходить ся зазначити, що вищине видане багатьох людий не вдовольить: раз, зовсім довільним нічим не умотивованим географічним розміщенням поодиноких людських штук Австрії; по друге механічним розлученням таких близьких славянських осередків як: Країна, Кroatія — Славонія, Істрія, Далматія...; по третє повною нерівномірністю і випадковістю ілюстраційного матеріалу, який рідко в яким відділі стоїть в звязі в статю. — Що-ж до уступів про штуку австрійських Українців належить додати, що всі ті твердження про її звязь з Візантією і Сходом невеликої стійности, як довго не показано, що в нас є з арійського прапоходження, з чого зложилась візантійська штука, що в неї перейшло в народну творчість, а що народ дав свого власного, окремого від всіх інших. Всім напрямі і мають піти всі досліді, на основі яких можна буде сказати дещо певного про нашу і всяку людovu штуку.

I. Сєвну́жкий.

M[oravec?] — Pravda o Rusínech (Česká Osvěta 1911, ч. 1, стор. 32—33). В 10 числі „Освети“ за попередній рік оголосив Я. Гейрет статейку „Spolek Michaila Kačkovského“, що могла викликати невдоволене серед українських кругів емпатіями до москвофільства. Щоби зазначити свою безсторонність в національних справах усіх славянських народів, помістила редакція окрему статю п. в. „Правда про Русинів“, що безпечно причинить ся до яснійшого розуміння українсько-московського питання. Автор розглядає його з боку історичного, філологічного, антропологічного, етнографічного і політичного і констатує повну самостійність української народности. Понає при тім короткі звістки про історію і число Українців і виступає на кінці проти смішного аргументу, що Українців винайшов Стадіон. Статя робить дуже симпатичне вражіння і вказує на докладну знайомість автора з предметом.

Prof. Julius Koblischke — Lubor Niederles Stellung zum Deutschtum (Deutsche Erde 1910, IX, ст. 117—119). Свого часу зроблено мені заклад в Český Časopis historický, що в своїх оглядах угляднюю також такі орґани як приміром Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen, себго звертаю увагу і на часописи, що не в усім руководять ся об'єктивністю в славянських справах. Заклад сей можна б мені зробити і тепер, коли вгадую цитовану в горі статю проф. Коблішке. Мимо того уважаю своїм обовязком поінформувати загал і про сю рецензію книжки Нідерле Slovanský svět, бо об'єктивний справовдавець повинен писати не лише про прихильні відзиви і не повинен руководити ся симпатіями або антипатіями. Проф. Коблішке обговорює в книжки Нідерле особливо ті місця, що мають політичний характер. Передовсім протривить ся автохтонности Чехів і виступає проти

археологічних висновків. Далі займає ся — тут вже не конче об'єктивно — Нідерлевою характеристикою німецької політики супроти Славян і кінчить кількома слушними замітками про Камубів. У референта перемішані научні висновки в національно-політичними уподобаннями, а стаття служить висловом поглядів сучасних німецьких націоналістичних кругів.

Adolf Müller—Eisenberg. Ein Ausflug in die Wald-Karpathen (Deutsches Volksblatt für Galizien 1911, ч. 139). Опис прогульки в околиці Печевіжина. Крім опису вражінь і природи стрічаємо тут і деякі етнографічні замітки про одіж, будову і розклад гуцульських домів, харч, домашні заняття, освітлене, гостинність Гуцулів і т. д. Мавмо теж згадку про витривалість гуцульських коней та про польоване на медведя.

Markwart — Eine Reise durch die deutschen Dörfer bei Munkacs (Deutsches Volksblatt für Galizien 1911, ч. 134, 135). Описана подорож до німецьких колоній, розложених на українській території коло Мункача. Між иншим констатує автор, що в самих місті Мункачи лиш зверхня поволока мадярська, бо зрештою людність говорить по німецьки і українська. Наводить також багато прикладів примусової мадяризації через школу і церкву, і підносить сю сумну появу, яку стрічаємо і серед угорських Українців, що цілу мадяризацийну роботу ведуть німецькі ренегати. *З. К.*

О. Осип Фацневич — Що нарід говорить про чуму? („Руслан“, 1911, ч. 80). Автор публікує списаний від селянина з с. Репужинець Городецького пов. переказ про чуму. Зались сю передрукував американський „Душпастирь“, 1911 р. ч. 5, ст. 7—8. *В. Д.*

Karl Knortz — Die Insekten in Sage, Sitte und Literatur. Annaberg, Glaser, 1910, ст. 151. По більшій праці про людське тіло дістаємо нову багату збірку про комахи в віруваннях і звичаях всіляких народів. Обговорено тут між иншим і теми про пчол, блохи, мухи, навуки, блощиці, молі, мурашки, саранчу і т. д.

R. Andree — Den Tod betrügen (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 1909, XIX, ст. 203—4.) Автор дає кілька причинків до загально знаного звичаю зніяти імя дитини, щоби охоронити її перед смертю, або ввагалі перед слабкістю і нещастем. Очевидно ряд паралель можна значно побільшити (приміром В. Л. Приклонскій, Три года въ Якутской области. Живая Старина 1890, I, отд. III, ст. 64; Lilientalowa, Dziecko żydowskie. Mater. antropol.-archeol. 1904, ст. 155; А. В., Обряды и обычаи по случаю рождения дѣтей. Этногр.

Обозрѣніе 1896, XV, ст. 146—7; Мр. Г. — Кузеля, Дитина в звичаях і віруванях українського народа I, с. 54—55) і то навіть українським матеріалом (Гринченко, Изъ усть народа, 23). З другого боку належить замітити, що донекуди на Україні (у Харківщині) вистерігають ся сего звичаю, бо противно приписують йому всякі нещастя (Милорадович, Народная медицина въ лубецкомъ уѣздѣ. Кіевская Старина 1900, ст. 24).

Emil Schnippel — Leichenwasser und Geisterglaube in Ostpreussen (Zeitschrift des Vereines für Volkskunde 1910, XX, ст. 394—398). Статейка замітна тим, що подає кілька нових обсервацій в німецько-польського етнографічного пограниччя, які подібують і у Українців. І тут чимало робить ся заходів, щоби задержати мерця на другім світі і відділити його від живих.

Theodor Zacharie — Einem Sterbenden das Kopfkissen wegziehen (Archiv für Religionswissenschaft 1908, XI, ст. 151—153).

Samuel Poznański — Einem Sterbenden das Kopfkissen wegziehen (Ibidem 1909, XII, 414—415). Оба автори подають нові звістки про старий звичай витягати подушку з під голови умираючого, що тяжко умирає. Сей звичай згадує ся приміром в Mildheimer Noth- und Hülfsbüchlein (Würzburg 1790), в Jörg Wickrams Rollwagenbüchlein 1557, розд. 92 та в численних рабінських книгах в XV і XVI ст. Нині він теж загально розповсюджений і знаний між иншим і в українським похороннім обряді.

Richard Andree — Ratschen, Klappern und das Verstummen der Karfreitagsglocken (Zeitschrift des Vereines für Volkskunde 1910, ст. 250—264.) З цілого ряду калатал, уживаних при всіляких нагодах і для всіляких цілей, вибирає автор калаталка, що заступають дзвони в велику п'ятницю. На підставі доволі багатого німецького і романського матеріалу розсліджує автор історію, розповсюдження і форми сього звичаю та подає всілякі назви і види таракшавок. Для ілюстрації уміщено 14 образків всіляких калатал між якими стрічаємо і форми уживані загально в Галичині (обр. 2). Згагують ся також т. зв. Schallbretter (ξύλα ξύλα), що заступали колись дзвони і подібують ся спорадично і у нас (приміром в Прислові коло Надвірної). З. К.

Видання й статі ширше обговорені в с'їм томі:

Наукова хроніка.

Karl Ritter von Englisch — Zu unserer Auswanderungsfrage Bemerkungen, 1911.

— Die überseeische österreichische Wanderung in den Jahren 1908 und 1909 sowie die Einwanderungs- und sonstigen Verhältnisse in den wichtigsten Einwanderungsstaaten, 1910.

— Die Lehren der amerikanischen Einwanderungsstatistik, 1911.

Ernst Schultze — Die Analphabeten in den Vereinigten Staaten, 1907.

H. Fehlinger — Die Österreicher in den Vereinigten Staaten von Amerika, 1907.

L. Loydold — Die Ein- und Auswanderung durch den Hafen von New York im ersten Semester 1908, 1908.

Friedrich Schomërus — Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten und ihre Folgen, 1096.

Binn Max — Geographische Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Nordamerika, 1907.

Ernst Schultze — Die Bevölkerungsbewegung im westlichen Kanada, 1907.

Eugen von Philippovich — Im Westen Kanadas, 1905.

Karl Ritter von Englisch — Die Einwanderung nach Südamerika, 1910.

Преісторія, антропология, археология, історія штуки.

I. Gherghel — Zur Frage der Urheimat der Rumänen, 1910.

Ch. Diehl — Manuel d' art byzantin, 1910.

Е. Тевяшовъ — О назначенія боковыхъ отверстій на втулкахъ бронзовыхъ наконечниковъ скифскихъ стрѣлъ, 1910.

Z. Batowski — Norblin, 1911.

Історія політична і культура.

М. Халанскій — Отношеніе былинъ объ Ильѣ Муромцѣ къ сказаніямъ объ Олегѣ Вѣщемъ, 1911.

T. Modelski — Czy Polacy walczyli na Sycylii w 1025 r.? 1911.

Ф. Лабенскій — Русскія церкви и братства на предградіяхъ львовскихъ, 1911.

Wołyniak — Bazylianie w Owruczu, 1910.

Д. Багал'їй — Очерки изъ русской исторіи, I, 1911.

Література.

H. Lietzmann — Byzantinische Legenden, 1911.

P. Брандтъ — Лекціи по славянорусской палеографіи, 1910.

В. Церетцъ — Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра, XV—XVII, 1910.

Е. Колтоновская — Критическіе этюды, 1912.

Етнографія.

- L. Niederle — Slovanský Svět, 1910.
Л. Нидерле — Географическо-статистическій обзоръ современнаго славянства, 1909.
L. Niederle — La race Slave, 1911.
E. Hanslik — Kulturgeographie der deutsch-slawischen Sprachgrenze, 1910.
Ch. Holme — Peasant art in Austria and Hungary, 1911.
-
-

ПОКАЗЧИК

до тт. СІ—СVІ Записок Наукового Товариства ім. Шевченка ¹⁾
(рік XX).

I. Розвідки, замітки, огляди й матеріали.

Балей Стефан. Про понятє психологічної основи почувань. CV, с. 116—147.

Балей Стефан. Про різницю між почуваннями осудними і представними. CVI, с. 135—168.

Біленький Я. Угроські літописні записки. CIV, с. 73—82.

Возняк М. Віршові проби Юліана Величковського. (До питання авторства Шешкевичевої „Читанки“). CIV, Misc. с. 181—191.

Возняк Михайло. Граматика Лаврентія Зиванія з 1596 р. СІ, с. 5—38, СІІ, с. 11—87.

Возняк М. Дві дрібнички до характеристики Марк. Шашкевича. CV, Misc. с. 165—168.

Возняк М. До історії видання Ількевичевих приповідок. CVI, Misc. с. 175—190.

Возняк М. Замітки Ів. Могильницького до видання Руської Правди Раковецького. CIV, Misc. с. 176—180.

Гординський Ярослав. До біографії й характеристики Миколи Устияновича. CIV, с. 83—122.

Гординський Ярослав. Уривок Псалтири XIII—XIV в. I. Палеографічні прахмети. II. Текст. III. Граматика. IV. Уваги до тексту. CVI, с. 5—24.

Грушевський Михайло. Записка Гендльовіка про банатських Запорожців. СІ, Misc. с. 134—141.

Грушевський М. Ф. Леонтович — В. Ключевський — Д. Самоквасов. (Некрологічні замітки). CV, Misc. с. 168—174.

Грушевський Мих. Нові конструкції початків словянського і українсько-руського життя. Критичні замітки. СІІІ, с. 5—27.

Грушевський М. В. І. Сергєєвич. Посмертна згадка. СІ, Misc. с. 141—143.

Дорошенко Вол. Українознавство в російськїм показчику для самоосвіти. CIV, Н. хр. с. 192—199.

Джиджора Іван. Економічна політика російського правительства супроти України в 1710—1730 рр. СІ, с. 63—100, СІІІ, с. 54—97, CV, с. 50—91.

¹⁾ Скорочення: Misc. = Miscellanea. Бібл. = Бібліографія. Н. хр. = Наукова хроніка.

Залізняк М. Новий курс західно-європейської археології. CVI, Н. хр. с. 192—199.

Злинський Іван. Програми для збирання українських діалектичних одмін. СІІІ, Н. хр. с. 205—208.

Inhalt der I—XCVIII Bände der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. Jahrgang I—XIX. СІ.

Кревецький Ів. Броніслав Лодзький. CVI, Misc. с. 190—191.

Кревецький Іван. Неоправдані докори. До історії т. зв. „Руського інституту“ (Studium ruthenum) на львівським університеті. СІІ, с. 116—126.

Крипакевич Іван. З історії м. Підгорода. СІІІ, Misc. с. 191—200.

Кузеля З. Причинки до студій над нашою еміграцією. СІ, Н. хр. с. 144—158. CV, Н. хр. с. 175—204.

Лукіянович Денис. Спірні і сумнівні питання в житю Осипа Юрія Федьковича. СІV, с. 123—173.

Назарів Ол. Етнографічна територія угорських Українців-Русинів. СІІ, Н. хр. с. 165—191.

Новицький Олексій. Варіанти до Кобааря 1860 р. СІІ, Misc. с. 157—162.

Перетц В. Вілька старих вірш. СІ, Misc. с. 130—133.

Перетц Володимир. Памяти Павла Житецького. СІІ, с. 5—10.

Показчик до тт. ХСІІІ—ХСVІІІ Записок Наукового Товариства ім. Шевченка (рік ХІХ). СІ, с. 197—222.

Радзиевич Володимир. Павлин Свенціцький. Публіцистична, наукова та літературна його діяльність. СІ, с. 109—129. СІІ, с. 127—147. СІІІ, с. 113—190.

Свенціцький Іляріон. Бучацьке Євангеліє. (Палеографічний опис). СV, с. 5—17.

Смола П. Перекази про багатирів. СІІІ, Misc. с. 202—204.

Созанський Іван. З минувшини м. Бродів. (Причинки до історії міста в ХVІІ в.). ІV. Дещо про цехи і ремесла. V. Церкви, шпиталі, школи, місцеве духовенство. VI. По дорозі під Львів. СІІ, с. 88—115.

Срібний Федір. Студії над організацією львівської Ставропігії від кінця ХVІ до полов. ХVІІ ст. СVІ, с. 25—40.

Студинський Кирило. Полемічне письменство в р. 1608. СІV, с. 5—37.

Тершаковець Михайло. До життя Маркіяна Шашкевича. СV, с. 92—115. СVІ, с. 77—134.

Томашівський С. Іван Созанський. Посмертна згадка. СІІ, Misc. с. 162—164.

Франко Іван. Неолітичні знахідки в околицях Нагуевич і їх сучасне уживання. СІІІ, Misc. с. 200—202.

Франко Іван. Салдатецька пісня про Суворова. СVІ, Misc. с. 169—175.

Франко Іван. Студії над українськими народними піснями. ХХХІІІ. Хмельницина (думи, пісні та вірші), СІ, с. 39—62. СІІІ, с. 28—53. СІV, с. 38—72. СV, с. 18—49. СVІ, с. 41—76.

Франко Іван. Щасливий чоловік. Образок із життя білоруського пана з ХVІІ—ХVІІІ в. СV, Misc. с. 148—165.

Широцький Кость. Дещо з української творчости артиста-малюара Тропініна. СІІІ, с. 98—112.

Широцький К. Давін Сави Чалого. СІV, Misc. с. 174—176.

Широцкий. Кость. „Сама собі в хаті господиня“. (Картина Т. Шевченка). СІ, с. 101—108.

Шпитковський Ів. „Projekt konfederacyi chłopskiej“. СІІ, Misc. с. 148—156.

g. c.

II. Рецензії й реферати (Наукова хроніка й Бібліографія)¹⁾.

Аваліани С. Заслуги **О. И. Леоновича** в изученіи обычнаго права русских инородцевъ (Журналъ Министерства Юстиціи, 1911, VI, с. 169—175). *Ол. Назар'їв.* СVІ, Бібл. с. 211—213.

Авдинович Ор. Форма писань Маркіяна Шашкевича. (Звіт дирекції ц. к. гімназії в руском-вкладовим языком в Перемишлі за рік шкільний 1910/1911. Перемишль, 1911, с. 3—22). *М. Возняк.* СVІ, Бібл. с. 217.

Адарюковъ — Добавленія и исправленія къ подробному словарю русскихъ гравированныхъ портретовъ Д. А. Ровинскаго. Спб., 1889, Спб. 1910. *К. Широцкий.* СІV, Бібл. с. 203.

Акты относящіеся ко времени войны за Малороссію (1654—1667). (Акты издаваемые виленскою комиссією для разбора древнихъ актовъ, т. XXXIV). Вильна, 1909, с. LII + 2 табл. + 588. *Ів. Крипякевич.* СІІ, Бібл. с. 198—199.

Алферовъ А. и Грузинскій А. Допетровская литература и народная поэзія. Тексты, переводы, примѣчанія, словарь, вид. 4-е. Москва, 1910, с. VIII + 479. *І. С. СІV,* Бібл. с. 234.

Алферовъ А. и Грузинскій А. Русская литература XVIII вѣка. Хрестоматія, вид. 3. Москва, 1910, с. VIII + 507. *І. С. СV,* Бібл. с. 234.

Арцимовичъ Е. В. пор. **Указатель.**

Auhagen Otto. Die Zukunft der russischen Landwirtschaft. (Nach einem Vortrage). (Zeitschrift für Sozialwissenschaften, X, 1907). *Э. К. СІІ,* Бібл. с. 236.

Baranowski Ign. Tad. Mate-ryały do dziejów wsi polskiej. Zeszyt I (Prace Tow. Nauk. Warszawskiego, II, 2). *І. Крч. СІІ,* Бібл. с. 204.

Barwiński Bohdan Dr. Pieczęcie książąt halicko-włodzimierskich z pierwszej połowy XIV wieku. Краків, 1909, с. 22. *Ів. Крч. СVІ,* Бібл. с. 205.

Барвинскій В. Изъ исторіи козачества лѣвобережной Украины (Журналъ Мнп. Нар. Просв. 1910, кв. 1). *М. Залізняк.* СІІ, Бібл. с. 199—200.

Barwiński Eugeniusz Dr. Dyaryuze i akta sejmowe r. 1591—1592). Scriptores rerum polonicarum, t. XXI). Краків, 1911, с. XXX + 458. *І. Крипякевич.* СІV, Бібл. с. 209—210.

Барвинскій О. Маркіян Шашкевич jako перекладчик (Руслаи, 1911, ч. 248—250). *В. Д. СІV,* Бібл. с. 221.

Барвинскій О. Перше видане Шевченкових творів у Галичині (Руслаи, 1911, ч. 59). *В. Д. СVІ,* Бібл. с. 220.

Барвинскій О. Спомини в ного:

¹⁾ Статі приготовані тільки, без обговорення, тут поминать ся.

житя (Руслан, 1911, ч. 263—90).
В. Д.—ко. CVI, Бібл. с. 207.

Барвінський О. Ще кілька заміток з історії Шевченкового пам'ятника (Руслан, 1911, ч. 55).
В. Д. CVI, Бібл. с. 221.

Барвінський О. Як півзала Т. Шевченка в 60-их рр. XIX в. тернопільська гімназіяльна молодіж (Руслан, 1911, ч. 54). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 220.

Bauer Max. Ein neuer Entwurf eines österreichischen Denkmalschutzgesetzes (Kunstgeschichte liches Jahrbuch der k. k. Zentralkommission. Beiblatt zu Denkmalpflege 1900, т. III, с. 9—26). *З. К.* CI, Бібл. с. 166.

Бенешевичъ В. Н. пор. **Обозрініе.**

Бережковъ Н. Устава замковъ, державъ и дворцовъ Сигизмунда Августа, предшествовавшая Волоочной Уставѣ (Журналъ Мин. Нар. Просвѣщенія, 1911, май, с. 99—105). *Ол. Назаріів.* CIII, Бібл. с. 219—220.

Бережковъ М. Н. А. Ф. Шафонскій и его трудъ: Черниговскаго намѣстничества топографическое описаніе (Замѣтки къ исторіи Черниговской губерніи и Малороссіи вообще) с. 1—20 (Сборникъ ист.-фил. общ. при инст. кн. Безбородко въ Нѣжинѣ, т. VII. *М. Залізняка.* CV, Бібл. с. 214.

Berendts A. Analecta zum slavischen Iosephus. (Zeitschrift für die neutestam. Wissenschaft, 1908, IX, с. 47—70). *З. К.* CI, Бібл. с. 187.

Bericht über die Tätigkeit des statistischen Seminars an der Universität Wien im Wintersemester 1906/7 (Statistische Monatschrift, Верно, 1908, т. XXXIV, с. 95—146). *З. Кузеля.* CVI, Бібл. с. 227—235.

Бернатович Вол. Похорони Тараса Шевченка (Руслан, 1911, ч. 54). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 219—220.

Bertsch Wilhelm Dr. Landwirtschaftliche Bilder aus Galizien (Österreichische Rundschau, 1910, XXII, с. 142—6). *З. К.* CII, Бібл. с. 234—235.

Бертъе—Делагардъ А. Л. Къ исторіи христіанства въ Крыму. Многое тысячелѣтіе, Одеса, 1909, с. 113 (в „Записокъ Одесскаго общ. исторіи и древностей“, т. XXVIII). *М. Грушевскій.* CIV, Бібл. с. 207.

Die Bevölkerung der Erde. Periodische Übersicht über neue Arealberechnungen, Gebietsveränderungen, Zählungen u. Schätzungen der Bevölkerung auf der gesamten Erdoberfläche, XIII. Europa, Iota, 1909, с. VI+144. *З. Кузеля.* CIV, Бібл. с. 224.

Die Bibliotheken im Verwaltungsjahr 1908—9 (Zeitschrift des österreichischen Vereines für Bibliothekswesen, Відень—Липськ, 1910, XIV, з. 1—2, с. 31—44). *З. Кузеля.* CII, Бібл. с. 222.

Бобринскій А. А., графъ. Исследования въ Чигиринскомъ у. Киевской губ. въ 1907 г. (Извѣстія Имп. Археол. Ком. 1910, в. 35). *М. З.* CV, Бібл. с. 208.

Богатенко. Черты нравственного символизма въ русской иконографіи XVIII—XIX в. Москва, 1910. *К. Широцькій.* CV, Бібл. с. 207.

Бодуэнъ-де-Куртенэ И. А. Изъ источниковъ народнаго міровозарѣнія и настроенія (Відбитка з „Записокъ И. Рус. Геогр. Общества“, т. XXXIV). Спб. 1909, с. 6. *В. Гнатюк.* CI, Бібл. с. 185—186.

Bonwetsch M. Die Mosessage-

in der slavischen kirchlichen Literatur (Nachrichten von der Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften Göttingen. Philosoph.-historische Klasse, 1908, с. 581—607). *З. К.* CI, Бібл. с. 187.

Borchling Conrad, Dr. Aus der slavischen Mythologie (Korrespondenzblatt, der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, XL, 1909, с. 80—2). *З. К.* CI, Бібл. с. 165.

Bromberg A. Von den neuen Grundgesetzen des russischen Reiches (Zeitschrift für international. Privat und öffentl. Recht. Ляпекъ, 1908, XVIII, с. 1—16). *З. К.* CIV, Бібл. с. 235.

Bugge Alexander, Prof. Dr. Novgorod som varjagisk by (Nordisk Tidsskrift för vetenskap, konst och industri, VIII, 1906, с. 573—88). *З. К.* CI, Бібл. с. 176.

Bugge Alexander. Die nord-europäischen Verkehrswege im frühen Mittelalter und die Bedeutung der Wikinger für die Entwicklung des europäischen Handels und der europäischen Schifffahrt (Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, IV, 1906, с. 227—77). *З. К.* CI, Бібл. с. 176.

Будде Е. Θ. Основы синтаксиса русскаго языка (Рус. Филол. Вѣст. 1910, т. 64, с. 1—61). *И. Свенцицкий.* СII, Бібл. с. 210—211.

Будяк Ю. Записки учителя Л.-Н. В., 1911, кв. 1—6). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 234.

Buschan Georg, Dr. Illustrierte Völkerkunde. Unter Mitwirkung von A. Byhan, W. Krickeberg, R. Lasch, Felix v. Luschan, W. Volz. Stuttgart, 1910, с. XIV + 464 +

XVII таблиць. *З. Кузель.* CI, Бібл. с. 188—189.

Bialkowski Leon. Ziemia sandecka, stan jej społeczno-gospodarski w pierwszej połowie XVI wieku (Przegląd historyczny, 1911, т. XII, с. 89—114, 217—42, 353—84). *И. Крипякевич.* CV, Бібл. с. 211—213.

Wadler Arnold, Dr. Die politischen Verbrecher in Russland (Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft. Берлін, 1909, XXIX, с. 33—73). *З. К.* CII, Бібл. с. 235.

Weber Max. Russlands Übergang zum Scheinkonstitutionalismus (Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik, XXII, XXIII, 1906, с. 165—401 й окремо с. 237). *З. К.* CIII, Бібл. с. 233.

Weber Max. Zur Lage der bürgerlichen Demokratie in Russland (Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik, XXII, 1906, с. 234—353 й окремо с. 125). *З. К.* CIII, Бібл. с. 233.

Weiss (v.) Eduard. Berg- und Flurnamen der Karpathen (Karpathen, Kronштадт, 1908/09, II, т. 1, с. 122—5). *З. К.* CV, Бібл. с. 240.

Weissenberg S., Dr. Das neugeborene Kind bei den südrussischen Juden (Globus. Illustrierte Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde. Брауншвайг, 1908, I, т. XCIII, с. 85—8). *З. Кузель.* CI, Бібл. с. 193—194.

Веселовский Н. И. Алебастровья и глиняныя статуэтки докиевской культуры въ курганахъ Южной Россіи и на Кавказѣ (Извѣстія Имп. Археолог. ком. в. 35, 1910, с. 11 + 4 табл. + 11 map). *М. Залѣзняк.* CV, Бібл. с. 206—207.

Wiese Oskar, Prof. Dr. Unsere Muttersprache, ihr Werden und ihr Wesen, 7 вид. Липськ, 1909, с. VIII + 278. *І. С.* CV, Бібл. с. 240.

Vizaknai Anton. Die ungarische Volkszählung am Ende des Jahres 1910 (Zeitschrift für Nationalökonomie, 1910, т. 94, с. 752—65), *З. К.* CVI, Бібл. с. 235.

Wilke G. Spiral-Mäander Keramik und Gefäßmalerei. Hellenen und Thraker (Darstellungen über früh- und vorgeschichtliche Kultur- Kunst- u. Völkerentwicklung, hrsg. von G. Kossinna. Випублі, 1910, с. 84). *М. Г.* CIII, Бібл. с. 217.

Windisch-Grätz (Prinz) Franz, Dr. Unsere Emigranten in Brasilien und der Aussenhandel. Vorschlag der Einführung des Kaffeemonopoles (Freistatt, 1910, II, с. 161—4). *З. К.* CIV, Бібл. с. 238.

Wirth Albrecht. Kasische Forschungen (Memnon, 1909, III, с. 1—48). *З. К.* CV, Бібл. с. 217—218.

Witte A. Die Gewerkschaftsbewegung in Russland (Volkswirtschaftliche Abhandlungen der Badischen Hochschulen, т. X; 3 додаток). Карльсруе, 1909, с. 83, м. 2. *З. К.* CII, Бібл. с. 235.

Wobly K. Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte Polens (Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, 1909, XVIII, с. 355—89). *З. К.* CIV, Бібл. с. 235.

Woeijkof A. Le groupement de la population rurale en Russie (Annales de Géographie, Paris, 1909, XVIII, с. 13—23 і мапа). *З. К.* CII, Бібл. с. 235.

Возняк М. Великодні привіти

пивописів (Діло, 1911, чч. 90 і 91). *В. Д.* CV, Бібл. с. 234.

Vondrák W., Dr. Kirchenglavische Chrestomatie. Göttingen, 1910, IV + 232. *І. Свєтлицький*. CIII, Бібл. с. 234.

Воробкевич І. Комедия без автора (Руслан, 1911, чч. 241, 243—247, 250). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 221.

Воробкевич І. Момул Николай Сучавский (Руслан, 1911, чч. 47—50). *В. Д.*—ко. CVI, Бібл. с. 207.

Hajdecki Aleksander. Vestigia artificum Polonorum Viennensia (1590—1750) (Przewodnik naukowy i literacki, 1910, с. 431—45, 536—48, 612—24, 732—46, 833—48). *І. Крипьякевич*. CIV, Бібл. с. 202—203.

Hauff Walter, Dr. Die Auswanderung der Schwaben nach Russland am Anfang des vorigen Jahrhunderts (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 107—111). *З. К.* CI, Бібл. с. 177.

Hecke Wilhelm, Dr. Die ungarische Volkszählung vom 31 Dezember 1900 (Statistische Monatschrift. Берно, 1910, XV (XXXVI), с. 861—76). *З. Кузеля*. CII, Бібл. с. 224—226.

Hellwig Albert, Dr. Eine gefährliche Körperverletzung infolge Hexenglaubens (Archiv für Strafrecht und Strafprozess. Берлін, 1907, т. LIV, с. 132—46). *З. К.* CIV, Бібл. с. 223.

Hellwig Albert. Kriminalistische Aufsätze (Archiv für Kriminalanthropologie, 1908, XXXI, с. 67—113, 282—317; 1909, XXXIII, с. 11—38). *З. Кузеля*. CIII, Бібл. с. 230—231.

Hey Friedrich. Argentinien u. die österreichische Auswanderung.

Vortrag (Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, XVII, 1908, с. 359—65). *Зенон Кузеля*. CIV, Н. хр. с. 194—201.

Гехтер М. Економічне життя України в 1910 р. (Л.-Н. В. 1911, кн. 3). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 233.

Гехтер М. З українського життя: Шевченківські дні (Л.-Н. В. 1911, кн. 4). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 234.

Гехтер М. Нова-культура на Україні (Л. Н. В. 1911, кн. 5). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 234.

Гехтер М. Українське життя в Росії в 1910 р. (Л.-Н. В. 1911, кн. 1—2). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 233.

Гехтер М. У царстві „Зеленого Змія“ (Л.-Н. В. 1911, кн. 6). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 237.

Herz Hugo. Die Kriminalität der Jugendlichen nach den Ergebnissen der neuesten österreichischen Kriminalstatistik (Archiv für Strafrecht und Strafprozess. Берлін, 1909, т. LVI, с. 25—44). *З. К.* CVI, Бібл. с. 213—214.

Гольмстенъ А. Семенъ Васильевичъ Пахманъ (Некрологъ) (Журналъ Министерства Юстиціи, 1911, III, с. 220—6). *О. Н.* CVI, Бібл. с. 214.

Гординський Я., Др. Автобіографія Теодора Лисяка (Руслан, 1911, ч. 176—9). *В. Д.—ко.* CVI, Бібл. с. 207.

Гординський Ярослав, Др. Невідомі писаня Маркіяна Шашкевича (Звіт дирекції ц. к. гімназій в руским викладовим язиком в Коломиі за шкільний рік 1910/11. Коломия, 1911, с. 5—22). *М. Возняк.* CVI, Бібл. с. 216—217.

Городцовъ В. А. Первобытная археология. Курсъ лекцій, читанныхъ въ Московскомъ Археологическомъ Институтѣ. Москва, 1908, с. 416—IX табл. *М. Замзияк.* CIV, Бібл. с. 200—201.

Horský Emil. Čech Jan Prač, sběratel ruských písní 1790 (Časopis českého Muzea. V Praze, 1910, т. 84, с. 441—6). *З. К.* CIV, Бібл. с. 223.

Грарбаръ Игорь. Исторія русскаго искусства. Москва, 1910. *К. Широщкий.* CI, Бібл. с. 162—163.

Гредескуль Н. А. пор. **Указатель.**

H[rza]n. Die Bibliotheken im österreichisch. Stadtsvoranschlag für 1911 (Zeitschrift d. österr. Vereines f. Bibliothekswesen. Відень—Липськ, 1910, XIV, з. 3—4, с. 138—9). *З. К.* CII, Бібл. с. 224.

Гротъ К. Профессоръ В. В. Морфиль, англійскій славистъ (Ж. М. Н. Пр. 1910, V). *О. Н.* CV, Бібл. с. 240—241.

Грузинскій А. пор. **Алфоровъ А.**

Грузинскій А. С. Пересопническое Евангеліе, какъ памятникъ искусства эпохи Возрожденія въ южной Россіи въ XVI вѣкѣ (Искусство, Кіів, 1911, N. 1, с. 1—48). *М. Возняк.* CI, Бібл. с. 163—164.

Грушевський М. На українські теми (Л.-Н. В., 1911, кн. 1, 2, 4, 7—8). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 237—238.

Hugelmann Karl. Das Alterspluralrecht und die österreichische Wahlreform (Archiv für öffentliches Recht. Тібінген, 1907, XXII, с. 448—63). *З. К.* CIII, Бібл. с. 232.

Gargas Sigismund, Dr. Organisation der Statistik des Aussenhandels Galiziens (Statistische

Monatschrift. N. F. XIV (XXXV). Берно, 1909, с. 770—2). *З. К.* СII, Бібл. с. 234.

Gaertner Friedrich. Der österreichisch-ungarische Ausgleich (Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik, 1907, XXV, с. 52—147, 338—444). *З. К.* СIII, Бібл. с. 233.

Gefährdete Holzkirchen in Ostgalizien (Mitteilungen der k. k. Zentralkommission f. Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Відень, 1909, VIII, с. 477—81, а 7 ілюстраціями). *З. Кузеля.* СIII, Бібл. с. 211—213.

Gerl (v.) G., Dr. Zur Fische-reistatistik Österreichs (Statistische Monatschrift, 1908, т. 34, с. 490—519). *З. К.* СII, Бібл. с. 236.

Gleye Karl, Dr. Der Name der Deutschen bei den Russen und Madjaren (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 214—5). *З. К.* СII, Бібл. с. 211.

Goldstein I. Der gegenwärtige Stand der Kartellbewegung in Russland (Jahrbücher für Nationalökonomie, 1910, XL, III, N. F. с. 162—8). *З. К.* СVI, Бібл. с. 238.

Grabowsky, Dr. Die Gesetzgebung in Russland im Jahre 1909 (Das öffentliche Recht der Gegenwart. Jahrbuch Bd. IV, 1910. Тібіагеа, 1910, с. 561—5). *З. К.* СVI, Бібл. с. 238.

Даниловъ В. В. Изъ народной жизни въ Малороссіи (Живая Старина, 1909, I, с. 34—9. 1910, I—II, с. 18—21). *В. Г.* СIV, Бібл. с. 217—218.

Даниловъ В. Къ бібліографіи драматическихъ передѣлокъ изъ Гоголя (Рус. Фил. Вѣстникъ, 1911,

2, с. 33—8). *М. В.* СIII, Бібл. с. 238—239.

Даниловъ Вл. „Кіевлянинъ“ М. А. Максимовича (Литературно-библіографическіе матеріалы (Извѣстія отд. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ 1909 г., кн. 3, с. 286—306). *М. Возняк.* СI, Бібл. с. 183—185.

Даниловъ Владивіръ. Красный трауръ въ малорусскомъ погребальномъ обрядѣ (Живая Старина, 1909, IV, с. 31—7). *В. Гнатюк.* СIV, Бібл. с. 218—219.

Даниловъ В. В. Малорусская легенда о трехъ братьяхъ, основателяхъ селъ (Живая Старина, 1910, I, с. 175). *В. Г.* СIV, Бібл. с. 223.

Даниловъ Вл. Малорусскія народныя вѣнны въ старыхъ и новыхъ лубочныхъ изданіяхъ (Рус. Филолог. Вѣстникъ, 1910, кн. 3—4, с. 222—42). *В. Гнатюк.* СI, Бібл. с. 192—193.

Данковская Р. С. Свадебные обряды у малороссовъ Грайворонскаго уѣзда въ 1870-хъ годахъ (Этногр. Обзор. 1909, кн. 81—2). *В. Г.* СI, Бібл. с. 194.

Dachler Anton. Zur Geschichte der Heizung im Bauernhause. Das Wort „Stube“ (Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Відень, 1911, XVII, с. 37—47). *З. К.* СIII, Бібл. с. 216—217.

Dvořák Max. Restaurierungsfragen. II. Das Königsschloß am Wawel (Kunstgeschichtliches Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und hist. Denkmale. Beiblatt zu Bd. II. 1908, с. 105—12). *З. К.* СI, Бібл. с. 166.

Dehn Paul. Die Völker Süd-europas und ihre politische Pro-

bleme (Angewandte Geographie. III. Serie. 8 Heft). Франкфурт, 1909, с. (8) + 98 + мапа. *З. Кузеля*. CVI, Бібл. с. 222—223.

Deniker J. Les races de l'Europe, II. La taille en Europe. Association franç. pour l'avancement des sciences. Congrès de Lyon 35-e session 1906. Париж, 1908, с. 143—1 мапа. *З. Кузеля*. CV, Бібл. с. 205.

Déchelette Joseph. Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine par. т. I, с. I—XIX+747, 1908, т. II, с. I—XVIII+1—512+I—VII+1—191 (appendices). Париж, 1910. *М. Залізняк*. CVI, Н. хр. с. 192—199.

Dzieduszycki (Graf) Adalbert. Galizien unter Kaiser Franz Joseph I. (Österreichische Rundschau, 1908, XVII, с. 356—8). *З. К.* CI, Бібл. с. 178.

Divéky Adorján. Magyar vonatkozású lengyel művek. (Századok, 1909, с. 298—304). *С. Т.* CI, Бібл. с. 178.

Djoritsch S. Die strafrechtliche Gesamthaftung im slavischen Rechte (Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft. Штутгарт, 1910, т. XXIII, с. 261—75). *З. К.* CIII, Бібл. с. 232.

Dnistrjańskij Stanislaus, Dr. Umgangssprache und Nationalität. Aus Anlass der Inaugurationsrede Hofrats Professor Bernatzik in Wien: „Ueber nationale Matrizen“ (Ukrainische Rundschau, 1910, ч. 7—8, с. 195—207). *З. К.* CII, Бібл. с. 233.

Донскія дѣла. Книга третья (Русская историческая Библиотека т. XXVI). Спб., 1909, с. IV+1022+83. *Ів. Крипякевич*. CIII, Бібл. с. 221—222.

Дорожинскій Діонисій, Д-рѣ.

Матеріялы до исторіи життя и смерті св. священномученика Іосафата Кунцевича, архієпископа Полоцького. I. Катехизамъ ѿ слуги Бж҃аго Іосафата сочатанний. Львів, 1911, с. V+17. *М. Возняк*. CIII, Бібл. с. 220—221.

Дорошенко Вол. Російська Україна (Календар львів. „Прогресиві“ на р. 1911, с. 231—52). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 233.

Дорошенко В. Український науковий рух в 1910 р. (Л.-Н. В., 1911, кн. 2). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 233.

Dreves G. Haben wir Gregor den Grossen als Hymnendichter anzusehen? (Theologische Quartalschrift, 1907, LXXXIV, с. 548—62). *З. К.* CI, Бібл. с. 187.

Dukmeyer Friedrich. Korbs Diarium itineris in Moscoviam u. Quellen, die es ergänzen. Beiträge zur moskowitzsch-russischen, österreichisch-kaiserlichen und brandenburgisch-preussischen Geschichte aus der Zeit Peters des Grossen. II Bd. (Historische Studien, т. 80). Берлін, 1910, с. VIII+356. *З. К.* CI, Бібл. с. 176—177.

Дурново Н. и Ушаковъ Д. Хрестоматія по великорусской диалектологіи. Посobie при преподаваніи русскаго языка въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ. Москва, 1910 (Ученія Записки Импер. Московскаго Университета, отдѣлъ Историко-филологическій, выпускъ 40) 8+216+1 карта. *І. Свенцицкій*. CV, Бібл. с. 238—239.

Євшан М. Грицько Чуприяка (Л.-Н. В., 1911, кн. 6). *В. Д.* CV, Бібл. с. 235.

Ehrenzweig Armin, Dr. Die Scheinehe in den europäischen Hochzeitsbräuchen (Zeitschrift für

vergleichende Rechtswissenschaft 1908, XXI, с. 267—87). *З. К. СІ*, Бібл. с. 165.

Englisch (Ritter von) Karl, Dr. Beitrag zur Kenntnis der Gutsgebiete Galiziens (Statistische Monatschrift. Берно, 1908, т. XXXIV, с. 525—63). *З. К. СІІ*, Бібл. с. 234.

Эрнъ В. Жизнь и личность Григорія Саввича Сковороды (Вопросы Философии и Психологии, 1911, кн. 107 (II), с. 126—66). *Вол. Дорошенко*. CVI, Бібл. с. 219.

Ettinger Paul. Polnische Ex-libris (Ex Libris, Buchkunst und angewandte Graphik, XVIII, N. F. II, 1908, с. 41—52). *З. К. СІІ*, Бібл. с. 224.

Ефремовъ С. Апостоль Іправды (Къ пятидесятилѣтню смерти Т. Г. Шевченка) (Русское Богатство, 1911, кн. 2, с. 192—215). *В. Д. CV*, Бібл. с. 234.

Жук А. Статистика українських бурь в Галичині (Наша Школа, 1911, кн. II—III, с. 35—50). *В. Д. CVI*, Бібл. с. 236.

Жуковичъ П., проф. Варшавскій сеймъ 1627 года и его значеніе въ исторіи борьбы православныхъ съ унией (Христіанское Чтеніе, 1910, II, с. 173—92, III, с. 334—50, V, с. 675—88). *Ю. С. CVI*, Бібл. с. 203—204.

Жуковичъ П., проф. Варшавскій сеймъ 1628 года и крушеніе уніональныхъ плановъ Мелегія Смотрицкаго (Христіанское Чтеніе, 1910, VII, с. 935—59). *Ю. С. CVI*, Бібл. с. 203—204.

Жуковичъ П., проф. Вопросы о примиреніи православныхъ съ униатами на Варшавскомъ сеймѣ 1629 года (Христіанское Чтеніе, 1910, IX, с. 1122—1135). *CVI*, Бібл. с. 203—204.

Жуковичъ П., проф. Кобринскій соборъ и Торунскій сеймъ 1626 г. (Христіанское Чтеніе, 1910, I, с. 14—36). *Ю. С. CVI*, Бібл. с. 203—204.

Залізняк М. Українська пспулярна література в 1909 році (Л.-Н. В. 1910, ч. 4, 6, с. 11—12). *В. Д. СІ*, Бібл. с. 188.

Зенбицкій П. Смѣхотворныя басни (Живая Старица, 1910, кн. I—II, с. 49—53). *В. Г. СІV*, Бібл. с. 217.

Знаменскій С. Ф. пор. **Указатель.**

Jeluk Izydor. Odrodzenie ruskiej literatury w Galicyi i Markian Szaszkiwycz. (W setną rocznicę urodzin M. Szaszkiwycza). (Відбитка зі „Sprawozdania Dyrekcji с. k. Gimnazjum w Brzeżanach za rok szk. 1910/11“). Березаня, 1911, с. 55). *М. Возняк*. CVI, Бібл. с. 215—216.

Имшенецкая М. В. пор. **Указатель.**

Jokl N. Über „Etymologische Anarchie“ und ihre Bekämpfung (Indogermanische Forschungen, 1910, т. XXVII, с. 297—324). *З. К. СІІ*, Бібл. с. 212.

Isaak Franz. Die Molotschnaer Mennoniten. Ein Beitrag zur Geschichte derselben. Aus Akten älterer und neuerer Zeit, wie auch auf Grund eigener Erlebnisse und Erfahrungen dargestellt. Halbstadt, Braun, 1908, с. 354. *З. К. СІІ*, Бібл. с. 237.

Качаровъ Евг. Современныя теоріи происхожденія религии и мифовъ (Лѣтопись историко-филологическаго общества при Имп. Новорос. Унив. XVI, с. 1—22). *М. В. СІV*, Бібл. с. 204.

Kaindl Raimund Friedrich, Prof. Dr. Beiträge zur Geschichte

des deutschen Rechtes in Galizien: IX—XII. (Archiv für österreichische Geschichte, B. 100. Відень, 1909, с. 186. *Ів. Кривлякевич*. СІІІ, Бібл. с. 229—230.

Kaindl R. F. Beiträge zur Volkskunde des Ostkarpathengebietes (Zeitschrift des Vereins für österreichische Volkskunde, 1908, XVIII, с. 92—98). *З. К.* CIV, Бібл. с. 223.

Kaindl R. F., Dr. Bericht über neue Arbeiten zur Völkerwissenschaft von Galizien, Russisch Polen und der Ukraine (Globus, 1909, I, т. XCV, с. 335—341, 365—8). *З. К.* CI, Бібл. с. 194—195.

Kaindl R. F., Dr. Das deutsche Ansiedlerhaus in Galizien u. sein Einfluss auf die einheimischen Bauernhäuser (Globus, 1910, XCVII, с. 104—10, 117—23). *З. Кузеля*. CIV, Бібл. с. 220—222.

Kaindl R. F. Das Deutschtum in den Karpathenländern (Karpathen, Kronstadt, 1907/8, I, т. 1, с. 141—4). *З. К.* СІІІ, Бібл. с. 223.

Kaindl R., Dr. Das Deutschtum in der Bukowina (Deutsche Erde, 1907, річник VI, с. 92—96). *З. Кузеля*. CIV, Бібл. с. 215—216.

Kaindl R. F. Münzfunde. 8. Bukowina (Jahrbuch für Altertumskunde, I, 1907, с. 136a—b). *З. К.* CI, Бібл. с. 165.

Kaindl Raimund Fr. Neolithische Funde mit bemalter Keramik in Koszyłowce (Ostgalizien) (Jahrbuch für Altertumskunde II, 1908, с. 144—150a). *З. Кузеля*. CI, Бібл. с. 160—161.

Kaindl Raimund, Prof. Dr. Neue Beiträge zur Geschichte der Deutschen in Galizien (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 170—4). *З. К.* CI, Бібл. с. 177—178.

Kaindl R. F., Dr. Zur Geschichte der deutschen Siedlungen und des deutschen Rechts in Polen und Galizien (Deutsche Erde, 1915, IX, с. 226—32). *З. К.* CVI, Бібл. с. 205—206.

Kaindl Raimund, Prof. Dr. Zur Geschichte des deutschen Rechts in Polen (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 91—2). *З. К.* СІІІ, Бібл. с. 232.

Капица О. І. пор. Указатель.
Каринскій Николай. Языкѣ Пскова и его области въ XV в. Спб., 1909 (Записки ист.-филолог. факультета С.-Петербургскаго У-та, ч. XСІІІ). *І. Свенційскій*. CV, Бібл. с. 237—238.

Caro Leopold, Dr. Auswanderung und Auswanderungspolitik in Österreich. Im Auftrag des Vereins für Sozialpolitik herausgegeben (Schriften des Vereins für Sozialpolitik, 131 Bd.). Липськ, 1909, с. VI+(2)+284. *Зенон Кузеля*. CIV, Н. хр. с. 176—192.

Caro Leopold, Dr. Die Statistik der österreichisch-ungarischen und polnischen Auswanderung nach den Vereinigten Staaten von Nordamerika (Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung. Відень, 1907, XVI, с. 68—113). *З. Кузеля*. CI, Н. хр. с. 157—158.

Caro Leopold, Dr. Unsere Abwanderer (Österreichische Rundschau, 1908, XIV, с. 326—339). *Зенон Кузеля*. CIV, Н. хр. с. 176—192.

Caro Leopold, Dr. Unsere Auswanderer in Brasilien (Österreichische Rundschau. Відень, 1909, т. XVIII, с. 173—88). *З. К.* CIV, Бібл. с. 235—236.

Карскій Е. О. Бѣлорусскы. Томъ II. Языкѣ бѣлорусскаго пле-

жени. 1. Историческій очеркъ звуковъ бѣлорускаго нарѣчя. Варшава, 1908, с. IV+XXIV+579.

2. Историческій очеркъ словообразования и словоизмѣненія въ бѣлорусскомъ нарѣчя. Варшава, 1911, с. XV+407. *М. Возняк.* CV, Бібл. с. 235—237.

Картины церковной жизни Черниговской епархіи изъ IX-вѣковой ея исторіи. Київ, 1911, с. 207. *М. Грушевський.* CVI, Бібл. с. 201—202.

Каталогъ Шевченковской выставки въ Москвѣ по поводу пятидесятилѣтія со дня его смерти 1861/26/II 1911. Съ приложеніемъ 4 снимковъ съ его рисунковъ. Москва, 1911, с. (4 карти)+27. *И. Кривецький.* CIII, Бібл. с. 214—216.

Kaczmarczyk Kazimierz. Cieżary ludności wiejskiej i miejskiej na prawie niemieckiem w Polsce XIII—XIV w. (Przegląd historyczny, т. XI, с. 12—30, 144—60, 288—311). *И. Кр—ч.* CIV, Бібл. с. 216.

Keller Konrad. Die Beresaner deutschen Kolonien in Südrussland zu ihrem hundertjährigen Jubiläum 1809/10—1909/10 (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 206—12). *З. К.* CII, Бібл. с. 237.

Keller Konrad. Die Kutschurger deutschen Kolonien in Südrussland zum hundertjährigen Jubiläum ihres Bestehens (Deutsche Erde, 1908, VII, с. 213—217). *З. К.* CII, Бібл. с. 237.

Keussler (v.) Friedrich. Die deutschen Vereine in Russland (Deutsche Erde, 1908, VII, с. 188—9). *З. К.* CII, Бібл. с. 238.

Kijoviensis. Діяльність Міністерства Просвѣти в Київській Шкільній Окрузі (Наша Школа,

кн. 2—3 і 4). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 236—237.

Kira Emil. Fryderyk Gentz a Polska, 1794—1831 (Monografie w zakresie dziejów nowożytnych wyd. Sz. Askenazy, т. XV). Краків—Варшава, 1911, XV+166. *С. Томашівський.* CIII, Бібл. с. 222—223.

Claus, Dr. Die Rentabilität der russischen Aktiengesellschaften (Jahrbücher für Nationalökonomie, 1910, т. XCIV, III, F. XXXIX, с. 494—8). *З. К.* CV, Бібл. с. 238.

Кнатць Б. Г. і Е. Э. пор. Указатель.

Князьковъ С. А. пор. Указатель.

Колесса Філарет. Про віршову форму поезій Маркіяна Шашкевича (Відбитка зі „Звіту дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1910/11“). Львів, 1911, с. 24). *М. Возняк.* CVI, Бібл. с. 217—218.

Колчинъ М. Смыслыныя и вачоценыя въ острогъ Соловецкаго монастыря въ XVI—XIX вв. Москва, 1908, с. XIII+176. *И. Джигджора.* CI, Бібл. с. 170.

Кондаковъ Н. В. Иконографія Богоматери. Связь греческой и русской иконописи съ итальянской живописью раняго Возрожденія (Иконописный Сборникъ, 1910, в. IV). *К. Широцький.* CI, Бібл. с. 161—162.

Корсаковъ Д. Четвертый областной историко-археологическій съѣздъ въ г. Костромѣ съ 20-го по 30-е іюня 1909 года (ЖМН. Пр. 1910, III). *О. Н.* CV, Бібл. с. 210.

Korzeniowski Józef. Zapiski z rękopisów Cesarskiej Biblioteki publicznej w Petersburgu i innych

bibliothek petersburgskich (Archivum do dziejów literatury i oświaty w Polsce, т. XI). Краків, 1910, с. XLII+408. *Ів. Крилякевич*. СІ, Бібл. с. 167—169.

Коршъ О. Владиміровы боги (Сборникъ харьков. ист. фпл. общ. XVIII, с. 51—8). *М. Грушевський*. CV, Бібл. с. 211.

Kosinna G. Der Ursprung der Urfinnen und Urindogermanen und ihre Ausbreitung nach dem Osten (Mannus. Zeitschrift für Vorgeschichte, I. Würzburg, 1909, с. 17—52. 225—45+24 таблиць). *З. К.* СІІІ, Бібл. с. 216.

Cotliarciuc Nico. Stifterrecht und Kirchenpatronat im Fürstentum Moldau in der Bukowina. Eine historisch-dogmatische Studie zum morgenländischen Kirchenrecht (Kirchenrechtliche Abhandlungen hrg. von U. Stutz, H. 47. Stuttgart, 1907, с. XVIII+203). *З. К.* CVI, Бібл. с. 213.

Cotliarciuc N. Subjekt des Kirchenvermögens in der morgenländischen Kirche (Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht. Tübingen, 1909, с. 22). *З. К.* CVI, Бібл. с. 213.

Краузэ-ван-дер-Копъ А. Какъ отнеслась Голландія къ побѣдѣ русскихъ подъ Полтавой (ЖМН. Пр., 1910, май, с. 123—133). *О. Н.* CVI, Бібл. с. 206.

Кревецький Ів. Наша мемуаристика (Неділя, 1911, чч. 6—9, 13—15). *В. Д.* CV, Бібл. с. 219.

Кревецький Ів. З секретів польської політики у Галичині 60—70 рр. м. ст. (Л.-Н. В., 1911, кн. VII—VIII). *В. Д.* CV, Бібл. с. 219—220.

Kriwtschenko G. Die ländlichen Kreditgenossenschaften in Russland (Münchener volkswirt-

schafftliche Studien, 100. Штутгарт, 1910, с. VIII+124). *З. К.* CIV, Бібл. с. 235.

Крыжановскій Е. М. Русское Забужье (Холищипа и Подлясье). Сборникъ статей... съ предисловіемъ И. П. Филевича. Спб., 1911, с. XLVI+434+IV. *М. Г.* СІІ, Бібл. с. 203—204.

Крымскій А. пор. Михальчукъ К.

Kuziela Zenon, Dr. Die Ausländer über die Ukrainer (Ukrainische Rundschau. Відень, 1909, ч. 1, с. 27—34, ч. 3, с. 124—8, ч. 4, с. 166—70, ч. 8/9, с. 333—6). *З. К.* СІ, Бібл. с. 177.

Кузеля З., Др. Bucovinica (Каменяри, 1910, ч. 23—24). *В. Д.* СІ, Бібл. с. 188.

Кузьминъ Е. Тарасъ Григорьевичъ Шевченко (Искусство, 1911, кн. 2 і 3). *В. Д.* CV, Бібл. с. 210.

Кузьминъ Е. М. Тарасъ Григорьевичъ Шевченко (Искусство, 1911, № 2—3, с. 54—67, 99—110). *М. Ф.* CIV, Бібл. с. 206.

Кулачковський О. Б., Др. Згадка про перші установні збори українського „Сокола“ (Руслан, 1911, ч. 201). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 237.

Kumaniecki Kasimir Ladislaus, Dr. Die galizische Saisonsauswanderung im Lichte ausländischer Arbeitsverträge (Statistische Monatschrift, 1909, т. XXXV, с. 521—67). *З. К.* СІІ, Бібл. с. 234.

Куприць А. Н. О стеклянній и форфоровой промышленности Волынской губернии. Київ, 1911. *М. Порш*. CVI, Бібл. с. 224—227.

Kutrzeba Stanislaw. Przegląd literatury z zakresu historii prawa i gospodarczej Polski z lat. 1904—1909 (Czasopismo Praw-

nicze i Ekonom., 1909, з. 1—3, с. 275—303). *О. Н. Спш, Бібл. с. 231.*

Kutschera (Freiherr v.) Hugo. Die Chasaren. Historische Studie von... Ein Nachlass. Відень, 1910, с. 271. *М. Грушевський. Спш, Бібл. с. 192—194.*

Лвовъ-Рогачевскій В. Первый народный поэт Т. Г. Шевченко (Современный миръ, 1911, 2, с. 263—75). *М. Ф. Спш, Бібл. с. 239—240.*

Леонтовичъ Ѡ. И. Суль господарей и ихъ совѣтниковъ въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи (Журналъ Министерства Юстиціи, 1909, VI, с. 116—66, XI, с. 159—208). *Ол. Назарійв. Спш, Бібл. с. 209—211.*

Леонтовичъ Ѡ. И. Центральныя судебныя учрежденія въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи (Журналъ Министерства Юстиціи, 1910, II, с. 186—226). *Ол. Назарійв. Спш, Бібл. с. 209—211.*

Lichtenberg (von). Kaukasische Völker in Europa (Memnon, 1909, III, с. 211—9). *З. К. Спш, Бібл. с. 217—218.*

Lodyński Maryan, Dr. Dokument „Dagome iudex“ a „kwestyja sardyńska“ w XI w. (Rozprawy Akademii Umiejętności wydz. hist.-filoz. ser. II, т. XXIX, с. 59—148). *Г. Крипякевич. Спш, Бібл. с. 200—201.*

Лонгиновъ А. В. Каркинитъ, Калосъ—Лименъ, г. Уене и р. Пондъ (Записки одеські. XXVIII, с. 191—9). *М. Г. Спш, Бібл. с. 223.*

Loesche Georg, Prof. Dr. Von der Duldung zur Gleichberechtigung. Archivalische Beiträge zur

Geschichte des Protestantismus in Österreich von 1789—1861. Zur 50-jährigen Erinnerung an das Protestantenpatent (Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich. Відень—Лисськ, 1911, т. XXXII і XXXIII, с. LI+812). *З. К. Спш, Бібл. с. 207.*

Loewenstimm Aug. Aberglaube und Gesetz. Ein Kapitel aus der russischen Rechts- und Kulturgeschichte (Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik hrg. v. H. Gross. Лисськ, 1906, XXV, с. 131—223). *З. К. Спш, Бібл. с. 233—234.*

Любавскій М., Проф. Къ вопросу объ ограниченіи политическихъ правъ православныхъ князей, пановъ и шляхты въ великомъ княжествѣ Литовскомъ до Люблинской уніи (Сборникъ статей, посвященныхъ Василию Осиповичу Ключевскому. Москва, 1909, с. 1—17). *О. Назарійв. Спш, Бібл. с. 226—229.*

Lüttich Rudolf, Dr. Ungarnzüge in Europa im 10 Jahrhundert (Historische Studien von Ebering, т. 84). Берлін, 1910, 8°, с. 174. *З. К. Спш, Бібл. с. 203.*

Мазуренко С. Два візди загально-російської Селянської Спшкі (Діло, 1911, ч. 25—28). *В. Д. Спш, Бібл. с. 234.*

Маковей О., Др. Заповіт Т. Шевченка (Руслан, 1911, ч. 54). *В. Д. Спш, Бібл. с. 219.*

Маковей О. У 50-літні роковини смерті Тараса Шевченка (Руслан, 1911, ч. 54). *В. Д. Спш, Бібл. с. 220.*

М. О. Як святкували пам'ять Т. Шевченка в Чернівцях 1864 р. (Руслан, 1911, ч. 54). *В. Д. Спш, Бібл. с. 220.*

Марковъ А. В. Дайныя по говору Стародубскаго уѣзда, Черниговской губерніи (Извѣстія Отд. рус. языка и словесности, XV, 1910, I, с. 184—198). *І. Свенцицкій*. СП, Бібл. с. 209—210.

Martell Paul. Die Arbeiterversicherungsgesetze in der russischen Montanindustrie (Zeitschrift für Sozialwissenschaften, X, 1907, с. 305—8). *З. К. CIV*, Бібл. с. 235.

Масловъ С. И. Обзоръ рукописей библиотеки Императорскаго Университета св. Владимира. Київ, 1910, с. 42. *М. Возняк*. СП, Бібл. с. 235—238.

Масловъ С. И. Огрызокъ Христінопольскаго Апостола принадлежащій бібліотекѣ Университета св. Владимира (Изв. Отдѣл. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ, 1910, кн. 4, с. 229—69). *І. С. СП*, Бібл. с. 238.

Матвѣевъ В. А. В. Романовичъ — Славатинскій (Некрологъ) ЖМНП. 1910, XI, с. 36—40). *О Н. CVI*, Бібл. с. 214.

Melich Johann. Die Herkunft der slavischen Lehnwörter der ungarischen Sprache (Arch. für slav. Phil., XXXI, с. 92—116). *І. Свенцицкій*. СП, Бібл. с. 208—209.

Meringer Rudolf. Die Werkzeuge der pinsere — Reihe und ihre Namen (Keule, Stampfe, Hammer, Anke) (Wörter und Sachen, 1909, I, с. 3—28). *З. К. СП*, Бібл. с. 216.

Meringer Rudolf. Wörter und Sachen (Germanisch-romanische Monatsschrift, 1910, I, v. X, с. 593—8). *З. К. CI*, Бібл. с. 165.

Mžik (v.) Н. Beiträge zur Methode der Ortsnamenforschung (als Kritik der Methode in Alb-

recht Wirths „Kritischen Forschungen“) (Memnon, 1909, III, с. 201—10). *З. К. CV*, Бібл. с. 217—218.

Milkowicz Wladimir. Die Ausgrabungen am Cecina (Czernowitzer Zeitung, 1909, ч. 122). *З. К. CI*, Бібл. с. 165.

Миллеръ А. А. Роскопки въ районѣ древняго Танаиса (Извѣстія арх. ком. XXXV, 1910, с. 86—130). *М. Грушевскій*. СП, Бібл. с. 210—211.

Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Hrg. v. Dr. Max Bauer. Вѣдень. 1907—1909, томи VI, VII, VIII. *З. Кузеля*. CI, Бібл. с. 159—160. 1910, IX, СП, Бібл. с. 217—218.

Михалевич О. Спомини про П. І. Ніщинського (Байдлу) (Неділя, 1911, ч. 13). *В. Д. CV*, Бібл. с. 235.

Михальчук К. і Тимченко Е. Програма для збирання діалектичних одмін української мови. Київ, 1910, с. 1—202 + I—IV. *Іван Зілинскій*. СП, Н. хр. с. 205—208.

Михальчукъ К. и Крымскій А. Програма для збиранія особенностей малорусскихъ говоровъ. Спб., 1910, с. IV+163. *Іван Зілинскій*. СП, Н. хр. с. 205—8.

Московскій Публичнй Румянцевскій Музей. Каталогъ картинной галлеріи. Москва, 1910. *К. Широцькій*. CV, Бібл. с. 207—8.

Муретов Ів. Дещо про західньо-європейські переклади в Шевченка (Діло, 1911, ч. 54). *В. Д. CV*, Бібл. с. 235.

Муретов І. Клопоти Станового (Неділя, 1911, ч. 13). *В. Д. CVI*, Бібл. с. 221.

Народныя пѣсни Холмской Руси. Выпуск первый і другой. Холм, 1909—10, с. 36 і 40 (вѣдбѣтка в „Холм. Народн. Календара“ на 1909 і 1910 р.). *В. Гнатюк*. CIV, Бібл. с. 219—220.

Nitsch Kazimierz, prof. Mowa ludu polskiego. Краків, 1911, с. 162. *I. С. CV*, Бібл. с. 239—40.

Новицький Ол. Т. Шевченко як маляр (Д.-Н. Вістник, 1911, кн. 4). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 206.

Norbert M. Aktion und Reaktion im nationalen Leben der österreichischen Völker (Freistaat, 1910, т. II, с. 71—3). *З. К. CVI*, Бібл. с. 235.

Обозрѣніе трудовъ по славяновѣдѣнію, составляемое В. Н. Бенешевичемъ, В. И. Срезневскимъ, М. Р. Фасмеромъ и А. А. Шахматовымъ подъ редакціей В. Н. Бенешевича. Гр. 1908—10. (Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ. Спб., 1909, кн. 1—4; 1910, кн. 1—4). *Ів. Кривецький*. СП, Бібл. с. 212—216.

Ostaszewski — Barański, Dr. Pierwsze spory o alfabet na Rusi czerwonej (Ruś, 1911, z. 1). *I. К. СП*, Бібл. с. 204.

Ostgalizische Holzkirchen (Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, 1910, с. 390—4 в 7 ілюстр.). *З. К. CIV*, Бібл. с. 206.

Отчетъ о дѣятельности Библиотеки Императорской Академіи Наукъ за 1910 годъ. Спб. 1911, с. 17. *М. Возняк*. СП, Бібл. с. 223—224.

Österreichische Bibliographie des Bibliothekswesens 1909—10 (Zeitschrift des österreichischen

Vereines für Bibliothekswesen...). Відень і Липськ, 1910, с. (2)+28. *З. Кузеля*. СП, Бібл. с. 222—223.

Павлуцій Г., Проф. Орнаментъ Пересопницкаго евангелія (Искусство, 1911, II, с. 83—92). *М. Возняк*. СП, Бібл. с. 213—14.

Пападимитріу С. Д. Древнія свѣдѣнія объ островѣ Березани (Записки отд. общ. исторіи і др. XXVIII, с. 97—112). *М. Грушевський*. CIV, Бібл. с. 201—2.

Пападопуло-Керамевсъ А. Vagia graeca sacra. Сборникъ греческихъ невѣданныхъ богословскихъ текстовъ IV—XV вѣковъ. Спб., 1909 (Записки ист.-филолог. факультета Имп. С.-Пб. Университета, ч. XCV, с. 44+320). *І. Свенціцкій*. CV, Бібл. с. 222.

Parteiungen unter den Ruthenen. Alt- und Jung Ruthenen (Freistaat, 1910, т. II, с. 168—70). *З. К. CVI*, Бібл. с. 235—6.

Петровъ Н. Коллекція старыхъ портретовъ и другихъ вещей, переданная въ 1909 году въ Церковно-Археологическій Музей (Труды Киевской Духовной Академіи, 1910, кн. 7—8). *І. Кр—ч.* CV, Бібл. с. 210.

Petrovay György. Oklevelek Máramaros vármegye történetéhez (Történelmi Társ, 1909, с. 1—27, 358—78. 509—29). *С. Томашевський*. СП, Бібл. с. 195—6.

Повѣсть временныхъ лѣтъ по Лаврентіевскому списку, издание Имп. Археологической комиссіи. Спб., 1910, с. XVI+274+24. *М. Г. СП*, Бібл. с. 223.

Погодинъ А. Лингвистическія и историческія замѣтки о богахъ Владиміра Вел. (Збірникъ на честь ак. Соболевскаго, с. 78—96). *М. Грушевський*. CV, Бібл. с. 211.

Pokorny Hans, Dr. Die Deutschen an der Wolga (Deutsche Erde. 1908, VII, с. 138—42). *З. К. СЦ*, Бібл. с. 238.

Покровскій Н. В. Памятки христианской архитектуры, особенно русские. Спб., 1910. *К. III. CV*, Бібл. с. 208—209.

Поливка Юрій, Проф. „Баба хуже черга“. Етюдь по сравнительному изучению сюжетовъ народной словесности (Відбитка з „Рус. Фил. Вѣстника“). Варшава, 1910, с. 26. *В. Гнатюк. СІ*, Бібл. с. 189—190.

Polivka Jiři. Neue Arbeiten zur slavischen Volkskunde. 3. Russisch (Zeitschrift des Vereines für Volkskunde, 1908, XVIII, с. 318—31; 1909, XIX, с. 441—57). *З. К. CIV*, Бібл. с. 224.

Полное собрание русскихъ лѣтописей, изданное Имп. Археографическою комиссією, т. XIV, 1 половина. Спб. 1910, с. 1+154. *М. Грушевскій. CIV*, Бібл. с. 207—208.

Полное собрание лѣтописей, изд. археографическою комиссією, т. XX, 1 полов. — Львовская лѣтопись, ч. I, Спб., 1910, с. IV+418. *М. Грушевскій. СЦ*, Бібл. с. 218—219.

Полное собрание русскихъ лѣтописей, изданное Имп. Археографическою комиссією, т. XXI, 1 пол. Спб., 1908, с. VII+342. *М. Грушевскій. CIV*, Бібл. с. 207—208.

Поповъ М. С., священникъ. 1709—1909. Святитель Димитрій Ростовскій и его труды. Спб., 1910, с. (IV)+350+(2). *М. Возняк. СІ*, Бібл. с. 181—182.

Pör Antal. Opuli László herzeg, Magyarország nádorispánja (Századok, 1909, с. 537—54, 642

—55, 731—46). *С. Т. СІ*, Бібл. с. 176.

Порш М. На повороті (Л.-Н. В., 1911, кн. 5). *В. Д. CIV*, Бібл. с. 234.

Почаевская типографія и братство львовское въ XVIII вѣкѣ (Волинскія Епархіальныя Вѣдомости, 1909, N. 35—38). *Ю. С. СІ*, Бібл. с. 169—170.

Prochaska Antoni. Bohater grundwaldzki. Charakterystyka Zbigniewa Oleśnickiego (Przegląd historyczny, t. XI, с. 1—11, 133—43). *І. Кр—ч. CIV*. Бібл. с. 216.

Pułaski Kazimierz. Trzy poselstwa Ławryna Piaseczyńskiego do Kari Gireja, hana Tatarów perekopskich (1601—1603) — (Przewodnik naukowy i literacki, 1911). *І. Кр—ч. CV*, Бібл. с. 218.

Pflügl (von) Richard. Die Bevölkerungsbewegung im Königreich Ungarn in den Jahren 1903 bis 1905 mit Beziehung auf Konfession und Muttersprache (Mit einem retrospektivem Vergleiche mit den Jahren 1900 bis 1902 (Statistische Monatschrift. Берно, 1908, XXXIV, с. 575—81). *З. Кузеля. СЦ*, Бібл. с. 226—228.

Pflügl (v.) Richard. Die Geburten und Sterbefälle in den grösseren Städten und Gemeinden Österreichs in den Jahren 1904, 1905, 1906 und 1907 (Statistische Monatschrift, 1909, XXXV, с. 16—61, 75—120). *З. К. СЦ*, Бібл. с. 236.

Pflügl (von) Richard. Die Neuordnung des Einwanderungs- u. Kolonisationswesens in Brasilien (Statistische Monatschrift, 1908, N. F. XIII, с. 455—8). *Зенон Кузеля. CIV*, Н. хр. с. 192—3.

Pflügl (von) Richard. Die über-

seeische österreichische Wanderung in den Jahren 1904 und 1905 und die Einwanderungsverhältnisse in den wichtigsten überseeischen Staaten in diesen Jahren (Statistische Monatschrift, 1906, XXXII, N. F. XI, с. 495—509, 573 і д.). *Зенон Кузеля*. CIV, Н. хр. с. 192—3.

Pflügl (von) Richard. Die überseeische österreichische Wanderung in den Jahren 1906 und 1907 sowie die Einwanderung u. sonstigen Verhältnisse in den wichtigsten Einwanderungsstaaten (Statistische Monatschrift. Берно, 1909, т. XXXV). *З. Кузеля*. CI, Н. хр. с. 144—157.

Rawita Gawroński Fr. Bohdan Chmielnicki, т. II. Львів, 1909, с. 487 + ілюстр. *І. Крип'якевич*. CIV, Бібл. с. 210—215.

R. G. F. Z dziejów wsi wołyńskiej. Przyczynek do osadnictwa (Ruś, 1911, в. 2). *К. СІІ*, Бібл. с. 223—224.

Rawita-Gawroński F. Koliszczyna. Przyczynek do jej charakterystyki (Ruś, 1911, в. 2). *К. СІІ*, Бібл. с. 224.

Rawita-Gawroński Fr. Nazwa Ukrainy, jej początek i charakter (Ruś, 1911, ч. 1). *І. К. СІІ*, Бібл. с. 204.

Радзиневич Володимир. Шашкевича „Олена“ (Відбитка зі „Звіту дирекції приватної женьської гімназії СС. Василянков у Львові з рускою викладовою мовою... за шкільний рік 1910/11“). *М. Возняк*. CVI, Бібл. с. 217.

Rainer L. Wahlreformstudien. Відень—Липськ, 1906. *З. К. СVІ*, Бібл. с. 235.

Рачинскій И. пор. Указатель.

Ревакович Т. Спомини про Николу Устїяновича (Діло, 1911, ч. 271). *В. Д. СVІ*, Бібл. с. 221.

Рыстенко А. В. Легенда о Св. Георгіи и драконѣ въ византийской и славянорусской литературѣ (Записки Новороссійскаго Университета, т. 112, 1909, с. 1—542). *Ол. Назаріѣв*. CI, Бібл. с. 178—181.

Рыстенко А. В., явив. доц. Новогреческая обработка легенды о св. Георгіи и драконѣ (Записки И. Новороссійскаго Унив. т. 112, 1909, с. 1—28). *О. Назаріѣв*. CI, Бібл. с. 181.

Рогозинскій А. „Кройника“ Феодосія Сафоновича и ея отношеніе къ „Кіевскому Синодису“ Иннокентія Гизеля (Изв. отд. рус. яв. и слов. акад. наукъ, 1910, 4, с. 270—86). *М. Возняк*. CV, Бібл. с. 213—214.

Rosenfeld Siegfried, Dr. Die Sänglingssterblichkeit in Österreich (Statistische Monatschrift. Берно, 1909, т. XXXV, с. 638—45, 67—710). *З. Кузеля*, СІІ, Бібл. с. 228—230.

Rosenwerth (Baron von) Stanislaus. Entwicklung des Kleinbesitzes in Russisch Polen (Jahrbuch für Nationalökonomie, 1909, XXXVII, III. F., с. 686—7). *З. К. СVІ*, Бібл. с. 238—239.

Рубакинъ Н. А. Среди книгъ. Опытъ обзора русскихъ книжныхъ богатствъ въ связи съ исторіей научно-философскихъ и литературно-общественныхъ идей. Изд. 2. Томъ I. Языковеденіе, литература, искусство, публицистика, этика въ связи съ ихъ исторіей. Москва, 1911, ст. XXIV+191+424+8 неч.+80+8 неч.+42. *Вол. Дорошенко*. CIV, Н. хр. с. 192—199.

Русалка Дністрова. Вдруге видана з нагоди стоїтїних уродни Маркіяна Шашкевича (Ювілейна бібліотека, т. I. Тернопіль, 1910,

с. XXIII+95). *М. Возняк*. CVI, Бібл. с. 218—219.

Sartorius A., Prof. Dr. Freiherr von Waltershausen. Die Wanderung ins Ausland als nationales Problem (Zeitschrift für Sozialwissenschaft, 1910, XIII, N. F. I, с. 133—47). *Зенон Кузеля*. CIV, Н. хр. с. 201—204.

Свѣнцицкій И. С. Матеріали по истории возрождения Карпатской Руси. Ч. II. а) Карпаторусское славянофильство. б) Угросское движение периода возрождения. (Научно-литературный Сборник Гал.-рус. Малицы, 1908, т. VI, кн. 3—4). Льв., 1909, с. 159+1. *Лв. Кривецкий*. CI, Бібл. с. 171—175.

Swjatlowski (v.) W., Prof. Dr. Der Grundbesitzwechsel in Russland (1861—1901). Ливск, 1909, с. VIII+128. *З. К. СИ*, Бібл. с. 235.

Святскій Д. Крестьянскіе костюмы въ области соприкосновения Орловской, Курской и Черниговской губерній (Живая Старина, 1910, кн. I—II, с. 3—17). *В. Гнатюк*. CIV, Бібл. с. 220.

Семевскій В. Кирилло-Меодіевское Общество 1846—47 г. (Русское Богатство, 1911, кн. 5 і 6, с. 98—127 і 39—67). *В. Дорошенко*. CVI, Бібл. с. 204—5.

Середні школи в Чернівцях в шкільнім році 1910/11 (Народний Голос. 1911, ч. 41, с. 4—5). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 236.

Siegfried. Zur Geschichte des Deutschtums in den Bezirken Stanislau, Bohorodczany u. Nadwórna (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien auf das Jahr 1912, IV, с. 137—54). *З. Кузеля*. CVI, Бібл. с. 223—224.

Siemierński Józef. O metodzie modernizacji pisowni w wydawnictwach źródeł polskich XVI w. (Sprawozdania Tow. Nauk. Warszawskiego, 1910, кн. 6, с. 163—74). *І. Кр.—ч.* CV, Бібл. с. 218.

Simmersbach Bruno. Die landwirtschaftlichen Verhältnisse im diesseitigen Kaukasien (Asien, VI, 1906/7, Берлін, 1907, с. 82—6). *З. К.* CIV, Бібл. с. 235.

Simmersbach Bruno. Die landwirtschaftlichen Verhältnisse im jenseitigen Kaukasien (Asien, IX, 1911, с. 67—69, 103—106). *З. К.* CVI, Бібл. с. 239.

Симоновскій В. пор. **Соллогубъ Б.**

Сиповскій В. В. Очерки изъ истории русскаго романа. Томъ I, вын. 1—2 (XVIII-ый вѣкъ). Сиб., 1909—10 (Записки Ист.-филолог. факультета Имп. С.-Пб. У-та часть ХСVII—ХСVIII), с. X+718, 4+951+1 діаграма. *І. С.* СИІ, Бібл. с. 239.

Сѣцинскій Е., проф. Музей Подольскаго Церковнаго Историко-Археологическаго Общества. 2. Опись предметовъ старины. Камень Подільскій, 1909, с. 105. *І. Кривецкий*. CIV, Бібл. с. 203—204.

Scriban August. Etimologii (Convorbiri Literare, 1910, № 9, с. 1002—7). *З. К.* CV, Бібл. с. 240.

Славинскій М. Муза Шевченка и ея общественное служение („Вѣстникъ Европы“, 1911, 2, с. 294—302). *М. Ф.* СИІ, Бібл. с. 239.

Smolka Stanisław. Grunwald i Beresteczko. Краків, 1910, с. 20. *І. Крипякевич*. CIV, Бібл. с. 208—209.

Смулка Лев. Відроджене Га-

лицької України і Маркіян Шашкевич (II Звіт Дирекції приватної гімназії в руською мовою викладовою філії Руського Товариства педагогічного в Рогатині з правом прилюдности за рік шк. 1910/11, Львів, 1911, с. 3—21). *М. Возняк*. CVI, Бібл. с. 215.

Снитко Андрей. Описание рукописей и старопечатных книг въ Слудкомъ (Минской губ.) Троицанскомъ монастырѣ (Иавѣстія отд. рус. языка и слов. 1911, т. XVI, кн. 1, с. 210—31). *І. Кр—ч.* CV, Бібл. с. 219.

Соболевскій Л. М. Изъ перковно-славянскої учительной литературы. I—III. (Изв. Отд. рус. яз. и слов. 1910, II, с. 41—61). *І. С. СШ,* Бібл. с. 238.

Sobolewskij A. Kyrills Sprüche (Притчи) (Arch. f. sl. Phil. XXXI, с. 443—7). *І. С. СШ,* Бібл. с. 211.

Соболевскій А. И. Лингвистическія и археологическія наблюдения, I, Варшава, 1910. *І. Свенцицкий.* СШ, Бібл. с. 204—207.

Соболевскій А. И. Матеріалы и изслѣдованія въ области славянскої филології и археології (Відбитка з „Сборника отд. рус. яз.“, т. LXXXVIII). Спб., 1910, с. IV+286. *М. Возняк.* CV, Бібл. с. 222—225.

Sodoffsky Gustav, Dr. Zum Stadtbegriff und zur Städtestatistik Russlands (Jahrbücher für Nationalökonomie, 1910, т. XCIV, III. F. XXXIX, с. 809—14). *З. К.* CVI, Бібл. с. 238.

Соколовъ Юрій. Весна и народный аскетическій идеаль (Къ исторіи духовнаго стиха „Разговоръ Іоасафа съ пустыней“) (Рус. Фил. Вѣстн. 1910, т. LXIV, с. 79—91). *І. С.* CIV, Бібл. с. 222.

Соловьевъ С. М. Г. Жаланскій (Некрологъ) (ЖМНП. 1910, X). *О. Н.* CV, Бібл. с. 241.

Соллогубъ Б. и Симоновскій В. Указатель лучшихъ, по отзывамъ печати, учебниковъ, наглядныхъ учебныхъ пособій и методическихъ руководствъ на русскомъ и украинскомъ языкахъ. Спб., 1909, с. XIX+420. *З. Кузеля.* СШ, Бібл. с. 219—221.

Sökeland Hermann. Dunkel-farbige Marienbilder (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, 1908, XVIII, с. 281—95). *З. К.* CIV, Бібл. с. 205.

Sraun. Zur griechisch-orientalischen Kirchenfrage in der Bukowina (Oesterreichische Zeitschrift für Verwaltung, 1909, с. 21—3, 25—6, 29—30, 33—5). *З. К.* CIV, Бібл. с. 234.

Сперанскій М. Малорусская пѣсня въ старинныхъ русскихъ печатныхъ пѣсенникахъ (Оттискъ изъ „Этнографическаго Обозрѣнія“, 1909, кн. 81—82). Москва, 1909, с. 26. *В. Гнатюк.* CI, Бібл. с. 190—192.

Срезневскій Вс. И. пор. **Обозрѣніе.**

Stark Josef, Dr. Deutschböh-mische Ansiedlungen in Ost-Oesterreich. Beiträge zur Geschichte der Deutschböhmen in der Bukowina. Липськ, 1910, с. 36 + мапа. *З. Кузеля.* CIV, Бібл. с. 230—232.

Stecka M. Edward Dembow-ski. Львів, 1911 (з „Przeglądu historycznego“, т. XII, з. 1—2, с. 53). *Іван Франко.* CV, Бібл. с. 214—217.

Strakosch-Grassmann G., Prof. Dr. Dass allgemeine Wahlrecht in Oesterreich seit 1848. Відень-Липськ, 1906. *З. К.* CVI, Бібл. с. 235.

Страхова М. И. пор. **Указатель.**

Strzygowski I. Bildende Kunst und Orientalistik (Memnon. Zeitschrift für die Kunst- und Kulturgeschichte des alten Orients, 1907, I, с. 1—18). *З. К. СІ, Бібл. с. 166.*

Supan Alexander пор. **Die Bevölkerung.**

Тарановскій О. В. Норманская теорія въ исторіи русскаго права (Записки Общества Исторіи, Филологіи и Права при И. Варш. Ун. В. 4, 1809, с. 1—43). *О. Назарійв. СІІ, Бібл. с. 224—226.*

Thót (v.) Ladislaus, Dr. Orientalische Strafrechtsstudien (Archiv für Kriminalanthropologie, 1909, т. XXXIV, с. 271—306). *З. К. СVI, Бібл. с. 213.*

Тимченко Е. пор. **Михальчук К.**

Титовъ Ан. Проповѣди Святителя Димитрія, Митрополита Ростовскаго на украинскомъ нарѣчій. Москва, 1909, с. IX+134+(1). *М. Возняк. СІ, Бібл. с. 182—3.*

Товстолѣсъ Н. Н. Юридическое положеніе женщины при открытіи наслѣдства по русскому законодательству (Журналъ Министерства Юстиціи, 1910, № 1, с. 56—83). *Ол. Назарійв. СVI, Бібл. с. 207—209.*

Томашівскій С. Етнографічна картина Угорської Руси. *Ол. Назарійв. СІІ, Н. хр. с. 165—191.*

Tomaschowskyj Stephan, Dr. Połtawa zum 8 Juli 1709 (Österreichische Rundschau, 1909, с. 56—7). *З. К. СІ, Бібл. с. 177.*

Tomkowicz (von) S. Neuentdeckte mittelalterliche Wandmalereien in Krakau (Kunstgeschichtliches Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung

und Erhaltung der Kunst- und histor. Denkmale, 1908, с. 9—24). *З. К. СІ, Бібл. с. 165—6.*

Toepfer H. Das Amurgebiet (Asien, Organ der Deutsch-Asiatischen Gesellschaft. Berlin, 1908, VII, с. 81—3, 103—4, 116—8). *З. К. СVI, Бібл. с. 239.*

Tretiak Józef. Bohdan Zaleski do upadku powstania listopadowego, 1802—1831. Życie i poezya. Karta z dziejów romantyzmu polskiego. Kraków, 1911, с. VIII+500. *М. Возняк. СV, Бібл. с. 225—234.*

Туб—ий. Проф. М. I. Петров (Рада, 1910, ч. 228). *В. Д. СІ, Бібл. с. 187.*

Турчаниновъ Н. Итоги переселенческаго движенія за время съ 1896 по 1909 гг. (включительно). Спб., 1910, с. 86. *М. Порш. СIV, Бібл. с. 224—230.*

Указатель книгъ по исторіи и общественнымъ вопросамъ. Составленъ Е. В. Арцимовичъ, М. В. Имшенецкой, О. I. Капица, Б. Г. Клатцъ, Д. Э. Клатцъ, М. И. Страховой. Подъ редакціей Н. А. Гредескула, С. Ф. Знаменскаго и С. А. Кваськова. Приложенія: Обзоръ библиографическихъ указателей. Составила О. Капица. Указатель литературы по исторіи музыки. Составилъ И. Рачинскій. Спб. 1909, с. VIII+(1)+555+(2)+56+(2)+7+V. *З. Кузель. СІІ, Бібл. с. 216—218.*

Ушаковъ Д. пор. **Дурново Н. Фасмеръ М. Р.** пор. **Обозрѣніе.**

Фартусовъ Викторъ Д., академикъ. Руководство къ писанію иконъ св. угодниковъ божіихъ въ порядкѣ дней года. Опытъ нособія для иконописцевъ. Москва, 1910. *Ж. Ш. СV, Бібл. с. 209.*

Faure A. Beiträge zur Geschichte der Deutschen in Russland (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 53—56). *З. К.* СII, Бібл. с. 238.

Fedorowicz (de) Wladyslaw. 1809 Campagne de Pologne, Volume I. Documents et matériaux français. Париж Plon, 1911, с. IV + 447. *Иван Франко.* СII, Бібл. с. 200—202.

Voelker K., Dr. Die Anfänge der evangelischen Gemeinde zu Zaleszczyki in Galizien (Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich. Відень-Липськ. 1909, ч. XXX, с. 157—74). *З. Кузеля.* CI, Бібл. с. 170—171.

Völker Karl, Dr. Der Protestantismus in Polen auf Grund der einheimischen Geschichtsschreibung. Липськ, 1910, с. VIII + 238 + (2). *З. К.* CIV, Бібл. с. 216—217.

Филевичъ И. П. пор. Крыжановскій.

Finkel Ludwik. Elekcyя Zygmunta I. Sprawy dynasty Jagiellońskiej i unii polsko-litewskiej, вид. Академії Навк у Кракові, 1910, с. VIII + 296. *С. Томашівський.* СII, Бібл. с. 196—8.

Fischel Hartwig. Österreichische Volkskunst für österreichische Volkskunde. Відень, 1911, XVII, с. 1—7). *З. К.* СIII, Бібл. с. 217.

Fischer Emil, Dr. Die Haar- und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpathen- und Balkanbewohner (Archiv für Anthropologie. Брауншвайг, 1909, XXXV, N. F. VII, с. 1—15). *З. К.* CIV, Бібл. с. 205.

Fischer Emil, Dr. Die Herkunft der Rumänen nach ihrer

Sprache beurteilt (Korrespondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie und Urgeschichte, XL, 1909, с. 2—9). *З. К.* CIV, Бібл. с. 205.

Fischer Emil, Dr. Die deutschen Ritter und die „terra productivorum“ (Deutsche Erde, VII, 1906, с. 122—9). *З. Кузеля.* CI, Бібл. с. 167.

Fischer Emil, Dr. Mir und Zadruга bei den Rumänen (Globus, 1908, II. т. XCIV, с. 252—6). *З. К.* СIII, Бібл. с. 232.

Fijatek Jan, X. Dr. Tarlowie. Znamienitego rodu początki i świetność. Część II. Tarlowie Zygmuntowscy (Przegląd historyczny, т. X, 34—65, 168—205, 310—50). *І. Крч.* СIII, Бібл. с. 223.

Forbes Nevill. The Position of the Slavonic Languages at the present day. An inaugural lecture delivered before the University of Oxford, November 29, 1910. Оксфорд, 1910. с. 32. *І. Свенцицький.* СII, Бібл. с. 207—8.

Forst- und Jagdstatistik für das Jahr 1906 (Statistische Monatschrift. Берно, 1908, XXXIV, с. 173—212). *З. Кузеля.* СII, Бібл. с. 230—233. 1910, N. F. XV, с. 149—89. CIV, Бібл. с. 232—233.

Forscher Hugo, Dr. Beiträge zur Statistik der Jagd (Statistische Monatschrift, 1910, N. F. XV, с. 201—413). *З. Кузеля.* CIV, Бібл. с. 232—233.

Фотъ Максиміліанъ. Къ вопросу о природѣ драмы (Вопросы Философіи и Психологіи, 1909, кн. 97, с. 170—91). *І. Свенцицький.* CV, Бібл. с. 220—221.

Förster Max. Adams Erschaffung und Namengebung. Ein la-

teinisches Fragment des s. g. slavischen Hennoch (Archiv für Religionswissenschaft. Липськ, 1908, XI, с. 477—529). *З. К.* CI, Бібл. с. 186.

Францевъ Вл. Проектъ Польско-Славянскаго Ученаго Общества С. В. Линде (Рус. Фил. Вѣстникъ, 1911, 2, с. 420—32). *М. В.* CIII, Бібл. с. 224.

Цоневъ Б., проф. Опись рукописей и старопечатныхъ книги на Народната Библиотека въ София. София, 1910, е. XXII+555+18 снимок. *Г. Свекцицкий.* CV, Бібл. с. 225.

Чижевський П. Засланці України (Рада, 1911, чч. 287—289). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 238.

Czirbusz G. Das Wihorlatgebirge (Jahrbuch des ungarischen Karpathenvereines, 1907, XXXIV, с. 117—25). *З. К.* CII, Бібл. с. 211—212.

Czubek Jan. Rękopisy hr. Morstinów w Krakowie. Краків, 1911, с. VII+21. *Г. Кр—ч.* CV, Бібл. с. 218—219.

Чуковскій К. Шевченко (Русская Мысль, 1911, кн. 4 і 5). *В. Д.* CV, Бібл. с. 234—235.

Шк—о З. Українська література в Росії 1910 року (Рада, 1910, ч. 236). *В. Д.* CI, Бібл. с. 188.

Шахматовъ А. А. пор. **Обозрѣніе.**

Schachmatov A. Die gespannten (engen) Vokale ъ und ѣ im Urslavischen (Arch. f. slav. Phil. XXXI, с. 481—506). *Г. С.* CII, Бібл. с. 211.

Schwalbe G. Der Schädel von Nowosiółka (Globus, 1908, II, т. XCIV, с. 35). *З. Кузеля.* CI, Бібл. с. 160.

Die Szevczenkogesellschaft der

Wissenschaften in Lemberg. Bericht für das Jahr 1910 (Bukowinaer Post. Чернівці, 1911, ч. 2746). *З. К.* CVI, Бібл. 237.

Die Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg (Zeitschrift für osteuropäische Geschichte. Берлін, 1911, I, с. 314—17). *З. К.* CVI, Бібл. с. 237.

Szelągowski A. Historyczne podstawy kwestyi ruskiej na ziemiach polskich (Przegląd Narodowy, 1910, № 9—10). *Г. К.* CII, Бібл. с. 203.

Szelągowski A. Historyczne prawo Polski na Rusi (Przegląd Narodowy, 1910, № 5—6) *Г. К.* CII, Бібл. с. 203.

Шестановъ С. П. Очерки по исторіи Херсонеса въ VI—X вѣкахъ по Р. Хр. (Памятники христіанскаго Херсонеса, вып. III). Москва, 1908, с. 142. *М. Грушевский.* CII, Бібл. с. 194—5.

Широцький К. Шевченкова наречена. Спомини Ликери Полуславкивни-Яковлевої про Шевченка (Д.-Н. В. 1911, кн. 2). *В. Д.* CV, Бібл. с. 235.

Schmidt J. Aus der Geschichte des Deutschtums in Galizien bis zu Kaiser Josefs II Zeiten. Nach Geschichtsquellen zusammengefasst (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien für das Jahr 1909, I. Львів, с. 90—94). *З. К.* CVI, Бібл. с. 206.

Schmidt Josef. Das Deutschtum in den ostgalizischen Bezirken Dolina und Kalusz (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien auf das Jahr 1911, с. 129—146). *З. Кузеля.* CVI, Бібл. с. 223—224.

Штернь (фонъ) Э. Р. Къ вопросу объ эллинистической керамикѣ (і по німецьки: Ein Beitrag

zur hellenistischen Keramik) (Записки одеські XXVII, с. 158—190). *М. Г. СІІ*, Бібл. с. 217.

Штернь (фонь) Э. Р. Краткій отчетъ о раскопкахъ на о. Березани въ 1908 г. (Записки отд. общ. исторіи и др. XXVIII, с. 39—48). *М. Грушевський*. СІV, Бібл. с. 201—202.

Штернь (фонь) Э. Р. Отчетъ о раскопкахъ на островѣ Березани лѣтомъ 1909 года (Записки отд. общ. исторіи и др. XXVIII, с. 80—91). *М. Грушевський*. СІV, Бібл. с. 201—202.

Stieda L., Dr. Aus der russischen Literatur (Archiv für Anthropologie. Брауншвайг, 1907, XXXIV, N. F. VI, с. 194—236, 310—24). *З. К. СІ*, Бібл. с. 166.

Schultze Ernst, Dr. Die argentinische Einwanderung (Zeitschrift für Sozialwissenschaft, 1910, с. 672—5). *Зенон Кузеля*. СІV, Н. хр. с. 194—201.

Щеглова С. А. „Пчела“ по рукописямъ кіевскихъ бібліотекъ. Опытъ изученія и тексты (Памятники древней письменности и искусства, СLXXV). Спб., 1910, с. 101—83. *І. Свенціцький*. СІІІ, Бібл. с. 234—235.

Щурат В., др. Драма посвячена Мавені (Неділя, Львів, 1911, ч. 1). *В. Д. СV*, Бібл. с. 234.

Щурат В., Др. Маркіян Шашкевич ученикомъ львівської гімназії (Діло, 1911, ч. 247). *В. Д. СVІ*, Бібл. с. 221.

Явецький Клим. Галицький соймъ передъ 50 роками (Діло, 1911, чч. 91—3 і 95—7). *В. Д. СІV*, Бібл. с. 217.

Jagić V. Über den Dialekt der Kleinrussen in Bačka u. Banat Ungarns (Nach V. Hnatjuk) (Arch. f. slav. Phil. XXXI, с. 554—9). *І. Свенціцький*. СІІ, Бібл. с. 209.

Janiewitsch Orest I. Der Mohn als Schutzmittel gegen die Toten und Vampire. II. Zu Friedrich v. Duhn Rot und Tot (Archiv IX, 1—24) (Archiv für Religionswissenschaft. Липськ, 1908, XI, с. 405—7). *З. К. СІV*, Бібл. с. 222—223.

Janko Josef. Über Berührungen der alten Slaven mit den Turkotataren und Germanen vom sprachwissenschaftlichen Standpunkt (Wörter und Sachen, 1909, I, с. 94—109). *З. Кузеля*. СІІІ, Бібл. с. 209—210.

Ярема Яким. Маркіян Шашкевич як лірик-поет. Відбитка зі звіту ц. в. гімназії Франц Йосифа I в Тернополі. Тернопіль, 1911, с. 5—36. *М. Возняк*. СVІ, Бібл. с. 217.

Скорочення авторських імен :

М. В. = Михайло Возняк; **В. Г.** = Володимир Гнатюк; **М. Г.** = Михайло Грушевський; **В. Д.** і **В. Д—но** = Володимир Дорошенко; **М. З.** = Микола Залівняк; **І. К.** = Іван Кревецький; **І. Кр—ч** = Іван Крипякевич; **З. К.** = Зенон Кузеля; **О. Н.** = Олекса Назаріів; **І. С.** = Іляріон Свенціцький; **С. Т.** = Стефан Томашівський; **М. Ф.** = М. Федюшка; **К. Ш.** = К. Широцький.

Inhalt der I—CVI Bände

DER MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

Jahrgang I—XX.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševskýj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barvińskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivskýj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevskýj's. Desiderata von M. Hruševskýj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluž S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Saškevič, von V. Kocovskýj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišančič“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševskýj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickyj 124—139. 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševskýj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

BB. IC—C (Inhalts- und Namenregister) werden später erscheinen.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovskij, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängnis, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševskij 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und kommerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševskij 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *.* 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studynskij S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševskij 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hruševskij 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studynskij 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert, von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovskij 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Grossfürst. Lithauen, von M. Hruševskij 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barviňskij s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševskij 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševskij 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levickyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korđuba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hruševskij 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studynskij 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. C. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševskyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von E. m. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyc'kyj, mitgeth. von S. Tomašivskyj, 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševskyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, Iemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivskyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševskyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševskyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševskyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinsk'kyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. I. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševskyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecess in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivskyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševskyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševskyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševskyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbaumministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budz'ynovsk'kyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševskýj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyčkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševskýj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivskýj 1—138; 3. Chmelnyčkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyčkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyčkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyčkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševskýj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorosenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyčkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševskýj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik. Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Sevčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševskýj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševskýj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Das Gräberfeld in Cechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševskýj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševskýj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševskýj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halíč bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševskýj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheilung, von S. Rudnyčkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševskýj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyčkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV.—Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V. Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Sevčenko-Gesellschaft (P. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortsetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Sevčenko's, mitgetheilt von A. Konyskýj (Fortsetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba—III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševskýj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe der Gedichte Sevčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinskyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwickelung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von Et Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liede, vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovskyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratskýj, 1—28; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk. 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem au. apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenskýj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der *Aviđnyous* (1599)? von Dr. C. Studynskyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühesten ukrainischer Intermedien aus dem J 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus modernen Kaukasiers, von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress. von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševskýj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovskýj zu Polen in den Jahren 1657—8, von D. Koreneč, 1—20; 3. *Das Karpatoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichnis des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyškyj von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyškyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanycýj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.-kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratskýj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševskýj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukydideischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Ruthenenahebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryčkýj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19. 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beiträge zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryčkýj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studynski, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beitrag, zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens- von J. Verchratskýj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wissenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Halaš čynskýj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchr atskýj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie, S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichniss des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypien), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54). S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—23; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevskýj, von M. Hruševskýj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybelskýj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovskýj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskýj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylčia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jrh., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss). S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševskýj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terleckýj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragödie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žytcěkýj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislaus von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnýčkýj, J. Levyčkýj, J. Lozynskýj), von Dr. J. Makovej S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševskýj, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichniss des XI Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des LII Bandes. 1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergschen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvinskýj, S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhanges in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinskýj, von M. Hruševskýj, S. 1—5; 3. Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyčkýj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela S. 1—25; 7. Bibliographie S. 1—43.

Inhalt des LIII Bandes. 1. XII archäologischer Congress in Charkov im J. 1902, von Dr. A. I. Markevyč S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolessa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševskýj, I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

Inhalt des LIV Bandes. 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia“, von A. Suško, S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dorfes in der Mitte des XIX Jhrh., von G. Kmyt, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnickýj, J. Levyčskýj, I. Lozyńskijskýj) von Dr. J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4. Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinskijskýj, M. Hruševskýj, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1—36; 6. Bibliographie, S. 1—66.

Inhalt des LV Bandes. 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortsetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von N. Kr-škyj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen“ des Herrn N. Kr-škyj, von J. Romančuk, S. 25—34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

Inhalt des LVI Bandes. Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševskýj, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung), S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S. Tomašivskýj, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinskijskýj, V. Hnatiuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

Inhalt des LVII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von A. I. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1763 (Kolijivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovskýj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskýj, S. 1—24; 3. „Der König der Balagulen“ Anton Saškivč und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S. 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgt), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichnis des XII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I—LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

Inhalt des LVIII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von A. I. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Saškevyč und Auszüge aus seinem Nachlass, getheilt von M. Teršakoveč, S. 1—48; 3. Miscellanea: Hilfsarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryčskýj, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivskýj und Iv. Krevečskýj; b) Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des LIX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovskýj und Georg Chmelnickýj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1763. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh., mitgetheilt von S. Hruščenko, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsaviae an. 1561, mitgetheilt von A. I. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—33.

Inhalt des LX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des heil. Klemens, von Dr. Iv. Franko, S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovskij und Georg Chmelnyčkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, IV—VI, S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovskij-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

Inhalt des LXI Bandes. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško, S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhältniss der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737) von I. Džydzora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie, S. 1—33

Inhalt des LXII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzerei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovskij und M. Hruševskij, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

Inhalt des LXIII Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien im J. 1848—9, von J. Krevečkyj, S. 1—26; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, XI—XII, S. 115—136; 3. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskij, Erste Serie (1361—1530), S. V+1—46; 4. Miscellanea, von Dr. I. Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Z. Kuzela, S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—33; 8. Inhaltsverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, S. 1—24; 8. Inhalt der I—LXII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 25—33.

Inhalt des LXIV Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von I. Krevečkyj, S. 27—58; 2. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskij, Erste Serie, S. 47—94; 3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, XIII—XV, S. 137—171; 4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. I. Franko, S. Jefremov, S. 1—11; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des LXV Bandes. 1. Ein Vorkämpfer der ukrainischen Ethnographie (Zorian Dolęga-Chodakowski), von B. Domanyčkyj, S. 1—43; 2. Ein Beitrag zur Geschichte der Uebersiedelung der „türkischen Zaporoger“ ins Kuban-Gebiet, von S. Petljura, S. 1—11; 3. Materialien zur Geschichte des Lemberger Handels, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, I—II, S. 1—46; 4. Miscellanea, von M. Hruševskij, I. Franko, I. Sozaňskij, S. 1—20; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—17; 6. Bibliographie, S. 1—55.

Inhalt des LXVI Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus. XI. Kultus des heil. Klemens in Mähren und Russland, von Dr. I. Franko, S. 257—281; 2. Zum „Wunder des heil. Klemens“, ein Nachtrag von M. Hruševskij, S. 1—3; 3. Uebersicht der ukrainischen Lexicographie, von B. Hrinčenko, S. 1—30; 4. Aus dem litterarischen Nachlasso des Basilius Ilnyčkyj, mitgetheilt von I. Sozaňskij, S. 1—50; 5. Miscellanea, von Z. Kuzela, I. Krypjakevyč, M. Hruševskij, S. 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das 1904. J. — Die ukrainischen Zeitschriften, S. 1—15; 7. Bibliographie, S. 1—54.

Inhalt des LXVII Bandes. 1. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. V. Peretz, S. 1—32; 2. Beiträge zur Kenntnis des ethnographischen Territoriums der Ruthenen Ungarns in der Gegenwart und Vergangenheit, von Dr. S. Tomašivskýj, I, S. 1—18; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung. Eine Analyse der mit seinem Namen verbundenen Motive, von Z. Kuzela, I—V, S. 1—55; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč, J. Hordynskýj, T. Revakovyč, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: a) Diarium des P. J. Wielawicki als Quelle für die ukrainische Geschichte, von Th. Sribnyj; b) Das Schulwesen Ungarns und die Ruthenen, von St. Tomašivskýj, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—68.

Inhalt des LXVIII Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, von Dr. J. Franko XII Tradition über den heil. Klemens in Westeuropa-Anhang, S. 281—310; 2. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI. M. Korvin bei den Slovenen, S. 55—82, 3. Die Königinhofer Handschrift in der Uebersetzung von Markian Šaškevyč, mit seinem Erläuterungen und Bemerkungen, mitgeteilt von M. Teršakoveč, S. 1—43; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč und M. Hruševskýj, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1904, S. 1—40; 6. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des LXIX Bandes. 1. Vorwort, von M. Hruševskýj, S. 5—6; 2. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, I. Uebersicht der wissenschaftlichen Arbeiten über den rhythmischen Bau der ukrainischen, grossrussischen und serbischen Volkslieder, S. 7—30; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI u. VII M. Korvin bei den Slovenen, S. 31—69; 4. Ukraine in der ersten Hälfte des J. 1738, von I. Džydzora, S. 70—83; 5. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskýj, Zweite Serie (1531—1514), Nr. 81—132, S. 84—166; 6. Miscellanea, von I. Krevečkyj, I. Franko, I. Sozanskyj, S. 167—171; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 172—183; 8. Bibliographie, S. 184—213; 9. Inhaltsverzeichnis des XIV Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bd. LXIII—LXVIII), S. 214—230; 10. Inhalt der I—LXVIII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 231—240.

Inhalt des LXX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Lied vom Recht und Unrecht eine literatur-historische Studie von Dr. I. Franko, S. 5—70; 3. Wann wurde Lubarts Schenkungsurkunde für die Kathedrale in Luzk falsifiziert? Kritische Notiz von M. Hruševskýj, S. 71—72; 4. Aus der Wahlbewegung in Ostgalizien im J. 1848 (Die Wahl des Ivan Kapuščak) von I. Krevečkyj, S. 73—85; 5. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, IX—XI (Schluss), S. 86—113. 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von M. Zubryčkyj. Einleitung und Aktensammlung Nr. I—LIII (mit einem Situationsplan), S. 114—167, 7. Miscellanea, von I. Džydzora, I. Krypjakevyč, I. Sozanskyj, S. 168—176; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss), S. 177—190; 9. Bibliographie, S. 191—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die ukrainische Frage in der Beleuchtung eines polnischen Dichters des XVII Jhrh., von V. Peretz, S. 5—21; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, I—II, S. 22—43; 3. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II Entwicklung der Rhythmik in der ukrainischen Volksdichtung, S. 44—95; 5. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryčkyj, Aktensammlung, N. LIV—CVII, S. 96—133; 6. Aus der neuesten ukrainischen Historiographie (Südrussland, von A. Jefymenko), eine kritische Studie von I. Džydzora, S. 134—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, P. Holijčuk, I. Krevečkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 166—194; 9. Bibliographie, S. 195—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Siegels), mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 5—8; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, III—V, S. 9—79; 4. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, III. Der musikalisch-syntaktische Fuss, S. 80—111; 5. Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen am Slavenkongresse in Prag im J. 1848, mitgetheilt von I. Sozanskyj, S. 112—121; 6. Die Handschriften der Sophien-Kathedrale in Kjeve, eine Uebersicht von S. Maslov, S. 122—140; 7. Die Verbindung des San mit dem Dnister in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. S. Rudnyčkyj, S. 141; 8. Miscellanea, von I. Džydzora, I. Krevečkyj, I. Krypjakevyč, S. 142—147; 9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903 von Z. Kuzela (Schluss), S. 148—184; 10. Bibliographie, S. 185—240.

Inhalt des LXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, VI—X (Schluss), S. 5—64; 3. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 65—118; 4. Die Grossfamilie im Dorfe Mšaneč (Bezirk Alt Sambir in Ostgalizien), von M. Zubryčkyj, S. 119—124; 5. Zur Geschichte der Organisation der Nationalgarden im J. 1848. Die polnische „illegale“ Nationalgarde in Stanislaw, von I. Krevečkyj, S. 125—142; 6. Autobiographie eines gr.-kat. Pfarrers von der Diözese Cholm aus der ersten Hälfte der XIX Jhrh., mitgetheilt von I. Krypjakevyč, S. 143—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, B. Zaklynskyj, I. Sozanskyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 — Die ukrainischen Zeitschriften, von I. Džydzora und I. Krevečkyj, S. 166—186; 9. Bibliographie, S. 187—238, 10. Annonce S. 239—244

Inhalt des LXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. III—IV; 2. Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof. Vladimir Antonovyč und sein Porträt von I. Truš, S. 1—4; 3. Zur Biographie des Metropoliten Onisiphor Divočka, von M. Hruševskýj, S. 5—9; 4. Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, vom V. Ščerbakovskýj (mit 2^{en} Plänen und Abbildungen), S. 10—32; 5. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 33—68; 6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX Jhrh., von A. Hruševskýj, S. 69—92; 7. Das Dorf Mšaneč im Alt Samborer Bezirke, von M. Zubryčkyj. Akten-sammlung, N. CVIII—CXLII, S. 93—128; 8. Miscellanea, von Dr. B. Ščurat, Dr. V. Perez, Dr. I. Franko, S. 129—149; 9. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss), S. 150—198; 10. Bibliographie, S. 199—242; 11. Annonce, S. 243—244.

Inhalt des LXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zum Andenken an Nikander Molčanovskýj, von Michael Hruševskýj, S. 5—13; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, I—VI, von Dr. Ivan Franko, S. 14—84; 4. Nach dem Katastrophe von J. 1708. Konfiskationen der Güter der Anhänger Mazepas, von Alexander Hruševskýj, S. 85—95; 5. Befreiung eines Verurtheilten durch ein Mädchen in Brody im J. 1727. mitgetheilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 96—103; 6. Die Kiever im Lichte der Relationen der Jesuiten, von Dr. Vladimir Perez, S. 104—116; 7. Miscellanea, mitgetheilt von F. Holijčuk, J. Krevečkyj, J. Močulskyj, S. 117—130; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neueste Arbeiten zur Geschichte des Gr Fürstentum L'itauen, eine Uebersicht von Bohdan Bučynskyj, S. 131—166; 9. Bibliographie, S. 167—213; 10. Inhaltsverzeichnis des XV Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXIX, LXXIV), S. d14—235; 11. Inhalt der I—LXXIV Bände der Mitteilungen (deutsch), S. 235—246; 12. Annonce, S. 247—248.

Inhalt des LXXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Erzengels Marienverkündigung“ und des Annuntiationsmysterium. Versuch einer Geschichte des literarischen Themas, verf. von Dr. Hilarion Švčencizkyj (Schluss folgt), S. 5—33;

3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, VI—XIII, von Dr. Ivan Franko, S. 39—63; 4. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolesa, V Das Verhältnis der ukr. Volksrhythmik zur künstlerischen Versification (Schluss), S. 64—116; 5. Einige Beiträge zur Zeit des Grossfürsten Svitrigailo (1430—1433), mitgeteilt von Bohdan Bučynskýj, S. 117—142; 6. Aushilfsfrage, Beiträge zur Geschichte des Frohndienstes in Galizien im XIX J., von Ivan Krevečkyj, S. 143—155; 7. Miscellanea, mitgeteilt von F. Holijčuk, H. Strypskýj, M. Hruševskýj, S. 156—162; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906: Ukrainische Zeitschriften, S. 163—187; 9. Bibliographie S. 183—226; 10. Annonce, 227—228.

Inhalt des LXXVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur altruthenischen Dialektologie (Zur Frage über den Dialekt von von Halyč-Vladimir), von Vladimir Rosov. I. Litteratur der Frage, S. 5—34; 3. „Erzengels Marienverkundigung“ und das Anuntiationmysterium (Versuch einer Geschichte des litterarischen Themas), von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss), S. 35—76; 4. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, I—III, S. 77—106; 5. Fälschungen der Matrikelbücher für polnische Aufständische, ein Beitrag zur Charakteristik der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien, mitgeteilt von Ivan Krevečkyj, S. 107—113; 6. Das Dorf Mšaneč im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, Aktensammlung, N. CXLIII—CCXXI. (Schluss), 114—170; 7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, I. Franko, B. Ščurat, S. 171—182; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela S. 183—202; 9. Bibliographie S. 203—242; Annonce, S. 243—248.

Inhalt des LXXVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Nach der Katastrophe vom J. 1708: Einquartierung der russischen Regimenten in der Ukraine, von Alexander Hruševskýj, S. 5—25; 3. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, IV—V, S. 26—50; 4. Die venezianische Botschaft an Chmelnickýj (im J. 1650), von Dr. Miron Korduba, S. 51—89; 5. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Dr. Ivan Franko, XIV—XXI, S. 90—145; 6. Die Trilogie von Prof. Agath. Krymskyj, von Vladimir Rosov, S. 146—171; 7. Miscellanea, von H. Svěncizkyj, I. Krevečkyj, M. Hruševskýj, 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela S. 179—202; 9. Bibliographie S. 203—239; 10. Annonce, 240—244.

Inhalt des LXXIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, VI—IX (Schluss), S. 5—51; 3. Historische Uebersicht der Ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko, S. 52—93; 4. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) IV. Erzählung eines Augenzeugen von der Hinrichtung des Ivan Honta, mitgeteilt von Michael Hruševskýj, S. 94—96; 5. Zur Biographie des Ivan Vahylevyč, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko, S. 97—141; 6. Die Namen, Vornamen und Zunahmen der Bauern in Mšaneč, Bez Alt-Sambir, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, S. 142—154; 7. Miscellanea, von V. Hnatiuk, H. Svěncizkyj, A. Hruševskýj, S. 155—164; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela (Schluss) S. 165—120; 9. Bibliographie S. 121—239; 10. Annonce, S. 240—244.

Inhalt des LXXX. Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ein Beitrag zu den Studien über die Ostroher Bibel, von Dr. Ivan Franko S. 5—18; 3. Nach der Katastrophe von J. 1708. Die Kriegsarbeiten, von Alexander Hruševskýj S. 19—35; 4. Historische Uebersicht der ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko (Schluss) S. 36—52; 5. Polnische Konspirationen unter der ruthenischen Zöglingen und Geistlichen Galiziens in J. 1831—46, eine Studie von Dr. Cyrill Studynskýj S. 53—108; 6. Beiträge zum Volksglauben aus dem Anfang des XIX Jhrh. Vampire und Verschleppung der Seuche, von Dr. Zeno Kuzela S. 109—124; 7. Miscellanea, von B. Januš, S. Tomašivskýj und V. Hnatiuk S. 125—152; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906 (Schluss) S. 153—194; 9. Bibliographie S. 195—236; 10. Annonce, S. 237—240.

Inhalt des LXXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Zerstörung der Hölle“, ein ukrainisches Passionsdrama, von Ivan Franko, S. 5—50; 3. Hieromonachos Klement's unbekannt Gedichte (Anfang d. XVIII Jhrh.), mitgeteilt von Basilius Domanyčkyj, S. 51—126; 4. Offizielle Massregeln gegen die Cholera im J. 1831, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, S. 127—133; 5. Ein Artikel Nikolaus Kmyčkyčevyč's über die ruthenische Schriffrage im J. 1834, mitgeteilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 134—144; 6. Nikolaus Daškeyvč, Nekrolog, von Michael Hruševskyj, S. 145—150; 7. Miscellanea, von S. Tomašivskyj, V. Barvynskyj, M. Voznjak, S. 151—171; 8. Wissenschaftliche Chronik, von S. Tomašivskyj, S. 172—179; 9. Bibliographie, S. 180—207; 10. Inhaltsverzeichnis des XVI Jahrganges der Mitteilungen der Sevcenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXXV—LXXX), S. 208—222; 11. Inhalt der Bände I—LXXX der Mitteilungen (deutsch), S. 223—234; 12. Annoncen, S. 235—240.

Inhalt des LXXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zu Prof. Vladimir Antonovyč's Gedächtnis (Widmung und Porträt), S. 5—6; 3. Erinnerung an Vladimir Antonovyč, von Michael Hruševskyj, S. 7—9; 4. Grabkreuze in der Ukraine, mitgeteilt von Konstantin Šyročkyj (mit Abbildungen), S. 10—29; 5. Neue Beiträge zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko (mit Illustration), S. 30—52; 6. Ivan Zukivskyj's Vorschlag einer Rechtschreibung auf dem Kongresse der „ruthenischen Gelehrten“, mitg. von Michael Voznjak, S. 53—86; 7. Polnische revolutionäre Strömungen unter den ruthenischen Klerikern und Geistlichen in Galizien 1831—1846, eine Studie von Dr. Cyrill Studynskyj (Schluss), S. 87—177; Miscellanea, von V. Barvynskyj, Iv. Špytkovskýj, B. Ščurat, S. 178—183; 9. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Dr. Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 189—205; 10. Bibliographie, S. 206—242; 11. Annoncen, S. 243—244.

Inhalt des LXXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien über die ukrainischen Volkslieder, XXIII—XXVI, von Ivan Franko, S. 5—30; 3. Beiträge zum Studium über die Werke des Laurentius Sysanij, von Michael Voznjak, S. 31—88; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivskyj, S. 89—133; 5. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768, V: Eine Trinitarier-Denkschrift über die „Koljivščyna“, von Ivan Špytkovskýj, S. 134—157; 6. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševskyj, I. „Geschichte des ukrainischen Volkes“, von P. Kuliš, S. 158—168; 7. Miscellanea, von I. Franko, B. Domanyčkyj, S. 169—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Zeno Kuzela (Schluss), S. 185—193; 9. Bibliographie, S. 199—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

Inhalt des LXXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Eine Probe österreichischer Vermittlung zwischen Chmelnyčkyj und Polen, von Miron Korduba, S. 5—32; 3. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivskyj (Fortsetzung), S. 33—87; 4. Die travestierte Aeneis von Michaelis, von Jaroslav Hordynskyj, S. 88—97; 5. Ivan Vahylevyč als Prediger, mitgeteilt von Hilarion Svjencickij, S. 98—110; 6. Die Autorschaft Marko Vovčok's, von Basil Domanyčkyj, S. 111—171; 7. Miscellanea, von V. Peretz, M. Zubryčkyj, M. Hruševskyj, S. 172—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: Nationale Verhältnisse in Galizien, ref. von B. Pánejkó, S. 185—202; 9. Bibliographie, S. 203—243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des LXXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, von Vladimir Peretz, S. 5—20; 3. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union, von Bohdan Bučynskyj, I. Isidors Zeit, S. 21—42; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivskyj (Fortsetzung), S. 43—80; 5. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševskyj. 2. „Ukraine“ von P. Kuliš, S. 81—105; 6. Briefe des Ministers Florian Ziemiakowski an den Bischof Ivan Stupuyčkyj, mitgeteilt von Cyrill Studynskyj, S. 106—133; 7. Miscellanea, von S. Tomašivskyj, B. Domanyčkyj u. V. Hnatiuk, S. 134—153; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1903, von Zeno Kuzela (Schluss folgt), S. 159—190; 9. Bibliographie, S. 191—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

Inhalt des LXXXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union. I. Isidors Zeit, von Bohdan Bučynskýj (Fortsetzung), S. 5—30; 3. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivskýj (Fortsetzung), S. 31—58; 4. Materialien zur Geschichte der Ukraine im Moskauer „Archiv des Justizministeriums“, von Ivan Džydzora, S. 59—81; 5. Emil Korytko, ein vergessener slavischer Ethnograph, von Ivan Franko, S. 82—122; 6. Alexander Duchnovyč als Dichter, von Ivan Sozan'skýj, S. 123—140; 7. Miscellanea, von V. Peretz, B. Ščurat und Z. Kuzela, S. 141—149; 8. Wissenschaftliche Chronik: Zeitschriften im J. 1907, S. 150—212. 9. Bibliographie, S. 213—245; 10. Annoncen, 246—248.

Inhalt des LXXXVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Vyhov'skýj und die Union von Hadjač, eine Studie von Basilius Herasymčuk (Fortsetzung folgt), S. 5—36; 3. Ein Artilleriechef des ruthenischen Grossfürstentums (aus dem Archiv der Nemyryč's), von Vjačeslav Lypyn'skýj, S. 37—47; 4. Ein Beitrag zu Ivan's von Vyšnja Leben und Schriften, von Basilius Ščurat, S. 48—63; 5. Einige Dokumente aus dem Huzulenlande aus der zweiten Hälfte des XVIII Jahrh., von Ossyp Makovej, S. 64—69; 6. Ukrain'sche Schauspiele in Galizien in der ersten Hälfte des XIX Jahrh., von Michael Voznjak (Schluss folgt), S. 70—91; 7. Miscellanea, von I Džydzora, J. Sozan'skýj und V. Domanyčkyj, S. 92—101; 8. Wissenschaftliche Chronik: Die Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für d. J. 1908, von Zeno Kuzela (Schluss), S. 102—165; 9. Bibliographie, S. 166—217; 10. Inhaltsverzeichnis des XVII Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bb. LXXXI—LXXXVI), S. 218—232; 11. Inhalt der Bände I—LXXXVI der Mitteilungen (deutsch), S. 233—246; 12. Annoncen, S. 247—248.

Inhalt des LXXXVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union. II. Metropolit Gregor, von Bohdan Bučyn'skýj, S. 5—22; 3. Vyhov'skýj und die Union von Hadjač, eine Studie von Basilius Herasymčuk. III. Puškars Aufstand (Fortsetzung folgt), S. 23—50; 4. Ukrain'sche Schauspiele in Galizien in der ersten Hälfte des XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Schluss), S. 51—93; 5. Beiträge zur Geschichte des J. 1848, mitgeteilt von Ivan Franko, S. 94—117; 6. Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien vom J. 1822 bis 1853, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, S. 118—150; 7. Miscellanea, von V. Huatjuk, T. Revakovyč, M. Voznjak, S. 151—180; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neue Publikationen auf dem Gebiete der ukrainischen und weissrussischen Bibliographie, von Ivan Krevečkyj, S. 181—197; 9. Bibliographie, S. 198—243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des LXXXIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Theorie der Literaturgeschichte und ihre Entwicklung, von Ivan Franko, S. 5—45; 3. Vyhov'skýj und die Union von Hadjač, eine Studie von Basilius Herasymčuk. IV Die Union von Hadjač, S. 46—90; 4. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hrušev'skýj. 3 Ethnographische Publikationen und Pläne, S. 91—110; 5. Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Fortsetzung folgt), S. 111—143; 6. Drei Briefe von Vladimir Antonovyč an Antopius Mioduszewski, S. 144—151; 7. Miscellanea, von T. Revakovyč, I. Sozan'skýj und B. Domanyčkyj, S. 152—159; 8. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1908 — Ukrainische Zeitschriften, S. 160—183; 9. Bibliographie, S. 184—239; 10. Annoncen, S. 240.

Inhalt des XC Bandes 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union. III. Misael's Brief, von Bohdan Bučyn'skýj (Schluss), S. 5—24; 3. Materialien zur Geschichte des sozialen und ökonomischen Lebens der transborysthenischen Ukraine im XVIII Jahrh., von Viktor Barvin'skýj, S. 25—32; 4. Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Fortsetzung folgt), S. 33—118; 5. Dekanal- und Parochial-Bibliotheken der Peremyšler Diocese, von Michael Zubryčkyj, S. 119—136; 6. Zur Psychologie des Jahres 1848 (Affaire des St. Hošovski), von Ivan Krevečkyj, S. 137—157; 7. Miscellanea, von I Sozan'skýj, V. Domanyčkyj und M. Voznjak, S. 158—178; 8. Wissenschaftliche Chronik: Arbeiten der archäologischen Kongresse in Charkiv und Katerynoslav, von M. Zeliznjak, S. 179—212; 9. Bibliographie, S. 213—242; 10. Annoncen, 243—244.

Inhalt des XCI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 2. Hetmanennest, Oertlichkeiten und Ueberlieferungen des Dorfes Subotiv, gesammelt in d. J. 1897-9 und mitgeteilt von Marko Hruševskij, S. 5-32; 3. Galizien in der 2. Hälfte des XVIII Jhrh. Eine Uebersicht der neuen Publikationen, von Ivan Krevečkyj, S. 33-94; 4. Ein Liederbuch der Familie Levyčkyj von Chocen, mitgeteilt von Vladimir Hnatjuk, S. 95-125; 5. Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak, VIII-IX (Fortsetzung folgt), S. 126-150; 6. Beiträge zur Geschichte des ruthenischen gr.-kat. Seminars in Lemberg in den J. 1837-1851, von Georg Kmit, S. 151-153; 7. Miscellanea, von I. Pelenskyj, M. Voznjak, M. Zubryčkyj, S. 159-166; 8. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1908 (Schluss), S. 167-203; 9. Bibliographie, S. 204-237; 10. Annoncen, S. 238-240.

Inhalt des XCII Bandes. 1. Vorrede, S. 1; 2. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 3. Porträt Mazepas, S. 5-6; 4. Schwedisch-ukrainischer Bund vom J. 1708, von Michael Hruševskij, S. 7-20; 5. Huchiv und Lebedyn (1708-1709), von Alexander Hruševskij, S. 21-65; 6. Aus den schwedischen Memoiren über die J. 1708/9, von Stephan Tomašivskij, 66-92; 7. Orlyk in Schweden, von Alfred Jensen, S. 93-169; 8. Die Familie Vojnarovskij in Schweden, von Alfred Jensen, S. 170-193; 9. Briefe Peters des Grossen an Adam Sienawski, von Stephan Tomašivskij, S. 194-238; 10. Miscellanea: Drei Briefe Mazepas an Siegmund Galecki, mitget. von A. Jensen; b) Aus den Berichten des österreichischen Abgesandten Pleyer in Moskau in den J. 1703 und 1709, mitget. von S. Tomašivskij; c) Mazepa und die Politik Österreichs, mitget. von S. Tomašivskij, S. 239-245; 11. Zu Mazepas Porträt, mitget. von M. Hruševskij, S. 246-248; 12. Annoncen, S. 249-254.

Inhalt des XCIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 2. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. Vladimir Peretz, S. 5-31; 3. Die Leichenklagen und die kirchlich-religiöse Dichtung (Eine Studie über die Entwicklung der Volksliteratur) von Ilarion Svjencickij, I-II, S. 32-53; 4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846-1850, von Ivan Krevečkyj I-III, S. 54-69; 5. Vater und Tochter (aus dem Nachlass Ivan Fedorovyč's), von Ivan Franko, S. 70-89; 6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jhrh., von Michael Voznjak, X-XI, S. 90-131; 7. Miscellanea, von M. Voznjak, I. Franko und J. Hordynskij, S. 132-157; 8. Wissenschaftliche Chronik: Eine polnische Arbeit über Jagiełło, von M. Špakovskij, S. 158-169; 9. Bibliographie, S. 170-208; 10. Inhaltsverzeichnis des XVIII Jahrganges der Mitteilungen (BB. LXXX-XCII), S. 209-231; 11. Inhalt der Bände I-LXXXVII der Mitteilungen (deutsch), S. 232-246; 12. Annoncen, S. 247-252.

Inhalt des XCIV Bandes. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 2. Die Leichenklagen und die kirchlich-religiöse Dichtung (Eine Studie über die Entwicklung der Volksliteratur) von Ilarion Svjencickij, IV-VI (Schluss), S. 5-39; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko, XXVII-XXX, S. 40-57; 4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846-1850, von Ivan Krevečkyj, IV-VI, S. 58-83; 5. Bartholomäus Kopitar's Beziehungen zur galizisch-ukrainischen Literatur, von Michael Teršakoveč I-V (Schluss folgt), S. 84-106; 6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jhrh., von Michael Voznjak, XII-XV (Schluss folgt), S. 107-161; 7. Miscellanea, von M. Hruševskij, M. Voznjak und T. Revakovyč, S. 162-173; 8. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Geschichte und Soziologie nationaler Kämpfe, von V. Panejko, S. 174-194; 9. Bibliographie, S. 195-249; 10. Annoncen, S. 250-252.

Inhalt des XCV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 2. Das byzantinische Kirchenlied u. das Lied von Heereszuge Ihors, von Vladimir Byrčak (Schluss folgt), S. 5-29; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko, XXXI, S. 30-53; 4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846-1850, von Ivan Krevečkyj, VII-VIII, S. 54-82; 5. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Schluss), S. 83-106; 6. Bartholomäus Kopitar's Beziehungen zur galizisch-ukrainischen Literatur, von Michael Teršakoveč (Schluss), S. 107-154; 7. Miscellanea: Aus jüngster Vergan-

genheit, von Konstantin Šyročyj, S. 155—169; 8. Wissenschaftliche Chronik: Der letzte Band der „Akta grodzkie i ziemskie“, von Al. Nasarijiv, S. 170—190; 9. Bibliographie, S. 191—243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des XCVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das byzantinische Kirchenlied u. das Lied vom Heereszuge Ihors, von Vladimir Byrčak, (Schluss), S. 5—32; 3. Zur Geschichte des ukrainischen achtsilbigen Verses, von Theodor Korš, S. 33—40; 4. Der Arianertag zu Kyselin in Volynien im M. Mai 1638 (Beitrag zur Geschichte der Arianer in der Ukraina), von Vjačeslav Lypynškyj, S. 41—57; 5. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768. VI. Memoiren des Dominik Zawrocki über die „Koljivščyna“, von Ivan Špytkovskij, S. 58—93; 6. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, IX—Karte, von Ivan Krevečkyj, S. 94—115; 7. Miscellanea, von I. Krypjakovyč, M. Voznjak u. V. Dorošenko, S. 116—150; 8. Wissenschaftliche Chronik: Denkmäler Makedoniens (N. P. Kondakov, Makedonien, Archäologische Reise) von Konstantin Šyročyj, S. 151—161; 9. Bibliographie, S. 162—238; 10. Annoncen, S. 239—244.

Inhalt des XCVII Bandes. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody (Ein Beitrag zur Geschichte der Stadt im XVII Jahrh.), von Ivan Sozanskij, I—II, S. 5—25; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768. VI. Memoiren des Dominik Zawrocki, von Ivan Špytkovskij (Schluss), S. 26—73; 4. Legende über die drei Frauennaturen (Ein Beitrag zur Geschichte der Wanderung von Folklore-Motiven), von Vladimir Hnatjuk, S. 74—85; 5. Die „Koljivščyna“ in der polnischen Literatur vor dem J. 1641, von Vassyl Ščurat, S. 86—104; 6. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, von Ivan Krevečkyj, Anhang (Materialien), S. 105—154; 7. Miscellanea: Legende von der Zerstörung der Hölle, nach der Starunja-Handschrift aus dem XVIII Jahrh., von Jaroslav Hordynskij, S. 155—174; 8. Wissenschaftliche Chronik: Das Referendar-Gericht u. seine Tätigkeit betreffend die ukrainischen Länder an der Wende des XVI—XVII Jahrh., von Ivan Krypjakovyč, S. 175—188; 9. Bibliographie, S. 189—238; 10. Annoncen, S. 239—244.

Inhalt des XCVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Frage über die Siedlungen der Vjatičen. Einige Bemerkungen aus Anlass neuerer Arbeiten, von Michael Hruševskij, S. 5—9; 3. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody, von Ivan Sozanskij, III, S. 10—30; 4. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: XXXIII. Die Zeit Chmelnyčkyj's (Kobsaren-Sänge, sog. Dumy, Lieder u. Verse) (Fortsetzung folgt), S. 31—54; 5. Die wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraina gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydzora (Fortsetzung folgt); 6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jahrh., von Michael Voznjak, Anhang, S. 75—146; 7. Miscellanea, von W. Ščerbakivskij, V. Hnatjuk u. Mich. Voznjak, S. 147—162; 8. Wissenschaftliche Chronik: Aus den neueren Publikationen der Bukovina, von Miron Korduba, S. 163—172; 9. Bibliographie, S. 173—239; 10. Annoncen, S. 240—244.

Inhalt des CI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die Sprachlehre des Laurentius Zyanij aus dem J. 1596, von Michael Voznjak, S. 5—33; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: XXXIII. Die Zeit Chmelnyčkyj's (Kobsaren-Sänge, sog. Dumy, Lieder u. Verse), S. 39—62; 4. Die wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraina gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydzora, S. 63—100; 5. „Im eigenen Heim“ (Gemälde von T. Ševčenko), von Konstantin Šyročyj (mit einer Phototypie), S. 101—108; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimir Radzykevyč, I, S. 109—129; 7. Miscellanea, von V. Peretz, I. Lynnyčenko und M. Hruševskij, S. 130—143; 8. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zu Studien über unsere Emigration, von Zeno Kuzela, S. 144—158; 9. Bibliographie, S. 159—196; 10. Inhaltsverzeichnis XIX Jahrganges der Mitteilungen (BB. CI—CVI), S. 197—222; 11. Inhalt der Bände I—XCVIII der Mitteilungen (deutsch), S. 223—238; 12. Annoncen, S. 239—244.

Inhalt des CII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Dem Andenken Paul Žytečkyj's, von Vladimir Peretz, S. 5—10; 3. Die Sprachlehre des Lauren-

tius Zyzanij aus dem J. 1596, von Michael Voznjak (Schluss), S. 11—87; 4. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody (Beiträge zur Geschichte der Stadt im XVII Jahrh.), von Ivan Sozanskýj (Schluss), S. 88—115; 5. Unbegründete Vorwürfe. Ein Beitrag zur Geschichte des „Ruthenischen Instituts“ (Studium ruthenum) an der Lemberger Universität, von Ivan Krevečkyj, S. 116—126; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimir Radzykevyč, III—IV, S. 127—147; 7. Miscellanea, von Iv. Špytkovskýj, Al. Novyčkyj und S. Tomašivskýj, S. 148—164; 8. Wissenschaftliche Chronik: Das ethnographische Territorium der ungarischen Ukrainer, von Al. Nasarijiv, S. 165—191; 9. Bibliographie, S. 192—239; 10. Annoncen, S. 240.

Inhalt des CIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Neue Hypothesen über die Anfänge des slavischen und ukrainisch-ruthenischen Lebens. Kritische Bemerkungen des Michael Hruševskýj: Peisker's Theorie über die uralte Knechtschaft der Slaven und die dadurch hervorgerufene Diskussion, S. 5—27; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyčkyj's Zeit (Fortsetzung), S. 28—53; 4. Wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraine gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydzora, S. 54—97; 5. Einiges über die schöpferische Tätigkeit des Malers Tropinjin auf ukrainischem Gebiete, von Konstantin Syročkyj, S. 98—112; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimir Radzykevyč, S. 113—190; 7. Miscellanea, von L. Krypjakovyč, Iv. Franko und P. Smoła, S. 191—204; 8. Wissenschaftliche Chronik: Programme zur Sammlung ukrainischer dialektologischer Eigentümlichkeiten, von Iv. Zižynskýj, S. 205—208; 9. Bibliographie, S. 209—241; 10. Annoncen, S. 242—244.

Inhalt des CIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die polemische Literatur des J. 1608, Studie von Cyrill Studynskýj (Schluss folgt), S. 5—37; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyčkyj, Čaplinski und Barabaš, S. 38—72; 4. Ungarisch-ruthenische annalistische Notizen, von J. Bičenkyj, S. 73—82; 5. Zur Biographie und Charakteristik des Mykola Ustjanyovyč, von J. Hordynskýj, S. 83—122; 6. Streitige und dunkle Punkte im Leben des Ossyp Jurij Fedjkovyč, von Denys Lukijanovyč, S. 123—173; 7. Miscellanea, von K. Syročkyj und M. Voznjak, S. 174—191; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ukraina in einer russischen Anleitung zur Selbstbildung, von V. Dorošenko, S. 192—199; 9. Bibliographie, S. 200—237; 10. Annoncen, S. 238—240.

Inhalt des CV. Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Evangelium von Bučač (paläographische Beschreibung), von Ilarion Svjencickyj, S. 5—17; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Schlacht bei Žovti Vody und Korsunj, S. 18—49; 4. Wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraine gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydzora (Schluss), S. 50—91; 5. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč, von Michael Teršakoveč, S. 92—115; 6. Über den Begriff der psychologischen Voraussetzung der Gefühle, von Stephan Balej, S. 116—147; 7. Miscellanea, von I. Franko, M. Voznjak und M. Hruševskýj, S. 148—174; 8. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zu Studien über ukrainische Emigration, II, von Z. Kusela, S. 175—204; 9. Bibliographie, S. 205—242; 10. Annoncen, S. 243—244.

Inhalt des CVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Fragment eines Psalters aus dem XIII—XIV Jahrh., von Jaroslav Hordynskýj, S. 5—24; 3. Studien über die Organisation der Lemberger Synodialbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Hälfte des XVII Jahrh., von Theodor Sribnyj, I—II, S. 25—40; 4. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyčkyj's Aufenthalt bei Bila Cerkva und die Judenhetzen im Sommer des J. 1648, S. 41—76; 5. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč, von Michael Teršakoveč (Schluss), S. 77—134; 6. Über den Unterschied zwischen Urteils- und Vorstellungsgefühlen, von Stephan Balej, S. 135—168; 7. Miscellanea, von I. Franko, M. Voznjak und I. Krevečkyj, S. 169—191; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ein neuer Kursus der westeuropäischen Archäologie, von M. Zaliznjak, S. 192—199; 9. Bibliographie, S. 200—240; 10. Annoncen, S. 241—244.

КНИГАРНЯ Науц. Тов. ім. Шевченка у Львові Ринок ч. 10,

має на складі всі українські видання, висилає всякі книжки
на всяких мовах скоро і точно.

Приймаєть ся передплата на 1912 рік

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВУ ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНУ ПЕРЕДОВОЇМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬБОЛОГІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ
що виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

(XXI РІК ВИДАННЯ).

Журнал сей крім розвідок, заміток і матеріалів по українознав-
ству — історії староруської, литовсько-польської й новійшої доби,
історії літератури, етнографії, язика та иньшим близьким областям
наук подає широко ведений перегляд наукової літератури, яка доти-
каєть ся просто або посередно вказаних вище дісциплін — окремих
публікацій і видань періодичних (коло 200 наукових часописей
в перегляді), в виді критичних оцінок або рефератів.

Передплата для Австрії 12 корон на рік (поодинокі книжки
по 3 корони) **приймає Канцелярія Наукового Товариства ім.
Шевченка у Львові.**

**Передплата для Росії 6 р. — приймає Книгарня „Літера-
турно-Наукового Вістника“ в Київі (Б. Владимирская № 28).**

Тамже на складі всі **инші видання Наукового Товариства
імени Шевченка:** Збірники секцій — історичної, фільбологічної й
природничо-математичної, Жерела (Fontes historiae ruthenicae), Па-
мятки (Monumenta linguae nesnon litterarum ruthenicarum), Україн-
сько-руський Архив, Українська Бібліотека, Історична Бібліотека й
Матеріяли до української етнології, Етнографічний Збірник, Студі,
з поля суспільних наук, Часопись правнича й економічна, Правнича
Бібліотека, Матеріяли до української бібліографії.

НАША ШКОЛА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ.

Орган Товариств українських учителів середніх
і висших шкіл: „Учительська Громада“ у Львові
і „Тов. ім. Сковороди“ в Чернівцях.

Виходить 4 рази на рік книжками 5—6 аркушів.

Видає *Редакційний Комітет.* — Відповідає за редакцію: *Ів. Кривецький.*

Умови передплати: В Австро-Угорщині: річно 10 кор., піврічно 5 кор.
Для заграниці: „ 12 „ „ 6 „

Члени Товариства „Учительська Громада“ і „Тов. ім. Сковороди“ дістають
журнал безплатно.

Редакція й Адміністрація: *Львів, ул. Сувійського, ч. 21.*

Книгарня Літературно-Наукового Вістника в Києві, Вел. Володимирська 28,

має на складі всі українські видання, висилає всякі книжки
на всяких мовах скоро і точно.

ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА В КИЇВІ ВИХОДЯТЬ ВІД 1908 РОКУ.

Редакційний комітет:

Мих. Грушевський, Вол. Перетц, Мих. Василенко.

Приймаєть ся передплата на серію третю (т. IX—XII): 5 р. з пере-
силкою в Росії, за кордон — 6 р., для студентів, учеників, народніх
— учителів — 3 р.

Восьмою книжкою скінчила ся серія друга. Передплатників просять
поновляти передплату по адресі: Бюро Українського Наукового То-
вариства, В. Володимирська, № 42.

Ціна першої і другої серій в продажі 6 рублів кожна.

ЗМІСТ ІХ КНИГИ: 1. В. Перетц: Український список „Сказанія про Індійське
Царство“. 2. М. Василенко: Г. Н. Теплов і його „Записка о непорядкахъ въ Мало-
россіи“. 3. Ів. Стешенко: Енеїда Котляревського і Котельницького в порівнанні
з іншими текстами. 4. М. Стаюк: Економічні відносини України до Великоросії
і Польщі. 5. Хроніка. 6. Листи Ігумена Лебединського монастиря Філотея Конта-
ровського (1765—1767 pp.) з передмовою Оп. Левицького.

З огляду, що надсиланне передплати з Галичини на Записки Українського
Наукового Товариства в Києві, очевидно, робить труднощі багатьом, Рада Тowa-
риства за порозуміннем з Книгарнею Наукового Товариства ім. Шевченка поста-
новила: замість передплати для Галичини завести продажу поодиноких томів За-
писок в тій книгарні по зниженій ціні, а власне том буде продавати ся в ній по
3 кор. 20 сотиків

Вийшла новим виданням

ІЛЮСТРОВАНА

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Проф. МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

значно доповнена, багато нових ілюстрацій. Ціна та сама.

КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ НА УКРАЇНІ

XVI—XVII вв.

Проф. Мих. Грушевського

Популярна, багато ілюстрована книжка. В звичайній обгортці ціна
1 р. 35 к., в кращій 1 руб. 50 коп., в гарній оправі 1 руб. 85 коп.

Склад в Книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка.

Українська Книгарня в Харкові, Рибна 25,

богатий вибір українських книжок, листових карток, нот і народніх артистичних виробів; видання Наукового Товариства ім. Шевченка й інших.

Жертвуйте на пам'ятник Шевченка у Києві!

Жертви слати на книжечку
Краєвого Союзу Кредитового у Львові, ч. 5555.

ПРИЙМАЄТЬ СЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1912 РІК НА ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ Й СУСПІЛЬНОГО ЖИТЯ,
що виходить далі книжками 12—15 аркушів великої вісімки з дав-
нійшою же програмою, при близькій участі В. Винниченка, М. Гехтера,
М. Євшана, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Леонтовича, Лесі
Українки, О. Олеса, Л. Старицької-Черняхівської, Л. Цегельського.

Видає **УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА.**

За львівську редакцію відповідає др. Льонгін Цегельський.

Адміністрація у Львові: ул. Супінського, ч. 21.

За київську редакцію відповідає О. Олес.

Адміністрація в Києві (лише для Росії): Вел. Володимирська, 28.

Передплата, платна у Львові, вносить:

В Австрії з пересилкою на пів року 12 кор., на цілий рік 18 кор.; на інші терміни передплата не приймаєть ся.

В інших державах (крім Росії) передплата вносить 22 кор. (23 франки в Америці 4-50 долари, в Німеччині 20-40 мар.), і може бути тільки річна.

Книжки висилають ся раз на місяць; хто надсилає передплату по виході книжки, дістає належні книжки при найближшій розсилці. Рекламувати книжку можна найпізнійше по одержанню дальшої нової книжки. Інші рекламації полага-
джують ся тільки по вирівнанню належитости за книжку (2 кор.)

На зміну адреси треба присилати 50 сотників; при тім треба подавати все не лише нову, але й стару адресу. — Всякі грошові претенсії журнале до передплатників платні і заскаржувані у Львові. Докл хто не повідомив адміністрації виразно окремим письмом, що перестав передплачувати журнал доти відповідає за всі вислані йому книжки.

З огляду, що останніми часами ЛНВістник став розширювати ся серед менше
заможних верств нашої суспільности, загальні збори Українсько-Руської Вида-
вничої Спілки з дня 9/VI. 1910 ухвалили установити річну передплату

**для незаможних учеників і студентів висших шкіл, несталих
(провізоричних) учителів і учительок, підурядників, робітників
і селян у висоті 14 корон.**

НБ ПНУС

249197

	Корон
Сеньобо Ш., Міжнародні революційні партії	0 40
Черва й католицькі партії в ХІХ ст.	0 45
Ф. Сірко Тарас Шевченко і його думки про громадське життя	0 60
Спис творів Ів. Франка за 25 літ його літературної діяльності	1 00
Стороженко М. Історія західно-європейських літератур до кінця ХVІІІ ст.	4 40
Стоцький С. — Буквинська Русь	2 40
Студинський К. Др. З кореспонденції Д. Зубрицького в р. 1840—1853	0 70
Польські конспірації серед руських питомців і духовенства в Галичині в роках 1831—46	3 00
Тен Г., Філософія штуки	1 00
Нариси із старинного світа	0 65
Гердецький О. Москвофіли й народовці	0 30
Томашівський С. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.	2 00
Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	3 00
" Київська Козаччина 1855 р.	0 10
" Маруся Богуславна в українській літературі	2 00
" Матеріали до іст. Гал. Русі — дари Жерела ІV і V	0 40
" З історії галиц. соймиків	2 —
" Володимир Антонович	2 —
" Словацький висланник на Україні 1709 р.	0 50
" Причинки до іст. Мазепинщини	1 —
" Листи Петра В. до Л. М. Сіянського	3 —
" Угорщина і Польща на поч. ХVІІІ в., ч. І	0 20
" Причинки до пізнання терат. Угор Русі	0 90
" Угорські Русини в уряд. статистиці	6 —
" Етнографічна карта Угор. Русі	0 30
Уайт Д. А., Ровній географічних поглядів	0 46
" Розвій астрономічних поглядів	0 30
" Розвій поглядів на лихву	0 90
" Розвій поглядів на вселенву	0 30
" Розмови з Л. Толстим	4 00
Українсько-руський Архів. Т. І: Др. Іл. Свещицький, Опис рукописів Народного Дому	4 00
Т. ІІ: Др. І. Франко, Громадські шпихлірі в Галичині 1784—1840 р.	4 00
Т. ІІІ: М. Тершаковець, Матеріали до історії нац. відродження Гал. Русі в 1830—40 рр.	5 00
Т. ІV: Матеріали до історії шкільництва у Галичині ХVІІІ — ХІХ в.	3 00
Т. V: М. Возняк, Фільольогічні праці Ів. Могильницького	5 00
Українсько-руська бібліотека т. І, 6 00, ІІ, 4 00, ІV, 3 00, оправні о 1 20 дорожні.	12 00
Уманець і Спілка — Словар російсько-український т. І—ІV	0 80
Фер Л. Будда і Буддизм	2 00
Франко Ів. Іван Вишенський	0 60
" Про панщину і її знесення 1848 р.	2 00
" Хмельницина 1648—9 р. в сучасних віршах	0 50
" Слово о Лазареві воскресенні	0 30
" Апокріфічне євангеліє Псевдо-Матвія	0 40
" Шевченко героєм польської революційної легенди	2 00
" Карпато-руське письменство ХІІІ—ХVІІІ в.	0 40
" Лукіян Кобилиця	0 40
" Козак Плахта	0 35
" Король балатулів Антін Шашкевич і його українські вірші	0 40
" Матеріали до історії колішчини	0 35
" Надивайко в мідянім биці	0 80
" Пісня про правду і неправду	1 00
" Громадські шпихлірі в Галичині 1784—1840.	1 00
" До біографії Івана Вагилевича	0 30
" Причинок до студій над Острожською Біблією	5 00
" Святий Климент у Корсуні	1 00
" Студії на полі Карпато-руського письменства	3 50
" Студії над народними піснями. Ч. І	3 60
" Нарис історії українсько-руської літератури до р. 1890	2 40
Др. А. Форель. Гігієна нервового і духового життя	0 30
" Про алькоголізм	1 00
Е. Фрас. Нарис ієдології	3 50
Е. Шілер. Політична історія Палестини	9 10
Др. В. Шурат. Увільнення влочинця дівчиною в Бродах 1727 р.	0 35
" До біографії і писань Івана з Вишні	0 35

XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепинці, В. Антонович. Останні часи козаччини на Правобережжі	6 60
XIX. Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII в	3 60
XX. Шульгин — Начерк Колівинщини	3 00
XXI і XXII. Розвідки про селянство на Україні-Руси в XV—XVIII ст.	5 00
XXIII і XXIV. Розвідки про міста і міщанство	5 00
Інтрем Дж. Історія політичної економії	4 00
Кавці Бароль, Народність і її початки	0 60
Кельнер Л. Др. — Історія педагогії	1 20
Карєєв М. Філософія історії	0 25
„ Філософія культурної й соціальної історії	2 80
Колесса Ф. Ритміка українських народних пісень	4 00
Копрад и. Національна економія	2 30
Костомарів М. — Руська історія в життєписах ч. II і III по	1 00
„ Письмо до ред. Колокола	2 00
Кревенський Ів. — Оборонна організація руських селян на галицько-угорським пограниччю в 1848—49 рр.	0 60
„ Помічні дні. Причинки до історії панщини в Галичині в XIX ст.	0 15
„ До історії організованя національних гвардій в 1848 р.	0 20
„ Цудилівська тривога в 1848 р.	1 —
„ Фальшиване метрик для польських повстанців в 1830—31 рр.	0 10
„ Азарні страйки і бойкоти у східній Галичині в 1848—49 р.	0 12
„ Галичина в другій половині XVIII ст.	0 80
„ Справа поділу Галичини в рр. 1846—1850	2 50
Кримський А. Мусулманство і його будучність	1 70
Крип'якевич Ів. Львівська Русь в першій половині XVI в	2 00
Др. Кувеза З. Причинки до народ. вірувань з початком XIX ст.	0 30
„ Про студії над дітьми	0 30
„ Угорський король Матвій Корвін в славянській усній словесности	1 50
Левинський К. Др. — Німецько-руський правничий словар	7 00
„ Руська Правда	1 00
Літературно-науковий Вістник, річна передплата 18 00, повні річники 1899—1907 по 16 00, книжки V—XII за 1898, з додатком розпочатих у попередніх книжках статей	12 00
Ж. Масперо. Старинна історія східних народів, т. I	2 80
Л. Маячанець. Про шлюб на Україні-Руси в XVI—XVII ст.	0 30
Матеріали до українсько-руської епології т. I, III і VI	17 00
„ т. II, IV—V і VII (містять монографію проф. Шухевича про Гуцулів)	22 00
„ т. VIII і IX по 3 К, т. X і XII по 5 К, т. XI	2 00
Миколаєвич Я. — Опис кам'янецького повіту	2 00
Огововський Ом. Др. Історія руської літератури, т. III. 8 00, т. IV.	2 00
„ Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	3 00
Олехнович В. Раси Європи	0 70
Онишкевич Г. — Руська бібліотека т. III	3 00
Памятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокріфи старозавітні	4 00
„ „ „ „ „ т. II і III. Апокріфи новозавітні по	5 00
„ т. IV і VI. Апокріфи і легенди в українських рукописів по	5 00
„ т. V. Памятки подемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в.	6 00
М. Павлик. М. П. Драгоманів, його ювілей, похорон, автобіографія і спис творів	4 00
Партицький О. — Старинна історія Галичини	6 00
„ Словянська держава перед двома тисячами літ	0 20
„ Скандинавіщина в давній Русі	0 40
„ Слово о полку Ігоревім	1 60
„ Темні місця в Слові о полку Ігоревім	2 80
Правничя часопись, річник IV—V по 6 00, VI, VII—X по	2 —
Правничя бібліотека т. I вип. 1, т. II вип. 1 і 2	2 —
Правничя і економічна часопись, т. I—III по 3 00, т. IV—V і VI—VII по 4 00 т. VIII—IX по	5 00
Рудницький С. — Українські козаки в 1625—1630 р.	1 00
„ Руські землі Польської Європи при кінці XV в.	0 80
„ Начерк географічної термінології	2 00
Свенційкий Іл. „Архангелова вшчання Марии“ і благовіщенська містерія	1 00
Сеньобб Ш., Австрія в XIX ст.	0 20

НБ ПНУС

249197